

Монографія

Вихрущ А. В., Гаврищак І. І.,
Гнатишин С. І., Заліпська І. Я.,
Мисик О. А., Новіцька О. І.,
Пашко М. З., Проців О. Я.,
Стефанишин К. Л., Христенко О. М.

ПРОФЕСІЙНА
ЛІНГВОДИДАКТИКА
В КОНТЕКСТІ
ОСОБИСТІСНОЇ
ПАРАДИГМИ

**Міністерство охорони здоров'я України
Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України**

**ПРОФЕСІЙНА ЛІНГВОДИДАКТИКА
В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНОЇ
ПАРАДИГМИ**

Монографія

За редакцією А. В. Вихруща, К. Л. Стефанишин

Тернопіль
ТНМУ
«Укрмедкнига»
2022

УДК 378.147:811.161.2'242/243:378.6:61

П84

Авторський колектив:

Вихрущ А. В., Гаврищак І. І., Гнатишин С. І., Заліпська І. Я., Мисик О. А.,
Новіцька О. І., Пашко М. З., Проців О. Я., Стефанишин К. Л., Христенко О. М.

Рецензенти:

Струганець Л. В., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Мацьків П. В., доктор філологічних наук, професор, декан філологічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Царик О. М., доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій Західноукраїнського національного університету

*Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
(протокол № 13 від 06.12.2022 р.)*

П84 Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми : монографія / [Вихрущ А. В., Гаврищак І. І., Гнатишин С. І. та ін.] ; за ред. А. В. Вихруща, К.Л. Стефанишин. – Тернопіль : ТНМУ, 2022. – 282 с. ISBN 978-966-673-459-7

У монографії проаналізовано актуальні питання професійної лінгводидактики в контексті особистісного розвитку. Проведено ретроспективне вивчення основ професійної лінгводидактики на засадах компаративістичного підходу (структура, зміст, форми, методи, засоби); уточнено систему базових понять: «професійна лінгводидактика», «комунікативна культура майбутніх лікарів», «медична риторика»; узагальнено психолого-педагогічні основи професійної підготовки студентів-іноземців; визначено та обґрунтовано особливості етичної культури майбутніх лікарів (анамнез, ятрогенія). Аналізується ефективність формування комунікативної культури майбутніх лікарів при вивченні української мови за професійним спрямуванням.

Для науковців, викладачів, слухачів післядипломної освіти медичних закладів вищої освіти Міністерства охорони здоров'я України.

ISBN 978-966-673-459-7

© Вихрущ А. В., Гаврищак І. І.,
Гнатишин С. І. та ін., 2022
© ТНМУ, «Укрмедкнига», 2022

ЗМІСТ

Вступ (Вихрущ А. В.)	5
Розділ 1. ЛІНГВОДИДАКТИКА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	9
1.1. Становлення лінгводидактики в контексті розвитку науки і практики (Вихрущ А. В.)	9
1.2. Лінгводидактика: сьогодення та перспективи (Вихрущ А. В.)	41
Розділ 2. РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ	52
2.1. Теоретичні аспекти дослідження фонових знань як важливого чинника формування іншомовних комунікативних компетенцій (Гаврищак І. І., Проців О. Я.)	52
2.2. Вивчення іноземної мови як культурного феномена (Мисик О. А.).....	62
2.3. Комунікативні ознаки української мови у процесі спілкування лікаря (Заліпська І. Я.)	76
Розділ 3. ПРОФЕСІЙНА ЛІНГВОДИДАКТИКА В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА	121
3.1. Лінгвістичні, психологічні та методичні особливості вивчення української мови як іноземної (Новіцька О. І.)	121
3.2. Особливості організації та проведення занять з дисципліни «Українська мова як іноземна» у медичному ЗВО (Стефанишин К. Л.).....	135
3.3. Інтерактивні технології у підготовці іноземних студентів до професійної діалогічної взаємодії (Пашко М. З.)	146

Розділ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІНГВОДИДАКТИКИ	166
4.1. Закономірності розвитку професійної лінгводидактики (Вихрущ А. В.)	166
4.2. Блогосфера в системі професійної лінгводидактики (Гнатишин С. І.)	176
4.3. Концепт «цінність» у контексті професійної лінгводидактики (Христенко О. М.).....	203
Висновки (Вихрущ А. В.)	227
Додатки (творчі завдання для студентів) (Вихрущ А. В.).....	230
Список бібліографічних посилань	265

ВСТУП

У 2021 році викладачі кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського підтримали ідею щодо теми науково-дослідної роботи «Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми». Для її вибору були певні передумови. На кафедрі працюють фахівці високої кваліфікації, що мають значний досвід навчання студентів з України, а також представників десятків зарубіжних країн, які в умовах полікультурного середовища прагнуть здобути медичну освіту. Цей досвід узагальнено в колективних навчальних посібниках: «Професійна медична комунікація українською мовою лікаря з пацієнтом»: посіб. для іноземних студ. / за ред. А.В. Вихруща, І.Я. Заліпської. Тернопіль: ТНМУ, 2021; «Українська мова як іноземна для студентів медичних спеціальностей»: навч посіб. / за ред. М.П. Тишковець. Тернопіль: ТНМУ, 2019; «Українська мова як іноземна»: навч посіб. / за ред. М.П. Тишковець. Тернопіль: ТДМУ, 2018; «Українська мова для іноземних студентів»: посібник / за ред. М.П. Тишковець. Тернопіль: ТДМУ, 2017; «Тренінг формування готовності іноземних студентів до діалогічної взаємодії»: навч.-метод. комплекс / М.З. Заєць. Тернопіль: Вектор, 2014.

Наша багаторічна зацікавленість закономірностями розвитку особистості, ефективною організацією навчального процесу, системою базових понять, загадковістю творчого процесу створила певні стартові умови для такого вибору. Сприяли цьому і конференції, організовані та проведені викладачами нашої кафедри: «Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми» (науково-практична конференція з міжнародною участю, 2022 р.); «Лінгводидактика в контексті особистісної парадигми» (науково-практична конференція з міжнародною участю, 2021 р.); «Мовна комунікація: наука, культура, медицина» (II Всеукраїнська науково-практична конференція, 2020 р.); «Мовна комунікація: наука, культура, медицина» (Всеукраїнська науково-практична конфе-

ренція, 2019 р.); «Українська професійна мова: історія і сучасність» (третя регіональна науково-практична конференція, присвячена 60-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського, 2017 р.); «Українська професійна мова: історія і сучасність» (друга регіональна науково-практична конференція, 2016 р.); «Українська професійна мова: історія і сучасність» (регіональна науково-практична конференція, 2014 р.).

Ми усвідомлювали, що тема лінгводидактики вже розглянута в десятках книг, дисертацій, змістовних наукових статтях. Хоча зауважимо, що проглядається тенденція опрацювання теми з філологічних позицій при недостатній увазі до історії дидактики, особливо зарубіжної. Дедалі очевиднішою стає необхідність інтегрального підходу, поєднання зусиль фахівців з різних наукових напрямків.

Посміємо стверджувати, що професійна лінгводидактика проходить складний і суперечливий процес становлення. Це проявляється як у труднощах із визначенням головних понять, так і з наближенням до розуміння закономірностей процесу.

Зауважимо ще одну особливість. Маємо на увазі професійну складову. В першому томі нашої монографії увага зосереджена на роботі зі студентами медичних факультетів. Адже в основі анамнезу, ятрогенії як загрози для пацієнта, емпатії, спілкування з колегами, хворими людьми, родинами в час радості та розпачу, пропаганді здорового способу життя знаходиться актуальна проблематика, властива для професійної лінгводидактики. Окрім цього, на нашу думку, в рамках професійної лінгводидактики для викладачів і студентів медичних факультетів прийшов час на ще більш поглиблену диференціацію. Адже підготовка і професійна діяльність медсестер, провізорів, лікарів, стоматологів, парамедиків, фахівців з реабілітації мають суттєві відмінності.

Зауважимо, що слово залишається найбільшою цивілізаційною загадкою як на рівні особистості, так і в контексті суспільства.

Пандемія, війна в Україні не применшили, а лише загострили актуальність досліджуваної проблеми. Інформаційна війна, масова маніпуляція свідомістю, страх, розпач, паніка потребують наукової оцінки в сучасних умовах.

Навчання в умовах полікультурного середовища, небачені раніше міграційні процеси, зміни в системі цінностей, десятки інших

викликів ставлять перед наукою і практикою нові завдання, вирішення яких передбачає уважне вивчення досвіду минулих років, досягнень вітчизняних і зарубіжних теоретиків і практиків.

У першому розділі увага зосереджена на семи періодах розвитку лінгводидактики (етнолінгвістика і етнодидактика; релігійний, філософський, університетський, психолого-педагогічний періоди; інформаційний, інтегральний період).

Автори другого розділу пропонують цікаві узагальнення фонових знань як чинника комунікативних компетенцій, культурологічних аспектів лінгводидактики, комунікативної культури майбутніх лікарів. Аналізується семантичне поле окремих понять, проводиться генеалогічний аналіз дефініцій та основних класифікаційних структур фонових знань. Перспективними є студії із етнолінгвістики. Ключовою проблемою є інтерпретація етномовних явищ у контексті теорії етновідомості, формування уявлень про самобутність відтворення етнічної, національно-культурної картин світу та опис механізмів, які забезпечують розуміння культурних цінностей, ідеалів, стереотипів й установок певного етносу. Поряд із розвитком мовної компетенції обґрунтовується необхідність формування міжкультурної компетенції – інтегральної якості мовної особистості, сформованої на основі синтезу мовної, комунікативної, культурної і предметної компетенцій. Автори досліджують головні особливості професійної підготовки студентів-медиків: основи культури мовлення; правила спілкування з учасниками виробничих процесів; синтаксичні норми сучасної української мови у професійному та діловому усному та писемному спілкуванні; стилістичну структуру мови; основні правила користування словниками; мовні особливості наукового та офіційно-ділового стилів; класифікацію української термінології; правила роботи з документацією. Особлива увага звертається на використання елементів риторики в навчальному процесі.

Третій розділ присвячено лінгвістичним, психологічним, методичним аспектам роботи зі студентами з інших країн. Виокремлено питання форм навчання, інтегративних технологій підготовки до діалогічної взаємодії. Аналізуються труднощі, характерні для іноземних студентів: комунікаційні бар'єри, що зумовлюються особливостями мови країни навчання; змінами в соціокультурних цінно-

стях і соціальному оточенні; іншими кліматичними та побутовими умовами; нерозуміння норм, правил, традицій, звичаїв, вірувань, світоглядних установок, які панують у новому соціумі. Узагальнена інформація щодо проведення практичних занять, організації самостійної роботи студентів, консультацій.

У четвертому розділі пропонується аналіз перспективних напрямів професійної лінгводидактики. Новаторськими є пошуки закономірностей процесу навчання і учіння. У науковому тексті оцінці підлягають не лише його змістове наповнення, а й позиція автора, його мотиви і цілі, самобутність у втіленні власної наукової позиції, шлях рефлексії та здатність подати своє бачення читачеві чи слухачеві. Ці аспекти особливо важливі при вивченні основ академічного письма. Всебічно аналізуються дидактичні можливості блогосфери. Щодо концепту «цінність» у контексті професійної лінгводидактики підкреслимо значимість інформації щодо оцінки війни в молодіжному середовищі; аксіологічний підхід до аналізу концепту як лінгвокультурного утворення, що постає вербалізованою у слові структурою, а її глибинний експресивний зміст, зумовлений національною культурою; вплив моральних авторитетів нації. Важливими є результати вивчення думки студентів щодо рідної мови, культури читання, мистецтва. На підставі аналізу цілей і змісту навчально-виховної роботи зі студентами медичних закладів вищої освіти виокремлено три змістових компоненти формування культури мовлення: загальнокультурний, професійно-фаховий та психологічно-духовний, що базуються, відповідно, на загальнолюдських, професійних та духовних цінностях.

Користуючись нагодою, запрошуємо колег до співпраці в процесі проведення щорічних наукових конференцій, підготовці до друку монографій.

ЛІНГВОДИДАКТИКА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

1.1. Становлення лінгводидактики в контексті розвитку науки і практики

Професійна лінгводидактика як складна система вирішує декілька головних завдань. По-перше, це теоретичне обґрунтування спільних завдань лінгвістики і дидактики. Не випадково експерти Римського клубу в останньому звіті наголошували на важливості **інтегрального мислення**. Як бачимо, ідея Я.А. Коменського (аналіз – синтез – синкрізіс) повертається в сучасну науку. Зауважимо, що більшість видатних учених віддавна використовували вищеназваний інтегральний підхід. Наприклад, О.І. Білодід, аналізуючи коло філологічних інтересів О.О. Потебні, зауважив, що воно було «надзвичайно широким, тісно зв'язаним з багатьма іншими галузями гуманітарних наук, як філософія, логіка, психологія. Але він був насамперед мовознавцем, багато і плідно працював у галузі фонетики, морфології, семасіології, теорії словесності, синтаксису. Серед мовознавчих проблем увагу О.О. Потебні привертало численні проблеми загального мовознавства (походження мови, співвідношення між думкою і словом, мова і нація, мова та мистецтво), історична та описова фонетика, морфологічна систематика та історія форм, історія значень слів у широкому аспекті порівняльної граматики, порівняльно-історичний синтаксис східнослов'янських мов, діалектологія та ін.» (О. Білодід, 1974: 3–4). Вочевидь навіть коло лінгвістичних питань можна характеризувати як інтегральний рівень.

Принагідно зауважимо, що українська наука має проблему з національною ідентифікацією видатних вчених. Вже згаду-

ваний О.О. Потебня в одному із автобіографічних листів писав: «Обставинами мого життя зумовлено те, що під час наукових моїх занять вихідною точкою моєю, іноді помітною, іноді не помітною для інших була малоросійська мова і малоросійська народна словесність. Коли б ця вихідна точка і пов'язане з нею почуття не були мені дані і коли б я виріс поза зв'язком за народними переказами, то, мені здається, навряд чи я стан би займатися наукою» (О. Білодід, 1974: 3–4). Це важливо ще й тому, що російські історики, починаючи від Н.М. Карамзіна, «приписали» до росіян не лише київських князів, але й усіх богів праслов'янського світу, не кажучи вже, про видатних українців, які проживали на теренах імперії.

Для успішного розвитку лінгводидактики насамперед необхідна координація зусиль для визначення суті системи базових понять (людина, індивід, особистість; наука, закономірність, система, розвиток; виховання, освіта, педагогіка; лінгвістика, дидактика, професійна лінгводидактика). Проблемою сучасної науки є недостатня увага саме до понять, а коли мова заходить про їх визначення, стаємо свідками порушення більшості вимог логіки. Фахівці з професійної лінгводидактики, щоб цей напрям досягнув рівня науки, повинні займатися пошуком закономірностей вивчення мови: опис явищ, пошук причин, прогностична оцінка.

Відзначимо важливість практичної складової, починаючи від методологічних засад методики навчання і учіння, завершуючи конкретними видами професійного спрямування.

Для розуміння закономірностей розвитку науки необхідна ретроспективна оцінка, а також відповідна **періодизація**. Зауважимо, що наука нагадує історію країн, тобто сучасна назва може не відповідати традиціям минулого, але за своєю суттю очевидно є спорідненість досліджуваних явищ. **Спроби сучасних дослідників як систему відліку використати 60-ті роки ХХ століття, на нашу думку, є помилковими.** Це не применшує значимості праці автора (Н.М. Шанський), який запропонував поняття «лінгводидактика» в 1969 р. Також помилковим є тезис, що українська лінгводидактика почала розвиватися в період незалежності

України. Таким чином, ми начебто відмовляємося від спадщини К.Д. Ушинського та інших видатних мислителів минулого.

Складність проблеми обумовлена необхідністю поєднання закономірностей розвитку дидактики і лінгвістики. В умовах викликів сучасності: глобалізація, стрімке збільшення інформаційних потоків, зростання темпу життя, стреси і професійне вигорання, нові вимоги до трудової діяльності, все більш очевидною стає значущість особистісного підходу, персонології. Своєрідним парадоксом є пошук найновіших інтерактивних методів навчання і постійне повернення до досвіду минулих років. Достатньо згадати, що популярний метод проєктів вперше описаний в 1918 р.

Особливої вагомості набуває національна ідентичність. Під час лекцій для українських студентів ми звернули увагу на недостатню обізнаність з народною педагогікою, що проявилось зокрема в тому, що молоді люди можуть пригадати лише незначну кількість прислів'їв, які характеризують розвиток людини від пренатального періоду до смерті, не можуть інтерпретувати їх важливість для сучасності. Відходять у минуле унікальні притчі, загадки, казки. Водночас народна педагогіка є своєрідним фундаментом суспільства і особистості, окреслює перспективні напрями для теоретичних досліджень, продовжує служити фахівцям, які займаються практичною діяльністю. Очевидно, що витоки багатьох наук потрібно шукати в народній культурі. Лінгводидактика не є винятком. Зрозуміло, що кожен період заслуговує серії монографічних досліджень, тому ми окреслимо лише найважливіші аспекти.

Першим етапом розвитку лінгводидактики, на нашу думку, можна назвати саме час становлення народної культури, яка має подібні ознаки для всіх народів. Виокремимо окремі аспекти. Перший період, який поєднує етнолінгвістику і етнодидактику, **характеризується шанобливим ставленням до слова**. Аналізуючи актуальні проблеми народної педагогіки, варто звернути увагу на ряд особливостей. По-перше, повноцінне дослідження народної педагогіки можливе лише за умови державності. По-друге, за зовнішньою простотою приховується склад-

на, багаторівнева система з низкою підсистем, які здебільшого мають латентний характер. По-третє, ми наближаємося до написання методології етнопедagogіки, що дозволить виокремити систему базових понять, структурувати інформацію, зрозуміти закономірності виховного процесу. По-четверте, необхідна спільна діяльність вітчизняних учених, представників діаспори, закордонних фахівців для пошуку спільних тенденцій. По-п'яте, фахівці з компаративістики недостатньо уваги звертають на досягнення спільних, принаймні європейських традицій, етнопедagogіки.

Автори унікального дев'ятитомного видання «Тисяча років української суспільно-політичної думки» у вступному слові підкреслили важливу думку: «Незмінним для різних народів в усі часи й епохи було прагнення увічнити і донести до нащадків історію. Східні історичні аннали, античні грецькі та римські хроніки, давньоруські (праукраїнські) літописи творять давню традицію передачі та осмислення історії і забезпечують спадкоємність історичної інформації. Життєпис кожного народу – неповторний вияв його дії та духу, що знаходить відображення у суспільно-політичних, філософських, культурологічних писаннях певної нації протягом віків. Українська нація витворила монументальний корпус писань такого характеру – від язичницьких роздумів про джерела походження народу, літописів християнського Середньовіччя, барокової козацької історіографії до суспільно-політичних праць XIX і XX ст.» (Тисяча років української суспільно-політичної думки, 2001: 7).

Як позитивний аспект вивчення української народної системи виховання (трудова, моральна, розумова, естетична, фізична) відзначимо ряд праць, написаних на високому теоретичному рівні. Зауважимо, що з кожним роком увага до цих питань зростає. Про це свідчать праці, які написали відомі автори: Л. Антонюк, А. Богуш, Н. Дем'яненко, В. Євтух, Г. Кіт, Н. Кубай, Г. Лозко, Л. Маєвська, А. Марушкевич, В. Мосіяшенко, О. Неживий, О. Радул, Г. Тарасенко, Й. Сележан, Є. Сявавко, М. Стельмахович, В. Чепак.

Варто підкреслити системну працю Є.І. Сявавко. Від тез «Українська народна педагогіка про виховання дітей» (1967 р.)

до монографії «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку» (1974 р.) і до словника-довідника «Етнодидактика, етнопедагогіка, етнопсихологія, народна педагогіка / Українська фольклористика» (2008 р.) дослідниця безперервно вивчала тенденції розвитку народної педагогіки.

У контексті досліджуваної теми виокремимо праці М. Грушевського і З. Кузелі (М. Грушевський, З. Кузеля, 2017), оригінальне дослідження В. Мосіяшенка (В. Мосіяшенко, 2005), а також узагальнювальні праці (В. Євтух, А. Марушкевич, Н. Дем'яненко, В. Чепак, 2003; М. Стельмахович, 1997; Є. Сявавко, 1974; Г. Кіт, Г. Тарасенко, 2008).

Історики звернули увагу на складність ретроспективної оцінки культури народу, «оскільки джерела її такі ж різноманітні, як і сама винахідливість людської уяви... Вдумуючись у культурологічні проблеми, можна твердити, що культура як цілість національного надбання це не виключно історичне явище, яке відбулось. Навпаки, це радше діалектичний або динамічний процес, який перебуває у безперервному стані творення ... людина за своєю природою є гравцем у суспільному контексті, який бере участь у життєвих процесах і тим визначає їхню важливість для себе і для суспільства. Гравець, про якого говорить Гейзінга, це не наслідувач чи імітатор. Його гра, яка походить із надр його буття, це творчий процес, у якому різні вияви життя є метафорами. Це творча гра, як вияв вітаїзму, що робить життя цікавішим, не зникає безслідно. Її наслідують, перетворюють і передають наступним поколінням. Гра стає невід'ємною частиною потоку етнічної свідомости, джерелом якої є психологічна потреба людини до самовияву. Врешті, гра людини – як відповідь на різні життєві ситуації – стає підставою для самовияву суспільства у звичаях та обрядах, що у своїй цілості творять народні традиції» (Тисяча років української суспільно-політичної думки, 2001: 9]. У цій розлогій цитаті Тараса Гунчака виокремлено ряд принципово важливих ідей: безперервність процесу творення національної культури, діалектичний характер процесу, поєднання прагматизму і гри, творчі особливості самовияву у звичаях і традиціях.

Особливу зацікавленість викликає узагальнення результатів досліджень фахівців з питань розумового виховання в етнопедагогіці, пошук перспективних напрямків використання етнодидактики в умовах оновлення загальноосвітніх шкіл і підвищення якості навчання в закладах вищої освіти.

Мав рацію М.Г. Стельмахович, підкреслюючи, що «взірцевим для нас повинен стати приклад тих країн і народів, де дбайливо бережуть старовину, власну національну культуру. Тому й помисли своїх народів, дітей, молоді спрямовують на шанобливе ставлення до предків, родинно-побутових звичаїв і традицій, до того вічного, що має могутнє виховне значення. Тому й не знають варварських руйнувань природи, історичних та культурних пам'яток, храмів, церков, монастирів, могил, кладовищ, національних святинь, відречень від національних символів, рідної мови» (М. Стельмахович, 1996).

Розглянемо окремі елементи етнодидактики, які залишаються актуальними для сучасної лінгводидактики. Це насамперед увага до кожного слова, поняття, своєрідна філософія дидактики, основи розумового виховання, врахування вікових особливостей, основи персонології, запитання, приховані в загадках. Зокрема проблема пізнаваності світу в етнопедагогіці має ряд важливих аспектів. По-перше, для етнопедагогіки характерний прагматизм. Вона відповідала на конкретні питання життя, на практиці доводячи важливість своїх висновків і узагальнень. Агностицизм навряд чи набув би популярності в середовищі людей, які в щоденній діяльності бачили можливість та межі розуміння суті подій. По-друге, для етнопедагогіки властивий своєрідний «людиноцентризм». Від явищ природи до актуальних питань виховання вся етнопедагогічна система була підпорядкована потребам та інтересам людини і громади. По-третє, з найдавніших часів люди усвідомлювали наявність меж пізнаваності для конкретної людини, наявність явищ, недоступних для розуміння та пояснення.

На думку фахівців, «Головні етнопедагогічні поняття – виховання, учіння, відповідно: вихователь, вихованець, учитель, учень; освіта, наука, знання, уміння, навички, урок – лягли в ос-

нову української педагогічної науки. Ці фундаментальні основи оригінальної, самобутньої педагогічної думки в Україні сформувалися давно. Крім загального поняття «українська етнопедагогіка», існують його регіональні складові – етнопедагогіка бойків, гуцулів, лемків і ін. Загальні засади української етнопедагогіки: природовідповідність, культуровідповідність виховання; єдність виховного й дидактичного елементів у єдиному процесі виховання; трудовий характер виховання, його зв'язок з життям; духовність у вихованні» (Українська фольклористика, 2008: 143).

Аналізуючи проблеми народної педагогіки, академік М.Г. Стельмахович прийшов до висновку, що сам «термін «народна педагогіка» в науковий обіг впровадив О. Духнович, який у передмові до відомої книги «Народная Педагогия в пользу училищ и учителей сельских» писав, що людину представляють: натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але науки і звичаї дають форми і настанови або виховання» (М. Стельмахович, 1997: 6).

Мудрість народних учителів аналізувалася в численних працях українських дослідників. У книзі В.А. Мосіяшенка виокремлено розділ «Розумове виховання в українській етнопедагогіці» (український народ про роль знань, мудрості та розуму; завдання розумового виховання; народні принципи набуття знань; шляхи і засоби розумового виховання в українській етнопедагогіці), а також окремих розділ з красномовною назвою «Українська народна дидактика» (народна дидактика, її мета і зміст; знання і навчання в народній дидактиці; народні принципи, методи, прийоми, форми організації навчання; народна дидактика і навчально-виховний процес сучасної національної школи) (В. Мосіяшенко, 2005). Важливим є висновок М.Г. Стельмаховича про єдність виховання і навчання, позаяк «обидва ці слова часто використовуються як рівнозначні. Наприклад, в українському фольклорі: «Ой там в саду, у садочку научила мати дочку...», «Наступила чорна хмара, наступає синя; Научає бідна вдова єдиного сина». У Т.Г. Шевченка: «А мати хоче научати, так соловейко не дає». В українській етнопедагогіці широко використовуються синонімічні поняття до слова «виховувати»: няньчити – догляда-

ти дитину; колихати – гойдати дитину в колисці, заспокоюючи і присипляючи («Не ти ж мене колихав, не ти ж мене няньчив»); годувати – утримувати; леліяти – оточувати ласкою, піклуванням, пестити, голубити («Годувала, леліяла, потіхи ся надіяла»); доглядати – турбуватися, піклуватися про дитину, створювати їй нормальні умови для життя і розвитку («Будеш ти в мене хату помітати, малих діток доглядати»); бавити – забавляти, няньчити; доглядати («Як бавитимеш дитину, так вона й ростиме»); пестити – голубити дитину, виявляючи до неї любов і ласку («Добре там дітей пестити, де піч велика і є кому варити»); ніжити – прихильно й тепло ставитися до дитини, виявляючи до неї любов і ласку; викохувати – з любов'ю рости, дбайливо доглядати («Викохав дитину в добру годину»); учити – впливати в певному напрямі, формувати, виховувати, прищеплювати що-небудь («Пригоди учать згоди») та ін. Отже, вплив виховного чинника на формування особистості настільки великий, що визначає навіть долю людини. Усе це говорить про те, що народна педагогіка виробила свою унікальну виховну систему» (М. Стельмахович, 1997: 41–42). У цій цитаті, окрім цікавих прикладів, особливу увагу потрібно звернути на унікальність виховної системи. Саме системний підхід забезпечує успішність виховного процесу.

Розглянемо особливості розумового виховання в народній педагогіці, яке на думку провідних фахівців «включає ознайомлення дітей з навколишнім світом, формування їхніх пізнавальних інтересів, інтелектуальних навичок і вмій, розвиток пізнавальних здібностей ... Впливає з високої оцінки його ролі й значення у життєдіяльності кожної людини: «Знання та розум – скарб людини»... розум – одна з найкращих людських якостей («Не краса красить, а розум»). Від розумового виховання залежить успіх підготовки людини до життя («Розумний всякому дає лад»), її трудові успіхи («Без розуму ні сокирою рубати, ні лика в'язати»), особисті доля й щастя («Щастя без розуму – торбина дірява»). Різні складні перипетії і тяготи життя найчастіше долаються не силою, а розумом («Сила уму уступає», «І сила перед розумом никне», «Треба розумом надточити, де сила не візьме»). Людина з неповноцінним розумом – каліка («Нема

ума: вважай – каліка», «Людина без розуму, що сніп без перевесла»). Широка життєва функція розуму зафіксована в численних народних висловах: «до розуму дійти» (порозумнішати), «навчатися розуму» (наставляти на добрий розум), «до розуму приймати» (уважно слухати), «до розуму довести» (виховати, вигадувати), «на розум навести» (порадити, роз'яснити), «брати на розум» (брати до уваги), «держати розум у голові» (бути розсудливим), «дібрати розуму» (розмірковувати, придумувати), «в розум прийти» (опам'ятатися, схаменутися), «спасати на розум» (прийти на думку), «піти до голови по розум» (обдумати, обміркувати), «розумом не збагнути» (не зрозуміти), «розуму не забракне» (глузду вистачить), «дурний розум» (глупота), «а дурного розуму» (здуру), «з розуму звести» (зачарувати, обманути) та ін. А якщо додати сюди стійкі словосполучення із синонімами до слова «розум» – «ум», «глузд», «толк», «розсудок», «смысл», «мудрість», «тямучість», то таких афоризмів набереться дуже багато. Щоб підкреслити життєве значення розуму, народна дидактика дуже і часто протиставляє його глупоті («Краще з розумним у біді, ніж з дурним у добрі», «Краще один мудрий, ніж десять дурних», «З розумним розуму наберешся, а з дурним і останній згубиш», «Краще з розумним двічі згубити, як з дурним раз найти», «Розумний розсудить, а дурень осудить», «Більше в розумного розуму в п'яті, як у дурня в голові»). Слід зазначити, що народна дидактика дає правдиве тлумачення розумові, розглядаючи його як найвищий ступінь виявлення пізнавальної діяльності людини, здатності мислити, порівнювати явища і робити обґрунтовані висновки. У щоденний обіг слово «розум» увійшло з давньоруської мови (за допомогою префікса «роз-» і праслов'янського «ум» (роз+ум). Звідси в українській мові утворилися споріднені слова: уміти, умілий, умілець, умілість, уміння, розуміти, розуміння, розумітися, розумний, розумник, розумниця, розумність, розумовий, розумування, розумувати. Людину, наділену великим розумом, яка має значний життєвий досвід, у народі називають мудрою. Слово «мудрий» своїм походженням теж сягає того самого кореня «ум» праслов'янської мови. І в сучасній живій мові таке гніздо слів: мудрець (мудрій),

мудріти, мудро, мудрований, мудрощі, мудрування, мудрувати, мудруватий». У поняттях «розум», «ум», «мудрість» дуже часто уособлюються й такі позитивні риси людини, як статечність, стриманість, передбачливість, обачність, розсудливість, скромність: «Повний колос униз гнеться, а порожній вгору дереться», «Повна бочка мовчить, а порожня гудить». Мудрість зовні непоказна, зарозумілість – чванкувата, обвішана блискітками й брязкальцями» (М. Стельмахович, 1997: 145–146). Ці висновки можуть слугувати своєрідною основою методології лінгводидактики, як за глибиною думки, так і за формою поширення.

Сучасна філософія передбачає появу окремої науки, яка буде займатися культурою запитань як передумови розумового виховання і наукового пошуку. У контексті етнодидактики запитання найбільш повно подані в загадках. Як приклад, використаємо загадки, присвячені імені людини: «1. Ні се, ні те, а кожному треба; і кожний знає, та ніхто не вгадає. 2. У кожного є і кожному потрібно, складається з трьох букв. 3. Нас не було – воно було, Нас не буде – воно буде; Ніхто ні в кого його не бачив, А в кожного є. 4. Вкинь у воду – не потоне; вкинь у вогонь – не згорить; вкинь у землю – не згниє. 5. Що то є: у воді не утопиться, в огні не згорить? 6. Що в людини не росте?» (М. Стельмахович, 1996: 79).

Другий період розвитку лінгводидактики нерозривно пов'язаний з поширенням релігії, яка докорінно змінила світогляд людей. Назвемо найважливіші аспекти, недостатньо поціновані до наших днів. Саме **релігія сприяла створенню системи навчальних закладів**. На відміну від поодиноких філософських шкіл, така система сприяла розвитку культури населення, створювала передумови для масового поширення університетської освіти.

Сучасна лінгводидактика може використати ідеї Біблії щодо різноманітних аспектів розумового виховання. Сторінки Біблії є своєрідною методологією для всіх наук гуманітарного циклу. Насамперед виокремимо наступні аспекти.

По-перше, важливе місце займає проблема розумового виховання в Біблії. Власне кажучи, підготовки людини до активної діяльності в світі та освітлення її душі правдою і добротою

(освіта для світла і світу), то стане очевидною значимість висловленої думки для розуміння суті розвитку освітніх систем. Працюючи багато років з учителями, ми не зустрічали фахівця, який би не знав відомої тези: «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку». Вже цей фрагмент біблійного тексту дозволяє зрозуміти визначальний вплив на обґрунтування важливості слова, необхідність поглибленого прочитання і розуміння тексту (недаремно автори програми PISA поставили це вміння на перше місце при оцінці ефективності діяльності загальноосвітніх шкіл). Саме в цьому контексті стає зрозумілим глибина думки Т.Г. Шевченка: Ну що б, здавалося, слова... / Слова та голос – більш нічого. / А серце б'ється – ожива, / Як їх почує!.. Знать од Бога / І голос той, і ті слова / Ідуть меж люди. Разом з тим і серед філологів важко зустріти професіоналів, які прочитали і зрозуміли значущість продовження геніальної думки. Адже Євангеліст, аналізуючи вагомність слова, напише: «Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього. І життя було в нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула його». Підкресливши думку «Освіта для світла і світу», зауважимо цікаву послідовність: Бог – слово – життя – світло. Якщо пригадати, що на першій сторінці Біблії, в перших словах Бога, світло згадується п'ять разів, а на останній сторінці – тричі, проходить через увесь текст і врешті-решт перші слова Бога «Хай станеться світло!» – важко оцінити як випадковість. Певною мірою, це поняття є своєрідним ключем для розуміння сутності людини. Перегорнемо сторінки Біблії і прочитаємо: «Ви світло для світу» (Мт.5,14); «... коли світло, що в тобі, є темрява – то яка ж то велика та темрява!» (Мт.6,23); «Ніч минула, а день наблизився, тож відкиньмо вчинки темряви й зодягнімось у зброю світла» (Рим. 13.12); «Ви бо були колись темрявою, тепер же ви світло в Господі, – поведіться як діти світла, бо плід світла знаходиться в кожній доброті. І праведності, і правді» (Еф.5,8-9); «... ви всі сини світла й сини дня. Не належимо ми ночі, ні темряві» (ІСол.5,5); «Бог є світло, і немає в Нім жодної темряви! Коли ж кажемо, що маємо спільність із Ним. а ходимо в темряві, то неправду говори-

мо» (І в. 1,5). І врешті-решт на останній сторінці Біблії читаємо: «А ночі вже більше не буде і не буде потреби в «світлі світильника, ані в світлі сонця, бо освітлює їх Господь Бог...» (Об.22,5).

Батьки добре знають, як світяться обличчя маленьких дітей. Випромінюють своєрідне світло і тепло люди похилого віку, які відзначаються добротою. Чому ж не світяться наші обличчя? Відповідь очевидна.

Освітлення душі особистості і підготовка її до життя, а також виживання в світі – ці два завдання є своєрідною основою, на якій повинен базуватися виховний процес.

По-друге, враховуючи експериментальні дослідження щодо лікування окремих захворювань центральної нервової системи з допомогою мікрочастинок через ніздрі, більш зрозумілою стає значимість своєрідної підказки: «І дихання життя вдихнув у ніздрі її, – і стала людина живою душею» (1М1.7). За аналогією можна порівняти людину на попередньому етапі розвитку з комп'ютером без програмного забезпечення. Включення програми розвитку могло забезпечити бажаний результат.

По-третє, поява людини супроводжується своєрідним благословенням: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою» (1М 1.26).

По-четверте, лише порушивши заборону Бога щодо плодів дерева знання добра і зла, людина почула своєрідний присуд: «Ось став чоловік, немов один із Нас, щоб знати добро й зло» (1М 3.22).

По-п'яте, з перших сторінок використовуються запитання. Перше з них має узагальнюючий характер: «Чи Бог наказав: Не їжте з усякого дерева раю?» Після цього перші люди чують першу серію запитань: «Де ти? Хто сказав тобі, що ти нагий? Чи ти не їв з того дерева, що Я звелів був тобі, щоб ти з нього не їв? Що ти наробила?» Зауважимо, що відповідаючи на перше питання, людина обманує, боїться, ховається, перекладає вину на жінку, звинувачуючи певною мірою Бога («Жінка, що дав ти її, щоб зо мною була, вона подала мені з того дерева, – і я їв»).

По-шосте, заклик «Будьте досконалі як досконалий отець ваш небесний» є своєрідним ідеалом, метою розвитку, є своє-

рідним дидактичним вектором, який визначає спрямованість і неперервність розвитку».

Другу своєрідну частину розумового виховання знаходимо в тексті Біблії, щодо царя Соломона, який просить у Бога не довголіття, не багатства, не душ ворога, а «серце розумне, щоб судити народ Твій, щоб розрізнати добре від злого, бо хто потрапить керувати цим великим народом Твоїм» (1 Цар 3.9). Характерно, що у відповідь на таке прохання Соломон одержав «Серце мудре та розумне», а також всі інші дари, яких навіть не просив. Яскравим підтвердженням розуму царя щодо управління і праведного суду є відомий конфлікт двох жінок, які претендували на новонароджену дитину.

Логічним продовженням розв'язання проблеми стали Приповіді Соломонові. Цікаво, що вже в першому вірші визначена головна думка: «Щоб пізнати премудрість і карність, щоб зрозуміти розсудні слова, щоб прийняти напоумлення мудрості, праведності, і права й простоти, щоб мудрості дати простодушним, юнакові – пізнання й розважність. Хай послухає мудрий – і примножить науку, а розумний здобуде хай мудрих думок»... (Пр 1,2,3,4,5). У приповідях вкотре використано проблемне питання: «Доки ви не розумні, глупоту любитимете?». Пропонується своєрідна чітка відповідь: «Аж доки насмішники будуть кохатись собі в глузуванні, а безглузді ненавидіти будуть знання».

Блаженність мудрих людей порівняна з Господньою мудрістю створення землі, Він «небо розумом міцно поставив. Знанням його порозкривались безодні». Мудрість вища від срібла, золота, перлів.

Зауважимо, як часто мудрість порівнюється з простотою, «щоб прийняти напоумлення мудрості, праведності, і права й простоти» «Послухайте, я бо шляхетне кажу, і відкриття моїх губ – то простота»; «Всі слова моїх уст справедливі, нема в них крутіства й лукавства. Усі вони прості, хто їх розуміє»; «А людина розумна дорогою простою ходить».

Своєрідним і важливим є ще один аспект розумового розвитку, який добре відомий кожному справжньому вченому, як

врешті-решт і кожній людині. Це розпач від складності призначення людини, це розпач від неможливості, на індивідуальному рівні, зрозуміти всі аспекти проблеми, це розпач від обмеженості зусиль людини...

У світовій драматургії немає глибших і більш трагедійних сторінок як «Книга Еклезіяста». Кожний рядок – це крик відчаю і безнадії: «Немає нічого нового під сонцем», «Повні труду всі речі, – людина сказати всього не потрапить! Не насититься баченням око, і не наповниться слуханням вуха...» Що було, воно й буде, і що робилося, буде робитись воно, – і немає нічого нового під сонцем!».

«Нема згадки про перше, а також про наступне, що буде, – про них згадки не буде між тими, що будуть потому»; «І поклав я на серце своє, щоб пізнати премудрість і пізнати безумство й глупоту, – і збагнув я, що й це все – то ловлення вітру!...Бо при многості мудрості множитья й клопіт, хто ж пізнання побільшує, той побільшує й біль!»; «І промовив я в серці своєму: Коли доля, яка нерозумному трапиться, трапиться також мені то нащо тоді я мудрішим ставав? І я говорив був у серці своїм, що й марнота й оце... Не лишається пам'яті про мудрого, як і про нерозумного, на вічні віки, – в днях наступних зовсім все забудеться, і мудрий вмирає, так само, як і нерозумний».

«І зненавидів я ввесь свій труд, що під сонцем трудився я був, – бо його позоставлю людині, що буде вона по мені, а хто знає, чи мудрий той буде чи не розумний, хто запанує над цілим трудом моїм, над яким я трудився й змудрів був під сонцем? Це марнота також».

Окремий аспект розумового розвитку передбачає розв'язання вищеназваних протиріч. У Біблії ця головна проблема вирішується через звернення людини до Бога. Бо саме Він дає «премудрість, і пізнання, і радість». [Екл. 2.26]. Дає надію на майбутнє, принаймні в той час, коли «зійде Сонце Правди» [Мал. 4.2]. У Новому Заповіті проблема розумового розвитку знаходить свій подальший розвиток.

У Новому Заповіті звернемо увагу на наступні аспекти, важливі для розумового виховання. По-перше, це три форми споку-

си («Ти Син Божий, скажи щоб каміння це стало хлібами». «Коли ти Син Божий то кинься додолу»; «Це все Тобі дам, якщо впадеш і мені Ти поклонишся»), які так точно окреслюють людські слабості та три лаконічні відповіді, які характерні для Ісуса. По-друге, багаточисельні притчі (про робітників у винограднику, про слухняного і неслухняного сина, про злочинних винарів, про гостей весільних, про мудрих і нерозумних дів, про таланти, про сіяча, про блудного сина, про багатого й Лазаря, про митника й фарисея та ін.) є своєрідним взірцем мислення, поєднання глибин мудрості з життям, це своєрідна школа проблемного навчання, що передбачає розумову активність учнів. По-третє, ряд гострих питань і точні глибинні відповіді слугували прикладом для віруючих. Ось фарисеї запитують: «Учителю, знаємо ми, що Ти справедливий і не зважаєш зовсім ні на кого, бо на людське обличчя не дивишся, а наставляєш на Божу дорогу правдиво. Чи годиться давати податок для кесаря чи ні? Давати нам чи не давати? Відповідь вражаюче глибинна і лаконічна: «Чого ви Мене випробовуєте? Принесіть Мені гріш податковий, щоб бачити». І принесли вони. А він каже до них: чий це образ і напис?» Ті ж Йому відказали кесарів. Ісус тоді каже в відповідь їм: «Віддайте кесареве – кесареві, а Богові Боже!» «І дивувалися з Нього вони» [Мт.12. 14-17]. По-четверте, текст переповнений неповторними образами, глибинною логікою, повчальними аспектами, що створюють цілісну систему, недосяжну ні для філософії, ні для психолого-педагогічної науки. По-п'яте, послання Святих містить різноманітні аспекти розумового виховання. У їх числі виокремимо значимість рідної мови. Зокрема в першому посланні Св. Павла до коринтян звучить наступна думка: «А тепер, як прийду я до вас браття, і до вас говорити буду чужою мовою, то який вам пожиток зроблю, коли не поясню вам чи то відкриттям, чи знанням, чи пророцтвом, чи наукою?... в Церкві волю п'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, а ніж десять тисяч слів чужою мовою!» [1 Кор.]. Особливе місце займає в посланнях проблема священнослужителів, що має безпосереднє відношення до учителів: «А єпископ має бути бездоганний, муж однієї дружини, тверезий, невинний, чесний, гостинний до

приходнів, здібний навчати, не п'яниця, не заводіяка, але тихий, не сварливий, не срібллюбивець, щоб добре рядив власним домом, що має дітей у слухняності з повною чесністю, – бо хто власним домом рядити не вміє, як він зможе пильнувати про Божу Церкву». Залишивши проблему «тверезості» та «срібллюбства» для інших тем, зауважимо у цій своєрідній професіограмі «Вміння навчати».

Підсумовуючи, виокремимо елементи системи розумового виховання в педагогіці релігії (на основі Біблії): 1. Бог як творець (в лат. мові Бог – Креатор) обдаровує людину розумом. 2. Освіта для світла і світу. 3. Самовдосконалення як мета. 4. Значимість запитань. 5. Подолання відчаю. 6. Значимість мудрості. 7. Ясність і простота. 8. Лаконічні, точні відповіді на виклики. 9. Притчі. 10. Значимість слова, поєднання слова зі світлом. 11. Рідна мова. 12. Вміння навчати.

Третій період можна назвати філософським. Зауважимо, що праці перших філософів нагадують етнодидактику. Це, як правило, лаконічні, глибокі думки у вигляді одного речення, або сентенції: «Пізнай самого себе і ти пізнаєш Бога і світ».

Не втрачає актуальності геніальний сократичний діалог: система запитань, віра в можливість співрозмовника, ситуація успіху як розуміння істини. Філософські системи мислителів Стародавнього Китаю, Індії, філософські школи Піфагора, стоїків, епікурійців, Платона, Аристотеля мають значні досягнення, важливі і для сучасної професійної лінгводидактики.

Важливими є висновки П. Чаадаєва про відсутність еталонів у процесі розумового розвитку, так як мозок аналізує сам себе.

Окрім суспільно-політичних аспектів, філософські дослідження важливі для розуміння процесу становлення гуманітарних наук, спрямованих на пошук закономірностей розвитку людини і суспільства. Очевидно, що це потребує міждисциплінарного підходу. Це і є однією з причин важливості філософії освіти і філософії дидактики як підсистеми і водночас складної системи, в центрі якої розвиток людини в процесі навчання і учіння. Це питання методологічного рівня, яке не може бути остаточно вирішене в принципі, тому що постійно будуть по-

являтися нові факти, що змушуватиме вносити корективи в наявні теорії. Значні перспективи відкриваються в контексті компаративістичних досліджень, а також результати міждисциплінарних узагальнень. Наприклад, аналізуючи проблематику методології юридичної науки, М.С. Кельман звернув увагу на той факт, що «у єгиптян разом із цивільно-правовою общиною живих нерозривно існує поняття про цивільно-правову общину померлих.... Це реальне поняття – боротьба за культуру предків, спадкоємцями та захисниками якої є живі... Одним із методів дослідження звичаєвого права є метод розробки основного інституту звичаєвого права, права колективної честі живих і мертвих. Вочевидь, це метод як загалом культури в її пізнанні, так і звичаєвого права зокрема. Як культурно-правовий метод він вимагає синтезу общин померлих і живих» (С. Кельман, 2011: 392). Ця ідея має глибинне значення, в тому числі для філософії дидактики. Це своєрідний прототип наукового принципу історизму. Як у стародавні часи, так і в умовах сьогодення люди використовують родову мудрість, інколи на рівні підсвідомості, для розв'язання проблем, які вимагають розумової активності. Не менш цікавим аспектом є інтелектуальні традиції громади, регіону, нації, країни.

Розглянемо основні питання філософії дидактики, дотримуючись переліку головних питань, запропонованих під час Всеукраїнського науково-методичного семінару «Педагогічна компаративістика-2016: освітні реформи та інновації в глобалізованому світі», 6 червня 2016 року. Філософія дидактики, на нашу думку, насамперед повинна сприяти розв'язанню наступних проблем: 1. Пізнаваність світу. 2. Самопізнання. 3. Методи пізнання. 4. Визначення, на засадах логіки, системи головних понять: людина, індивід, особистість, виховання, освіта, наука, закон і закономірність, розвиток, навчання, учіння. 5. Поєднання теоретичних засад гносеології з практичними аспектами організації навчального процесу. 6. Закономірності творчої та інноваційної діяльності. 7. Закономірності управління пізнавальним процесом. 8. Закономірності самовдосконалення. 9. Праксеологія. 10. Кризові явища пізнання. 11. Засади освіт-

ньої політики в умовах глобалізації. 12. Питання і запитання в процесі наближення до істини. 13. Інтелектуальний потенціал суспільства. 14. Моделювання пізнавальної діяльності. 15. Моніторинг інтелектуального розвитку людини і суспільства (А. Ви-хрущ, 2016: 17–18).

Філософський період знайшов своє продовження в **університетському (академічному) періоді**, який обумовив перехід до національних систем освіти і створив передумови до підвищення рівня культури, появи масових наукових шкіл, системи педагогічної освіти. Очевидно, що без університетської освіти неможливим є наукове обґрунтування теоретичних основ лінгводидактики. Насамперед, зауважимо певну парадоксальність. Починаючи з 988 р. (Болонья) поступово розвивається система університетської освіти при відсутності належної середньої загальноосвітньої школи. Ця проблема компенсується артистичними факультетами, де вивчається 7 вільних мистецтв: граматики, риторика, діалектика, арифметика, астрономія, геометрія, музика. Саме університети, відповідаючи потребам суспільства, економіки, урбанізації сприяли якісним змінам у шкільництві. Підтвердженням цієї тези є той факт, що на чолі навчальних округів були саме університети. У контексті теми нашого дослідження варто звернути увагу на організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, обґрунтуванні теоретичних засад вивчення рідної та іноземної мов, просвітницьку діяльність випускників. Очевидно, що це завдання для окремих монографічних досліджень. Розглянемо декілька прикладів спогадів про університетську освіту, а також вплив випускника університету І.Я. Франка на розвиток важливих аспектів професійної лінгводидактики.

Для розуміння суті університетської освіти в контексті професійної лінгводидактики важливою є системна оцінка спогадів сучасників. Щодо теоретичних і практичних аспектів лінгводидактики виокремимо спадщину І.Я. Франка. У відомому зверненні до молоді, опублікованому в 1905 р. («Одвертий лист до галицької української молоді») підкреслена значимість пріоритетного завдання «Ми мусимо навчитися *чути себе українця*»

ми – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні – всі без виїмки – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурним стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним боєм і радувалися кождим хоч і дрібним та частковим її успіхом, а головню, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його» (І. Франко, 1905: 405). Важливою була оцінка тогочасної школи. У рефераті «Наші народні школи і їх потреби» (1892 р.) І.Я. Франко не лише підкреслив головню думку, що «Учителем школа стоїть», але й критично оцінив так звану нову школу, яка стала «маленьким університетом» і виявилася неефективною (І. Франко, 1892: 113–114).

Виконуючи за об'ємом праці роль наукового закладу, І.Я. Франко залишив глибинну аналітичну оцінку чи не всіх аспектів гуманітарних наук. У контексті лінгводидактики відзначимо оцінку системи освіти, підручників, хрестоматій, досягнень науковців і літераторів.

У статті «Професор Омелян Огоновський» І.Я. Франко згадував заняття в університеті, відзначаючи, що «лекції його граматичні були інтересні для молодіжї тим головню, що дотикали живої народної мови, звертали увагу на її лексикон і на її форми, на особливості діалектів і говорів. Покійний заохочував своїх слухачів підслухувати і записувати такі особливості... По закінченні викладів він мав звичай розмовляти зі слухачами, розпитувати їх про такі або інші явища того місцевого говору, котрий був їм звісний, або відповідав на їх запитання» (І. Франко, 1894: 366). Не втрачає значимості така стаття як «Азбучна війна в Галичині 1859 р.», аналітичні огляди історії літератури, порівняльні дослідження культури різних народів, епістолярна спадщина мислителя.

Для лінгводидактики перспективним є ще один напрям діяльності І.Я. Франка. Маємо на увазі **оцінку і суть поетич-**

ної творчості. Зауважимо, що в сучасній лінгводидактиці – це один із найменш досліджених напрямків. Очевидно, що це тема окремого монографічного дослідження. Ми розглянемо лише окремі аспекти. Критична оцінка результатів праці іншого автора є одним із перспективних напрямків сучасної професійної лінгводидактики. У працях І.Я. Франка знаходимо два основних напрямки: по-перше, це теоретична оцінка суті критики. По-друге, критична оцінка творчості конкретного автора. Щодо першого завдання назвемо дві праці: «Слово про критику» та «Із секретів поетичної творчості». Перша стаття (1896 р.). Узагальнимо основні ідеї: командна критика характеризується як час «вузького педантизму, схоластики, упадку творчості і упадку доброго стилю в мові»; літературна критика мусить бути не догматичною, а аналітичною та індуктивною; завдання критика аргументувати свої оцінку, «підвести під якісь вищі принципи, мову чуття перевести на мову розуму»; як загроза розглядається втеча від «зв'язку з суспільністю», безцільне і бездарне шукання оригінальності; для автора «ніякі правила та обмеження для нього не обов'язкові, крім правил доброго смаку, всякий твір буде добрий, крім вкучного та безхарактерного» (І. Франко, 1896: 214–218). Друга стаття опублікована в 1898 р. Аналіз «секретів поетичної творчості» автор починає з оцінки критики. Ці узагальнення на вищому рівні. Автор акцентує увагу на таких перевагах і недоліках критики: неприпустимо використовувати окремі рядки, або тексти і без належної оцінки і мотивації для осуду; «поет розширює зміст нашого внутрішнього «я»; завдання вченого «розширити обсяг знання, поглибити розуміння механізму, яким сплітаються і dokonуються явища»; критик мусить мотивувати свої погляди «більше або менше науковим способом; критика мусить бути особиста; предметом критики можуть бути «твори, люди, ідеї»; інколи критика артистична за блискучою формою маскує ненауковість; критика повинна бути науковою, основою на певних законах – не догмах, а узагальненнях, здобутих науковою індукцією, досвідом і аналізом фактів; літературна критика мусить бути «поперед усього естетична, значить, входить в

обсяг психології і мусить послуговуватися тими методами наукового досліджу, якими послугується сучасна психологія» (І. Франко, 1998: 45–53).

У той же час стаємо свідками певного протиріччя. При оцінці творчості окремих авторів І.Я. Франко час від часу порушує свої постулати. Наприклад, визнаючи талант Лесі Українки, доволі часто згадується її захворювання. На особливу увагу заслуговує критична стаття «Хуторна поезія П.А. Куліша» (1882 р.). Несподівана рецензія починається застереженням щодо небезпеки від видатних поетів, які володіючи словом, негативно впливають на «малокритичного» читача. Більше того, визнавши «чудові і гарячі» рядки вірша Т.Г. Шевченка «посланіє до живих і мертвих і ненароджених» молодий критик «розбиває» дві думки: «Якби ви вчилися так, як треба то й мудрість би була своя» і «В своїй хаті своя правда і сила, і воля». (І. Франко, 1882: 161–162).

Аргументація критика викликає щонайменше подив. У той же час це цікаві приклади в контексті розвитку особистості критика.

На нашу думку, важливим є зміст листа до О.К. Коваленка від 10 вересня 1906 року. І.Я. Франко підкреслює, що в поезії «мусять бути і відчуватися два складники: обсервація життя й природи і живе гаряче чуття». Після визначення двох основних критеріїв звучить жорсткий присуд, важливий і для сучасних авторів: «Може, я сліпий, але ані одного, ані другого не бачу в Ваших віршах. Се – вибачайте за одвертість – майже скрізь одна фразеологія на популярні теми, без крихти глибшого розуміння життя, навіть без правдивої любові до української природи. (Ви не вмієте дивитися на неї і не бачите в ній нічого характеристичного, свого, а повторяєте скрізь чужі шаблони)». Не втрачає актуальності оцінка віршів громадянського спрямування, так як «сум бере, читаючи їх. Невже ж усе те, що у вас робиться і що ви пережили в чуткім, поетицкім серці, не могло викликати ані одного живого враження, ані одної свіжої, *своєї* думки, окрім сеї ніби ліберальної жвачки».

Заключна порада, либонь, неприємна для автора, але належить до вічних істин «щиро радив би Вам не друкувати з сеї збірки нічого і лишити її в скрині хоч на два-три роки, а взятися тим

часом пильно до читання книг та до студій у якнайширшім об'ємі (що Вас цікавить, справді цікавить, а не таке, що читається для моди). У Вас мова гарна (хоч страшенно вбога, шаблонова!) вірш гладкий, видно, що віршописання йде Вам дуже швидко, але проте тим більше Вам слід узяти себе в руки. Дивіть лишень скільки Ви прете прикметників у кожний вірш і не почуваете того, що се не поезія, а вода. Ще раз прошу вибачення, що наговорив Вам стільки прикрого, та я бажав би, щоб по всіх отсих бурях і Україна і українська поезія вийшла освіжена і сильна, і свобідна від найгіршого її ворога – шаблону» (І.Франко, 1906: 294).

Для лінгводидактики важливою є оцінка видатних особистостей. Це обумовлено тим, що оцінка творчості геніального поета потребує хоча б наближення до його рівня, щоб відчутти і побачити глибину думки. Тому викликає зацікавленість багаторазове повернення І.Я. Франком до творчості Т.Г. Шевченка. У статті «Шевченко і критики» показано переваги і недоліки порівняльного літературно-наукового методу, в статті «Тарас Шевченко», назвавши поета захисником усіх гноблених і переслідуваних, духовним вождем, провідником народу, світилом української літератури він розглядає чотири періоди творчості поета (періодизація завжди цікава і перспективна), виокремлює основну ідею творчості «бажання життя. Вільне життя, нічим не опутаний розвиток одиниці і всієї суспільності». Лаконічна «Присвята», опублікована німецькою мовою в 1914 р., залишається до наших днів неперевершеним зразком поєднання емоційності, науковості, риторичної майстерності, націоналізму:

«Він був сином мужика і став володарем у царстві духа.

Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури.

Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим.

Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій.

Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі в іржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду...

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйони к людських сердець все наново збуджуватимуть його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко» (І. Франко, 1914: 255).

Цікавою є оцінка своєї творчості у віршах І.Я. Франка. Розглянемо лише один приклад. Збірка «Мій ізмарagd» починається словами поета з наріканнями на долю: Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти, Літа на душу накладають пута. Вже не мені в нові світи летіти! Війну з життям програв я, любі діти! Cosa perduta!, відповіддю України: Що проживеш весь вік убого? Значить не вкрав ніщо ні в кого, А чесно працював на хліб, Та й те подумай ще, будь ласка: Твого я найкраща частка. З тобою враз не ляже в гріб, а також підсумковою рефлексією: Щоб сіячів твоїх їх власне покоління На глум не брало і на сміх. Щоб монументом їх не було те каміння, Яким в відплату за плодючеє насіння Ще при житті обкидувано їх.

Вірші «Сідоглавому», «Декадент» написані «з погляду вічності» і мають визначальне значення не лише для лінгводидактики, але й для національної культури в цілому.

Для академічного письма, особистісної парадигми в лінгводидактиці, професійного зростання молоді важливим є ще один аспект творчості І.Я. Франка. У листі до професора М.Ф. Сумцова, який опублікував статтю з нагоди п'ятдесятиріччя поета, І.Я. Франко з жалем написав про «галицьку суспільність, яка ніколи не тямила, чи там кому кінчиться 50 літ» і, подякувавши за тепле слово, зробив важливий висновок: «Я дуже добре почуваю свої межі, а головню ту фатальну, що до 40 року життя не давала мені сконцентруватися на одно і довела до того, що я потратив багато сили і здоров'я на роботу, яка не дала мені нічого, крім мізерного прожитку» (І. Франко, 1906: 295).

Зауважимо неперервну працю мислителя до останніх днів життя. 9 січня 1916 року в листі до Уляни Кравченко І.Я. Франко

писав: «не опускає мене тверезість та ясність ума, добрий гумор та охота до праці. Пишу лівою рукою, бачите, як, кожну букву окремо; хоч помалу йде, та волю писати сам, ніж диктувати, що мусив робити кілька літ по смерті сина», а 1 березня 1916 р. в листі до Кароля Бандрівського просив, щоб в університетській бібліотеці «визичили на місяць 20-тий том Манца».

Як приклад, розглянемо також спогади І. Крип'якевича, який в 1904–1908 рр. був студентом львівського університету. Виокремимо ряд важливих ідей: під час семінарів студенти старших курсів читали свої роботи, молодші – реферати. Тобто систематично проводилися наукові зустрічі студентів різних курсів; заохочення до публікації студентських робіт; рецензування праць інших авторів; бібліографічні довідки викладачів для студентів; системна підготовка дослідників; наукова робота студентів у молодіжних організаціях; створення молоддю колективних бібліотек; проведення під час канікул університетських курсів для представників різних регіонів України (про їх рівень свідчить той факт, що історію викладав М. Грушевський, а літературу – І. Франко); редагування провідними вченими студентських робіт.

Цікавими є і критичні зауваження: лектор давав багато фактів, серед яких губилися узагальнення; окремі лекції були нудними (І. Заболотна).

Як бачимо, більшість з ідей не втрачають значимості і для сучасної лінгводидактики.

Важливими є спогади сучасників щодо вивчення мов у середніх закладах освіти. Як приклад, назвемо твір Богдана Лепкого «Казка мого життя».

Характерною ознакою цього періоду стала система середніх шкіл. Особливу увагу варто звернути на братські школи, гімназії та навчальні заклади езуїтів.

Розглянемо декілька прикладів, характерних для України. Особливу зацікавленість викликають письмові роботи учнів минулих років. Власне кажучи, завдяки таким письмовим документам ми можемо певною мірою наблизитися до розуміння закономірностей організації навчального процесу. Разом з ме-

муарною літературою, науковими розвідками досліджуваного періоду, одержуємо своєрідний інструментарій історико-педагогічного дослідження. Відзначимо можливість використання досягнень інших наук. Наприклад, теорія літератури дозволяє звернути увагу на декілька аспектів, важливих для історії лінгводидактики. По-перше, це термінологічна система, яка, на думку дослідників, має ряд ознак: «сукупність термінів, що виконують комунікативно-тематичне або комунікативно-ситуативне завдання; взаємопов'язаність елементів; обов'язкова належність термінів до певної терміносистеми або водночас до кількох; взаємонакладання терміносистем, у результаті чого формується термінологічний конгломерат; функціонування терміносистеми у межах однієї або кількох галузей, завдяки чому вона виконує роль міжгалузевого термінологічного фонду» (П. Білоус, 2013: 28). По-друге, розгляд літературного твору як складної семіотичної структури передбачає «поєднання матеріальних знаків (слів, тексту) та образного значення, внаслідок чого виникає первинний (в уяві автора) і вторинний (в уяві реципієнта) художній світ» (П. Білоус, 2013: 97). По-третє, оцінка теми, змісту, структури, концепції, сюжету, фабули, композиції сприятиме науковій оцінці учнівських творів, пошуку закономірностей, властивих для історичного періоду. По-четверте, перспективним є використання дискурсу як сукупності «міркувань, суджень, описів, які виявляють різні рівні структурованості тексту: наративний (виклад, розповідь, сюжет), семантичний (зміст, образи, задум), мовленнєвий (індивідуальний варіант застосування мови), синтаксичний, граматичний, фонетичний (правила висловлювання) (П. Білоус, 2013: 312). По-п'яте, особливу зацікавленість серед дослідників викличе аналіз допущених помилок, спосіб їх виправлення. По-шосте, в контексті розвитку педеутології важливою проблемою є оцінювання учнівської роботи, що свідчатиме про рівень педагогічної культури і майстерності вчителя. По-сьоме, теоретичні аспекти герменевтики дозволять оцінити зміст і розуміння учнями суті письмової роботи. По-сьоме, психологічні аспекти творчості, поєднані з педагогікою творчості можуть ви-

явитися надзвичайно перспективним напрямком досліджень. По-восьме, використання засад компаративістики, порівняння динаміки учнівських робіт, творів, написаних представниками різних національностей, в умовах як віддалених, так і наближених, є потребою часу, вимогою нового рівня теоретичних узагальнень.

Розглянемо як приклад зміст учнівського зошита з українськими вправами за 1936-1937 навчальний рік, який використовується нами як приклад поєднання народних традицій в умовах гімназійної освіти. Власником зошита була учениця восьмого класу гімназії. Перша сторінка зошита залишалася чистою. Текст починався на другій сторінці, оскільки третя і всі наступні непарні були відведені для «поправи». Якщо учень помилявся, то саме на цих сторінках ним записувалося речення з виправленою помилкою. Це своєрідна опорна схема, яка була покликана підвищити рівень писемної культури. Учениця Марія у шкільній вправі допустила такі помилки. На другій сторінці зошита їх дві: «Вчора зачався шкільний рік» і «Нині хочу, бодай в части, перелити на папір свої думки і вражіння викликані першим днем». На третій сторінці, після того, як учитель підкреслив червоним кольором помилки, написані лише два речення: «Вчора зачався шкільний рік» і «...свої думки і вражіння, викликані». Як бачимо, невірно написана буква, пропущена кома, передбачали, щоб на окремій сторінці, поруч з основним текстом, були переписані виправлені фрагменти. Така увага до помилкових дій заслуговує на схвалення і використання в сучасних умовах. Кожна шкільна вправа дозволяла вибір однієї з трьох тем. В аналізованому шкільному зошиті пропонувався наступний перелік: «Мої думки і почування на початку VIII кляси», «Хто з українських письменників і письменниць робить на мене найсильніше вражіння і чому?», «Хвороба (рамова тема)»; «Які вражіння викликала в мене збірка поезії Франка «Зів'яле листя»?», «Театр (рамова тема)», «Яку громадську працю вважаю найліпшою і чому?»; «Яке звання бажаю собі вибрати і чому?», «Яким повинен бути провідник народу? (На основі поеми Франка «Мойсей»)», «Яке вражіння зробили на мене фільми «За хвилю щастя»?»; «Сила слова», «Жінка

в українській літературі», «Зимова завірюха». Перелік тем дозволяє зробити висновок про своєрідну векторну спрямованість на розвиток самостійності мислення, творчості, виховання громадянської позиції, поєднання з практикою щоденного життя. Шкільна вправа від 4 вересня 1936 року починається такими роздумами: «Вчора зачався шкільний рік. (Так як допущена помилка на паралельній чистій сторінці написано «Вчора зачався шкільний рік»). Вакації промайнули швидко, мов не було їх і лише густо записані ось ці сторінки нагадують мені гарно, щасливо пережиті вільні хвилини. Нині хочу, бодай в часті, перелити на папір свої думки і вражіння викликані першим днем науки в осмій класі. (Учениця допускає дві помилки. Пропущена кома і буква. Тому на сусідній сторінці зроблено правильний запис: «...свої думки і вражіння, викликані першим днем науки в осьмій класі». На нашу думку, характер помилкових дій учнів, методика виправлення помилок могли б стати темою окремого монографічного дослідження. Характерною особливістю досліджуваної учнівської роботи стала своєрідна система авторських запитань, доволі вдало розміщених в окремих частинах тексту: «Чи знайдеться в мене стільки сили, щоби подолати ту працю? Чи не попаду я в зневіру чи не страчу охоту на першій невдачі? А чи я доросла до того, щоби зватися зрілою людиною? Чи маю право домагатися того признання? А може я не осягну іспиту зрілості? Це було би моє перше поважне життєве заломання, але чи ж має це бути для мене і заохотою?». Як бачимо, запитання до себе логічні, добре продумані, відповідні до теми завдання та авторського задуму.

Звернемо увагу на оптимістичному завершенні письмового завдання: «... нехай невдачі сталять мій характер. Щоби із заліза зробити позиточну річ, кидаємо його у вогонь, щоби чоловік міг назватись дозрілим, мусить перебути тверду школу життя. Я не хочу відтягатися від неї. Хочу, щоби за моїм патентом зрілості стояло на правду здобуте знання, на правду розвинений ум, шляхетна душа. Не вдасться осягнути мені цього протягом біжучого року, то не опущу рук, а працювати буду дальше. Такі думки насунув мені перший день у восьмій класі. Життя покаже мені,

котрі з них добрі, а котрі мильні. Сьогодні чулося надзвичайно добре. Початковий страх пройшов, а його місце заняла якась радість: я цього року можу стати дозрілою людиною». Окремого дослідження потребує система оцінювання знань. За письмову вправу учениця отримала оцінку «добре». Нею було допущено ряд помилок: 5 разів не поставлена кома, 4 рази невірно написані слова, у цитаті латинською мовою допущено дві помилки в написанні слів. Мабуть, при оцінці роботи враховувалася не механічна сума помилок, а також стиль написання, рівень самостійності, творчість мислення.

Традиції минулих років використані в літературі для вчителів, які недостатньо аналізуються сучасними дослідниками. Ця тема ще служитиме одним з елементів професійної лінгводидактики. Наприклад, у 1910 році О. Барвінський підготував до друку своєрідну хрестоматію «Вибір» для 3 і 4 року вчительських семінарій. Специфічною ознакою книги О. Барвінського стало поєднання усної народної творчості, літописів, релігійної літератури, творів відомих авторів.

Серед казкових сюжетів звернемо увагу на невідворотність покарання за підлі вчинки, найважчим серед яких було вбивство. Коли бабину дочку заставили взяти в руки сопілку, присутні почули не музику, а тужливий спів: «Ой помалу-малу, душоубко грай //, Да не врази мого ти серденька в край //. Тиж мене, сестро, з світу згубила // – Ніж у серденько да й устромила». Присуд був миттєвий: «По дідовій же дочці обід поставили, а бабину привязали до кінського хвоста да й рознесли по полю». (О. Барвінський, 1910: 113). Цікаво, що таке ж покарання заслужила Неправда, яка пробувала осліпити Правду.

Зауважимо увагу до філософської оцінки багатства і бідності. Використана геніальна приказка: «Богатство – дочасне, а злидні – довічні». У нерозривному зв'язку з проблемою бідності та багатства розглядається питання заздрості: «Дуже йому було завидно і досадно, як хто другий розживетця! А найгірш він зловився, що недавний голяк наздогоня його у богатстві». Цікавим є покарання заздрісних людей. Знайшовши заховані бідняком злидні, багатий та заздрісний випустив їх на волю, надіючись,

що вони повернуться до попередника. Коли ж злидні залишилися при ньому, розоривши його, він приходить до розуміння істини і звертається до людей: «Кайтесь на мені й не мисліть нікому зла, а найгірш із заздрости».

Особливе місце серед цінності займає мудрість як цінність. Серед казкових персонажів пріоритетною є проблема мужності, військової звитяги над ворогом. Щоправда, ця проблема має ще один важливий аспект. Згідно з легендою люди, які хотіли видати свого захисника ворогові, втрачають золоті ворота і залежність.

Приклади для запобігання цим негативним явищам доволі цікаві. Два брати, які постійно сварилися і билися, перетворені Богом на двох агресивних собак, душі багатих та жадібних після смерті худі та голодні, душа чоловіка, який не пустив взимку подорожнього до хати, горить у вогні і не може зігрітися, душа людини, яка пошкодувала води, ніяк не може втамувати спрагу, скупа жінка, яка подала голодному замість цибулини зелене стебло, після смерті кипить у смолі, а праведнику, який за неї просить, запропоновано подати те стебло, щоб забрати душу грішниці до раю, а воно не витримує тягаря гріха і обривається.

Важливим і цікавим є підбір приповідок (прислів'я). Вибрано 16 напрямів, кожен з яких має безпосереднє відношення до системи цінностей: 1. Світ. 2. Україна. 3. Гетьман. 5. Сила. 6. Згода. 7. Пригода. 8. Доля. 9. Воля. 10. Правда. 11. Наука. 12. Отець. 13. Мати. 14. Діти. 15. Своє – чуже. 16. Гість.

Завершується книга О. Барвінського аналізом творчості О. Кобилянської. У вибраних для вчительських семінарій творах О. Кобилянської відзначимо дві важливі теми. По-перше, це відчай, переданий піснею старого музиканта: Нема правди і не буде //, Розважайте добрі люде //! Неправдонька між верхами // Свята правда під ногами. По-друге, в творі «Битва» талановито описано екологічну катастрофу в Карпатах, яка триває до наших днів: «Оден з прибувших вдарив залізним топірцем по старій смереці, на котрої пни росли гриби мов великі ластівячі гнізда. Она здрігнулася. Від коли жила не чула ще на собі топора. Удар той розліг ся по цілім лісі, і всі дерева здержали віддих; без-

звучна тишина, повна очікування, розістлала ся і почуло ся звільна і виразне слово: «зрубати!» Неначе церквою пробігло лісом: «зрубати!» «Зрубати!»... Молоді соснові деревця, колись майже ясно-зеленої і лискучої барви, були поломані і на віки ушкоджені. Папороть опустила своє зубчасте, тепер пірване листє, і позбавлена тіни вяла та конала звільна на соняшнім жарі... Спустошені, запустілі, ограблені з всеї питомої краси і колишнього богатства – гори остались немов на посьміховище і не могли спинити, щоб жарке сяєво сонця не випалювало немилосердно сеї оставшої фльори, котра вимагала для свого істновання самої найглибшої тіни. Полишені, ледви понад землю виросші ялинки і сосонки, а не ушкоджені самим припадком, стояли смутні і опущені. Буря і соняшна спека переходили на відміну понад їх молодесенькими коронами, що не були ще на довго так наставлені, щоб зносити всі зміни і удари... Они рішили ся вмерти» (О. Барвінський, 1910).

Як бачимо, основою книги є народна мудрість, яка не втрачає актуальності, але втрачає популярність серед молоді в інформаційному суспільстві. І не випадково важливою залишається системна оцінка досліджуваної проблеми в працях М.Г. Стельмаховича, яка проявляється в аналізі важливості спілкування в процесі розумового виховання, іронічній оцінці зарозумілості, врахуванні вікових особливостей, неперервності розумового виховання від народження до старості, методах виховного впливу, розумінні складності процесу розумового самовдосконалення, важливості таких засобів розумового виховання як «пісні, потішки, пестушки, примовки, каламбури, загадки, перекази, легенди, оповідання, думи, байки, коломийки, частівки, прислів'я, приказки, сміховинки» (М. Стельмахович, 1997: 149).

П'ятий період розвитку лінгводидактики можна назвати, на нашу думку, психолого-педагогічним. Він починається від праць В. Ратке, Я.А. Коменського, Й. Гербарта, К.Д. Ушинського, А. Дістервега.

Психолого-педагогічний період в розвитку лінгводидактики передбачає принципово новий етап в розвитку науки щодо організації навчального процесу. Для розуміння суті процесу

важливо зрозуміти одну важливу особливість. Кожний новий період вкорінений в минулому. Психолого-педагогічний період починається в народній педагогіці, використовує досягнення релігії, філософів, традиції університетської освіти. Правду кажучи, правильно було б говорити про педагогічно-психологічний період, але милозвучність назви обумовлює цю назву. Хоча кожен з видатних педагогів був водночас і психологом. Є ще дві особливості. По-перше, не завжди доступні першоджерела, які втрачені назавжди, або поки що недоступні. По-друге, є ще одна особливість. Інколи вчені не поспішали оприлюднювати результати своїх досліджень. Це добре видно на прикладі Вольфганга Ратке (Ратіхія). Збереглися лише фрагменти праць і спогади інших авторів. У знаменитому творі «Меморіал», опублікованому в 1612 р., обґрунтував необхідність вивчення рідної мови (німецької), а пізніше древньоєврейської, грецької, латинської мов. На початку XVII століття ним пропонується вічна методична ідея – засвоювати латинську мову, вивчаючи комедії Теренція (В. Ратке, 1612).

Логічним продовженням, на якісно новому рівні, стала дидактична система Я.А. Коменського. Якщо відкинути усталені стереотипи, а дотримуючись принципу новаторства виокремити нові ідеї видатного мислителя, можна назвати такі основні ідеї: розвиваюче навчання, принципи дидактики (природовідповідності, від простого до складного, від відомого до невідомого, врахування вікових особливостей), «золоте» правило дидактики, дидактична гра при вивченні іноземної мови, – синтез – синкрізіс, структура заняття: самостійне спостереження – використання знань на практиці – використання знань в нових умовах – контроль вивченого.

Для професійної лінгводидактики важливі поради Адольфа Дістервега.

Для вітчизняних дослідників особливе значення має спадщина І.О. Сікорського, який вперше виміряв втомлюваність учнів, взявши за основу кількість і якісну оцінку помилкових дій при написанні диктанту (1879 р.). Дослідники спадщини видатного психолога підкреслюють важливість такої класифікації:

«1. Описки фонетичні («артикуляторні», які він поділив ще на 5 підгруп залежно від виду). 2. Описки графічні, що стосуються хиб у зображенні звуків (наприклад, коли у букві «ш» учень пише чотири вертикальні лінії). 3. Описки психічні, до яких віднесено пропуск слова, заміна одного слова іншим, близьким за змістом, а також словом, яке не є аналогом. 4. Описки, які неможливо чітко визначити. Розподіл помилок за їх характером дав ученому підстави для висновку, що найпоширенішими серед описок є фонетичні (73% від ста описок), серед яких, у свою чергу, найчастіше зустрічаються заміни і пропуски букв (67,5%), а подвоєння і переміщення букв становлять лише 5,5%. На графічні, психічні і невизначені описки припадало відповідно 11%, 6,5%, 8,5%. Унаслідок порівняння результатів і характеру описок у доурочному та післяурочному диктантах, дослідник встановив, що окрім факту збільшення всіх без винятку видів описок, змін, пов'язаних з їх характером, не спостерігалось. Тому загальний висновок ученого був таким: післяурочний диктант, порівняно з вранішнім, показав збільшення описок у середньому на 33%. Таке зниження точності письмової роботи «прямо пов'язане зі зменшенням здатності розрізняти малі психофізичні розбіжності, із послабленням гостроти пам'яті і з появою психічного подразнення», що свідчить про явище стомлення нервово-психічного механізму» (Н. Дічек, 2008). Заслугою К.Д. Ушинського є вдале поєднання педагогіки і психології. Для професійної лінгводидактики важливими є ідеї про активну і пасивну увагу, використання втомленою нервовою системою резервів, призначених для інших систем, народність у виховному процесі, значимість мети, розвиток вольової сфери, усвідомленість завдань, причинно-наслідкові зв'язки розвитку учнів, розумне використання можливостей обдарованих, талановитих дітей, поступовість, взаємодія розумового і фізичного розвитку, правильне читання, планування дня, самостійна діяльність.

Очевидною є необхідність використання в лінгводидактиці досягнень основних психологічних шкіл, починаючи від становлення і до сьогодення.

Підкреслимо використання в кожному з періодів досвіду минулих років, наближення до своєрідної інтеграції, що особливо яскраво проявляється в наші дні. Не втрачають значимості праці В.О. Сухомлинського, в яких вдало поєднаний високий теоретичний рівень з конкретними методичними рекомендаціями. Достатньо згадати систему творчих завдань для учнів, технологію розумового виховання, основи професійної діяльності вчителів.

Шостий період розпочався у 80-их роках минулого століття. Він обумовлений появою комп'ютерів та Інтернету. Розпочався перехід до інформаційного суспільства, що обумовило нові виклики перед професійною лінгводидактикою. Особливості шостого і **сьомого періодів** ми розглянемо в наступних параграфах.

1.2. Лінгводидактика: сьогодення та перспективи

Закономірно, що лінгводидактика і професійна лінводидактика упродовж останніх років починають займати чільне місце в наукових дослідженнях. Для аргументації використаємо назви конференцій, книг, теми дисертацій. Насамперед назвемо теми конференцій, оскільки вони передбачають участь десятків, сотень авторів: «Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми», «Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві», «Лінгвістика й лінгводидактика: здобутки і перспективи розвитку», «Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики», «Лінгвістика, лінгводидактика і міжкультурна комунікація: теорія та практика», «Проблеми мовної особистості: лінгвістика і лінгводидактика», «Сучасна лінгводидактика в початковій школі: проблеми, пошуки, здобутки», «Лінгводидактика і лінгвістика у ВУЗі: традиційні та інноваційні підходи», «Актуальні проблеми лінгводидактики в сучасному освітньому середовищі», «Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: сьогодення і перспективи».

Навіть цей неповний перелік дозволяє стверджувати про зростання уваги до лінгводидактики.

Спробуємо виокремити основні напрями доповідей учасників. Попередній аналіз (доречним був би контент аналіз, але це тема окремого монографічного дослідження) дозволяє назвати певні тенденції. На першому місці **загальні проблеми лінгводидактики**: мова і національна ідея, роль мови у процесі формування національного характеру, мовна політика, професійна лінгводидактика, соціолінгвістична компетентність, рідномовна освіта, аналіз конфліктних ситуацій, інформаційна війна, мовленнєва культура, іншомовна комунікативна компетентність, слово – поняття – термін – концепт, мовна маніпуляція, авторська інтерпретація, інтернет-сайти, блогосфера, цифрова компетентність, міжособистісне спілкування, академічне письмо, переклад, мистецька компаративістика, ціннісні орієнтації, лінгвостилістичний аналіз, лексична компетентність, текст в естетичних вимірах, мовна особистість, сленг і жаргон як засіб комунікації.

Дослідники звертають увагу на **психологічні особливості проблеми**: розвиток емоційного інтелекту особистості у процесі вивчення мови, критичне мислення, розвиток уваги на заняттях, творча уява, розвиток творчих здібностей, акмеологічний підхід, когнітивно-комунікативні методика, емоційний стан персонажів, фонові знання.

Для **педеутології**, як науки про закономірності успішної діяльності вчителів і викладачів, важливими є такі теми: діалогічне мовлення фахівців, інформаційно-комунікативна компетентність педагогів, процес риторизації в системі педагогічної освіти, мовний бренд професіонала, мовна культура як елемент професійної саморегуляції вчителя, еристика, голосова культура, лінгвістичні основи публічного мовлення, медіаграмотність, дискурсивна компетентність.

Для розгляду **дидактичних аспектів** автори вибирають такі напрями: проектна діяльність у мовній освіті, дидактична гра, інтерактивні методи, інтегроване навчання, фоностилістичний аналіз, методи оцінювання і моніторинг, дистанційне навчання,

лінгвокраєзнавчі студії, вивчення української мови внутрішньо переміщеними особами, викладання української мови як іноземної, правописна компетентність, поетична і пісенна творчість, девіантні процеси мовлення, медіалінгвістичний дискурс, тести як вид контролю, використання інтелект-карт на заняттях, тандем-метод.

Очевидно, що ми узагальнили назви лише найбільш перспективних досліджень.

Наукові конференції дозволяють схарактеризувати увагу до напрямку досліджень і окреслити коло інтересів авторів. Натомість посібники, підручники, монографії дозволяють оцінити глибину досліджуваної проблеми, визначити системність підходу, обґрунтованість перспективних напрямків, порівняльну характеристику вітчизняних і закордонних наукових шкіл. Пріоритетного значення набуває наявність лідера наукової школи, який об'єднує фахівців, вибудовує авторську концепцію досліджень, яка удосконалюється упродовж років. Прикладом може служити діяльність А.М. Богуш. Всебічне вивчення питань мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, аналіз системи методичного забезпечення, витоків рідного мовлення обумовило успішний захист докторської дисертації (1986 р.) і публікацію десятків книг серед яких: «Дошкільна лінгводидактика: Хрестоматія (1999)»; «Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика» (2000); «Дошкільна лінгводидактика» (2002); «Лінгводидактика в сучасних закладах освіти» (2001); «Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика розвитку рідної мови» (2003); «Лінгводидактична спадщина Софії Русової в сучасному дошкільному закладі» (2006); «Лінгводидактичні засади мовленнєвого спілкування» (2006); «Дошкільна лінгводидактика» (2007 р.); «Дошкільна лінгводидактика. Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах» (2011). 57 кандидатських і 5 докторських дисертацій, захищених у науковій школі А.М. Богуш, є значним вкладом у вітчизняну науку. Серед перших дисертацій, присвячених питанням лінгводидактики, захищених під керівництвом А.М. Богуш, назвемо праці: Ляпунова В.А. Лінгводидактичні засади індивідуалізації та диферен-

ціації навчання дітей дошкільного віку української мови; Маліновська Н.В. Методика використання лінгводидактичних ідей С.Ф. Русової у навчанні дошкільників переказу художніх текстів; Садова Т.А. Становлення і розвиток вітчизняної дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX століття – перша половина XX століття).

Характерною ознакою з кінця XX століття до наших днів стало збільшення кількості дисертацій лінгводидактичного спрямування. Назвемо декілька дисертаційних досліджень: докторські дисертації: К.М. Плиско «Лінгводидактичні основи організації навчання української мови в загальноосвітній школі» (1997); Т.М. Котик «Теорія і практика становлення та розвитку української дошкільної лінгводидактики» (2005); кандидатські дисертації: І.П. Лопушинський «Лінгводидактичні основи методики роботи над художнім стилем мовлення у 5-7 класах середньої школи» (1996); З.П. Бакум «Лінгводидактична спадщина С.Х. Чавдарова» (1996), Л.В. Валентій «Лінгводидактичні основи мовного аналізу в школі (5-7 класи)» (1996); Л.І. Мамчур «Лінгводидактична спадщина В.О. Сухомлинського» (1998); О.Є. Смолінська «Лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору» (1999); О.С. Гривнак «Лінгводидактичні ідеї Івана Огієнка» (1999); М.І. Чабайовська «Лінгводидактичні засади навчання української мови у педагогічному училищі» (2000); Л.В. Стасів «Лінгводидактична підготовка майбутнього учителя-словесника до роботи над формуванням ділового мовлення учнів основної школи» (2003); А.І. Нікітченко «Лінгводидактичні умови навчання української мови в загальноосвітніх закладах Республіки Молдова» (2004); Н.С. Бородіна «Наукові засади професійного засвоєння лінгводидактичної термінології студентами філологічних факультетів» (2007). О.В. Любашенко «Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів» (2008); С.В. Церна «Лінгводидактичні засади навчання лексики німецької мови учнів 7-8 класів спеціалізованих шкіл» (2008); С.І. Єрмоленко «Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого ре-

чення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах» (2009).

Як бачимо, вибудовується складна система, яка поступово наближається до пошуку закономірностей вивчення мови в контексті навчання і учіння.

Відзначимо важливість появи серії книг, спрямованих на дослідження актуальних питань лінгводидактики. Розглянемо зміст трьох книг, які, на нашу думку, дозволяють окреслити важливі завдання, характерні для XXI століття. У 2001 році А.М. Богуш і Н.В. Гавриш опублікували підручник «Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови», який не втрачатиме актуальності ще багато років. Насамперед, звернемо увагу на вдалу структуру підручника. Автори виокремили дві основні частини. Перша, «Теоретико-методологічні засади та зміст розвитку мовлення дітей», присвячена системі основних понять, міждисциплінарним зв'язкам, природничим, психологічним, лінгвістичним, педагогічним засадам лінгводидактики; особливостям навчально-мовленнєвої діяльності, актуальним питанням спілкування дітей і вихователів, дидактичним аспектам змісту, засобів, прийомів, форм і методів розвитку мовлення дітей.

Доречним є історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики (К.Д. Ушинський, І.І. Срезневський, С.Русова, І.Огієнко, В.О. Сухомлинський). Друга частина підручника «Методика розвитку мовлення і навчання дітей» адресована фахівцям, які вивчають закономірності розвитку звукової культури, питання виразності мовлення, формування оцінно-контрольних дій, словникову роботу, дидактичні аспекти змісту, засобів, прийомів, форм і методів розвитку мовлення дітей, управлінські аспекти організації роботи з розвитку мовлення в дошкільному закладі. Підкреслимо оригінальне поєднання власне кажучи монографічного рівня з актуальними питаннями методики (А. Богуш, Н. Гавриш, 2007).

Результатом багаторічної роботи С.А. Омельчука стала монографія «Сучасна українська лінгводидактика: норми в термі-

нології і мовна практика фахівців». Зміст п'яти логічних розділів (тенденції в розвитку української лінгводидактики початку XXI століття; сучасна лінгводидактична термінологія: лексико-семантичний, граматичний і стилістичний аспекти; мовна традиція і норма в науковому лінгводидактичному дискурсі початку XXI століття; культура лінгводидактичного мовлення: типові порушення й нормативні відповідники; мовне оформлення сертифікаційних робіт з української мови у форматі ЗНО) дозволяє стверджувати про початок нового етапу в розвитку вітчизняної лінгводидактики (С. Омельчук, 2019).

Своєрідним підтвердженням цієї тези стала монографія авторського колективу «Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики». Символічно, що монографія присвячена світлій пам'яті професора В.Я. Мельничайка. Особливістю монографії є ретроспективна оцінка розвитку проблеми, теоретична оцінка підготовки учителів-словесників у контексті ідей нової української школи, оцінка комунікативного середовища нових медіа, інноваційні технології навчання мови, формування компетентності майбутніх учителів української мови, розвиток мовленнєвих умінь і навичок майбутніх істориків, студентів природничих дисциплін, студентів факультету мистецтв (Стратегічні напрями, 2021).

Важливим аспектом досліджуваної проблеми є фахові періодичні видання. Наприклад, ще в 2011 р. почав виходити журнал «Лінгводидактика: методика, досвід, проблеми»

У передмові професорка В.І. Бадер звернула увагу на важливість виховання мовної особистості, яка «репродукує рідну мову, виявляючи її ґрунтовне знання, мовне чуття, досконало володіє всіма мовними й позамовними засобами для досягнення комунікативної мети, має індивідуальну манеру спілкування. У цьому контексті значно посилюється увага дослідників до процесу становлення національно-мовної особистості. Тим часом, дотепер немає жодного спеціального наукового видання, присвяченого системному аналізу та експертним дискусіям із проблем оновлення змісту мовної освіти в усіх її ланках, механізмів і результатів розвитку мовної особистості, здатної за-

безпечити позитивні зміни в суспільстві». Цікавим був перелік основних завдань часопису «поширення новітніх концепцій виховання особистості, яка любить, знає і береже рідну мову, володіє її виражальними засобами і послуговується нею у своїй професійній діяльності та в повсякденному житті; аналіз процесів, що відбуваються у вітчизняній і зарубіжній лінгводидактиці; ознайомлення з результатами новітніх досліджень, їх експертною оцінкою фахівцями; створення і поширення новітніх технологій навчання мови на всіх рівнях – від дошкільного етапу до вищої школи, а також упродовж життя» (Лінгводидактика, 2011: 3–4).

Відзначимо вплив освітньої політики на розвиток особистісних якостей, що є викликом і для сучасної лінгводидактики. Наприклад, в Україні для старшокласників пріоритетного значення набуває успішне виконання тестових завдань як передумови вступу в університет. Як правило, першокурсники добре виконують саме такі завдання. Водночас робота зі студентами першого курсу медичного університету дозволяє виокремити ряд проблемних питань: недостатня готовність до опрацювання великих обсягів інформації, виокремлення головної думки, розуміння переваг і недоліків змісту; низький рівень діалогічного мовлення (емпатія, система запитань, оцінка і самооцінка); недостатній рівень культури читання поетичних текстів; невміння рецензувати тексти. Зауважимо значний потенціал молоді. Зміна акцентів у навчальному процесі дозволяє швидко розвинути важливі для майбутньої професії якості. Проблема потребує додаткового вивчення, але робота з вчителями, які підвищують кваліфікацію, дозволяє зробити попередній висновок, що вищеназвані питання є складними і для значної кількості педагогів. Наприклад, студенти і вчителі зачитували текст вірша В. Симоненка, присвяченого Львову. На проблемне запитання: «Що поет шукав у Львові?» можна було почути десяток пропозицій: від архітектури до відомих людей. Як виняток, зверталася увага на два завершальні рядки: «Щоби серце твоє одчайдушно левине // Краплю сили хлюпнуло у серце моє». Для відчуття суті авторського тексту, розвитку емпатії

успішно використовується обґрунтування головної думки, написання студентами продовження відомих текстів. Наприклад, у 1927 році американський письменник Макс Ерманн написав знаменитий твір «Дезидерата», який помилково приписується невідомому автору XVII століття. Завершується текст такими словами: «У вуличному гаморі, в метушні життя збережи спокій своєї душі. З усіма своїми пастками, втому та втраченими мріями, цей світ усе ж чудовий. Будь уважним і намагайся бути щасливим». Студенти першого курсу пропонують такі варіанти продовження тексту (авторський стиль збережено): 1. «Поважай чужу працю, тоді й поважатимуть твою справу. Ніколи не кажи «ніколи» – життя повне несподіванок. Якщо ти не отримав визнання й успіху з першого разу, то отримай з другого. Будь-які труднощі загартовують. Потрібно пам'ятати, що для досягнення деяких цілей не вистачить і десяти спроб. Слухай уважно інших, але не сприймай все близько до серця. Інколи від чужих можливо почути те, чого сам не бачиш у своїх діях»». 2. «Успіх, який був досягнутий не чесним методом не зробить тебе щасливим. Зате щасливим тебе зробить міцна сім'я, здорові та розумні діти, дружина або чоловік, які завжди допоможуть тобі, люблячі батьки, які завжди порадять та підтримають. Хіба це не успіх? Ганяючись за досягненням захмарного, можна втратити найрідніше і найближче – свою сім'ю і навіть себе, своє місце у світі. Залишатися людиною у будь-якій ситуації і чинити людям так, як хочеш, щоб робили для тебе – просте правило для успішного і щасливого життя». Такі вправи із взаємним рецензуванням студентами, самооцінкою дозволяють виявити проблеми грамотності, суржику, логіки тексту, розвивають творчі здібності.

Закономірною особливістю сучасного етапу розвитку науки стала увага до культури мислення та культури спілкування. Фахівці виокремлюють декілька важливих аспектів. По-перше, підкреслюється важливість переходу до інформаційного суспільства. Цей етап характеризується «не лише значним зростанням обсягів інформації, але і якісною зміною її функцій. Все більшої ваги починає набувати навіть не сама інфор-

мація, а суб'єкт її творення і передачі, її ефективний виробник. Він повинен мати високу інтелектуальну культуру, володіти прийомами і засобами, за допомогою яких інформаційні процеси будуть відбуватися максимально ефективно» (Т. Бондар, 2011: 5–6). По-друге, комунікація в перекладі з латинської мови не випадково розглядається як зв'язок, повідомлення, передача і визначається як «процес спілкування, обміну інформацією, знаннями, думками, ідеями тощо» (Т. Бондар, 2011: 69). По-третє, стає дедалі очевиднішою значимість діалогу. Дослідники виокремлюють його чотири основні види: дослідницький (сократичний), риторичний, дидактичний, пошуковий. По-четверте, у філософії пропонується новий підрозділ, присвячений вивченню суті запитань. Запитання характеризується як «імперативне висловлювання, в якому виражається вимога певної інформації від людини, до якої звертаються» (Т. Бондар, 2011: 70). На нашу думку, поняття імперативу не зовсім вдале, оскільки передбачає пресупозицію запитання (вихідне знання, що зумовлює множину можливих відповідей) і контекст запитання як умови, місце і час діалогу. На особливу увагу заслуговують види запитань: прості і складні, уточнюючі та доповнюючі, закриті та відкриті, логічно коректні та логічно некоректні. Цікавою є характеристика некоректних запитань: семантично некоректні, синтаксично некоректні, провокаційні, абсурдні, логічно тавтологічні, фактично тавтологічні (Т. Бондар, 2011: 71–72). Автори філософського словника розглядають питання як «висловлювання, яке фіксує невідомі елементи якоїсь ситуації, задачі, що підлягають з'ясуванню. В природній мові питання виражається питальним реченням або словосполученням. У кожному питанні є два елементи – те, що відомо (асерторична сторона), і те, що вимагає з'ясування (проблематична сторона). Асерторична сторона характеризує предмет питання, акцентує на тому, існування чого припускається питання і ознаки чого поки що невідомі, а також окреслює клас можливих значень невідомого. Ця сторона питання іноді виступає на перший план і набуває самостійного значення (риторичні, підказувальні, провокаційні питання). Питання

є ні істинним, ні хибним, а тому не є судженням. Характеризуючи питання, можна стверджувати, що вони або осмислені (якщо задовольняють синтаксичні, семантичні і прагматичні критерії осмисленості), або безглузді. Осмисленість, точність питання – важлива сторона правильного, чіткого мислення. В науці осмислені питання, або їхня сукупність виражають наукову проблему» (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 478).

Вивчення вітчизняного і закордонного досвіду дозволяє виокремити як пріоритет для сучасної лінгводидактики розвиток творчих здібностей особистості. Не випадково польські вчені розвивають перспективний напрям «Педагогіка творчості». На нашу думку, творчість є обов'язковим елементом особистісного розвитку. Підтвердила ефективність методика «раннього наукового старту». Студенти першого курсу, після відповідних консультацій, успішно готують порівняльні таблиці базових понять, рецензують наукові статті з журналів, самостійно вибирають теми досліджень, готують листи до експертів, тези доповідей на конференцію, захищають авторські опорні схеми (mind map).

У контексті вимог сучасної професійної лінгводидактики важливо виокремити перспективні завдання: 1. На основі вимог логіки визначення системи базових понять. 2. Системний пошук закономірностей навчання і самостійного учіння. 3. Врахування національних та індивідуальних особливостей суб'єктів навчального процесу. 4. Наукова оцінка ефективності змісту, форм, методів, засобів, методів навчання та учіння. 5. Наукові засади моніторингу ефективності навчального процесу. 6. Обґрунтування наукових основ ретроспективної оцінки, досліджуваних явищ. 7. Використання можливостей компаративістики. 8. Науково-методичне забезпечення процесу розвитку інтегрального мислення (реалізація вимог фахівців Римського клубу в підсумковому документі «Some Op»: інформаційні технології повинні сприяти розвитку взаємостосунків, універсальні цінності як квінтесенція людської мудрості, навчання для себе, культурне розмаїття, перехід від системного до інтегрального мислення).

9. Пошук закономірностей мовленнєвої культури потребує серії монографічних досліджень. 10. Поширення університетів третього віку обумовлює потребу вивчення мови людьми цієї вікової категорії. 11. Порівнюючи досягнення різних народів в умовах полікультурного середовища, можна дослідити спільні та відмінні аспекти особистісного розвитку, що сприятиме збагаченню науки і практики, а також взаєморозумінню і толерантності. Оскільки сучасні університети стають міжнародними освітніми центрами, інформація щодо культури спілкування в різних країнах сприятиме підвищенню ефективності підготовки молоді до професійної діяльності. 12. У сучасних умовах відбувається складний і суперечливий процес становлення професійної лінгводидактики. Розвиток цієї науки дозволить підвищити рівень мовленнєвої культури фахівців, що сприятиме як особистісному вдосконаленню, так і ефективності комунікації з іншими людьми.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Теоретичні аспекти дослідження фонових знань як важливого чинника формування іншомовних комунікативних компетенцій

Глобальні інформаційні та комунікативні процеси зумовили активізацію міжнаціональних діалогів на різних рівнях – економічному, культурному, науковому, освітньому – і наповнили новим змістом поняття «академічна мобільність», яке визначається як «можливість для студентів, аспірантів, докторантів, викладачів, адміністративно-керівного персоналу навчальних закладів «переміщатися» в навчальні і науково-дослідницькі центри інших країн з метою обміну досвідом, здобуття тих можливостей, які з певних причин недоступні в своїй країні, подолання національної замкнутості і здобуття загальносвітової перспективи» (Л. Колесник, 2015: 169–170).

Практична реалізація ідеї «знань без кордонів» відкрила реальні перспективи для молоді, яка, прагнучи реалізувати особисті життєві стратегії, отримує можливість поліваріантного освітнього вибору не тільки в межах певного географічного регіону, але й на міжконтинентальному рівні. Наприклад, у Тернопільському національному медичному університеті ім. І. Я. Горбачевського упродовж 2020–2021 н. р. навчалось близько 2,5 тис. іноземних студентів, з-поміж яких громадяни азійських (Індія,

Афганістан, Пакистан, Узбекистан), африканських (Нігерія, Гана, Конго, Єгипет, Марокко), американських (США, Канада, Еквадор) та європейських (Польща, Ірландія) країн. Мовна, національна та соціокультурна гетерогенність сучасної студентської аудиторії не лише продукує певні ризики, але і створює принципово нові реалії, що породжують активізацію пошуків у царині лінгвокультурології, етнолінгвістики, соціолінгвістики, лінгводидактики, методики викладання української мови як іноземної задля успішності комунікативного акту суб'єкта та об'єкта навчального процесу.

Комунікативний мовленнєвий акт відбувається, якщо учасники володіють мовленнєвою культурою, мають належний словниковий запас, правилами синтезу й аналізу тексту, готові до спілкування. Важливою передумовою результативності комунікативних стосунків є фонові знання – знання, що властиві на даний момент тим, хто розмовляє конкретною мовою (загальнолюдські, національні, регіональні, локальні та групові знання).

Проблема фонових знань (ФЗ) активно досліджується ученими впродовж кількох останніх десятиліть, хоч саме поняття ще не набуло однозначного трактування. Вивченням цього питання в різних аспектах займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. Берков, В. Буко, Пей-Ші Венг, Є. Верещакін, В. Виноградов, Є. Владимірова, С. Вонг Сколлон, В. Гудікунст, А. Енгін, І. Ігнат'єва, Й. Кім, Г. Колшанський, В. Костомаров, Р. Прічард, С. Сафарян, М. Севен, Р. Сколлон, Г. Томахін, Д. Фішер, В., Фурманова, Л. Ходякова, Л. Черноватий, В. Шабес, Б. Шмідт-Райнхарт та інші. У їхніх дослідженнях констатуємо нові оригінальні підходи до визначення змісту поняття, переконливі концепції та класифікації, спостерігаємо розширення функціонального поля застосування терміну «фонові знання» в науковому дискурсі.

Успішність міжособистісної комунікації та результативність комунікативного акту залежать передусім від того, чи в одній лінгвоконцептуальній системі знаходяться їх учасники (при цьому основоположним вважаємо визначення поняття «комуні-

кація», сформульоване американським ученим Н. Хомським як спілкування між N особами, де $N \geq 2$).

Повне або часткове нерозуміння висловлювання одним із учасників діалогу визначається як комунікативна невдача, спричинена перш за все відмінностями в їхніх індивідуальних картинах світу, сформованих різними національно-лінгвістичними культурами, системотворною для яких є мова. Саме вона, за словами Ф. де Соссюра, – «скарб, що практикою мовлення відкладається у всіх, хто належить до одного суспільного колективу, це граматична система, що існує віртуально в кожного в мозку, точніше кажучи, в цілої сукупності індивідів, тому що мова не існує повністю в жодного із них, вона існує в повній мірі лише в колективі» (Ф. де Соссюр, 1977: 52).

Комунікативна невдача студента-іноземця на початковому етапі спілкування в іншомовному середовищі зумовлена не лише лінгвістичною, але й новою для нього соціокультурною реальністю, з якою у нього розпочався навчальний і пізнавальний діалог. Факт нерозуміння є здебільшого результатом помилок обох співрозмовників (як того, хто продукує висловлювання, так і реципієнта), проте основна причина комунікативної невдачі криється в психологічній царині, труднощах взаєморозуміння. Зазвичай причини їх виникнення обумовлені відмінністю культур, різним рівнем мовленнєвої компетенції, відмінністю у фонових знаннях, світогляді.

Саме фонові знання відіграють осбливу роль у міжкультурній комунікації, оскільки, як підкреслював відомий німецький мовознавець Г. Пауль, «мовне висловлювання є еліптичним за природою» і «ніколи не буває повністю адекватним змісту думки, яка передається» (Г. Пауль, 1960: 372). Еліптичність учений розглядав як ознаку мовної діяльності, що характеризується тенденцією до економності («ощадливості»). Саме тому «в мові для всіх випадків виробляються способи висловлювання, які містять саме стільки, скільки необхідно для розуміння. Кількість засобів, що використовуються, залежить від **ситуації, мовного контексту і від більшої чи меншої подібності в духовному складі** (виділення – авт.) мовців. За певних умов з до-

помогою одного слова можна досить чітко передати думку, для вираження якої за інших умов знадобилося би довге речення» (Г. Пауль, 1960: 372).

У руслі загальних досліджень мовних еволюційних процесів відомий французький лінгвіст А. Мартіне стверджував, що «остаточний вибір будь-якого одного вирішення» на користь використання того чи іншого варіанту парадигматичної економії «залежить від частоти (його – авт.) використання: якщо даний об'єкт згадується досить часто, економніше надати йому коротке позначення, навіть якщо це виявиться додатковим навантаженням для пам'яті» (А. Мартіне, 1963: 534).

Визначаючи економність як ознаку мови, звертаємо увагу і на її імпліцитність, що властива багатьом сучасним мовам, зокрема слов'янським. Вона виявляється у наявності в кожного індивіда як члена певних соціальних спільнот загальних знань, що властиві всім, хто пов'язаний із ним у локально-темпоральному аспекті (за визначенням німецького мовознавця К. Менга, має «спільне буття»). Менг зазначав, що імпліцитне знання є «суспільним знанням, навіть якщо воно існує індивідуально, необов'язково усвідомлюється і може бути вербалізованим лише з труднощами і фрагментарно. У своїй залежності також від суспільного буття воно історично обумовлене і варіюється від суспільства до суспільства, від класу до класу, від групи до групи» (К. Менг, 1983: 226), проте є всі підстави стверджувати наявність т. зв. «надіндивідуальної постійності», що функціонує, за визначенням К. Ехліха і Й. Рехбейна, як «зона відсутності запитань» (К. Менг, 1983: 226).

Володіння загальним знанням лише створює індивідуальні передумови реалізації міжособистісної комунікації, забезпечуючи певний відсоток декодування інформації комунікантом-реципієнтом.

Оскільки саме фонові знання забезпечують розуміння значно більшої частки висловлювання одного із співрозмовників, що є умовою для успішної та результативної комунікації, то цей лінгвістичний феномен потребує синхронічних і діахронічних студій, компаративного аналізу оригінальних авторських кон-

цепцій з метою уточнення дефініцій, формулювання класифікацій та визначення функціонального поля поняття «фонові знання», яке тісно пов'язане із семантикою слова як лексичної одиниці.

Одним із перших вітчизняних мовознавців, хто звернувся до питання семантичної структури слова, був професор Харківського університету, засновник Харківської лінгвістичної школи О. Потебня. Розуміння О. Потебнею поняття слова та його семантичної структури базується на лінгвофілософській концепції, в основу якої покладено, як зазначав О. Білодід, погляди вченого «на роль мови в житті людини, на зв'язок мови з мисленням, на процес виникнення мови в людському суспільстві, на роль слова у складних процесах пізнання» (О. Білодід, 1977: 52).

Відповідаючи на запитання «Що є словом?», О. Потебня зазначає, що прийняте тогочасним мовознавством визначення окремого слова як єдності звуків і значення (А. Потебня, 1874: 1), є неповним і неточним. Якщо ми погоджуємося з цим визначенням, стверджував науковець, то «... уявляємо слово незалежним від його значення, тобто ... під словом ми розуміємо лише звук, причому єдність звуку і значення є не більшою єдністю дупла і птахів, які в ньому гніздяться» (А. Потебня, 1874: 1). «При цьому, – продовжував учений, – звук без значення ми не називаємо словом. Такий звук є штучним фонетичним препаратом, а не словом» (А. Потебня, 1874: 1). Для того, щоб уникнути «таких непорозумінь» (А. Потебня, 1874: 1) та уявити дійсну семантичну структуру слова потрібно, на думку дослідника, звертатися до історії та походження слова.

Для прикладу він аналізує етимологію та семантичне поле слова «верста». Зазначаючи, що це слово не є запозиченим, О. Потебня виділяє 7 його значень (подаємо перелік за О. Білодідом):

1. «З гаданого «поворот плуга» – борозна, збережене в сербській мові (врста).

2. Звичайна, а проте різна в різних місцях довжини стає шляховою мірою. Безумовно, ця міра спочатку була значно меншою восьмисотної і п'ятисотної версти. Відстань, яку кінь у плузі

проходить не повертаючись назад; довжина орної смуги; грядка в полі, що служить межею; міра довжини, близька до довжини загону, ниви, від 7 сажнів до пів версти і версти; укр. *гони* – довжина лану, близько 80 сажнів.

3. Верста, високий на зріст чоловік (зневажливо) – не тільки від значення «верстовий стовп», але й від міри шляху. Дорога згадується так: «Довга Гася (або лежить Гася) простяглася, а як устане, до неба дістане (укр.).»

4. Верстовий стовп. Тут думка рухається таким же самим шляхом, на якому гони набувають значення версти, як межі ниви.

5. Від значення борозни в розумінні прямої, довгої лінії – *верста*, ряд предметів, розташованих в одну лінію, наприклад, цеглини у стіні, камені у бруківці.

6. Від значення борозни, як такої, що йде поруч з іншою і дорівнює їй, давньоруське, старослов'янське *вьрста*, *врѣста* – пара, рівня.

7. Від значення версти, як довжини (пройденої), згідно із звичайним уявленням часу простором і життя шляхом, іде давньоруське і старослов'янське *вьрста*, *врѣста* – вік (О. Білодід, 1977: 53–54). При цьому О. Потебня підкреслював, що для сучасної йому мови актуальними із цих значень є лише 3-4, а багатозначність слова «верста» визначена лише словником.

На думку О. Потебні, «дійсне життя» цього слова й всіх інших слів відбувається в мовленні: «Кажучи «п'ять верст», я розумію під <словом> «верст» не ряд, не вік тощо, а тільки міру відстані. Слово в мові кожен раз відповідає одному акту думки, а не кільком, тобто кожен раз як <воно> вимовляється чи розуміється, має не більше одного значення» (А. Потебня, 1874: 4).

Ґрунтуючись на тезі, що функціонування («дійсне життя») слова відбувається в мовленні, О. Потебня заперечував наявність багатозначних слів і натомість стверджував, що існують не багатозначні, а однозвучні слова (однакові за вимовою, омоніми), кожне з яких є самостійним. Однозвучність, на думку мовознавця, можна пояснити або спільністю

походження цих слів (наприклад, рос. *верста* – міра відстані, довжини і *верста* – висока (довга) людина. Однозвучність цих слів, за О. Потебнею, зумовлена тим, що друге слово є похідним від першого), або дією звукових процесів мови, що не залежать від значення слова. Однакове звучання цих слів є результатом процесу оглушення приголосних у кінці слова) (А. Потебня, 1874: 5).

Аналізуючи семантичну структуру слова, О. Потебня зазначав, що воно складається не з двох (форма (звукова оболонка) і зміст), а з трьох елементів: форми (звука, звукової оболонки), змісту (значення слова) та представлення або знаку, який, на думку вченого, є внутрішньою формою слова і пов'язаний, з одного боку, зі змістом (є одним із компонентів/складових значення слова), а з другого – з формою (є ознакою, що формально відтворена в назві).

З огляду такого розуміння семантичної структури слова, О. Потебня зазначав, що звук, зовнішня форма, є настільки необхідним для слова, що «без нього смисл слова був би просто недоступним», але він вказує на значення не сам по собі, а тому що «раніше мав інше значення» (А. Потебня, 1874: 6). Тобто звук бере участь у творенні слова, тому що раніше позначав слово, від якого утворилася нове. Учений підкреслював, що звук не є знаком, а лишень оболонкою чи формою знака (або знаком знака), тому «для знака в даному слові потрібне значення попереднього слова» (А. Потебня, 1874: 6–7).

Знак, як представлення слова, спирається на визначення предмета, який став основою його назви. Слово, у розумінні О. Потебні, не може відобразити всі властивості та якості предмета, воно представляє **лише одну** (виділення – авт.) з його ознак. Наприклад, слово «підсніжник» вказує на відому квітку з родини амарилісових, у якої є багато ознак і властивостей, але саме слово називає лише одну її ознаку: той, що знаходить під снігом, проростає з-під снігу.

Розвиваючи цю думку, О. Потебня аналізує просту побутову ситуацію: дитині, показують абажур лампи, просять сказати, що це таке. Малюк бачив цей предмет щодня, але він його не ціка-

вив раніше, тому дитина називає абажур «кавунчиком». Зрозуміло, що в цьому випадку вона має на увазі не колір (шкірка – зелена, осердя – червоне), не смак (солодкий), а форму предмета – круглу. Тобто з ознак-характеристик відомого їй слова (кавун) в результаті нескладного процесу мислинневої діяльності дитина обирає лише одну ознаку, яка, на її думку, найбільш точно характеризує інший предмет (абажур) і таким чином утворює новий знак. Потебня резюмує: «Із значення попереднього слова у нове увійшла одна ознака, а саме кулеподібність. Ця ознака і є знаком нового слова... Одне слово, в результаті своєї складності, може послужити джерелом для кількох значень, тобто кількох інших слів. Отже, знак стосовно до значення попереднього слова, є лише вказівкою, відношенням до цього значення, а не його відтворенням. Згідно з цим не треба плутати знак у слові з тим, що зазвичай називають власним значенням слова, що протиставляється значенню переносному. Власне значення слова є усім значенням попереднього слова по відношенню до наступного...» (А. Потебня, 1874: 7–8). Відповідно в кожному конкретному випадку треба враховувати, що слово як «дійсне явище» має лише одне значення, тому не вартує говорити про «власне» (пряме – авт.) чи «переносне» значення слова, бо «попереднє значення є ... значенням не того слова, яке розглядаємо, а іншого. Кожне значення слова є власним, і в той же час кожне ... – похідним, хоча б те, від якого було утворене, і було нам невідоме» (А. Потебня, 1874: 8).

Отже, знак, на думку О. Потебні, є лише вказівкою для значення наступного слова, своєрідним натяком, що створює за потреби можливість «зупинитися на ньому і поступово привести його в свідомість...» (А. Потебня, 1874: 8–9). Таким чином, знак є лише «представником» того чи іншого образу в мисленні, тому вчений називав його «представленням».

Аналізуючи процес функціонування слова в мовленні, О. Потебня наголошував, що воно, зазвичай, «виражає не всю думку» (відображає не повне значення), яка становить його зміст, а лише одну з ознак (одне із багатьох значень). «Образ столу може мати багато ознак, але слово *стіл* означає тільки *постлане* (ко-

рінь *стл* той же, що в дієслові *стлати*), і тому воно може однаково означати будь-які столи, незалежно від їх форми, величина, матеріалу. Під словом *вікно* (рос. окно – авт.) ми зазвичай розуміємо зазвичай раму зі склом, тоді як, судячи з його подібності до слова *око* (у значенні органу зору, воно означає: те, куди дивляться або куди проникає світло, і не включає в себе жодного натяку не тільки на раму і т. п., але навіть на поняття отвору» (А. Потебня, 1989а: 97). Знак (представлення) таким чином здійснює зв'язок представленого (використаного) значення із попереднім, вихідним для нього значенням.

Якщо знак (представлення), за О. Потебнею, містить лише одну ознаку слова, то значення слова включає в себе множинність ознак і є відображенням предмета або явища дійсності. Виходячи із цього положення, мовознавець робить висновок про існування двох семантичних рівнів слова: об'єктивного, або «ближнього етимологічного» значення слова та суб'єктивного, або «дальнього» значення. Ближнім значенням вчений вважав семантичний мінімум, необхідний для розуміння слова, при цьому зазначає, що воно «завжди містить в собі тільки одну ознаку» (А. Потебня, 1989а: 98) і «становить дійсний зміст думки під час вимовляння слова» (А. Потебня, 1874: 10). Саме «ближнє або формальне значення слова разом із представленням робить можливим те, що мовець і слухач розуміють один одного. У кожного з них чуттєві сприйняття різні відповідно до відмінності органів чуття... Ще більш відмінні в них комбінації цих сприйняття, так що коли один говорить, наприклад, «це неклен» (дерево), то для іншого речове значення цих слів зовсім інше. Обоє думають при цьому про різні речі, але так, що їхні думки мають спільну точку дотику: представлення (якщо воно є) і формальне значення слова...» (А. Потебня, 1874: 10–12).

Натомість «дальнє значення слова», на думку О. Потебні, включає всю множинність ознак (А. Потебня, 1989а: 98) і є результатом пізнання явища дійсності, яке називають цим словом: «Слово як представлення слугує лише точкою опори або місцем прикріплення різноманітних ознак. Життя слова з психологіч-

ної, внутрішньої сторони полягає в застосуванні його до нових ознак, і кожне таке застосування збільшує його зміст» (А. Потебня, 1989b: 222).

Варто зазначити, що лінгвофілософська концепція О. Потебні, хоч і залишилася теоретично незавершеною, а чимало питань, визначених дослідником як «мовознавчі проблеми», були окреслені ним схематично або визначені кількома тезами, проте є всі підстави стверджувати важливість його досліджень семантичної структури слова (зокрема трактування «ближнього» і «дальнього значення») для подальших теоретичних пошуків в царині фонових знань.

Одне із перших визначень поняття «фонові знання», що стало, по суті, класичним, належить авторам, які потрактували їх як взаємне знання реалій мовцем і слухачем, що є основою спілкування.

Нове тлумачення суттєво розширювало функціональне поле використання терміну «фонові знання», проте виявилось відверто дискусійним, а його окремі компоненти все ще потребували додаткового уточнення, чим викликали низку подальших досліджень у цьому напрямку. Ця проблема потребує серії монографічних досліджень. Ми можемо запропонувати певні узагальнення. Генеалогічний аналіз дефініцій та основних класифікаційних структур фонових знань зумовлений не лише потребою детальнішого вивчення змістових компонентів різних авторських конструкцій. Це дає змогу прослідкувати їхню еволюцію та визначити подальші перспективи досліджень в межах парадигми, визначеної провідними фахівцями, на думку яких фонове знання практично невичерпне.

Розширення концептуального поля наукових студій забезпечує можливість поліваріантного осмислення феномену фонових знань, науково обґрунтованого тлумачення загальних і конкретних лінгвістичних фактів, проєктує конкретні перспективи компаративних досліджень, формує конкретні практичні стратегії формування іншомовних комунікативних компетенцій учасників інтернаціонального навчального, наукового та побутового діалогу.

2.2. Вивчення іноземної мови як культурного феномена

Сучасні лінгвістичні студії характеризуються пріоритетністю когнітивного підходу до аналізу мовних явищ. У межах антропоцентричної парадигми знань мову інтерпретують переважно не як автономну семіотичну систему, відокремлену від людини, а досліджують у безпосередньому зв'язку із людиною, зокрема її мисленням та культурою.

Мова постає експонентом культури й ментальності, потужним джерелом енергетичного коду етносу. Природа та сутність мови тлумачаться як знаряддя пізнання, взаєморозуміння, засіб збереження етнічної цілісності, культури, історичної пам'яті народу. Специфіка відображення своєрідності національної культури розкриває особливості світосприйняття того чи того етносу, його світорозуміння і світогляду. При цьому культуру розуміють у широкому значенні як «інтегровану модель поведінки людини, що включає думки, спілкування, мову, практичну діяльність, переконання, цінності, звичаї, ритуали, манери взаємодії та ролі, стосунки й очікувану поведінку расової, етнічної, релігійної чи соціальної групи; і здатність передати вищевказане наступним поколінням» (цитата за: E. Peterson, C. Bronwyn, 2003).

Мова водночас є і частиною культури народу, і об'єктивною формою накопичення, збереження і передачі інформації, рефлексією культури. Картина світу має власну, особливу репрезентацію в кожній національній мові. Мова виражає специфіку сприйняття світу її носіями як в аспекті називання, так і оцінки. Через мову формується картина світу, що відбиває характер, психологію, історичний досвід, культуру носія.

У науковій літературі на позначення мовних одиниць, які вербалізують культурну інформацію, вживають різні назви залежно від аспекту вивчення: лексеми з національно-культурним змістом, національно-культурна конотація, етнокультурно марковані слова, національно-маркована лексика, мовні стереотипи, мовні знаки культури, етнокультурні концепти, лінгвокультурема, міфологеми та ін.

Конотацію трактують як додаткові до основного значення семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні, національно-культурні тощо відтінки основного значення слова, фразеологізму, словосполучення, висловлення, тексту (дискурсу), які надають їм особливого, неповторного забарвлення в спілкуванні» (Ф. Бацевич, 2007: 86). Як зауважує Т. Вільчинська, розуміння терміна «конотація» на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки вийшло далеко за межі експресивно-оцінно-стилістичних рамок (Т. Вільчинська, 2009: 10).

Із поняттям «етнічна конотація» тісно пов'язаний термін «етнокомпонент». Він безпосередньо стосується етнічної культури й «несе інформацію про етнічні особливості світосприйняття, що виявляють себе в психічному складі етносу (нації), структуруючись у таких його мікрокомпонентах, як етнічна (національна) самосвідомість, ідея, установка, етнічне (національне) почуття, національний (етнічний) характер, темперамент, звичаї, традиції; а також у національній самоідентифікації (етнічному самоусвідомленні)» (В. Івашенко, 2004: 25) та співвідноситься з відповідними кодами культури (Л. Савченко, 2013: 12). Л. Савченко під етнокомпонентом розуміє культурно або етнічно марковану номінатему, що «стосується етнічної матеріальної чи духовної культури і надає поняттю яскраво вираженого національного характеру» (Л. Савченко, 2013: 20).

Співвідношення *текст – етнічна культура* визначають також крізь призму етноміфологем, під якими розуміють «створені розкутою свідомістю митця образи, що відбивають загальнолюдську дійсність через дзеркало етнічних та індивідуальних уподобань» (Н. Слухай, 2005: 58). Автори підручника «Стилістика української мови» етноміфологему інтерпретують як «мовну одиницю, що в національній культурі має стійке образне значення давнього походження, сформоване у віруваннях, звичаях, народній поетиці» (Л. Мацько та ін., 2003: 76). Міфологеми трактують і як соціокультурне явище: «Міфологема – конкретно-образний, символічний спосіб відображення реальності – стає своєрідною формулою не лише сприйняття людиною довкілля в усіх його вимірах, а й формулою комунікативного символічного

засобу встановлення зв'язку з універсальними цінностями, закодованими у міфотворчих актах, засобу гармонізації людини і природи, способу розуміння міфу як ключа до інтерпретації інших культурних явищ» (Х. Ортега-і-Гассет, 1994: 83).

У сучасній когнітивній лінгвістиці все частіше об'єктом дослідження стають концепти, під якими розуміють лінгвально матеріалізовану багатокомпонентну й залежну від контексту одиницю, що, охоплюючи сигніфікативний і денотативний аспекти лексичного значення слова-вербалізатора, акумулює суспільно-історичну, етнокультурну, оцінну інформацію, значущу для певного соціуму та мовної особистості (Т. Вільчинська, 2009: 9–11). А також до тропів звертаються і під час дослідження смислової структури концепту, передусім того сегмента, що звернений у площину етнокультури й етноміфології. С. Белєцова зазначає, що «в національній культурі виділяють етнокомпонент смислової структури концепту для позначення етнічно зорієнтованого ментального утворення» (С. Белєцова, 2011: 3).

Подібні дослідження демонструють етноцентричний підхід до розгляду концепту. У лінгвоконцептології навіть розрізняють окремий напрямок – етнолінгвоконцептологію, що займається вивченням етнокультурних концептів та концептів окремої етнокультури (В. Іващенко, 2006: 4).

Об'єктом наукового зацікавлення В. Жайворонка є етноконцепти, а саме знаки української етнокультури, підвалиною становлення яких є тісне переплетення етносимволіки слів з етносимволікою позначуваних ними реалій; ці концепти зазвичай є «константами української національної культури» (В. Жайворонко, 2006: 3–4) (відомі й інші терміни цього поняття – «концепт-міфологема», «міфологемний концепт» (С. Белєцова 2011: 3).

Наступним перспективним напрямом, що сьогодні активно розробляється в мовознавстві, є дослідження етнокодів культури. Існує багато визначень терміна «код культури». О. Селіванова пропонує таке визначення: код культури – це мережа членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлена культурою певного етносу й

репрезентована в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти (О. Селіванова, 2006: 43).

Л. Савченко послуговується поняттям «етнокод», під яким розуміє «відповідну національну етнокультурну інформацію, що кодується у формі, здатній ідентифікувати культуру, через сукупність вторинних знаків і символів, наділених такими смислами (та їх комбінаціями), які можуть проявлятися в предметах матеріальної і духовної діяльності людини на рівні семіотичного простору» (Л. Савченко, 2013: 62). Л. Савченко, досліджуючи етнокоди духовної культури у фразеології, визначає такі їхні різновиди: міфологічний, етіологічний, демонологічно-антропоморфний, етнокод повір'я, релігійний (ментальний зріз); традиційно-обрядовий, звичаєвий, ритуальний, етнокод ворожіння (акціональний зріз); етнокоди замовляння, клятви, прокляття, етикетний (вербально-акціональний зріз); антропний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний (субстанціональна група кодів) (Л. Савченко, 2013).

Перспективними на сьогодні є студії із етнолінгвістики. Останню в сучасній науковій парадигмі визначають як «маргінальну галузь мовознавства на межі з етнологією, культурологією та психолінгвістикою, спрямовану на вивчення віддзеркалення в мові й мовленнєвій діяльності (етнотекстах – термін К. Рав'є та Ж. Був'є) етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної та духовної культури народу» (О. Селіванова, 2011: 163).

Ключовою для етнолінгвістичних студій є інтерпретація етномовних явищ у контексті теорії етносвідомості, формування уявлень про самотність відтворення етнічної, національно-культурної картин світу та опис механізмів, які забезпечують розуміння культурних цінностей, ідеалів, стереотипів й установок певного етносу (Н. Шарманова, 2015: 15).

Складовою частиною етнолінгвістики деякі дослідники вважають лінгвокультурологію – науку, що «вивчає фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної й матеріальної культури народу, тобто культурно значимої інформації –

збережених у колективній пам'яті народу символічних способів матеріального й духовного усвідомлення світу певним етносом, відтворених у його ідеях, схемах мислення й поведінки, системі етичних й естетичних цінностей, нормах, звичаях, обрядах, міфах, віруваннях, забобонах, побуті тощо» (О. Селіванова, 2008: 154).

Мовознавці виокремлюють такі напрями сучасної лінгвокультурології: 1) фразеологічно орієнтований, що вивчає культурно маркований зміст фразеологічних одиниць різних мов; 2) логіко-лінгвістичний (концептологічний), представлений описом наявних у відповідній культурі концептів на текстовому матеріалі різних сфер спілкування, встановленням культурних доміант різних етносів; 3) лексикографічний, що має прикладну спрямованість на укладання різних словників і довідників, які містять культурну інформацію; 4) лінгводидактичний, орієнтований на методику викладання мови як іноземної під кутом зору культурних розбіжностей носіїв різних мов (О. Селіванова, 2008: 261).

Подібні дослідження цілком умотивовано стимулюють до пошуку нових форм, методів і змісту вивчення іноземної мови в аспекті лінгвокультурного підходу.

Учені переконані, що «гарне (вільне) володіння іноземною мовою можливе лише тоді, коли людина не перекладає свої висловлювання з рідної мови, а мислить категоріями іншої мови, використовуючи її структурні складники, конструкції, ураховуючи типові лакуни, символи, конотації, асоціації, метафорику, паремійну систему, граматичні конструкції, зокрема, й специфічні, характерні лише для кожної відповідної мови, систему стилістичних засобів, зокрема й фольклорних, типові комунікативні стратегії і тактики, етикетні формули, правила тощо» (Т. Космеда, 2016: 68).

На думку мовознавців, комунікативну компетенцію людини формують такі найважливіші її складові, як: мовна (здатність розуміти і продукувати необмежену кількість правильних повідомлень), дискурсивна (здатність поєднувати повідомлення у зв'язні дискурси), ілюктивна (здатність реалізовувати ко-

мунікативні наміри, використовуючи структуру повідомлення (мовленнєвого акту)) компетенції, а також соціолінгвістична (здатність розуміти і продукувати мовлення у конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування), стратегічна (уміння брати ефективну участь у спілкуванні, добираючи правильну стратегію і тактику спілкування), соціокультурна (уміння використовувати соціокультурний контекст: звичаї, норми, ритуали, соціальні стереотипи) (Ф. Бацевич, 2004: 125–126).

Повноцінне володіння іноземною мовою неможливе без знання культури її носія, усталених соціокультурних традицій спілкування. Таким чином учені-лінгвісти цілком умотивовано виділяють такі складові професійної комунікативної компетентності учителів іноземної мови:

1. Мовленнєва компетенція: аудіювання, говоріння, читання та письмо.

2. Мовна компетенція: лексика, граматики та фонетика мови, яка вивчається.

3. Лінгвокраїнознавча компетенція: знання географії, історії, державного устрою, культури країни, мова якої вивчається, особливостей соціокультурного розвитку країни на сучасному етапі, володіння особливими характерними проявами мовленнєвої та немовленнєвої (міміка, жести, що супроводжуються висловлюваннями) поведінки носіїв мови у певних ситуаціях спілкування, вміння підпорядковувати свою мовленнєву поведінку цим особливостям, тобто сформованість у майбутніх учителів іноземної мови цілісної системи уявлень про національні культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту ж саму інформацію, що й носії мови, і досягти у такий спосіб повної комунікації (Ю. Веклич, Д. Миронець, 2012: 118-119).

Поряд із розвитком мовної компетенції обґрунтовують необхідність формування міжкультурної компетенції – інтегральної якості мовної особистості, сформованої на основі синтезу мовної, комунікативної, культурної і предметної компетенцій. У лексикографічній практиці міжкультурну компетенцію трактують як «знання звичок, звичаїв, правил і законів спілкування

певного соціуму, національно-лінгвокультурної спільноти, які формують індивідуальні й групові установки, мотивації, форми поведінки (зокрема комунікативної), невербальних компонентів (жести, міміка тощо), національно-культурних традицій, системи цінностей тощо; комплекс знань, умінь і навичок, які дозволяють адекватно оцінити комунікативну ситуацію, співвіднести інтенцію з вибором вербальних і невербальних засобів, утілити в життя комунікативний намір і верифікувати отримані повідомлення» (Ф. Бацевич, 2007: 78).

Вивчення української мови студентами-іноземцями у закладах вищої освіти є однією із складових адаптації студентів у чужому соціокультурному просторі та передбачає практичне оволодіння мовою з метою вирішення комунікативних цілей у побутовій, соціокультурній, навчальній, науковій, професійній сферах. Поряд із опануванням фонетичної системи української мови, лексики, базових основ граматики на заняттях студенти знайомляться із культурою народу. При цьому, як зауважує Н. Данилюк, «мовні засоби, які відображають етнічну картину світу українців, мають бути належно відбиті у підручниках і посібниках з української мови як іноземної на всіх етапах її вивчення, їх потрібно використовувати у різних формах роботи на заняттях і в позааудиторних заходах» (Н. Данилюк, 2012: 187).

У навчальний матеріал необхідно органічно вводити лексику на позначення елементів позамовної дійсності, значимих та характерних для українського мікрокосму. Тематично цей словник надзвичайно різноманітний (державні інститути та символи, історичні події, постаті, фольклорні герої і міфічні постаті, рослинний та тваринний світ, предмети побуту, одяг, їжа, свята, свояцтво і спорідненість тощо) і може використовуватися на практичних заняттях різної тематики у міру розширення лексичного запасу та відповідно до теми заняття. Звичайно, що вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти є обмежене у часі та кількостю годин навчального процесу, тому неможливо осягнути увесь культурний простір культури народу, мову якого вивчають студенти, проте можна сформувати мозаїчне уявлення із різних сфер її прояву.

Культурний компонент може вивчатися імпліцитно чи експліцитно (Е. Peterson, С. Bronwyn, 2003). У першому випадку культурологічна інформація інтегрована у мовний матеріал. Другий варіант передбачає обговорення, пояснення. Наприклад, на занятті з «Української мови як іноземної» під час вивчення особових займенників, етикетних формул на зразок *вибач/вибачте* тощо, теми «Знайомство» та ін. доцільно прокоментувати культурно прийнятні норми вживання займенників другої особи однини і множини, адже запитання *Як тебе звати?* і *Як Вас звати?* чи *Як у тебе справи?* і *Як у Вас справи?* є граматично правильними, однак уживання займенника *ти* залежно від ситуації спілкування може свідчити про невихованість та фамільярність, адже займенник у подібних конструкціях виконує не лише функцію називання, а й етикетну: «... розвиваючись у рідній європейській традиції, де повага до особистості є невід'ємним атрибутом культури, українська мова має у своєму багатому арсеналі достатню кількість лексико-граматичних засобів для вираження найкращих стосунків між людьми, що дало їй змогу на певному етапі свого історичного розвитку надати етикетних функцій займенникам *ми, ви, вони*» (О. Миронюк, 1993: 63). Якщо форма звертання на *вони, ми* стає непродуктивною, то варто розтлумачити функціонування в українській мові пошанівної множини *Ви* при зверненні до незнайомого (малознайомого), старшого за віком чи посадою співрозмовника, зокрема англомовним студентам, у мові яких немає розрізнення *ти – ви/Ви*, а лише одна форма *you*. Розігрування діалогів, що, наприклад, вербалізують мовленнєві акти «Знайомство», «Привітання», а мовці уявно реалізують різні соціальні ролі, допоможе закріпити цей матеріал. Отже, вважаємо слушною думку, що студенти опановують мову тоді, коли вивчають і мовні, і культурні норми (Е. Peterson, С. Bronwyn, 2003).

Формуванню міжкультурної компетенції сприяють такі справи комунікативного та дослідницького характеру:

- відпрацювання мовних одиниць і граматичних структур в ситуаціях, діалогах, максимально наближених до реальних та притаманних для культури даної країни (на-

приклад: комунікація в аеропорту, ресторані, магазині, в гостях тощо);

- при наявності необхідних технічних засобів реальне спілкування з представниками іншої культури (листування через електронну пошту, у чаті, на форумі, через Skype);
- вирішення лінгвістичних і лінгвокраїнознавчих задач (щоб ти відповів на дане питання носію мови, як би ти поведився в певній ситуації?);
- дослідницькі та творчі проекти, які пов'язані з темами, що вивчаються, але крім пошуку і представлення інформації, містять в собі ще лінгвокраїнознавчий аналіз даної інформації;
- лінгвістичний і лінгвокраїнознавчий аналіз аутентичних матеріалів, починаючи від друкованих видань та закінчуючи фільмами й новинами, національних каналів країни, мову якої вивчають [Л. Прокопчук, 2020: 114; E. Peterson, C. Bronwyn, 2003].

Ефективне і доречне використання лінгвокраїнознавчої інформації на заняттях має відбуватися згідно із дидактичними принципами.

Принцип наочності передбачає забезпечення чуттєвого сприйняття лінгвокультурної інформації. Слухове та зорове сприйняття сприяє кращому запам'ятовуванню та формуванню мовленнєвих умінь і навичок. Використання аутентичних джерел дозволяє студентам долучитися до аутентичного культурного досвіду на різних етапах вивчення іноземної мови. Залежно від теми заняття та рівня володіння мовою допоміжним матеріалом послужать різні друковані, аудіо- та відеоматеріали: фільми, випуски новин, телевізійні шоу, короткі тематичні авторські відеоматеріали, короткометражні мультфільми, вебсайти, фотографії, журнали, газети, туристичні путівники і брошури, меню ресторанів та кафе, оригінальні художні твори тощо. Подібні засоби презентують «живе спілкування», комунікацію у реальних ситуаціях дійсності та послужать зразком іншомовного мовлення. Задіяння ж різних аналізаторів, підвищення

змістовності та яскрава подача матеріалу забезпечує реалізацію принципу міцності знань.

Принцип посильності та наступності передбачає підбір мовного матеріалу відповідно до рівня підготовки студентів та логічно і змістовно пов'язаного із раніше засвоєними знаннями, сформованими вміннями. Частка незнайомої лексики кількісно має бути такою, щоб зміст повідомлення був зрозумілим, оскільки заважкий матеріал демотивує студентів. Окрім складності, варто також звернути увагу на обсяг та темп виконання. Посильність завдання забезпечує успішне його вирішення.

Принцип свідомості передбачає розуміння та свідоме виконання поставлених завдань. Згідно із педагогічною літературою реалізація цього принципу в навчальному процесі передбачає:

1. Забезпечити розуміння студентами потреби в конкретних знаннях, перспективу їх застосування.

2. Формувати пізнавальні мотиви навчання та активно їх використовувати в навчально-виховному процесі.

3. Домагатися розуміння сутності основних понять, явищ, логічних зв'язків між ними, вчити знаходити й виокремлювати в навчальному матеріалі головне, суттєве.

4. Залучати кожную особистість до активної пізнавальної діяльності, всіляко заохочуючи щонайменші успіхи.

5. Створювати умови для повсякденного застосування отриманих знань на практиці.

6. Використовувати мотиваційні ситуації для дії рушійної сили як на рівні оволодіння новими знаннями, так і для розв'язання практичних завдань.

7. Розвивати вміння аргументувати власні судження та доводити їх до логічного кінця.

8. Враховувати індивідуальні можливості особистості та її пізнавальні інтереси.

9. Широко використовувати різноманітні новітні технології і засоби оволодіння знаннями: опорні схеми, моделювання, дидактичні ігри, алгоритми, навчальні ситуації, участь у наукових конференціях, Internet-конференціях тощо (А. Кузьмінський, В. Омеляненко, 2003: 101).

Принцип активності у методиці вивчення іноземної мови передбачає синкретизм трьох складових: інтелектуальної, емоційної та мовленнєвої активності (Методика навчання, 2013: 112). Вдало підібраний лінгвокультурний матеріал активізує пізнавальну активність студентів, зацікавлює і формує позитивне ставлення, стимулює до мовленнєвої діяльності.

Лінгвокультурний підхід найбільшою мірою сприяє реалізації принципу міжкультурної взаємодії, який передбачає врахування національно-культурних особливостей студентів-іноземців, «набуття знань про мовну картину світу, що дає можливість її описати і висловити своє ставлення до неї засобами мови, що вивчається; оволодіння фоновими знаннями із сфери життя носіїв мови. Такі знання виявляються у процесі спілкування у вигляді смислових асоціацій і конотацій і забезпечують нормативність мовленнєвого спілкування в умовах міжкультурної взаємодії» (С. Ніколаєва, 2013: 114).

Учені наголошують, що при порівнянні рідної культури студентів із культурою, яку вивчають на заняттях, потрібно уникати оціночних суджень (Е. Peterson, С. Bronwyn, 2003), отже, пошук спільного та відмінного, проведення будь-яких паралелей має відбуватися у нейтральній площині. Виховання поваги до культури українського народу, мову якого вивчають студенти, контаміноване і неможливе без прояву поваги з боку викладача до рідної культури студентів-іноземців.

Фразеологічні одиниці як самобутнє і специфічне явище кожного народу відіграють вагомую роль у формуванні мовної картини світу етносу. «Фразеологізми являють собою специфічні мовні формули, «картини світу» із закодованою інформацією про минуле, про наших предків, про їхній спосіб сприйняття світу і їх оцінку всього сутнього; вони акумулюють культурні потенції народу, тільки йому притаманним способом маніфестують дух і неповторність ментальності нації. ФО увібрали історичні події й соціальне життя, виріз-

няють найменші порухи нашого серця, розказують про неосяжний світ людських почувань, вражають точністю асоціацій між природою, звичністю життєвих фактів і людською поведінкою, нашими емоціями й учинками» (В. Ужченко, Д. Ужченко, 2005: 6).

Фразеологічне багатство української мови дозволяє підшукати доречні стійкі сполуки до різних навчальних тем. Наприклад, на першому курсі студенти вивчають тему «Частини тіла». На практичних заняттях можна звернути увагу на фразеологізми із компонентом «серце». Подібні тексти потребують коментаря викладача щодо менталітету українців, адже вербалізація психічних станів кожним етносом різниться через різну манеру світосприйняття та специфіку ментальності.

На думку дослідників міфопоетичного (М. Костомаров, О. Афанасьєв, І. Нечуй-Левицький, В. Липинський, О. Кульчицький), «українська психічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером, кордоцентричністю» (Українська душа, 1992: 10). Серед типових рис психічного складу українців Д. Чижевський називав емоційність, сентименталізм, чутливість та ліризм, зазначаючи, що «в людським душевним житті глибше, ніж свідомі психічні переживання, служить їх основа – «серце», ... бо в «сердечній глибині», безодні, криється усе, що є у цілому світі» (Д. Чижевський, 2005: 15–17). Кордоцентризм лежить в основі української ментальності. Відповідно українська етнічна модель особистості характеризується перевагою серця як морально-емоційного ядра людини над її розумом, тобто сферою раціонального (І. Голубовська, 2010: 407).

«Фразеологічний словник української мови» фіксує більше ста стійких сполук із компонентом «серце» на позначення різних психоемоційних станів людини. На початковому етапі вивчення мови можна використати наступні:

велике серце – хто-небудь дуже добрий, чуйний, здатний гаряче й глибоко проймається чімімись переживаннями;

відкрите серце – хто-небудь сповнений доброзичливості, прямий, відвертий у стосунках з людьми;

добре серце – лагідний характер;

живе серце – небайдужа, здатна проникатися чужими переживаннями людина;

серце болить – хто-небудь тяжко переживає з якогось приводу, уболіває, тривожиться за кого-небудь, що-небудь;

серце заговорило – у кого-небудь пробудилося почуття кохання;

серце мовчить – хто-небудь залишається байдужим до когось, чогось;

серце з перцем – хто-небудь з непокірним, норовистим, запальним характером (Фразеологічний словник, 1993: 792–800).

Образ серця широко поетизується і в художній літературі. Правда, такі тексти частіше потребують більш підготовленого читача:

Ми серцем бачим, серцем зорим

в розмитій букві від сльози

і води тихі, й чисті зорі (І. Калинець, 2004: 76).

З-давніх давен люди спостерігали за навколишньою природою. Закономірно, що у кожній мовній картині світу рослинні та тваринні образи наділені виразною національно маркованою конотацією. Етносимволіка, за словами В. Жайворонка, породжує тісні асоціативні зв'язки між словами й поняттями (В. Жайворонок, 2006: 669). Так, образи тварин часто є носіями певних національно детермінованих стереотипів поведінки, сформованих на основі спостережень за зовнішнім виглядом, характерними звичками тварин.

Фаунонімні образи позначені виразним аксіологічним забарвленням – пейоративним або меліоративним, а також можуть бути амбівалентними. Наприклад, в українській етнокультурній свідомості образи тварин є полісемантичними. Серед символічних значень згадаємо такі:

ведмідь – символ сили; незграбності; невдоволення (В. Жайворонок, 68: 557);

вовк – символ хижацтва, злості і невгамовного голоду, ненажерливості (В. Жайворонок, 2006: 103, 669);

гадюка (змія) – уособлення злості, люті, підступності (В. Жайворонок, 2006: 125);

заєць – символ боягузтва (В. Жайворонок, 2006: 232);

їжак – символ практичного розуму (В. Жайворонок, 2006: 263);

лис (лисиця) – символ хитрощів, спритності, улесливості (В. Жайворонок, 2006: 334);

собака – символ вірності; уособлення злості, жорстокості, недоброзичливості (В. Жайворонок, 2006: 557).

Подібний лінгвокультурний матеріал доречно використати при вивченні теми «Риси характеру людини». Студентам, уважаємо, буде цікаво ознайомитися з такими усталеними порівняннями, метафорами, приказками як: *вірний, як собака; злий, як собака; сильний, як ведмідь; здоровий, як ведмідь; незграбний, як ведмідь; бурчить, як ведмідь; голодний, як вовк; вовчий голод; вовче горло; вовча натура; заяче серце; похливий як заєць; хитрий, як лис; в очі лисицею, поза очі вовчицею; вигодувати гадюку*. Якщо порівняти різні фольклорні традиції, то можна виявити ряд однакових узагальнено-образних значень, усталених на основі спільної мотивації. Закономірно, що існують і відмінності. Порівняння різних фольклорних традицій, пошук спільних та відмінних рис у рецепції тваринних образів у різних культурах послужить додатковою мотивацією до навчання та сприятиме кращому запам'ятовуванню нового матеріалу.

Студіювання іноземної мови в аспекті міжкультурного підходу є більш повним та якісним, оскільки студенти не лише вивчають власне мовні явища, розвивають мовленнєві вміння та навички, а глибше знайомляться з культурою народу – носія мови, прийнятними моделями комунікативної поведінки у різних ситуаціях. Незнання етнокультури народу-носія мови може спричинити певні перешкоди під час декодування мовлення. Пізнання іншої культури формує у студентів толерантне ставлення, повагу без культурних упереджень, сприяє зменшенню «культурного шоку».

2.3. Комунікативні ознаки української мови у процесі спілкування лікаря

Сьогодні освітній процес активно змінюється. Настав новий етап його розвитку, коли інформаційні процеси стають однією з найважливіших складових життєдіяльності людини. Зважаючи на це, освіта шукає нові форми організації навчального процесу. Таку хвилю змін простежуємо особливо в системі вищої школи. Як зауважують Л. Унгурян, Г. Чернецька, І. Науменко, вона переживає великі зміни, що приводять до вдосконалення і появи нових освітніх технологій (Л. Унгурян та ін., 2013). На думку Л. Штихно, глобальні процеси, які відбуваються в сучасному світі, стають каталізатором трансформації традиційної системи освіти. Діяльність більшості освітніх установ реорганізується згідно з розвитком та використанням інформаційних технологій у поширенні знань, що є одним із головних завдань покращення якості освіти у XXI столітті. У результаті відбувається формування єдиного освітнього простору та світового ринку освітніх послуг (Л. Штихно, 2016).

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України (ТНМУ) пропонує великий спектр послуг для абітурієнта. У вищому закладі освіти є чотири факультети: медичний, фармацевтичний, стоматологічний та факультет іноземних студентів. Відповідно до стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня підготовки здобувачів вищої освіти у ТНМУ українські студенти вивчають дисципліну «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (УМПС) на першому курсі упродовж одного семестру. Вона передбачає 90 годин роботи, серед яких 30 годин для практичних занять, як-от:

Тема 1. Сучасна українська літературна мова як засіб професійного спілкування (2 год).

Тема 2. Стилістичний аспект медичної професійної мови (2 год).

Тема 3. Культура мови. Орфоепічні норми медичної професійної мови (2 год).

Тема 4. Лексичний аспект медичної професійної мови (2 год).

Тема 5. Термінологія у професійному спілкуванні (2 год).

Тема 6. Загальнономовні і медичні словники, довідники, мовні поради (2 год).

Тема 7. Граматичний аспект медичної професійної мови: морфологія (2 год).

Тема 8. Граматичний аспект медичної професійної мови: синтаксис і морфологія (2 год).

Тема 9. Культура діалогу і мовний етикет лікаря (2 год).

Тема 10. Наукова медична мова (2 год).

Тема 11. Культура писемної ділової мови; загальна характеристика. Документи щодо особового складу (2 год).

Тема 12. Організаційно-розпорядчі і довідково-інформаційні документи: вимоги до складання (2 год).

Тема 13. Мова медичної документації (2 год).

Тема 14. Професійне спілкування: анамнез і ятрогенія (2 год).

Тема 15. Публічний виступ як форма пропаганди медичних знань (2 год).

Студенти-медики під час вивчення навчальної дисципліни повинні засвоїти:

- основи культури мовлення;
- правила спілкування з учасниками виробничих процесів, використовуючи унормовані принципи професійного спілкування на рівні сучасної літературної української мови;
- синтаксичні норми сучасної української мови у професійному та діловому усному та писемному спілкуванні;
- стилістичну структуру мови;
- основні правила користування словниками;
- мовні особливості наукового та офіційно-ділового стилів;
- класифікацію української термінології;
- основні принципи та моделі словотворення медичних термінів українською мовою;
- правила складання найпоширеніших видів ділових паперів.

Зауважимо, сьогодення вимагає від викладача цікавої та ефективної роботи. Працівники вищої школи повинні не лише заставити студента вчитися, але і провести заняття так, щоб студент захотів отримати знання. Цьому сприяє підбір таких методів навчання, які полегшать сприйняття складного матеріалу, покращать його засвоєння і дадуть результат роботи – студент оволодіє конкретними знаннями та навиками. Нові методи та підходи до навчання завжди удосконалюють й урізноманітнюють заняття і таким способом привертають увагу й далі сприяють активній роботі студента. Ще одним важливим принципом сучасного навчання є мобільність викладача і студента, використання розумної диджиталізації в освіті. На нашу думку, дуже важливо розуміти, що студент XXI століття не може сісти за стіл і виконувати завдання протягом двох годин, тому викладачеві потрібно активно використовувати сучасні інтерактивні технології і технічні засоби навчання, поєднувати виконання домашнього завдання під час інших занять чи дозвілля (І. Заліпська, 2019: 25).

Обов'язковою складовою успішного засвоєння практичних знань – це опрацювання студентом вдома теоретичного матеріалу відповідно до запропонованої теми. Таким чином, ***першим етапом є вивчення теоретичного матеріалу***. Відзначимо, що для кращого розуміння студентом інформації текст проілюстровано також прикладами з медичної галузі. Пропонуємо детально розглянути особливості вивчення і засвоєння комунікативних ознак української мови студентами-медиками.

Теоретичний блок до теми. Виокремлення комунікативних ознак мови має свою історію, знання якої дасть змогу глибше потрактувати це поняття. Перші спроби аналізу зафіксовано ще в працях античних риторів, які комунікативні ознаки називали «ідеями» і пов'язували з особою мовця. Промовець, чи оратор, на думку Діонісія, повинен бути схожим на Протея, що міняв свою подобу залежно від умов. Створюється ж ця подоба шляхом комбінацій «ідей», тобто найменших елементів стилю. Античні автори називали різну кількість «ідей». Так, Діоген Лаяртей (Вавилонський) говорив про п'ять позитивних якостей

мови оратора: чистоту, чіткість, лаконічність, доречність, красу (цит. за: Бацевич, 2004: 195). Аристотель згадував про ясність, правильність, розлогість, стислість, красу слова оратора, а також про негативну якість – «холодність». На думку старогрецького філософа, правильність залежить від п'яти умов: розташування слів одне за одним; використання самих слів, а не описових словосполучень; відсутності висловів із двозначним смислом, крім тих випадків, коли це робиться навмисне; вживання правильних родів; дотримання послідовності в числі, не сплутування однини з множиною (Античні поетики: Аристотель, 2007). Аристотель називає чотири причини «холодності» стилю: уживання складних слів; незвичних висловів; довгих, недоречних епітетів; незрозумілих, із комічним змістом метафор (Античні поетики: Аристотель, 2007).

Деметрій Фалерський, давньогрецький філософ IV–III ст. до н. е., у праці «Про стиль» (Demetrius, 1902) акцентує увагу на простоті, природності, легкості, пишності, вишуканості, величності, ясності, жвавості, точності мови. Як зазначає філософ, лаконічність, правильний порядок слів, використання стилістичних фігур роблять мову витонченою. Варто зауважити, що думки Деметрія Фалерського тісно пов'язані з поглядами Аристотеля, про що свідчать численні посилання на його праці.

Давньоримський оратор Цицерон (M. Tullius Cicero) детально аналізує якості власне самого спікера (промовця), такі як обдарованість, потребу в навчанні, практику у висловлюванні; згадує також про красу, різноманітність, ясність висловлювання.

Діонісій Галікарнаський, представник грецької школи філософів (I ст. до н. е.), виокремлював понад десять якостей «гарного мовлення». Оратор постулює їх у трактаті «Про поєднання слів»: «Є чотири найважливіші та найсильніні елементи, які створюють приємну та красиву промову: мелодійність, ритмічність, різноманітність і, нарешті, доречність, що супроводжує три попередні. Насолоду я розумію як свіжість, привабливість, милозвучність, приємність, переконливість тощо; красу – як величність, серйозність, урочистість, поважність, переконливість

тощо. Мені здається, що це – найважливіші та найголовніші риси і краси, і насолоди» (Діонісій Галікарнаський, 2020: 197).

Аналіз античних риторик дає змогу констатувати, що в стародавній період філософи використовували різні характеристики мови: чистоту, чіткість, лаконічність, доречність, красу, ясність, правильність, розлогість, стислість, простоту, природність, легкість, пишність, вишуканість, величність, жвавність, точність, різноманітність, приємність, свіжість, привабливість, милозвучність, солодкість, переконливість, важливість, гідність, холодність. Однак усі риторичари виокремлювали красу, різноманітність, ясність, правильність, стислість, доречність мови. Діонісій Галікарнаський узагальнив попередній досвід і проаналізував дві основні, як на його думку, комунікативні ознаки – приємність і красу, а також представив широкий перелік допоміжних: різноманітність, доречність, милозвучність, привабливість, переконливість, важливість та ін.

Багаті традиції красномовства має українська історія. До відомих риторів Київської Русі належали митрополит Іларіон, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Кирило Туровський. У XVI – на початку XVII ст. поширюється книгодрукування, масово відкриваються братські школи та вищі навчальні заклади, зокрема Києво-Могилянська академія. Риторика, поетика, діалектика, грецька і латинська мови – основні навчальні предмети. Найвидатнішими проповідниками і риториками вказаного періоду були Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Іоаникій Галятовський, Антоній Радивиловський, Стефан Яворський, Феофан Прокопович. Вони зазначали про важливість логічності, емоційності, милозвучності, образності, ефективності висловлювання.

Науковий аналіз комунікативних ознак у культуромовній парадигмі розпочався у XX ст. Перший етап, що припадає на 20–30 рр., пов'язуємо із розвитком теорії літературної мови. Вагомий внесок у розширення низки комунікативних ознак здійснили науковці Празького лінгвістичного гуртка. Так, Й. Вахек у «Лінгвістичному словнику Празької школи» зазначає: «Культура мови – це турбота про розвиток у літературній мові, розмовній та книжній, тих властивостей, які необхідні з погляду осо-

бливої функції літературної мови. Першою з цих властивостей є стійкість: літературна мова має позбутися усіх коливань. Друга ознака – здатність зрозуміло і точно, тонко і без труднощів виражати найрізноманітніші відтінки значень. Третя властивість – своєрідність мови, тобто посилення тих рис мови, які зумовлюють її специфіку» (цит. за: Г. Мацюк, 2008: 135). Таким чином, учені Празького лінгвістичного гуртка виділяли три характеристики мови: 1) стійкість, 2) ясну і легку передачу найрізноманітніших відтінків, 3) оригінальність мови.

Г. Мацюк вважає: «Усе те, що зробили вчені Празького лінгвістичного гуртка в 20–30-х рр. ХХ ст., у другій половині ХХ ст. прийнято як необхідне теоретичне підґрунтя для досліджень, у яких питання літературної мови потрапили до предметної сфери аналізу. Внесок мовознавців цієї школи полягав у виробленні методологічних засад лінгвістичного аналізу через вимогу функціональності й антиномії синхронно-діахронного погляду на мову, що допомогло стати літературній мові предметом лінгвістичного аналізу» (Г. Мацюк, 2008: 139). У статті «Теорія літературної мови» Б. Гавранек констатував, що результат праці чеських лінгвістів 20–30-х рр. полягав в усвідомленні літературної мови, у відповідальнішому ставленні до її норм, у визначенні національно-репрезентативної функції літературного стандарту, характеристикі усної та писемної мови (B. Havránek, 1969: 65–77).

У цей період в україністиці превалював практичний аспект культуромовних студій. О. Курило пише про умови розвитку літературної мови, про її потенціал; в окремій монографії «Уваги до сучасної української літературної мови» висвітлила «деякі хибно вживані слова», які порушують чистоту мови, багатство. Окремо автор згадує комунікативну ознаку образність: «На образність багата народня мова, і її б можна щонайширше використати. Одно з завдань, що стоїть перед українськими філологами, – це дати в можливій мірі повну українську фразеологію, використавши як народній, як і літературний матеріал» (О. Курило, 2004: 215).

Характеристики мови аналізував І. Огієнко. У монографії «Наша літературна мова: як писати й говорити по-літературно-

му» він зазначає: «Українська мова милозвучна», – так здавна хвалять нашу українську мову, головню живу народню. Це треба зрозуміти так, що наша мова і фонетично, і морфологічно, і словниково – мова звучна й мова плинна, мова ясна в своїй вимові. І мова не одноманітна. Українська мова вже виробилася в усталену мову літературну, але при тому не втратила своєї милозвучності, своєї живої різнобарвності. Творячи закони літературної мови, не вільно перетворювати її в мову штучну, заковану в застигли правила. Так, більшість правил нашої літературної мови вже міцно усталені на одну форму, але при цьому маємо також і певне число живих подвійних форм. Це закон для кожної літературної мови» (Іларіон, 1959: 18–19). Дослідник наголошує: «Щоб літературна мова була добра, вона повинна бути: правильна, ясна, чиста, багата й милозвучна. Ці п'ять ознак – найголовніші вимоги від доброї літературної мови» (Іларіон, 1959: 25).

Розглядає вимоги до мови М. Сулима у статті «З приводу наших мовних злиднів»: «Нормальну якість літературної мови широкого вжитку можна констатувати тоді, коли ту літературну мову одностайно – організовано орфографічно, фонетично, морфологічно, лексично й синтаксично – репрезентує маса освічених людей. Про один літературний стиль, звичайно, говорити не доводиться, бо тих стилів – багато; це справа індивідуальна. А проте й до всіх чисто стилів треба ставити кільки однакових вимог: ясність, зрозумілість, чистота й правильність мови. Перша вимога з погляду культури мови така: говорити просте й зрозуміле, завжди пам'ятаючи – хоч і стародавнє, хоч і коротеньке – мудреє слово: не крути, бо перекрутиш!..» (М. Сулима, 1927: 29).

У 1939 р. розпочалася Друга світова війна. Складний історичний період наклав відбиток на розвиток мовознавчої науки. Незважаючи на те, що повоєнні роки не сприяли активному розв'язанню мовних проблем, вивчення характеристик мови тривало. На 50–70-ті рр. припадає другий етап дослідження комунікативних ознак. У цей період в українському мовознавстві культура мови виокремилася в самостійну галузь знань. У 50–70-ті рр. учені активно займалися питанням диференціації комунікативних ознак. Л. Булаховський на позначення

цього поняття уживає термін «критерії удосконалення мови» (Л. Булаховський, 1975). На думку вченого, сюди входять гнучкість фрази, ясність, точність, багатство, естетичність. М. Жовтобрюх у праці «Українська літературна мова» (М. Жовтобрюх, 1984: 26–27) згадує про правильність, чистоту, точність, логічність мови.

У монографії «Культура ділового мовлення: писемне та усне ділове спілкування» А. Коваль наводить такі вимоги до мови оратора: точність, стислість (небагатослівність), доречність, приступність (зрозумілість), виразність, своєрідність (оригінальність), краса мови (А. Коваль, 1977: 239–240); і до мови культурної людини: ясність, логічність, смислова точність, різноманітність (багатство), ефективність, красномовство, милозвучність, виразність та ін. (А. Коваль, 1977: 253–254). Автор не використовує сучасний термін «комунікативні ознаки».

Третій етап у студіюванні характеристик мови припадає на 80–90-ті рр. ХХ ст. У цей період науковці термінологічно окреслюють комунікативні ознаки. Д. Ганич та І. Олійник у «Словнику лінгвістичних термінів» аналізують лише окремі характеристики. На їхню думку, нормативність мови включає в себе і такі якості, як точність, ясність, чистота. Мові високої культури властиві також багатство словника, різноманітність граматичних конструкцій, художня виразність, логічна стрункість. Природні вимоги до мови в її писемному оформленні – дотримання норм орфографії і пунктуації (Д. Ганич, І. Олійник, 1985: 115–116).

У ракурсі досліджуваної проблематики праці з культури мови можна поділити на два типи. Перші – це ті, автори яких не послуговуються такими науковими термінами, як «комунікативні ознаки мови», «критерії правильності», «якості мови» та ін., хоча називають окремі позитивні характеристики мови. Певна річ, що ми не оминаємо увагою такі наукові студії. Інша частина – це праці, автори яких активно оперують цими поняттями, займаються питанням виокремлення комунікативних ознак мови, їхніми дефініціями, порівняльною характеристикою.

В українському мовознавстві у 1990 р. вийшов навчальний посібник Н. Бабич «Основи культури мовлення» (Н. Бабич, 1990).

У ньому детально схарактеризовано низку комунікативних ознак: правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистоту, доречність, достатність, ясність, виразність, емоційність. С. Єрмоленко та Л. Мацько у «Навчально-виховній концепції вивчення української (державної) мови» виокремлюють такі характеристики мови: правильність, точність, логічність, багатство і різноманітність засобів, чистоту, доречність, достатність, ясність, виразність, емоційність, тональність (С. Єрмоленко, Л. Мацько, 1994: 32).

У середині 90-х рр. у навчальному посібнику «Теоретичні основи культури мови» Л. Струганець узагальнила доробок науковців у цій царині і репрезентувала дещо ширший перелік комунікативних ознак мови: правильність, точність, логічність, чистоту, образність, виразність, багатство, різноманітність, доречність, доступність (дохідливість), достатність, стислість, змістовність, емоційність, естетичність, дієвість (ефективність), ясність (Л. Струганець, 1997: 40–42).

У риториках кінця ХХ ст. увиразнено практичний аспект вивчення комунікативних ознак, що дає змогу повноцінно об'єктивувати наші уявлення про змістове наповнення вказаних характеристик мови. Так, у «Золотослові» Г. Сагач аналізує правильність, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність (Г. Сагач, 1993: 99–102). У «Риторичному словнику» З. Куньч посплюговується характеристиками, які поєднані з термінами «мовлення», «промова»: правильність мовлення, афористичність мовлення, виразність мовлення, дієвість промови, доречність мовлення, доступність промови, доцільність мовлення, дохідливість промови, евфонія мовлення, експресивність мовлення, емоційність промови, ефективність промови, зрозумілість мовлення, інтенсивність мовлення, інформативність промови, квапливість мовлення, лаконічність мовлення, логічність викладу, мелодика мовлення, милозвучність промови, стислість промови, точність мовлення, чистота мовлення, швидкість мовлення, ясність мовлення (Риторичний словник, 1997). На нашу думку, не всі вказані ознаки відповідають науковим критеріям до їх виокремлення, оскільки базуються на вербальних і невербаль-

них засобах, розраховані, перш за все, на безпосереднє спілкування з аудиторією.

Початок ХХІ ст. ототожнюємо з четвертим етапом в історії наукової диференціації комунікативних ознак. У цей період проходить усталення термінології, розширюється поле її функціонування (терміни на позначення комунікативних ознак активно використовуються у лінгвостилістичних і лінгводидактичних студіях).

О. Козієвська в дисертації «Особливості формування культури мовлення в професійній діяльності державних службовців» маніфестує сукупність комунікативних ознак, які характеризують висококультурне мовлення державного службовця. Сюди зараховує: правильність, точність висловленої думки, логічну організацію мовного матеріалу та його лаконічний і стислий виклад, чистоту мовлення, доречний добір мовних засобів (О. Козієвська, 2003: 7).

Ф. Бацевич у праці «Основи комунікативної лінгвістики» досить стисло описує змістовність, доречність, точність, логічність і послідовність, правильність і чистоту, багатство (різноманітність), виразність і образність мови (Ф. Бацевич, 2004: 195–198). Правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство і доречність – такий перелік комунікативних ознак з окремими коментарями подає Г. Волкотруб у навчальному посібнику «Практична стилістика української мови» (Г. Волкотруб, 2004: 8–10).

Одна з лінгводидактичних наукових студій, де згадано комунікативні ознаки, – «Культура мовлення вчителя-словесника», укладачами якої є О. Горошкіна, А. Нікітіна, Л. Попова, Л. Порожня, О. Рудіна (Культура мовлення, 2007). Автори зазначають: «Узаємодія під час спілкування породжується на основі розуміння; урахування комунікативних якостей мовлення дозволяє будувати висловлювання так, щоб воно без особливих зусиль сприймалося слухачами або читачами у всій повноті його змісту» (Культура мовлення, 2007: 33). У посібнику проаналізовано такі комунікативні ознаки, як правильність, чистота, точність, змістовність, логічність, багатство, доречність та виразність.

Заслугує на увагу наукова праця З. Мацюк та Н. Станкевич «Українська мова професійного спілкування» (З. Мацюк,

Н. Станкевич, 2010). Автори наголошують на тому, що «культура мови має регулювальну функцію, адже пропагує нормативність, забезпечує стабільність, рівновагу мови, хоча водночас живить її, оновлює» (З. Мацюк, Н. Станкевич, 2010: 53). Л. Мацько та О. Мацько в «Риторичі» основними ознаками «комунікативно якісного мовлення» вважають його правильність, логічність, доцільність, точність, виразність, ясність, етичність, естетичність (Л. Мацько, О. Мацько, 2003: 102–109). Визначаючи комунікативні ознаки (характеристики мови, промови), автори риторик беруть за основу мовний (мовленнєвий) закон, який полягає у створенні словесної форми промови з обов'язковим досягненням поставленої мети.

У монографії «Теорія мовної культури (у сербській мові і слов'янистіці)» (М. Николић, 2010) М. Ніколіч аналізує позитивні й негативні якості мови. До позитивних належать традиційні комунікативні ознаки, зокрема правильність, точність, логічність, чистота, стислість, ясність, виразність, багатство, доречність. Мовні і комунікативно-прагматичні помилки, вульгаризація, бюрократизація і двозначність мови, необґрунтоване використання нестандартної лексики, запозичень, слів-паразитів і мовних кліше – такі негативні характеристики мови наводить автор.

На основі аналізу наукових студій констатуємо, що термінологічні найменування комунікативних ознак ще не до кінця усталено. Тому важливо систематизувати перелік термінів, уточнити чи сформулювати їхні дефініції.

Перелік комунікативних ознак різними науковцями узагальнено в таблиці 1. Символ «+» вказує, що науковці виокремлюють ту чи ту комунікативну ознаку, а також її характеризують (стисло чи більш повно). У деяких працях комунікативні ознаки названо, проте не проілюстровано лінгвальними явищами. Для відображення такої позиції науковців вводимо символ «+т», що увиразнює теоретичний аспект аналізу. І, навпаки, застосовуємо символ «+п» на позначення домінування практичного аспекту в аналізі комунікативних ознак.

У таблиці 1.1. представлено п'ятдесят одну комунікативну ознаку. Типологія комунікативних ознак у сучасному мовоз-

Таблиця 1.1

Терміни для номінації комунікативних ознак

Назви кому- нікативних ознак	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
1	О. Курило, 1923	І. Отенко, 1925	М. Сулма, 1927	Учені Празького лінгвістично- го гуртка, 1929	С. Пугач, 1959	Л. Булаховський, 1975	А. Коваль, 1977	М. Жовтобрюх, 1984	Д. Ганич, І. Олійник, 1985	Н. Бабич, 1990	Г. Сагач, 1993	С. Ермоленко, Л. Мацько, 1994	З. Куньч, 1997	Л. Струганець, 1997	О. Козівська, 2003	Л. Мацько, О. Мацько, 2003	Ф. Вацевич, 2004	Колектив авторів навчального посібника «Культура мовлен- ня вчителя-словесника», 2007	З. Мацюк, Н. Станкевич, 2010	М. Ніколч, 2010	І. Заліська, 2013	
Правильність	+п	+	+п					+		+	+	+	п+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Точність						+	п+	+	+	+	+	+	п+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Логічність							п+	+		+		+	п+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Чистота	+п	+	+п	+п				+	+	+		+	п+	+	+	+	+	+	+	+		
Образність				п+										+			+				+	+
Виразність	+п						п+			+	+	+		+		+	+	+	+	+		
Багатство	+п	+		+п		+			+	+				+			+	+	+	+	+	+

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22		
Різноманітність							+П		+					+								+	
Доречність							+П			+		+	+П	+	+		+	+					
Доступність													+П	+									+
Достатність										+		+		+									
Стислість							+П				+		+П	+	+								+
Змістовність														+			+	+					+
Емоційність										+		+	+П	+									
Естетичність														+			+						
Дієвість													+П	+									
Ясність		+	+П	+		+Т	+П		+	+	+	+	+П	+		+							+
Лаконічність													+П		+								
Ефективність							+П						+П										
Експресивність													+П										+
Зрозумілість			+П				+П						+П										
Оригінальність				+			+П																

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Гнучкість						+															
Нормативність					+Т																
Краса					+Т		+П														
Стійкість				+																	
Художня виразність								+													
Логічна стрункність								+													
Доцільність											+		+П								
Тональність												+									
Послідовність																	+				
Милозвучність		+					+П						+П								
Етичність																	+Т				
Багатство і різноманітність																	+				

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	
Афористич- ність													+П									
Дохідливість													+П									
Евфонія													+П									
Інтенсив- ність													+П									
Квалітивність													+П									
Інформатив- ність													+П									
Мелодика													+П									
Швидкість													+П									

навстві та лінгводидактиці є досить розгалуженою. До окремих назв сформувалися синонімічні ряди:

доступність – дохідливість – ясність, достатність – стислість – лаконічність, змістовність – інформативність, експресивність – емоційність, дієвість – ефективність та ін. У нашому дослідженні пропонуємо оптимальний перелік домінантних комунікативних ознак літературної мови: правильність, точність, логічність, образність, багатство, різноманітність, доступність, змістовність, експресивність мови. Терміни на їх позначення усталилися, складають сегмент метамови культури мови як самостійної лінгвістичної галузі. Послідовність, в якій названо комунікативні ознаки, мотивується частотністю, а також усталеністю їх виокремлення у різних виданнях, переважно навчально-методичного характеру.

Типологія комунікативних ознак має імпліцитну матрицю параметрів. Однак залишається невирішеним питання дефініції терміна «комунікативні ознаки», оскільки немає спільної основи їх виділення та єдиної класифікації, а також відповідності принципу експланаторності. О. Селіванова зазначає, що за цим принципом «мовні явища мають бути пояснені на підставі строгої й доказової наукової теорії»; цей принцип передбачає «пояснення не абстрактних, а реальних комунікативних процесів на підставі комплексного аналізу всіх чинників комунікації, їхньої взаємної детермінованості у співвідношенні із соціумом, культурою, буттям» (О. Селіванова, 2011: 19). Л. Струганець під комунікативними якостями мови розуміє реальні властивості її змісту і форми (Л. Струганець, 1997: 37). Отже, **комунікативні ознаки** трактуємо як характеристику змісту та форми мови, як сумарну оцінку рівня досконалості володіння літературною мовою.

Для ґрунтового аналізу кожної комунікативної ознаки потрібно визначити її словесно-знакові характеристики. Пропонуємо використовувати поняття **«лінгвальні ідентифікатори»** – сукупність диференційних мовних особливостей кожної комунікативної ознаки.

Центральною комунікативною ознакою мови є **правильність** – дотримання норм сучасної української мови. І. Огієнко

зауважує: «Найперша вимога від кожної літературної мови, – щоб була вона правильна, щоб не суперечила вимогам граматики своєї літературної мови» (Ларіон, 1959: 25). За словами дослідника, «правильність мови дуже часто порушується не тільки уживанням невідповідних слів та граматичних форм, – часто вона порушується й у складі, де занецищення мови можуть бути глибокі й уперто міцні, бо менше знані» (Ларіон, 1959: 29).

Основним лінгвальним ідентифікатором правильності є дотримання норм усіх рівнів мовної ієрархії, тобто досконале володіння орфоепічними, акцентуаційними, лексичними, словотвірними, морфологічними, синтаксичними, стилістичними, орфографічними та пунктуаційними нормами української літературної мови. Наведемо приклади порушення правильності мови у засобах масової інформації (ЗМІ):

– порушення орфоепічної норми: *після лабораторних* (замість *лабораторних*) *висновків* (ICTV, 03.05.2019, Факти, 15:52); *Дослідження, в* (замість *у*) *якому взяли участь 36 людей, проводять вчені* (замість *учені*) *Оксфордського університету, повідомляє The Guardian. Робота вчених ще не отримала незалежної оцінки* (Українська правда, <https://life.pravda.com.ua/>, 31.01.2022).

– неправильне наголошування медичних термінів: *прямої кишкі* (замість *кішки*) (Тоніс, 17.05.2012, Алло, лікарю, 17:30), *ехокардіографія* (замість *ехокардіографія*) (TV-4, 10.07.2009, Формула здоров'я, 21:31; 21:44), *кардіографія* (замість *кардіографія*) (TV-4, 10.07.2009, Формула здоров'я, 21:31; 21:44);

– лексичні помилки: *виставляє наступних* (замість *таких*) *одинадцять футболістів* (ICTV, 11.07.2010, Футбол, 21:28), *у даний момент* (замість *зараз*) *усі підозрювані затримані* (радіо «Нова хвиля», 15.07.2013, Новини, 16:03), *чому відмовився приймати участь* (замість *брати участь*) (5 канал, 15.06.2009, Час, 21:36);

– порушення граматичної норми: *Доброго вечора!* (замість *Добрий вечір!*) (ICTV, 22.04.2019, Свобода слова, 22:33), *саме головне* (замість *найголовніше*) (ICTV, 22.04.2019, Свобода слова, 22:34), *Пане Ігор* (замість *Ігорю*) (1+1, 05.05.2019, Лото-забава,

09:11), *Повідомляється, що МОЗ уже закупив 2784 флаконів (замість флакони) препарату Тоцилізумаб та завершує закупівлю 14346 упаковок Ремдесевіру* (Радіо Свобода, <https://www.radiosvoboda.org>, 01.09.2021);

- пунктуаційні помилки: *У Міністерстві охорони здоров'я повідомляють, що ведення (замість введення) бустерної дози вакцини проти COVID-19 вже продемонструвало свою безпечність-вона (замість безпечність: вона...) посилює імунну відповідь та ефективність проти різних актуальних варіантів коронавірусу SARS-CoV-2* (20 хвилин, <https://te.20minut.ua>, 28.01.2022), *Віктор Ляшко пояснив українцям чим відрізняється ревакцинація та додаткова доза та кому варто щепитися (замість Віктор Ляшко пояснив українцям, чим відрізняється ревакцинація та додаткова доза та кому варто щепитися)* (20 хвилин, <https://te.20minut.ua>, 31.01.2022). У першому прикладі, окрім пунктуаційної помилки, допущено й лексичний огріх.

Крім того, зафіксовано приклади з порушеннями різних типів норм, зокрема лексичні й граматичні помилки: *За слів міністра охорони здоров'я, бустерне щеплення застосовують для посилення ефекту препарату, а додаткове щеплення вводять для підтримання належного захисту в людей, які мають важкі хвороби, передає РБК Україна (замість За словами міністра охорони здоров'я, бустерну дозу вакцини застосовують для посилення ефекту препарату, а додаткове щеплення вводять для підтримання належного захисту людей, які мають важкі хвороби, передає РБК Україна)* (20 хвилин, <https://te.20minut.ua>, 31.01.2022).

Точність мови займає другу позицію в переліку комунікативних ознак. Точність, за словами Н. Бабич, «по-перше, це вживання слів (їх значень) і словосполучень, звичних (узвичаєних) для людей, які володіють нормами літературної мови, а по-друге, це оформлення і вираження думки адекватно предметові або явищу дійсності, тобто несуперечність реального предмета і його назви» (Н. Бабич, 1990: 93). З. Мацюк зауважує: «Мова буде точною, якщо вжиті слова повністю відповідатимуть лексичним значенням, усталеним у цей період розвитку мови» (З. Мацюк, Н. Станкевич, 2010: 54–55).

Г. Волкотруб визначає низку умов, які сприяють точності висловлення: це «знання предмета; знання мови, її системи, можливостей; володіння стилістичними ресурсами; уміння узгодити знання предмета зі знанням мовної системи в конкретному акті комунікації» (Г. Волкотруб, 2004: 8). Автор також називає лінгвальні засоби, що сприяють точності вислову. По-перше, це правильне слововживання, уміння дібрати найбільш точний мовленнєвий варіант, зокрема, потрібне слово із синонімічного ряду. По-друге, це чітке розмежування значень полісеманта. Точне слововживання передбачає також розмежування паронімів та омонімів (у тому числі міжмовних) (Г. Волкотруб, 2004: 8–9). Охарактеризуємо точність мови за допомогою прикладів із ЗМІ.

В останні кілька років до активного вжитку мови українських мас-медіа увійшло медичне поняття *БАД/БАДи*, що дослівно тлумачиться як «біологічно активні добавки». Журналісти не пояснюють додатково значення аббревіатури, оскільки вживають лексичну одиницю адекватно предметові чи явищу дійсності, яка зрозуміла з контексту. Наприклад: *Бренд чи панацея? Українці відмовляються від імпорتنих пігулок і шукають відомим медичним брендам дешевшу заміну. Так недужі споживачі відреагували на здорожчення медикаментів іноземного виробництва. Відчутно скоротилися і продажі вітамінів та БАДів.* Оксана Щербина зацікавилася, чи дешевше означає краще (1+1, 29.06.2009, ТСН, 19:33).

Простежуємо запозичення іншомовних лексем із різноманітних галузей знань: *реанімобіль* – реанімаційний автомобіль, який зазвичай менший за розмірами, тому відзначається швидшим доланням відстані; *бейбі-бум* – висока народжуваність. Наприклад: *Київ, Львів, Донецьк та Харків до ЄВРО-2012 від держави отримують по 150 реанімобілів. За вимогою Міжнародної федерації футбольних асоціацій швидка до пацієнта має доїжджати максимум за 15 хвилин після виклику. Ця норма у великих містах часто не виконується через затори. Європейський досвід свідчить, що реанімаційні всюдиходи дістаються до пацієнта швидше звичайних автомобілів. Перші обладнані медтехнікою джипи і мотоцикли вже з'явилися в Україні* (5 канал, 10.07.2009, Час новин,

20:37). Також запозичення номінують звичні поняття, процеси, які мають українські відповідники: **Бейбі-бум** у зоопарках світу. Найбільшим потомством пишається звіринець Токіо. З різницею у кілька днів народили кілька десятків тварин, але для ветеринарів це не сюрприз. Доглядачі навмисне спланували **бейбі-бум** на літо. У теплу пору року новонароджені тварини почуваються більш комфортно і безпечно (5 канал, 10.07.2009, Час новин, 20:50–51).

Застарілі слова журналісти вживають менше, ніж неологізми. Серед архаїзмів зафіксовано дієслово *шпиталізувати*, тобто госпіталізувати, відсутнє у СУМі (проте у словнику є лексема *шпиталь* – «2) заст. Лікарня» (СУМ, XI, с. 523): *Двадцятидворічний міліціонер помер від ножового поранення в серце в місті Марганець на Дніпропетровщині. В одному з місцевих кафе він намагався припинити бійку. Шарпанину там улаштували дві компанії, що були добряче на підпитку. В одній із них були вірмени. Сержант патрульно-постової служби був не при виконанні, одягнений в цивільне, тому його зусилля виявилися марними. Хлопець загинув одразу. Ще чотирьох людей **шпиталізували** з травмами. Олену Усенко запитаємо, чи вже затримано убивць міліціонера і... Вітаю, Олено. Ще одне запитання: через що зчепилися компанії, чи то, бува, не конфлікт на міжнаціональному ґрунті? (1+1, 29.06.2009, ТСН, 19:35).*

Окремі інформаційні тексти можуть містити велику кількість медичних термінів, проте, зважаючи на тривалість пандемії, більшість читачів добре розуміють значення іншомовних лексем, тому журналісти не пояснюють значення і вживають у точному їх значенні. Наприклад: *Сьогодні можна говорити лише про ефективність **вакцини Pfizer** проти «омікрону». Відповідні дослідження провели в Південно-Африканській Республіці, звідки новий штам і шириться світом, та в Ізраїлі. Виробники вакцини **Pfizer-BioNTech** стверджують, що двох доз недостатньо, щоби захиститися від «омікрону», треба третя – **бустерна**. Тож ідеться про ревакцинацію населення. До речі, до цього вже закликають деякі урядовці, приміром, прем'єр-міністр Британії Борис Джонсон. Ізраїль ще до появи «омікрону» почав третій етап щеплень проти ковіду (День, <https://day.kyiv.ua/uk>, 14.12.2021).*

Отже, точність мови – це вираження думки адекватно предметові або явищу дійсності, тобто несуперечність реального предмета і його назви. До лінгвальних ідентифікаторів точності належать: оптимальний вибір слів із синонімічного ряду, чітке розмежування полісемії, розрізнення омонімії; знання значень слів хронологічно маркованої лексики (неологізмів, історизмів, архаїзмів); розуміння значень вузькоспеціалізованих слів (термінів, професіоналізмів) із різних галузей знань. Фактично названі лінгвальні ідентифікатори є реалізацією лексичної норми. Тому простежуємо безпосередній зв'язок правильності і точності мови.

Правильність як базова комунікативна ознака проектується на всі інші характеристики мови, зокрема і на логічність. **Логічність** характеризує структуру тексту, його організацію. Г. Волкотруб зауважує: «Якщо точність пов'язана з лексичним рівнем мови, то логічність виявляється на синтаксичному рівні. Основними умовами логічності є: несуперечливість думки; правильний порядок слів; правильний зв'язок окремих висловлювань у тексті; позначення переходів від однієї думки до іншої» (Г. Волкотруб, 2004: 9).

Логічні помилки виявляють увесь спектр мисленнєво-сміслових порушень. Так звані алогізми, за твердженням З. Мацюк і Н. Станкевич, виникають унаслідок: поєднання логічно несумісних слів; вживання семантично порожніх (зайвих) слів, наприклад, тавтології; порушення порядку слів у реченні; зіставлення незіставних понять; порушення хронологічності викладу; підміни понять; розширення чи звуження поняття; нечіткого розмежування конкретного й абстрактного поняття; невідповідності причини і наслідку. Багато логічних анормативів можуть виникати внаслідок відступу від синтаксичних норм, наприклад, неправильної побудови ряду однорідних членів речення, вибору сполучних засобів у складному реченні, порушень смислового зв'язку між окремими висловлюваннями в тексті та ін. (З. Мацюк, Н. Станкевич, 2010: 55–56).

Зауважимо, що структура інформаційного тексту у друкованій газеті та на сайті періодичного видання відрізняється, адже

в онлайн виданні часто фіксуємо інформацію, яка подається блоками, складається з великої кількості цитат, між якими немає слів і словосполучень, які б з'єднували їх. Простежимо логічність у тексті (рис. 2.1.):

У рамках співпраці з урядом США Україна отримає інноваційні лікарські засоби від COVID-19, повідомила пресслужба Міністерства охорони здоров'я⁽¹⁾. «Гуманітарна допомога еквівалентною вартістю майже 20 мільйонів доларів надійде найближчим часом та буде розвезена до регіонів силами благодійних фондів. Такі домовленості фіналізували в рамках візиту президента України Володимира Зеленського до США», – йдеться в повідомленні⁽²⁾. За даними МОЗ, зокрема, в Україну направлять 20 тисяч флаконів Бамланівімабу (Bamlanivimab) та 40 тисяч флаконів Етесевімабу (Etesevimab). Препарати вже сформовані у вантаж та транспортуються до аеропорту для відправки в Україну, вказали у відомстві⁽³⁾. «Діють вони (ліки – ред.) безпосередньо на вірус – препарати зв'язуються зі спайковими білками вірусу, запобігаючи проникненню у клітину та подальшому розмноженню, прискорюють одужання хворих із коронавірусною хворобою і запобігають виникненню ускладнень та потрапляння в лікарню», – пояснив міністр охорони здоров'я Віктор Ляшко⁽⁴⁾. Повідомляється, що МОЗ уже закупив 2784 флакони препарату Тоцилізумаб та завершує закупівлю 14 346 упаковок Ремдесевіру⁽⁵⁾ (Радіо Свобода, <https://www.radiosvoboda.org>, 01.09.2021).

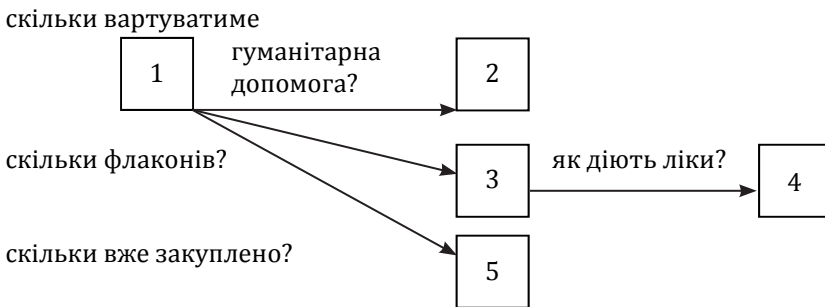

Рис. 2.1. Схема зв'язку між структурними елементами повідомлення.

У лінійному типі комунікації домінує послідовний зв'язок між реченнями (рис. 2.2). Наприклад: *Бейбі-бум у зоопарках світу⁽¹⁾. Найбільшим потомством пишається звіринець Токіо⁽²⁾. З різницею у кілька днів народили кілька десятків тварин, але для ветеринарів це не сюрприз⁽³⁾. Доглядачі навмисне спланували бейбі-бум на літо⁽⁴⁾. У теплу пору року новонароджені тварини почувуються більш комфортно і безпечно⁽⁵⁾* (5 канал, 10.07.2009, Час новин, 20:50–51). Передусім зразковологічними є тексти інформаційних програм, зокрема новин, та студійна робота одного ведучого. Лаконічність форми заздалегідь підготовленого тексту сприяє чіткій організації повідомлення.

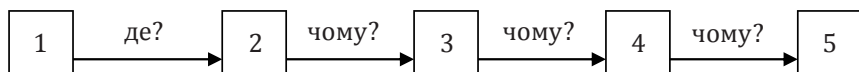

Рис. 2.2. Схема послідовного зв'язку між реченнями.

Таким чином, логічність мови відображає структуру думки (тексту), дає змогу бачити її розвиток завдяки вдалому поєднанню слів у речення за певними законами, які сприяють розумінню змісту і мети повідомлення. До основних лінгвальних ідентифікаторів, які характеризують логічність як комунікативну ознаку, належать:

- відповідність змісту висловлювання думці;
- правильний порядок слів у реченні;
- дотримання хронологічності викладу;
- чітке розмежування конкретних та абстрактних понять;
- смислове узгодження частин тексту.

Тісно пов'язана із правильністю **чистота** мови. За словами І. Огієнка, «чистоті літературної мови завжди заважає неправильне вживання архаїзмів, локалізмів, варваризмів, невдалих неологізмів і вульгаризмів, а тому кожен, хто пише, нехай пильно їх вистерігається» (Іларіон, 1959: 38). Стратифікацію чистоти мови найчіткіше представлено Н. Бабич. За твердженням науковця, чистота виявляється «у трьох аспектах: в орфографії – правильна літературно-нормативна вимова, відсутність

інтерферентних явищ, так званого акценту; у слововживанні – відсутність позалітературних елементів...; в інтонаційному аспекті – відповідність інтонації змістові та експресії висловлення, відсутність брутальних, лайливих, лицемірних ноток» (Н. Бабич, 1990: 125–126). Лексичними ідентифікаторами чистоти мови слугує відсутність таких позалітературних елементів: тавтології, плеоназмів, штампів, канцеляризмів, макаронізмів, просторічної лексики, жаргонізмів, слів-паразитів, діалектизмів, надмірної кількості іншомовних слів. Такий перелік порушень лексичних норм також увиразнює кореляцію правильності і чистоти мови. Однак усі ці ідентифікатори тождні лексичній нормі. Тому у нашому дослідженні вважаємо за доцільне не виділяти чистоту мови як комунікативну ознаку, а такий лексичний матеріал відносимо до комунікативної ознаки «правильність мови».

Образність мови орієнтована на виникнення додаткових асоціативних зв'язків, які з'являються через уживання слів і словосполучень у незвичному для них оточенні. Це використання різноманітних стилістичних тропів і фігур. Стилiстичні засоби комуніканти застосовують для прихованого та явного впливу на аудиторію. Лінгвальні ідентифікатори образності представлені за рівнями мовної ієрархії. До одиниць з образотворчим потенціалом відносимо: фонетичні засоби; лексико-фразеологічні засоби; морфемно-словотвірні засоби; синтаксичні засоби. Найчастотнішими є приклади зі словами та словосполученнями, які вжито у переносному значенні, зокрема:

– епітет із позитивною і негативною конотацією: *Перебувати на вулиці без відповідних документів заборонено всім. «Жовтий» сертифікат не є перепусткою на роботу та в громадські заклади на червоному рівні небезпеки; а на жовтому рівні його чинність скорочено вчетверо* (Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>, Випуск 129–130, 07.12.2021); *Комуналка за «ковідну» тисячу: у лютому програму «Підтримка» буде розширено для літніх людей* (1+1, <https://1plus1.ua>, 25.01.2022); *«Червона» зона розширилася: МОЗ оновив карантинний розподіл регіонів* (1+1, <https://tsn.ua>, 27.01.2022). Варто зазначити, що

журналісти використовують лапки як графічні ідентифікатори переносного значення;

– метафора: **Нова хвиля COVID-19 накрила Одеську область**: понад тисячу заражених за добу (1+1, <https://tsn.ua>, 31.01.2022); **Можє маскуватися під звичайну застуду**: професор перерахував симптоми «Омікрону» у вакцинованих від COVID-19 (1+1, <https://tsn.ua>, 31.01.2022);

– метонімія: **«Омікрон»** (вірус омікрону – авт.) **скосив майже 100 людей**: у Чернівецькій міськраді зафіксували спалах коронавірусу (1+1, <https://tsn.ua>, 26.01.2022);

– перифраз: **Кольорова «корона»**: ЗСУ показують найвищі відсотки охоплення вакцинацією (Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>, Випуск 129–130, 07.12.2021). Під **кольоровою «короною»** розуміємо частотність захворювання на COVID-19 відповідно до зеленої, жовтої та червоної зон поширення.

Фіксуємо поєднання лексичних і синтаксичних засобів вираження образності медійного тексту, зокрема поєднання окличних речень і вживання епітетів: **Хворим на пляжі зась! Недуга ще більше скрутить після сонячного та морського навантаження**. Медики кримського узбережжя щодня приймають тисячі недужих з опіками, головними болями, серцевими та гіпертонічними скаргами. Далі про лише кілька категорій хворих, котрим **пекучі вакації** протипоказані (1+1, 06.07.2009, ТСН, 19:46).

Отже, образність як комунікативна ознака яскраво представлена у мові мас-медіа на різних рівнях мовної ієрархії. Проаналізовані лінгвальні ідентифікатори образності цілком відповідають сучасним канонам мови ЗМІ.

Багатство мови досягається семантично і стилістично відмінними одиницями чи однозначними одиницями, які різняться граматичними ознаками. Н. Бабич застерігає, що «не слід багатство ототожнювати з кількістю застосованих для передачі певної інформації знаків: головне – інформативна, а не словесна виповненість тексту (нерідко кількома словами буває сказано більше, ніж довгими деталізованими розповідями)» (Н. Бабич, 1990: 116–117).

Закладаючи підвалини нормувальних процесів у літературній мові, І. Огієнко наголошував: «Кожен, хто говорить і пише

літературною мовою, конче мусить дбати про її багатство. Багатство мови – це найперша ознака високої культури письменника. Багаті мови вимагаємо не тільки від письменників, але й від кожного, хто мусить прилюдно говорити, – духовенства, вчителів, адвокатів, політичних промовців і т. ін. Багатство мови найсильніше виявляється в багатстві нашого словника, а також і багатстві форм, особливо складневих. Завжди пильнуймо, щоб словник наш був багатий на небуденні слова, а коли можна – то й на ясні новотвори» (Іларіон, 1959: 49).

У джерельному матеріалі виявлено частотні ряди синонімів. Журналісти вдало демонструють багатство мови, в одному текстовому повідомленні зафіксовано синонімічні лексичні одиниці, як-от: 1. У цій країні **ожирінням** страждає лише 1,5% жителів, а середня тривалість життя – 82 роки. 2. Середній термін життя там теж 82 роки, а **тлусті люди** становлять 1,8%. Три кити місцевої кухні – рис, овочі та риба. М'яса сингапурці майже не їдять, а на десерт віддають перевагу тропічним фруктам і легким стравам із них. 3. У цій північній країні живуть довго – до 81 року, але **огрядних людей** там 11%. 4. Проте, попри любов французів до м'яса і випічки, сиру і шоколаду, середній громадянин цієї країни живе до 81 року, а **людей із надмірною масою тіла** дуже мало – 6,6%. 5. Звідси і результат: середній термін життя італійця – 80 років, а **повних жителів** у цій країні – 13%. 6. Завдяки цьому доживають до 80 років, та й **повних людей** серед них 16%. 7. Термін життя ізраїльтян – 81 рік, щоправда, серед них чимало **товстунів** – 24% (Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>, Випуск 132–133, 14.12.2021).

У ЗМІ журналісти вдаються до трансформації лексичних одиниць, застосовують здебільшого на початку сюжету, щоб розкрити зміст ідіоми в процесі розповіді про зображувані події. Наприклад, вислів у сусіда хата скраю означає «безтурботність, байдужість». У мас-медійному тексті він трансформується для увиразнення актуальності подій, описаних у сюжеті: **Наша хата вже не скраю**. В Україні перша підозра на свинячий грип. До лікарів звернувся український громадянин, який вчора прилетів зі Сполучених Штатів (1+1, 30.05.2009, ТСН, 19:30–31).

Фразеологізм *наша хата вже не скраю* акцентує на важливості вирішення проблеми епідемії свинячого грипу, яка, обійшовши країни Америки та Європи, дійшла і до нас. Зазначимо, що цей фразеологізм із початком війни 2022 року дещо змінився і звучить *наша хата всюди* і підкреслює єдність нашої нації. Використання нових фразеологічних одиниць є також лінгвальним ідентифікатором багатства мови. Наприклад: *Із середини листопада світ стоїть на вухах* через новий штам SARS-CoV-2 – «омікрон» (День, <https://day.kyiv.ua>, 14.12.2021); **Повернутися у будні**, або «Післясвятковий» відпочинок для організму (Високий замок, <https://wz.lviv.ua>, 21.01.2022), де *стояти на вухах* означає постійно чути одну і ту ж інформацію, *повернутися у будні* – повернутися до звичних робочих днів.

Мовними репрезентантами багатства як комунікативної ознаки слугують **крилаті вислови**, зокрема:

1) біблійного походження: **Воскресла з мертвих**. У польському морзі несподівано прокинулася старенька бабуся і це попри те, що лікарі швидко констатували її смерть. Тіло старенької вже навіть помістили у пластиковий мішок, а родичі почали активно готуватися до похорону. Можна собі лише уявити реакцію працівників моргу, коли тіло в пакеті зарухалося. Після такого дива бабуся негайно шпиталізували в відділення інтенсивної терапії (1+1, 16.06.2009, ТСН, 20:06); **Повернення блудного сина**. Юнака з Рівненщини, що загубився, збираючи чорниці, знайшли за 150 кілометрів від села (1+1, 10.07.2009, ТСН, 20:00);

2) латинського походження: **Мистецтво ножа і черпака**, або як перевершити кулінарних богів? В Україні визначили 25 найкращих шеф-кухарів. **Про смаки не сперечаються**, тому замість рейтингу організатори обмежилися списком, мовляв, всі вони найкращі (1+1, 10.07.2009, ТСН, 20:04);

3) народного походження: **Червоний – то журба**: коронавірусна хвиля все більше накриває Україну (Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>, Випуск 114–115, 02.11.2021); **Пікова карта**: влада каже про стабілізацію, а в багатьох ковідних лікарнях ситуація загострюється (Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>, Випуск 119, 12.11.2021); **Вечірня зіронька встає**: 7 січня

більшість українців відзначають Різдво Христове (Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>, Випуск 1, 06.01.2022).

Частотні у мові ЗМІ **перифрази**. Вони експлікують різні комунікативні якості, у тому числі і багатство мови. Наприклад, *зелений змій* позначає алкоголь і наркотики, а *білі халати і люди у білих халатах* – лікарі, медичні працівники: *Територія вільна від зеленого змія. Депутати Київради затвердили програму, спрямовану проти алкоголю і наркотиків. Від тепер, зокрема на Хрещатику, на продаж спиртного – табу, а ще на ринках, в зонах відпочинку, а також в радіусі 100-а метрів від навчальних закладів. У майбутньому доберуться і до обмеження реклами алкогольних напоїв і врегулювання роботи пунктів продажу. Втім, за законом програму, ухвалену депутатами, ще впродовж 10-ти днів штудіюватиме міський голова. Останнє слово з ним (1+1, 10.07.2009, ТСН, 20:06); Білі халати проти: що означатиме перетворення лікарень на некомерційні підприємства. Люди у білих халатах синхронно вийшли на мітинги в Києві, Львові, Сумах, Херсоні, Тернополі, Чернівцях, Новограді-Волинському, Полтаві (Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>, Випуск 26, 06.03.2021).*

Багатство мови детермінується умінням мовців використувати велику кількість лінгвальних одиниць – слів, словосполучень, речень. Коли говоримо про багатство мови, перш за все маємо на увазі лексичне багатство, мовними ідентифікаторами якого є: активний словник мовця; використання засобів лексичної і синтаксичної синонімії; уживання фразеологізмів; наявність стилістичних фігур і тропів; інтонаційне наповнення тексту.

Різноманітність – це «використання різних засобів і способів для вираження того самого змісту, звертання до системних і контекстуальних синонімів, до джерел стилістичного урізноманітнення мови» (Л. Струганець, 2000: 57–58). Визначальною характеристикою різноманітності слугує виклад змістовно тождного повідомлення різними лінгвальними ресурсами. Ідентифікаторами цієї комунікативної ознаки передусім вважаємо семантичну і граматичну синонімію. За нашими спостереженнями, поняття «багатство мови» і «різноманітність мови» не є

тотожними, проте, зважаючи на спільні лінгвальні ідентифікатори, завжди йдуть у парі.

Для аналізу реалізації цієї комунікативної ознаки вибрали події, що відбувалися упродовж однієї доби і представлені у лінійному типі комунікації. Центральною новиною 13.03.2020 було запровадження карантину в Україні. Журналісти українських друкованих мас-медіа та онлайн видань повідомляли про карантин, намагаючись відобразити всі моменти цієї події. З огляду на те, що локдаун вперше відбувався у світі й у житті держави, інформація про дійство була ключовою у всіх випусках новин. Журналісти по-різному ословлювали повідомлення, але звернемо увагу, перш за все, на заголовки, які є репрезентаторами самого тексту новини. Було зацентровано на таких аспектах:

- на ліках від коронавірусу: *Ліків від Covid-19 немає, але є засоби захисту* (День, <https://day.kyiv.ua/uk>, № 46–47, 13.03.2020);

- на особливості перебігу захворювання: *Людина з новим коронавірусом може бути заразною до 37 днів* (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); *Медики розповіли про стан двох інфікованих коронавірусом буковинців* (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); *У людей після одужання від COVID-19 можуть залишатися негаразди зі здоров'ям: що виявили медики* (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); *ПОДКАСТ: лікар-інфекціоніст про карантин та розповсюдження COVID-19 в Україні* (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, 13.03.2020); *Людина може бути заразною коронавірусом до 37 днів – дослідження* (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, 13.03.2020); *Хвору на Covid 2019 із Радомишля підключали до апарату штучного дихання* (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, 13.03.2020);

- на виправданості запровадження карантину: *Запобіжники чи маніпуляція: наскільки виправдане запровадження в Україні карантину через коронавірус* (Україна молода, <https://www.umoloda.kiev.ua>, Випуск 28, 13.03.2020);

- на кількості людей, які захворіли чи були госпіталізовані: *На Прикарпатті госпіталізували двох людей із підозрою на коронавірус* (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); *У Кам'янка-Бузькій госпіталізували чоловіка із підозрою на корона-*

вірус (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); Радіо Свобода Daily: В Україні зафіксували нові випадки коронавірусу, пацієнтів ізолювали (Радіо Свобода, <https://www.radiosvoboda.org/>, 13.03.2020); У Чернівецькій області, де є хворі на COVID-19, медики забрали із підозрою ще двох пацієнтів (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); У Житомирській області ще в однієї людини підозрюють коронавірус (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); У Бердичеві українця, який відпочивав в Італії, перевіряють на коронавірус (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); 3 підозрою на коронавірус госпіталізували ще одного українця після повернення з Італії (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, 13.03.2020);

- на смертності від Covid-19: Від коронавірусу в Україні померла перша жертва (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); Перша смерть в Україні від коронавірусу: влада Житомирської області вирішує, як ховати померлу жінку (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Перша смерть від коронавірусу в Україні. Що відомо про померлу мешканку Радомишля (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); В Україні зафіксували першу смерть від коронавірусу (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020);

- на зверненні президента: Зеленський терміново звернувся до українців через коронавірус. Що сказав президент? (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); «Бажаю вам 36,6!», – Зеленський записав відеозвернення до українців через коронавірус (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020);

- на ситуації в регіонах країни: У Чернівецькій області оголосили надзвичайний стан через коронавірус (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); У Чернівецькій області через COVID-19 оголошено надзвичайну ситуацію (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Є результати тесту на коронавірус у кременчанки (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020); У жінки з Тернопільської області підозрюють коронавірус. Точний результат буде за кілька годин (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020); Готові до поодиноких випадків коронавірусу, але не масових: яка ситуація в лікарнях Тернополя (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020);

te.20minut.ua/, 13.03.2020); 13 людей на Тернопільщині перебувають на самоізоляції, щоб уникнути поширення коронавірусу (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020);

– на країнах, звідки повертаються українці: На Тернопільщині у жінки, яка повернулася з Китаю, запідозрили коронавірус (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); 120 українців застрягли на кордоні з Італією через коронавірус (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020);

– на тестах для діагностування коронавірусної хвороби: До Львова прибули перші тести для діагностування коронавірусу (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); В Україні виготовлять 200 тисяч експрес-тестів для виявлення коронавірусу – Зеленський (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020);

– на паніці, яка виникла під час пандемії: Про вірус, карантин і масштабування паніки замість раціональності (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); За лаштунками карантину, або Чому таланти дурням? (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); Через коронавірус скуповують крупи, сіль та сірники: ажіотаж на ринку та в магазинах. Як не панікувати (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020);

– на обмеженнях та рішеннях під час локдауну: Україна закриває кордони для іноземців (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020); Коронавірус і карантин. Відповідаємо на найпоширеніші запитання (Радіо Свобода, <https://www.radiosvoboda.org/>, 13.03.2020); Україна закриває кордони для іноземців через 48 годин – РНБО (Радіо Свобода, <https://www.radiosvoboda.org/>, 13.03.2020); У МОН розповіли, які учнівські олімпіади скасують, а які збираються перенести (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Чорнобильську АЕС через коронавірус закрили для відвідувачів (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Україна закриває КПП через коронавірус: яка ситуація на кордоні та як працюватимуть обмеження (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); «Дніпро» визнано чемпіоном України, змагання були скасовані через коронавірус (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Посилений контроль на КПП, робота з дому та примусова ізоляція (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Коронавірус в Україні:

РНБО буде вирішувати, чи закривати кордони (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, 13.03.2020); Після повернення з країн, де є епідемія коронавірусу, українці будуть проходити обсервацію: РНБО (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020); Через дві доби закриють кордони. Чи зможуть повернутись додому ті, хто перебуває за межами України? (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020); Як працюють банки під час карантину (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020); Маршрутки, супермаркети, подорожі: від чого готові відмовитися для захисту від інфекції? (опитування) (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020);

– на політичних провокаціях: *«Коронавірус не завадить суспільству освіжити червоні лінії для Зеленського, – «Європейська Солідарність» (Високий замок, <https://wz.lviv.ua/>, 13.03.2020);*

– на поєднанні двох і більше ключових новин: *Дві смерті українок та закриття кордонів (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020);*

– на загальній інформациі про Covid-19: *Головні новини про ситуацію з коронавірусом за день (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Карантин в Україні через COVID-19 (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Карантин в Україні (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Що робити у разі пандемії: коротко про незвичайний стан (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, 13.03.2020); Як захиститися від коронавірусу і чи допоможе медична маска (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020); Карантину недостатньо: що батькам треба знати про коронавірус (20 хвилин, <https://te.20minut.ua/>, 13.03.2020);*

– на житті парламентарів: *Скринінг температури та дезінфекція: як карантин через коронавірус торкнувся парламенту (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020);*

– на рішеннях влади щодо протидії коронавірусу і компенсації матеріальних збитків під час локдауну: *УМОВ представили закон для протидії COVID-19 (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Громадянам обіцяють компенсувати зарплати, втрачені через лікування хвороб (1+1, <https://tsn.ua/news>, 13.03.2020); Коронаві-*

рус: Міністр охорони здоров'я ініціює позачергове засідання Ради (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, 13.03.2020);

– на допомозі бізнесу у боротьбі з Covid-19: *Як бізнес в Україні воює з коронавірусом: реальні практики та інструкції* (Українська правда, <https://www.pravda.com.ua/>, 13.03.2020).

Таким чином, 13.03.2020 ключовою темою ЗМІ було запровадження карантину в Україні через різке зростання захворюваності на коронавірус у світі. Варто зазначити, що журналісти акцентують найбільшу увагу на обмеженнях для людей під час пандемії. Про це свідчить кількість статей за цей день у медіа-просторі. Велику увагу також було звернено на кількості українців, які захворіли чи були госпіталізовані через Covid-19, на загальній інформації про захворювання та ситуацію в регіонах України. Зауважимо, що різні друковані ЗМІ використовували синонімічні фрази (*Головні новини про ситуацію з коронавірусом за день; Карантин в Україні через COVID-19; Карантин в Україні*) для номінації конкретних подій, а також використовували переносне значення (*Як бізнес в Україні воює з коронавірусом*), метафори (*Коронавірус не завадить суспільству освіжити червоні лінії для Зеленського*), пряму мову («*Бажаю вам Зб,б!*»), подвійні заголовки і питальні речення (*За лаштунками карантину, або Чому таланить дурням?*) та ін. для привернення уваги читачів.

Доступність мови – це здатність форми мови бути зрозумілою адресатам завдяки вдало дібраній лексиці, врахуванню особливостей аудиторії, співрозмовника (віку, соціального статусу, настрою і т. ін.), логічній аргументації висловлення. Серед словесно-знакових ідентифікаторів доступності варто виокремити такі: уникнення надмірної кількості іншомовних слів (передусім рідковживаних); уникнення термінів із вузькоспеціалізованих галузей знань; відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості аудиторії.

Журналісти вдаються до пояснення маловідомих термінів. У друкованих ЗМІ мас-медійники наводять українські відповідники у дужках, як-от: *Попри твердження про більшу **контагіозність (заразність)** нового штаму і про те, що він може бути більш стійким до вакцин, лікарі не радять уникати щеплення. За*

словами Алли Мироненко, щеплення будь-якою вакциною мінімізує тяжкі наслідки захворювання (Радіо Свобода, <https://www.radiosvoboda.org>, 24.06.2021). Звісно ж, такий прийом спрощує розміння інформаційного тексту читачем.

У повідомленнях фіксуємо маловідомі власні назви. Журналісти свідомо уводять в інформаційний текст відокремлений уточнювальний член речення для того, щоб доступність мови не була порушена. Наприклад: *В курортному містечку Віареджо, **це Італія**, неподалік вокзалу зійшов з рейок товарний потяг, який перевозив скраплений газ. Кілька цистерн вибухнуло. Почалася сильна пожежа. 16 людей загинуло, безліч із опіками. Зруйновані навколишні будівлі, згоріли десятки автомобілів. Рятувальники та медики на місці інциденту прибули з усіх найближчих регіонів. Операція з порятунку людей триває й досі. Рятувальники розбирають завали. Вони впевнені, що там залишилися живі. Влада вже назвала дві ймовірні причини трагедії: пошкодження залізничного полотна або ж відмова гальм локомотива* (Новий канал, 30.06.2009, Репортер, 19:02–03). Справді, без вказівки на країну важко здогадатися слухачеві, про яку частину світу йде мова. Інший спосіб – уживання прикметника, утвореного від географічної назви: *Перша жертва на святі в **іспанській** Памплонії. Бики традиційно бігли вулицями міста, коли наймолодший на прізвисько Капучіно відстав від стада. Тварина у паніці кинулася у людський натовп, поранивши сімох людей. Один із потерпілих загинув і ще один в реанімації. Цей трагічний інцидент став 15-им випадком, який призвів до загибелі людей за майже столітню історію цього свята. І першим за останніх півтора десяти років. Фестиваль на честь святого Фарміна у Памплонії відомий, перш за усе, перегонами з биками, а всесвітню популярність він здобув завдяки книзі Ернеста Хемінгуея «І сходить сонце»* (5 канал, 10.07.2009, Час новин, 20:45–46). Ведучі вводять у повідомлення лексему *іспанський* для вказівки конкретного місця свята.

Варто зазначити, що реалізації доступності мови частково сприяють окремі коментарі журналістів. Найбільше це стосується маловідомої інформації, наприклад: *У столиці Гондурасу тривають протистояння демонстрантів та поліції. Прибійники*

Президента Селайя вступили у сутички з правоохоронцями біля президентського палацу. Підрозділи поліції та солдатів намагалися розігнати демонстрацію, але протестувальники закидали їх камінням. У відповідь правоохоронці застосували сльозогінний газ та водомети, заправлені хімікатами. З обох сторін є поранені. Акції протесту тривають у Гондурасі вже третій день. **Нагадаю: заворушення почалися після того, як Президента Селайя силоміць вислали до Коста-Рики. Він намагався внести зміни до Конституції, щоб балотуватися на другий термін.** Це найбільше політичне протистояння у Латинській Америці за останнє десятиріччя. Більшість сусідніх країн засудили військовий переворот у Гондурасі і заявили про підтримку Президента Селайя (Новий канал, 30.06.2009, Репортер, 19:03–04). У вказаному фрагменті речення про дії Президента Селайя спрощують розуміння мас-медійного тексту.

Таким чином, доступності інформаційного тексту найчастіше перешкоджає надмірне уживання запозичень, зокрема англіцизмів, і вузькоспеціалізованої термінології.

Змістовність мови визначається інформативним наповненням висловлювання, відповідністю його темі повідомлення. Ця ознака передбачає повне розкриття предмета розмови, врахування інтересів і запитів аудиторії. Змістовність мови як комунікативна ознака інтегрує такі лінгвальні ідентифікатори: інформативне наповнення висловлювання; підпорядкування обраній темі; розкриття теми завдяки оптимальній кількості мовних знаків; відсутність повторів.

Для повної оцінки змістовності мови інформаційного тексту наведемо декілька різних за тематикою, але приблизно однакових за обсягом повідомлень. Виділимо у кожному фрагменті інформеми.

Наприклад: «Зміни до законодавства, які передбачають створення сприятливих умов для розвитку дітей, має підготувати Кабінет Міністрів. Відповідне доручення дав Президент», – повідомляється на офіційному сайті глави держави. Так, розроблені зміни мають поліпшити матеріальне становище сімей з дітьми; їх соціальну підтримку та захист, зокрема законодав-

чі зміни мають забезпечити поетапне скасування до кінця року рівня прожиткового мінімуму для дітей під час призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям; підвищення розміру надбавки на дітей-інвалідів та забезпечення їх необхідними технічними засобами. Також уряд має створити всеукраїнську телефонну гарячу лінію з питань захисту сімей з дітьми (радіо «Європа Плюс», 28.03.2013, Новини, 09:00). У повідомленні переважають складні речення. Однорідні члени речення забезпечують позитивний фон мас-медійного тексту. Дієслова-інформеми, а також віддієслівні іменники і дієприкметники підкреслюють ефективність роботи влади, надають інформаційному повідомленню динамізму, зокрема такі: «зміни до законодавства», «доручення Президента», «розроблені зміни мають...», «уряд має створити...». Журналісти свідомо уживають дієслова доконаного виду.

У прикладі Велике свято Преображення Господнє відзначають сьогодні православні християни. Символічний сенс – преображення душі людини. На Преображення послаблюють суворо Успенський піст: можна їсти рибу й пити вино. За народною традицією, цей день іменується Яблучним спасом. За звичаєм, яблука та інші фрукти освячуються молитвою і водою («Наше радіо», 19.08.2012, Новини, 16:01) змістовність повідомлення відображають й іменникові інформеми: «свято Преображення Господнє», «символічний сенс», «Успенський піст», «Яблучний спас».

Для повного розкриття змісту повідомлення У харківському обласному клінічному центрі урології та нефрології імені Шаповалова вперше в Україні провели унікальну операцію з видалення пацієнтці пухлини на єдиній нирці. Про це повідомляє прес-служба Міністерства охорони здоров'я. Єдина права хвора нирка була акуратно видалена із організму жінки і після спеціальної обробки та оперування поза організмом пересаджена за технологією трансплантації у ліву частину тіла пацієнтки. Унікальність методу дала позитивні результати. Таке хірургічне втручання є одним із найскладніших у сучасній світовій онкологічній практиці, адже потребує спеціального медичного оснащення і спільної участі в оперуванні хірургів, трансплантологів та урологів – пояснює прес-служба (радіо «Мелодія», 17.08.2012, Новини,

20:01–02) мас-медійники паритетно поєднують іменникові й дієслівні інформеми: «провели унікальну операцію», «нирка була акуратно видалена і пересаджена», «дала позитивні результати», «хірургічне втручання є одним із найскладніших». Дієслова передають етапи важливої події – унікальної операції, а прикметниково-іменникові словосполучення підкреслюють позитивні результати.

Різномістові мас-медійні тексти часто мають схожу структуру. Виділимо інформеми у повідомленні на мистецьку тематику: *Мешканка Шотландії випадково виявила, що картина, яка кілька десятків років висіла на стіні її ферми, може бути останнім творінням Леонардо да Вінчі. За попередніми оцінками, вартість роботи становить більше 150-ти мільйонів доларів. Жінка навіть подумала винести полотно на смітник, однак потім вирішила віддати його фахівцям, розраховуючи отримати хоча б незначну суму, щоб виправити своє скрутне матеріальне становище. Експерти дійшли висновку, що експонат цілком може належати пензлю великого Леонардо. На це вказують щонайменше 6 значних деталей. За попередніми підрахунками, картині близько п'ятисот років. На полотні зображена Марія Магдалена разом з сином. Після повної експертизи власниця планує продати картину до одного зі світових музеїв, щоб вона була доступною для людей в (радіо «ХІТ FM», 10.08.2012, Новини, 10:04). У повідомленні зафіксовано такі інформеми: «останнє творіння Леонардо да Вінчі», «вартість роботи», «експертиза у фахівців», «висновок експертів», «хто зображений на полотні», «подальша доля картини». Передусім вираженню змістовності повідомлення слугують дієслівні форми: дієслова теперішнього часу (*становить, вказують, планує*), минулого часу (*виявила, висіла, подумала, вирішила, дійшли*), інфінітиви (*бути, винести, віддати, отримати, виправити, належати*), дієприкметників (*зображена, доступна*).*

Варто зауважити, що змістовність у кожному повідомленні підтримують і терміни з різних сфер. Наприклад, у першому повідомленні – *законодавство, доручення, Кабінет Міністрів, глава держави, законодавчі зміни, матеріальне становище, соціальна підтримка*; у другому – *свято Преображення Господнє, Успен-*

ський піст, Яблучний спас; у третьому – урологія, нефрологія, пухлина, нирка, пересадка, трансплантація, хірургічне втручання, онкологічна практика, спеціальне медичне оснащення, хірург, трансплантолог, уролог; у четвертому – картина, Леонардо да Вінчі, полотно, фахівці, експерти.

Експресивність мови виражає почуття, настрої, переживання особистості стосовно висловленого. Така комунікативна ознака реалізується за допомогою інтонації суб'єкта, лексичного складу і граматичного ладу мови. Культура вираження почуттєвої сфери людини слугує важливим чинником загальномовної культури. До основних ідентифікаторів експресивності належить наявність експресивно забарвленої лексики, стилістичних фігур і тропів.

Фонетико-графічний рівень

Незважаючи на те, що основною лінгвальною ознакою прямого ефіру є усна спонтанна мова, експресивність як комунікативна ознака частково реалізується на і фонетико-графічному рівні. Зауважимо, що графіку простежуємо у назвах сюжетів. Неможливість розглядати експресивність окремо на фонетичному та графічному рівнях говорить про їх єдність і взаємозалежність. Найбільшу кількість способів і прийомів стилістичного оброблення мовних елементів спостерігаємо у назвах рубрик, структурних компонентах телеефіру.

Серед частотних способів передачі інтенсифікації звуків у лінійному типі комунікації інформаційних телепередач зафіксовано:

1) повторення одного складу: *Най-най-найкращі* (про вручення кінопремії «Оскар») (1+1, 23.02.2009, ТСН). Префікс *най-* вказує на найвищий ступінь прикметників, його повторення демонструє винятковість певної групи людей, а також на найвищий рівень нагороди;

2) графічне виділення окремих звуків, що емоційно увиразнює слово: *Їжа на літеру «Г»* (про ГМО-продукти) (1+1, 17.05.2009, ТСН). У наведеному прикладі представлено марковану літеру («Г»), що наголошує на шкідливому впливі генетич-

но модифікованих харчів. Словесною підказкою служить лексема *їжа*.

Особливу стилістичну роль виконують у тексті пунктуаційні знаки, зокрема три крапки. Вказаний розділовий знак є полісемантичним і позначає негативний безповоротний процес, зокрема падіння іноземної валюти: *Долар пада...є!* (1+1, 17.05.2009, ТСН).

У мовному оформленні назв сюжетів частотна пунктограма знак оклику, яка посилює експресивізацію назви, вказує на важливість повідомлення: *Обережно, гепатит!* (1+1, 15.06.2009, ТСН, 22:42–43), *Радіація, стоп!* (1+1, 10.07.2009, ТСН, 19:52), *Оце так робота!* (1+1, 10.07.2009, ТСН, 20:06–07).

Лексико-фразеологічний рівень

Передусім лінгвальним ідентифікатором емоційності як комунікативної ознаки мови є експресивно забарвлена лексика. Характер повідомлення відображають поодинокі емотивні лексеми. Наприклад, лексема *шарпанина* є розмовною і позначає бійку з тяганням, смиканням. У загальній семантичній канві тексту це слово увиразнює погані наслідки інциденту: *Двадцятидворічний міліціонер помер від ножового поранення в серце в місті Марганець на Дніпропетровщині. В одному з місцевих кафе він намагався припинити бійку. Шарпанину там улаштували дві компанії, що були добряче напідпитку* (1+1, 29.06.2009, ТСН, 19:35). Лексема *теревені* є також негативно маркованою і виражає зневагу до учасників комунікації. На це вказують позначки *розм., зневаж.* у СУМі: *Мобільні теревені задарма скасовуються наказом згори* (1+1, 10.07.2009, ТСН, 19:51–52).

Розглянемо фрагмент повідомлення про трагічну подію: *Сьогодні поховали вісьмох загиблих гірників із шахти імені Кірова в Макіївці на Донеччині. У неділю там стався вибух. У забої перебував 141 гірник, вісімнадцятеро досі у лікарні. Попередня причина вибуху – нехтування правилами провітрювання. У Держгірпромнагляді кажуть: керівництво копальні вентильовало шахту лише 4 години замість потрібних 12-ти. На місці трагедії перебувають лідер опозиції та профільний міністр. Тим-*

ошенко ж у Києві зібрала гірників і пообіцяла уже з наступного року в усіх копальнях встановити сучасну систему безпеки (СТБ, 25.08.2009, Вікна, 18:02–03). Лексеми *поховати, загиблі, трагедія, вибух, лікарня* експлікують інформацію про нещастя, є ключовими у творенні емоційного тла повідомлення.

Додаткової експресивності повідомленню надає гіпербола, як-от: *Всюди занепад і гори сміття. Чисто лише на орендованих [пляжах – І. З.], але там свої правила і це щастя не всім доступне* (1+1, 15.06.2009, ТСН, 22:34). Перебільшення яскраво демонструє емоції інформаційного тексту, створює відповідний мовний колорит.

Морфемно-словотвірний рівень

Відомо, що суфікси належать до основних засобів формо- і словотворення. Вони надають словам різних стилістичних відтінків. Таким суфіксом, наприклад, є *-изм-*. Він надає слову ознаки збірності, вказує на загальність поняття. Слово іншомовного походження із суфіксом *-изм-* і означенням *по-українськи* створює іронічний фон тексту, відображає негативні, часто абсурдні наслідки роботи законодавчого органу нашої держви: *Ірина Павлюнок про парламентаризм по-українськи* (1+1, 18.02.2009, ТСН, 19:35).

Особливою експресією наділені лексеми, утворені за допомогою заперечної частки *не-*: *Невже знову потопуючим доведеться поклатися лише на себе? Криза пляжного сезону в Україні – грошей на порятунок не вистачає, рятувальників скорочують, щоб не розпродавали, буйків – і тих немає. Цивілізованих пляжів теж обмаль. Всюди занепад і гори сміття. Чисто лише на орендованих, але там свої правила, і це щастя не всім доступне. Про пляжний несезон Інна Боднар* (1+1, 15.06.2009, ТСН, 22:34). Емоційним доповненням повідомлення є наскрізне повторення частки *не*.

Синтаксичний рівень

Репрезентантом експресивності у текстах публіцистичного стилю виступають парцельовані конструкції. Вони демонстру-

ють невимушеність, часткову спонтанність: **Заприсяглися Гіп-пократу. Черга Вітчизни.** Випускники київських медичних вузів склали військову присягу на вірність українцям. Далі все менше лікарів обіцятимуть відданість і закону, і населенню. Згідно з постановою Кабміну від шостого року військові кафедри при українських вузах скорочують. План по офіцерах в запасі перевиконаний (1+1, 29.06.2009, ТСН, 19:37–38).

Односкладні дієслівні речення репрезентують динамізм і розширюють діапазон експресивності: *Біля полігону не гуляють* (1+1, 16.06.2009, ТСН, 20:03); *Воскресла з мертвих* (1+1, 16.06.2009, ТСН, 20:06); *Вдаримо гончарством по добі пластикового посуду* (1+1, 29.06.2009, ТСН, 19:52).

Для експлікації експресивності мас-медійники послуговуються також окличними реченнями: *Вудку до рук і гайда по скарби* (1+1, 15.06.2009, ТСН, 22:47); *Хворим на пляжі зась!* (1+1, 06.07.2009, ТСН, 19:46). Такі речення задають експресивного тону подальшому повідомленню, інформують реципієнта про певне емоційне піднесення. Повторення кількох окличних речень, а також вдало підібрані лексичні засоби створюють ефект емоційного напруження, наприклад: *Господь велів ділитися! І найбагатші прислухалися! 20 мільярдів доларів найбільшим країнам виділять заможні* (1+1, 10.07.2009, ТСН, 19:44).

Неповні речення у лінійному типі комунікації вживаються передусім у протиставних конструкціях: *Печінці – горе, людству – користь* (1+1, 10.07.2009, ТСН, 20:06–07); *Одне сміття – в піч, інше – клопіт МНС* (Перший національний, 10.07.2009, Новини, 21:18). Своєю неповнотою такі речення увиразнюють позитивні та негативні відтінки значень, акцентують увагу на головному, досягають емоційного ефекту.

Окремо варто розглянути питання, у яких є вибір. Така конструкція створює високу емоційну насиченість тексту і сильний контраст. Питальні речення на початку повідомлення зумисне зацікавлюють реципієнта, акцентують його увагу на темі сюжету: **Бренд чи панацея?** *Українці відмовляються від імпорتنих пігулок і шукають відомим медичним брендам дешевшу заміну* (1+1, 29.06.2009, ТСН, 19:33);

Служить лінгвальним ідентифікатором експресивності подвійна номінація певних процесів. Такий вид повтору актуалізує найбільш важливе у повідомленні: **Тільки бджоли й гудуть, або медова мекка**. Чужі сюди не заходять – тут охорона ще та. Розлютиш господарів – покусують. Грізне селище на Тернопільщині Золотій Потік. Тут на 798 дворів припадає 700 бджолосімей. Щочетвертий житель – пасічник. Світлана Павук вирушила в велетенський вулик і дістала два попередження – в кожну руку по (1+1, 06.07.2009, ТСН, 20:06–07).

Уживання гіперболи створює сильний емоційний образ: *На томісті, справжньою сенсацією стала перемога у метанні списа 37-річної німкені Штефінеріус*. **Попри майже пенсійний вік спортсменки** – це її перше золото на чемпіонаті світу. Результат німкені 67 метрів 30 сантиметрів не змогли перевершити срібна призерка Барбарош Потакович з Чехії та росіянка Марія Бакумова, у якої бронза (ICTV, 19.08.2009, Спорт, 19:15–16).

Безперечно, наведений вище перелік експресивних конструкцій не можна вважати вичерпним, їх значно більше, до того ж, будь-яка із лексичних, фразеологічних чи синтаксичних одиниць, будучи суб'єктивно забарвленою, може набувати експресивних рис. Експресивність мови мас-медіа часто пов'язана з авторською індивідуальністю повідомлення, що простежуємо у лінійному та нелінійному типах комунікації. Найбільш виразно можна прослідкувати цю комунікативну ознаку в інформаційних текстах.

Отже, особливість кожної комунікативної ознаки експлікується лінгвальними ідентифікаторами. У галузі культури мови сприймається як аксіома теза, що центральною характеристикою мови слугує правильність. Проте незаперечним є факт, що зразкова літературна мова постає в результаті взаємодії усіх комунікативних ознак.

Практичний блок до теми. На занятті з «Української мови (за професійним спрямуванням)» варто акцентувати викладачеві увагу на практичну роботу. Тому пропонуємо ряд завдань до теми «Культура діалогу і мовний етикет лікаря» і детально розглянути комунікативні ознаки мови.

Завдання I. Назвіть, яку комунікативну ознаку (ознаки) до-
тримано чи порушено у тексті. Викладач пропонує тексти: За-
присяглися Гіппократу. Черга Вітчизни. Випускники київських
медичних вузів склали військову присягу на вірність українцям.
Далі все менше лікарів обіцятимуть відданість і закону, і насе-
ленню. Згідно з постановою Кабміну від шостого року військові
кафедри при українських вузах скорочують. План по офіцерах
в запасі перевиконаний (1+1, 29.06.2009, ТСН, 19:37–38); У хар-
ківському обласному клінічному центрі урології та нефрології
імені Шаповалова вперше в Україні провели унікальну операцію з
видалення пацієнтці пухлини на єдиній нирці. Про це повідомляє
прес-служба Міністерства охорони здоров'я. Єдина права хвора
нирка була акуратно видалена із організму жінки і після спеці-
альної обробки та оперування поза організмом пересаджена за
технологією трансплантації у ліву частину тіла пацієнтки.
Унікальність методу дала позитивні результати. Таке хірургіч-
не втручання є одним із найскладніших у сучасній світовій онко-
логічній практиці, адже потребує спеціального медичного осна-
щення і спільної участі в оперуванні хірургів, трансплантологів
та урологів – пояснює прес-служба (радіо «Мелодія», 17.08.2012,
Новини, 20:01–02).

Завдання II. Проаналізуйте текст за наявністю/відсутніс-
тю комунікативних ознак.

Етап 1. Знайдіть у мережі інтернет 2 фрагменти текстів (по-
відомлень) зі словом «карантин» або «самоізоляція». Ви можете
використовувати різноманітні портали (статті з газет, офіційні
сайти, соціальні мережі, зокрема Facebook, та ін.). Фрагменти
текстів, як правило, складатимуться з кількох речень.

Етап 2. Наберіть ці речення у Word (шрифт – Times New
Roman, розмір – 14). Якщо у реченнях є помилки, то виділіть їх
червоним і в дужках () запропонуйте відредагований варіант.
Речення можуть мати емоційне забарвлення.

Етап 3. Обов'язково після речення зазначте джерело (звідки
інформація), дату публікації та повне посилання.

Етап 4. Зробіть PrintScreen (фото речення) і вставте у доку-
мент.

Етап 5. Як Ви вважаєте, які комунікативні ознаки є у цьому тексті, які комунікативні ознаки, можливо, порушено? Поясніть свою думку (І. Zalipska, 2020).

Під час розроблення завдань для студента викладач повинен обов'язково враховувати поставлену мету, вік студентів, тематику підібраних завдань. Наприклад, у період пандемії коронавірусу, можна досліджувати функціонування лексем «коронавірус» чи «COVID-19». Таким чином, дуже важливо використовувати матеріал, який є на часі, зрозумілий й актуальний. Крім того, такі види робіт можна виконувати в аудиторії чи дистанційно.

Центральною комунікативною ознакою мови є правильність, тому завдання, які стосуються літературних норм, будуть також цікавими й корисними на занятті. Вони дадуть змогу закріпити конкретні знання й уміння.

Додаткові практичні завдання

Завдання I. *Прослухайте фрагмент відео (до 5 хв) і віднайдіть у ньому помилки неправильного наголошення слів і запропонуйте правильний наголос.* Крім того, варто студентам запропонувати зразковий відеофрагмент найдовшої скоромовки українською мовою, яка містить 688 слів, і разом із студентами проаналізувати орфоепічну та акцентуаційну норми.

Завдання II. *1. Проаналізуйте значення лексем «рак», «інфаркт міокарда», «пандемія» в інтернет-виданнях. Зробіть PrintScreen кожного прикладу. 2. Складіть діалог між лікарем та пацієнтом. Використайте у ньому 10 фразеологізмів медичного характеру.*

Завдання III. *1. Підберіть в інтернет-джерелах синоніми до слів **СНІД, грип, лейкоз**. Зробіть PrintScreen кожного прикладу. 2. Підберіть в інтернет-джерелах антоніми до слів **абсорбувати, склеюватися, вдихати, видихати, закупорювати, розповсюджувати**. Зробіть PrintScreen кожного прикладу.*

Завдання IV. *Знайдіть в інтернет-джерелах фрагменти текстів медичної тематики з порушеннями синтаксичної норми. Виділіть фрагмент, який варто відредагувати та зробіть PrintScreen кожного прикладу. Відредагуйте потрібні речення.*

Завдання V. Знайдіть у мережі інтернет 5 складних речень зі словом «коронавірус» або «COVID-19» із порушенням граматичної норми. Ви можете використовувати різноманітні портали (статті з газет, офіційні сайти, соціальні мережі). Помилки виділіть червоним і в дужках запропонуйте правильний варіант. Речення можуть мати емоційне забарвлення. Обов'язково після речення зазначте джерело інформації, дату публікації та повне покликання. Зробіть PrintScreen речення і вставте у документ.

Завдання VI. Запишіть відео тривалістю 3–5 хвилин на запропоновану тему. Ваш виступ повинен бути заздалегідь підготовлений і виголошений усно. Таким чином, викладач разом із студентами можуть оцінити ораторські здібності доповідача, повноту відповіді, мовне оформлення тексту, орфоепічні навички мовця.

Отже, культура мови лікаря є важливою складовою у процесі професійної комунікації. Цьому сприяє неперервна мовна освіта, високий рівень національно-мовної свідомості, поглиблене формування мовної, соціолінгвальної і прагматичної компетенцій. Крім того, беззаперечним є важливість формування комунікативних умінь у закладі вищої освіти. Вважаємо, що запропонована методика ведення заняття, теоретичний матеріал і практичні завдання орієнтовані на формування мовної особистості лікаря як репрезентатора висококультурного спілкування.

ПРОФЕСІЙНА ЛІНГВОДИДАКТИКА В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1. Лінгвістичні, психологічні та методичні особливості вивчення української мови як іноземної

Питання підготовки в Україні висококваліфікованих спеціалістів для зарубіжних країн є одним із важливих у розвитку вітчизняної освіти. Сьогодні відбувається постійне розширення сфер міжнародної та міжкультурної комунікації, що впливає на подальший розвиток діалогу представників різних національно-культурних співтовариств та організацій.

Навчання мови – це процес систематичного і послідовного передавання викладачем знань, формування вмій і навичок у лінгвістичній сфері, процес активного й усвідомленого засвоєння їх студентами, процес утворення та закріплення у студентів якостей, необхідних для подальшого професійного саморозвитку: стійке позитивне ставлення до вивчення іноземної мови, толерантність по відношенню до представників іншої культури (Н. Борисова, 2016).

Вивчення української мови як іноземної у закладах вищої освіти потребує належної уваги, тому кількість питань із часом лише розширюється. Для навчання української мови як нерідної головними є положення про мову як засобу спілкування, про мовлення, що складається зі звуків, слів, словосполучень та речень. Наплив іноземного студентства активізує українську лінгводидактичну діяльність: розробляються програми, підручники, посібники з навчання української мови як іноземної.

Аналіз основних понять, пов'язаних із питаннями міжкультурної комунікації, зазначено в працях вітчизняних і зарубіжних психологів і психолінгвістів: Ф. С. Бацевича, Б. В. Беляєва, Б. А. Бенедиктова, Є. М. Верещагіна, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, П. М. Донця, І. О. Зимньої, В. Г. Костомарова, Ю. М. Караулова, Дж. Міллера, Є. І. Пассова, І. Л. Біма, В. В. Воробйова, В. В. Сафонова, А. Н. Щукіна та інших.

Аналізу взаємозв'язку мови з рідною мовою присвячено праці Л. В. Щерби, І. В. Рахманової, Е. М. Рита, Л. С. Рубінштейна та інших.

Вивченню іноземними студентами культури, звичаїв, норм поведінки країни навчання свої праці присвятили О. М. Дудник, М. Д. Карцева, Н. А. Белік, Т. В. Креч, Т. О. Снегурова та інші.

У методиці викладання іноземної мови виділяють три основні компоненти: *лінгвістичний*, що включає мовний, мовленнєвий і лінгвокраїнознавчий матеріал; *психологічний*, що виступає основою формування навичок та умінь використання мови, яку вивчають, із підвидами мовних навичок (вимови, граматичних, лексичних, орфографічних), а також мовленнєвих умінь, пов'язаних із розумінням мовлення на слух, говорінням, читанням і письмом; *педагогічно-методологічний* компонент розглядає навчання за раціональними прийомами (С. Селівєрстова, 2007).

Методика навчання іноземних мов, будучи самостійною педагогічною наукою, тісно пов'язана з іншими. Серед таких наук є базові, однією з яких є психологія, що розкриває закономірності розвитку і формування психічної діяльності живих істот. З психології можна почерпнути відомості про особливості засвоєння мови, індивідуально-психологічних особливостей студентів, характер формування знань, мовних навичок, умінь.

Як відомо, психологія як базисна наука значно впливає на формування методологічних підходів, що визначають теоретичні основи методики навчання іноземних мов.

Психологія допомагає визначити, на які психічні фактори людини (увага, пам'ять, воля, уява, наполегливість тощо) можна спертися у певний період навчання, або застосувати їхні осо-

бливості у певній віковій категорії слухачів, тобто регулювати діяльність пізнання мови через мовлення в сучасній дійсності. Наукою доведено, що свідомо оволодіти іноземною мовою можна тільки в процесі мовленнєвої діяльності. Якщо навчальний матеріал засвоєний свідомо, він автоматично стає мовленнєвою навичкою. «Матеріал з мовного боку має бути природним, а не штучно препаративним. Зміст матеріалу повинен стимулювати студентів на бесіду, диспут, спонукати їх до активної мовленнєвої діяльності» (Ю. Жлуктенко, 1971: 79).

Результати засвоєння навчального мовленнєвого матеріалу сприяють перетворенню на мовленнєву модель у практичній діяльності, що забезпечують психологічні основи правильності застосування різних методів навчання на певному етапі.

Розширена тенденція в сфері психології навчання і оволодіння іноземною мовою передбачає використання дисциплін – від психолінгвістики, як найбільш близькою з психологією, до методики і педагогіки, які дуже близькі в області наукової думки.

Мова і слово вивчаються і залишаються все ще недостатньо вивченими проблемами, що пояснюється, перш за все, складністю цих феноменів, де мова є осередок і виразник всієї психічної діяльності людини. Багато наук об'єднують свої зусилля для вивчення мовних процесів. І саме область психології, яка займається будовою мовної діяльності, називається психолінгвістикою.

Психолінгвістика досліджує зв'язок між мовою і мисленням, проблеми співвідношення мислення і мови, вплив мови на свідомість, функціонування мовної особистості, закономірності оволодіння рідною та іноземною мовами, особливості білінгвізму та інші проблеми.

Психолінгвістика активно використовує надбання різноманітних галузей знань. Як складова лінгвістики, вона взаємодіє з розділами традиційного мовознавства (фонетикою, граматику, лексикологією, стилістикою) та сучасними його напрямками (когнітивною, комунікативною лінгвістикою, прагмалінгвістикою, соціолінгвістикою, лінгвістичним аналізом

тексту), а також із психологією, культурологією, етнологією, теорією комунікації, медициною. Зв'язок психолінгвістики з фонетикою – наукою, що вивчає звукову будову мови, зумовлений тим, що обидві науки досліджують мовлення, однак предмети дослідження у них різні. Предметом вивчення фонетики є звукові засоби мови у всіх їх виявах та функціях, зв'язок між звуковою формою мови та письмом. Тому дані фонетики важливі для психолінгвістичних досліджень процесів породження та сприйняття мовлення. Дані граматики – розділу мовознавства, що вивчає систему морфологічних категорій та форм, синтаксичних категорій і конструкцій, способів словотворення, використовують у психолінгвістичних дослідженнях, що спираються на ідеї генеративної лінгвістики – одного з відгалужень формального напрямку в лінгвістиці, що ґрунтується на описі мови у вигляді формальних моделей певного типу (С. Куранова, 2012: 13).

Як ми знаємо, лінгвістика – це наука про мову. Лінгвістична компетенція – це здатність вибудовувати граматично правильні форми і синтаксичні структури, а також розуміти змістові відрізки мови та використовувати їх в тому значенні, в якому вони використовуються носіями мови. Лінгвістична компетенція є основним компонентом комунікативної компетенції.

Іноземні студенти вивчають мову, тобто засвоюють відомості з фонетики, лексики, граматики, стилістики. Ці відомості складаються з лінгвістичних понять і правил. Отож, вивчення мови – це засвоєння основ лінгвістики – тієї сукупності мовних знань, що забезпечують формування мовленнєвих умінь і навичок, необхідних кожній людині упродовж усього життя, це мовна компетенція (М. Пентилюк та ін., 2004: 12).

Сучасна лінгводидактика, зокрема така галузь, як навчання іноземців української мови, тільки за умови активного і творчого освоєння нових напрямів лінгвістики – теорії мовної діяльності, психолінгвістики, етнолінгвістики, пізнання міжмовних антропоцентричних тенденцій, якнайтісніше пов'язуючи лінгводидактичні та лінгвістичні проблеми, зможе успішно творити

свою теорію, давати практичні поради, вписуватися в контекст сучасної дидактики (О. Сербанська, 1993).

Проблема опанування іноземної мови у психології часто розглядається крізь призму проблем мовленнєвого розвитку особистості, формування її мовленнєвої компетентності (Г. Тригуб, 2012).

В перекладі із латинської *competentia* – означає коло питань, в яких людина добре розуміється, має певні знання і досвід, що дозволяють їй ефективно діяти у визначеній області. Компетенцію визначають як суму знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії. Вирізняють певні особливості окремих видів компетенції, зокрема іншомовна комунікативна компетентність.

Щодо поняття «*іншомовна комунікативна компетентність*» та її складових серед дослідників немає однастайності. Автори визначають цей термін як:

- знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих і власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, зміст якої охоплює знання основних понять лінгвістики мови (стилі, типи, способи зв'язку речень у тексті), навички та уміння аналізу тексту та власне комунікативні надбання (Н. Бідюк);
- знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами, а також досвід володіння мовою на варіативно-адаптивному рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації тощо (О. Тинкалюк, 2008).

Важливість життєвої практики в опануванні мови як рідної, так і іноземної, підкреслюється в працях Л. С. Рубінштейна. Учений зазначає, що для опанування словом, необхідно не лише його вивчити, а й навчитися його використовувати, адже особистість може навчитися мові лише у процесі спілкування, а не навчання (Г. Тригуб, 2012).

Саме поняття «*іншомовна комунікативна компетентність*» було запроваджено в науковий обіг Д. Хайзмом, який поясню-

вав його як досвід, що забезпечує людині можливість здійснення спрямованого мовленнєвого спілкування з метою досягнення успіху в комунікації у середовищі іншомовної культури (D. Hymes, 1971).

На важливості іншомовної комунікативної компетентності наголошено в «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання та оцінювання», які спрямовані на сприяння співпраці учителів у Європі та за її межами. Як зазначено в «Рекомендаціях», використання мови та дії, що виконуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних представників розвивають низку компетентностей, серед яких особливе місце належить комунікативній мовленнєвій компетентності. Сформовані компетентності використовуються мірою необхідності в різних контекстах залежно від різних умов і різних потреб для здійснення різних видів мовленнєвої діяльності, до яких належать мовленнєві процеси продукції та сприйняття текстів, пов'язаних із певними темами у специфічних сферах (С. Ніколаєва та ін., 2003).

І. Ставицька стверджує, що іншомовна комунікативна компетентність характеризується сукупністю знань, умінь і навичок, готовністю брати участь у комунікації з представниками інших лінгвоетнокультур. Тому під час її формування «необхідно формувати компетентність як у всіх видах мовленнєвої діяльності, так і відповідні мовні знання граматики, лексики й випадків автентичного формування мови». При цьому слід зважати на те, що навченість іноземної мови – лише елемент іншомовної комунікативної компетентності, оскільки поряд зі здатністю практично володіти мовою, важливе значення має розвиток іншого образу свідомості, а також готовність до «осмислення соціокультурного портрету країни досліджуваної мови та її носіїв, мовний такт і соціокультурна ввічливість» (І. Ставицька, 2013).

Сформувати у студентів іншомовну комунікативну компетенцію означає сформувати у них сукупність знань, навичок і умінь, що забезпечують їх здатність і реальну готовність здійснювати іншомовне спілкування, домагатися взаєморозуміння з носіями іноземної мови.

Потрапивши в Україну, іноземні студенти відчують дискомфорт і складності у процесі навчання. І це найбільш пов'язано із труднощами спілкування українською мовою, іноді – відсутністю взаєморозуміння із викладачами. Для більшості студентів серйозними стресовими факторами є труднощі при підготовці до занять, особливості педагогічної системи навчального закладу, кліматичні відмінності, віддаленість сім'ї та інші фактори. І в той же час оволодіння професією, виконання своєї професійної діяльності, вимагає від студентів високого рівня професійної та комунікативної компетентності.

Вивчення мови в строгому сенсі цього слова, як показав академік Л. В. Щерба, забезпечує лише знання системи мови, але не веде до користування цією системою як засобом спілкування. Для практичного користування мовою, тобто для оволодіння мовою, необхідно не тільки знання мовних засобів і правил їх використання в мові, а й автоматизоване їх використання в актах комунікації. З цього випливає, що в процесі навчання необхідно передбачити не тільки запам'ятовування і закріплення в пам'яті мовних засобів, формування навичок користування ними, а й практику в комунікації. Актуальним у сучасній методикі навчання іноземної мови є положення про функціонально-семантичний принцип, при якому мовні засоби служать для вираження змісту висловлювання.

Комунікація – основний спосіб людського спілкування, найактивніша форма людської життєдіяльності. Це явний і водночас латентний процес налагодження різних типів відносин між окремими мовцями, групами людей та цілими народами. Крім словесної мови, комунікація здійснюється немовними (невербальними) засобами, які супроводжують або замінюють звичайну мову при спілкуванні. Також комунікацію розглядають як окремий модуль (рівень) існування мови поряд із власне мовою як системою мовних елементів і правил та мовленням як процесом говоріння і розуміння (В. Манакін, 2018: 36).

Але необхідно не забувати про наявність у тих, хто навчається, мотиву для здійснення комунікації. Діяльності без мотиву не буває – це є головним у процесі комунікації. Студент повинен

бути зацікавлений у вивченні іноземної мови, він має накопичувати свої знання, вміння та досвід. Комунікативна спроможність розвивається шляхом залучення студентів до вирішення великого кола значущих, реалістичних і досяжних завдань, які мають сенс, успішне вирішення яких викликає задоволення та підвищує їх упевненість у собі (С. Стойко, 2011).

Однією із найважливіших проблем, із якою стикаються іноземні студенти, потрапивши на навчання до іншої країни, є міжкультурна адаптація. Міжкультурну адаптацію слід розуміти як складний процес, при якому студент досягає відповідності «сумісності» з новим культурним середовищем (Н. Калашнік, 2016).

Досліджуючи питання адаптації студентів-першокурсників у закладі вищої освіти, можна зазначити, що адаптаційний період, який починається з перших днів навчання, є дуже важливим етапом, адже саме в цей час відбувається «активне, творче пристосування студентів нового прийому до умов вищої школи, в процесі якого в студентів формуються оптимальні взаємини, покликання до обраної професії, раціональний колективний режим праці та побуту» (М. Плотнікова, 2001).

Процес адаптації є звичним та природнім явищем для будь-якої особи, яка потрапила до незнайомого їй середовища. Але кожен по-різному бачить способи пристосування до нових умов.

У Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського МОЗ України велику частину студентів становлять іноземці. За допомогою анкетування ми провели невеличке дослідження серед іноземних студентів. У дослідженні добровільно взяли участь 31 дівчина та 28 хлопців. Це студенти, які навчаються на 2 курсі. Було представлено 1 питання: «Назвіть основні проблеми, які виникли у вас під час адаптації на Україні». Результати анкетування показали, що основні труднощі другокурсників обумовлені соціально-психологічною адаптацією. Для дівчат і хлопців складним було пристосуватися до нового оточення, до транспорту, кліматичних умов, продуктів харчування. Виявлено, що їм складно планувати свій вільний та робочий час, а також пристосуватися до побутових проблем

(життя в гуртожитку, самостійне харчування та інше). Всі студенти відмітили, що однією з найбільших проблем, яка з'явилась у них з початком навчання, стала нестача вільного часу. І хлопці, і дівчата відзначили, що їм було важко звикати до нових форм навчання. Також варто зазначити, що більшість студентів відповідали, що саме мова є для них найбільшою проблемою тут в Україні.

Не менш важливим чинником, який впливає на процес адаптації до нової культури, є готовність особистості до змін, які її очікують, сформованість мотивації до адаптації. Психологічно краще переживають зміни люди, які свідомо, добровільно прагнуть бути включеними в чужу групу. Індивіди, які готові до змін, опинившись в мультикультурному суспільстві, як правило, частіше контактують з місцевим населенням, що зменшує їх рівень культурного шоку. Але, звичайно, потрібно звернути увагу на характеристики самих культур, зокрема, що в них різне, а що спільне. Індекс культурної дистанції включає в себе мову, релігію, структуру сім'ї, рівень освіченості, матеріальний комфорт, клімат, одяг тощо. Дослідження всіх цих показників дає підставу стверджувати, що процес адаптації до нової культури може бути менш болісним, якщо нова культура має багато спільного з рідною (В. Вилка, 2010).

Дослідники А. Фернхем та С. Бочнер описали чотири типи проблем іноземних студентів, дві з яких є для них специфічними (порівняно з місцевими студентами), а дві спільними для усього студентства:

- проблеми, з якими стикаються усі люди, які вимушені жити в іншій культурі: дискримінація, мовний бар'єр, побутові проблеми, реакції сепарації, фінансові труднощі, самотність;
- домінування національної та релігійної приналежності у спілкуванні з представниками місцевої культури;
- нормативні вікові проблеми юнацького віку (які виникають незалежно від місця навчання), пов'язані з набуттям емоційної та фінансової незалежності, самодостатності, автономії, відповідальності;

- навчальні стреси, які посилюються складними побутовими та фінансовими умовами.

К. Хуанг у своїх дослідженнях виділяє такі типи труднощів перебування у новій країні, спільні для усіх іноземних студентів:

- комунікаційні бар'єри, що зумовлюються недостатнім знайомством із складними лінгвістичними та паралінгвістичними особливостями мови країни навчання;
- пересування поміж культурних приналежностей – необхідність переміщуватися між соціокультурними цінностями рідної та нової країн, змінювати ідентифікацію;
- зміна соціального оточення – одночасний відрив від сім'ї, друзів, родичів та потрапляння до відчуженого ставлення представників місцевого соціуму;
- множинна звітність (перед сім'єю, адміністрацією вишу, міграційними службами, органами охорони правопорядку, урядовими установами рідної країни, спонсорами та ін.).

Специфіка соціально-психологічного становища іноземних студентів у країні навчання, на думку дослідників, визначається низкою досить складних факторів:

- нові кліматичні та побутові умови;
- сумісне проживання у гуртожитку поряд із значною кількістю незнайомих людей – представників різних культур та релігій;
- незнання та нерозуміння норм, правил, традицій, звичаїв, вірувань, світоглядних установок, які панують у новому соціумі;
- недостатність, суперечливість, неоднорідність інформації про соціально-психологічні та культурні особливості країни навчання;
- неможливість використання звичних, стереотипних моделей прийняття рішень та поведінки у різних соціальних ситуаціях;
- необхідність спілкування та навчання на іноземній мові;
- відсутність рідних та близьких, необхідність встановлювати контакти та будувати відносини з новими людьми;

- тимчасовість, проміжний характер соціального положення (статус «візитера», який може зумовлювати свідоме або несвідоме ухилення від необхідності активно адаптуватися до нових соціокультурних умов);
- неможливість повноцінної економічної активності та повна залежність від фінансової підтримки з боку родичів та близьких із неможливістю навіть тимчасових та часткових заробітків (А. Борисова та ін., 2017: 9).

Дослідниця А. Борисова стверджує, що кожен з іноземних студентів, значна кількість яких щорічно приїздить в Україну на досить тривалий час для отримання вищої освіти, неминуче проходить досить складний шлях «подвійної» адаптації. Її першою складовою є пристосування до інокультурного соціального середовища, другою – до умов навчання у конкретному ЗВО. Найбільш важливою психологічною категорією для розуміння сутності змін, що відбуваються у психіці студента-іноземця під час перебування в країні навчання, є категорія «картина світу». Саме це світоглядне утворення не тільки підлягає найбільшому тиску з боку етно-культурних особливостей нового суспільства, але може бути, за умов адекватності та гнучкості, суттєвим фактором адаптації та особистісним ресурсом успішності професійного становлення, особистісного розвитку та психічного благополуччя студента іноземця в країні навчання (А. Борисова та ін., 2017: 9).

Підготовка іноземних студентів до іншого соціокультурного простору та навчання міжкультурного спілкування передбачає декілька складних аспектів: формування культури спілкування в іншому для них соціокультурному і мовному середовищі; психологічні особливості пізнавальної комунікативної діяльності іноземних студентів в природному мовному середовищі; виховання культури міжнаціонального спілкування у групі, на факультеті, у ЗВО, тобто в іншому соціокультурному середовищі; формування навичок і вмій ведення «діалогу культур»; формування і розвиток теоретичної і практичної готовності до міжкультурної комунікації (Н. Булава, 2016).

Комунікація є найважливішою частиною такої програми, яка настільки глибоко проникає у повсякденне життя, що людина не помічає, як сама дотримується «запрограмованих» норм і правил спілкування, поведінки. Однак їх порушення призводить до непорозуміння, подиву, культурного шоку. Способи уникнення непорозумінь на культурному ґрунті у спілкуванні з іноземцями досліджує міжкультурна комунікація. (В. Манакін, 2018: 56).

Міжкультурну комунікацію можна визначити як комплексно-мовний взаємозв'язок і взаємовідношення, в процесі яких люди, що належать до різних національних спільнот, обмінюються досвідом, духовними цінностями, думками (П. Донец, 2003).

Вмотивованим є її зв'язок з комунікативною та країнознавчою компетенціями, тому що «будь-яка мова вивчається з урахуванням явищ культури, історії, побуту народу, мову якого вивчають» (А. Бронська, 1999).

Для навчання української мови як іноземної важливим є розрізнення лінгвістичних понять «мова і мовлення». Мова є системою знаків; мовлення – індивідуальним використанням мови, системою способів формування та формулювання думок за допомогою мови; а введена Л. В. Щербою мовленнєва діяльність є процесом отримання й передачі інформації, опосередкованої мовною системою і обумовленою ситуацією спілкування. Отже, це дозволяє методистам визначити зміст навчання, включаючи одиниці мови, мовлення та мовленнєвої діяльності; відокремити об'єкти засвоєння у процесі оволодіння змістом навчання, що входять у склад комунікативної компетенції (Я. Грищенко, 2014). Для кращого засвоєння студентами мови як знакової системи, вони повинні навчитися співвідносити звукові одиниці мови (звуки) із смисловими одиницями – морфемою, словом, словосполученням, реченням, що в свою чергу співвідносяться з реальністю (конкретними предметами, явищами тощо). Розуміння студентами суті мовних значень вимагає від них активної інтелектуальної роботи, певних розумових зусиль.

Для методики навчання рідної мови важливе урахування всіх її функцій. Однак починати слід з основних – мислетворчої, комунікативної, акумулятивної (нагромадження і збереження), пізнавальної, а через них – розкриття інформативної, номінативної, експресивної та інших функцій. Більшість з них реалізуються в мовленні у процесі спілкування.

Лінгвістичний зміст навчання іноземної мови залежить від напряму ЗВО і реалізується в аспектах мови (фонетиці, лексиці, граматиці, орфографії), моделях речень, різновидах (діалог, монолог, дискурс) та жанрах мовлення, які входять у склад його функціональних стилів. Знання таких його лінгвістичних характеристик, як лексичні й граматичні особливості та способи викладу матеріалу, впливає на краще сприйняття та розуміння навіть складних незнайомих текстів, і, як наслідок, робить доступнішим пояснення матеріалу на занятті. Важливим методичним завданням є пошук методик, які полегшують оволодіння іноземною мовою.

Вивчення іноземної мови у ЗВО саме по собі не може бути самоціллю. Воно повинно озброїти майбутнього фахівця широкими можливостями одержання з джерел такої інформації, яку можна було б використати в інтересах його професії (Ю. Жлуктенко, 1971: 6).

Варто зазначити, що викладання української мови як іноземної не може бути успішним без знання психології. У роботі зі студентами-іноземцями викладач української мови повинен врахувати основні аспекти навчання: особистісний розвиток кожного студента, що передбачає індивідуальний підхід до нього; мотивація навчання; зацікавленість предметом; постійна робота над предметом; урахування культурного компонента, що потребує оволодіння культурним досвідом: знаннями про традиції, звичаї, норми поведінки; вплив рідної мови та інші.

Більшість студентів, які приїжджають на навчання до України, абсолютно не знають культури спілкування, мовленнєвого й побутового етикету, а тому важливим завданням для викладача є навчання їх міжкультурному і міжособистісному спілкуванню в нових умовах. Педагогами створюється атмосфера, мовні ситу-

ації для кращого засвоєння мови. Викладач має здійснювати комунікативно-мовленнєву діяльність у всіх сферах своєї роботи: дидактичній, виховній, методичній, організаційній тощо. Така всеохоплююча загальність, тобто присутність діяльності спілкування у всіх видах професійної діяльності цього фахівця, зумовлює пріоритетність сформованості і розвитку в системі його професійної компетентності передусім комунікативної компетентності як ключового інструмента діяльності спілкування (О. Корніяка, 2018).

У процесі навчання (на заняттях) обов'язково повинні використовуватись такі види діяльності: діалоги, рольові імітаційно-моделюючі ігри, ситуаційні задачі, інформаційні технології та інші. Використовуючи різні методи навчання при вивченні іноземної української мови значна увага приділяється розвитку культури спілкування, збагачуючи уявлення студентів України, мова якої вивчається, поглиблюючи їхні краєзнавчі знання.

Таким чином, урахування лінгвістичних, психологічних та методичних особливостей вивчення української мови як іноземної студентами-іноземцями повинно проводитись із застосуванням методів, які забезпечать краще засвоєння мови.

Психолінгвістичні особливості проявляються у багатьох ключових підходах, що взаємодіють один з одним. Простежується чіткий прояв психолінгвістичного аспекту в структурі феномену компетентії взагалі. Це доводить не лише можливість, але і необхідність враховувати психолінгвістичні основи навчання.

Поділ навчання української мови як іноземної, як у психолінгвістиці так і в методиці, представляється досить умовно. Пояснюється це тим, що навчання лексиці, фонетиці, говорінню, з одного боку, очевидно ґрунтується на психологічних закономірностях суб'єкта і його діяльності в навчальному процесі, з другого боку – являють собою констеляцію феноменів мови, як цілісності, що підлягає засвоєнню. Проте, саме в цілісному прояві цих аспектів кристалізується загальна картина психологічно значимих компонентів організації іншомовної освітньої практики.

Вивчення, сприйняття і розуміння української мови як іноземної студентами-іноземцями у навчальних закладах вищої освіти, відіграє важливу роль у формуванні комунікативних вмінь і навичок особистості. У формуванні таких вмінь і навичок потрібно враховувати психологічні та лінгвістичні особливості студентів, умови та фактори, які впливають на сприйняття та розуміння мови.

3.2. Особливості організації та проведення занять з дисципліни «Українська мова як іноземна» у медичному ЗВО

Проблема організації навчального процесу у закладах вищої освіти різних рівнів акредитації була актуальною на всіх історичних етапах становлення та розвитку суспільства. Не залишається вона поза увагою сучасних науковців, оскільки вища школа висуває нові вимоги до організації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх фахівців, зумовлені низкою потреб і закономірностей розвитку сучасного суспільства. Важливим етапом реформування сучасної вищої медичної освіти є міжнаціональна взаємодія й успішна мовленнєво-культурна адаптація студентів-іноземців у суспільстві, де вони навчаються і здобувають професію. Процес мовленнєво-культурної адаптації безпосередньо пов'язаний і великою мірою залежить від змісту та якості мовної підготовки у закладах вищої освіти МОЗ України, викладання української мови як іноземної в яких обумовлене стратегією розвитку мовної освіти, що ґрунтується на основних положеннях Конституції України, закону України «Про вищу освіту», Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, Концепції мовної підготовки іноземців у ЗВО України, Загальноосвітніх стандартів з української мови як іноземної.

У сучасних закладах вищої освіти навчальний процес – це «система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньому або квалі-

фікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти» (О. Степаненко, 2016: 4). Процес навчання у вищій школі реалізується в межах багатоманітної цілісної системи організаційних форм і методів навчання. Форма організації навчального процесу – це «спосіб організації, побудови й проведення навчальних занять, у яких реалізуються зміст навчальної роботи, дидактичні завдання і методи навчання» (О. Степаненко, 2016: 9). Залежно від мети форми організації навчального процесу класифікують на форми навчального процесу: лекції, практичні, семінарські, лабораторні, лабораторно-практичні заняття; самостійна робота студентів; експедиції, екскурсії, навчальні конференції; консультації; індивідуальні заняття; навчальна, виробнича практика; курсові, дипломні, магістерські роботи; форми контролю, оцінювання та обліку знань, умінь і навичок студентів (колоквиуми, заліки, іспити, захист курсових, дипломних і магістерських робіт); форми організації науково-дослідної роботи студентів (науково-дослідні гуртки, проблемні групи, об'єднання, школи, студентські наукові товариства) (О. Степаненко, 2016).

Згідно з навчальним планом підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського), або першого (бакалаврського) рівня відповідних кваліфікацій та спеціальностей у закладах вищої освіти МОЗ України формами навчального процесу з дисципліни «Українська мова як іноземна» є: практичні заняття, самостійна робота студентів, консультації (Українська мова як іноземна, 2016).

Практичні заняття передбачають детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни з викладачем і формування вміння та навичок їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом сформульованих завдань та вирішення ситуаційних задач.

Самостійна робота студентів передбачає оволодіння студентом навчальним матеріалом, а саме самостійне опрацювання окремих тем навчальної дисципліни у час, вільний від обов'язкових навчальних занять, а також передбачає підготовку до усіх видів контролю. Справжня активізація самостійної

роботи студентів характеризується не пошуком узагалі, а віднайденням шляхів розв'язання проблем, не тільки засвоєнням результатів наукового пізнання, системи знань, але й самого шляху процесу отримання цих результатів, формування пізнавальної самостійної діяльності студентів, розвитку їх творчих здібностей. Саме з цією метою у Тернопільському національному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського (ТНМУ) застосовується одна з форм самостійної роботи студентів – індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ). Індивідуальне завдання – це форма організації навчального процесу, яка має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які слухачі отримують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці. Серед ІНДЗ з української мови як іноземної найпоширенішими є:

1. Добір відеоматеріалів для окремих тем навчальної дисципліни.
2. Виготовлення таблиць із тем дисципліни.
3. Добір відеоматеріалів, презентацій для окремих розділів навчальної дисципліни.
4. Виступ на студентському науковому форумі.
5. Стендова доповідь на студентському науковому форумі.
6. Призове місце на студентському науковому форумі.
7. Перемога на студентському науковому форумі.

Консультації проводяться з метою допомоги студентам зрозуміти складні для самостійного осмислення питання, розв'язати проблеми, які виникли при самостійному опрацюванні навчального матеріалу у ході підготовки до практичного заняття, підсумкового заняття. Оскільки обсяг навчальної інформації збільшується, а аудиторний час або містить ту саму кількість годин, або скорочується, виникає необхідність індивідуального й групового консультування студентів для кращого засвоєння ними нових знань і вироблення навичок культури навчальної праці. Викладачі кафедри української мови ТНМУ зазвичай проводять навчальну консультацію у формі співбесіди індивідуально чи з групами у позанавчальний час за певним графіком або у разі потреби – після вивчення розділу програми, у процесі вивчення і особливо під час підготовки до диференційованого заліку. Специфіка консультацій, як правило, полягає у добровіль-

ному відвідуванні їх студентами. Це також є формою особистого спілкування студента з викладачем. Оскільки час консультації обмежений, запитання викладачу мають бути чітко сформульовані з питань, які неналежно висвітлено в доступних студентам джерелах навчальної інформації, опорних питань і запитань, що виникли під час самостійної роботи тощо.

Перелічені форми організації навчального процесу з дисципліни «Українська мова як іноземна» забезпечують реалізацію комунікативних потреб студентів у різних сферах спілкування – побутовій, соціально-культурній, загальнонауковій, навчально-професійній.

З огляду на кількість годин, відведених навчальним планом на кожну із форм навчального процесу з української мови як іноземної, практичне заняття є основною формою навчальної діяльності студентів.

Сучасні лінгводидакти наводять таку орієнтовну структуру практичного заняття:

I. Організаційна частина. 1.1. Підготовка до заняття (привітання, контроль наявності чи присутності студентів на занятті, з'ясування причин відсутності, відмітка в журналі відсутніх студентів). 1.2. Ознайомлення з темою та планом заняття.

II. Підготовка студентів до виконання роботи. 2.1. Повідомлення теми, формулювання мети та основних завдань (мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів). 2.2. Контроль вихідного рівня знань (актуалізація знань) студентів. 2.3. Пояснення особливостей виконання завдань.

III. Самостійне виконання студентами завдань. 3.1. Поточний інструктаж і контроль за виконанням роботи. 3.2. Під час виконання практичного завдання можна дозволяти студентам користуватися підручником, конспектом, консультацією викладача.

IV. Підведення підсумків. 4.1. Аналіз роботи групи, ланок, студента. 4.2. Наставови для домашнього завершення практичної роботи. 4.3. Домашнє завдання та завдання для СРС (О. Степаненко, 2016: 13].

Викладачі ЗВО, дотримуючись основних положень лінгводидактики, ведуть активні пошуки вдосконалення заняття,

пов'язані з формами організації навчальної діяльності студентів. Колектив кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського розробив і використовує власну структуру практичного заняття з дисципліни «Українська мова як іноземна», побудовану згідно з вимогами до практичних занять у вищій школі та адаптовану до комунікативних потреб чужоземних студентів, які навчаються в Україні.

За структурою практичне заняття з української мови як іноземної складається з п'яти етапів:

I. Організаційна частина.

II. Засвоєння лексико-граматичного матеріалу до теми.

III. Виконання тренувальних вправ.

IV. Робота з текстом.

V. Поточний контроль. Підведення підсумків.

На прикладі теми «Опис зовнішності» представимо структуру і змістове наповнення практичного заняття з дисципліни «Українська мова як іноземна» для студентів I курсу спеціальності 222 Медицина.

I етап практичного заняття – це організаційна частина: привітання, контроль присутності студентів на занятті, ознайомлення з темою («Опис зовнішності»), інструктаж студентів для практичної роботи.

II етап «Засвоєння лексико-граматичного матеріалу до теми» передбачає ознайомлення студентів із лексикою на позначення зовнішності людини та опрацювання граматичного матеріалу – узгодження прикметників з іменниками в роді, числі та відмінку. За допомогою асоціативного методу і мовленнєвої зарядки на початку заняття з'ясуємо рівень підготовки й обізнаність студентів із тематичним словником теми: *1. Які слова асоціюються у Вас зі словом «людина»? 2. Які слова асоціюються у Вас зі словом «сім'я»? 3. Які слова асоціюються у Вас зі словом «жінка»? 4. Які слова асоціюються у Вас зі словом «чоловік»? 5. Що Вам спадає на думку, коли Ви чуєте слово «зовнішність»?*

Відеосупровід і роздатковий матеріал дозволяють повторити назви частин тіла людини і вивчити прикметники на позна-

чення опису зовнішності людини, розширити словниковий запас студентів-першокурсників. Ілюстративний метод на початковому етапі опанування мовою досить ефективний, оскільки зорове сприйняття вже формує уявлення про той чи інший предмет і допомагає усвідомленню його назви в українській мові.

Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів використовуємо проблемні запитання: *1. Якою, на Вашу думку, повинна бути зовнішність ідеальної жінки (чоловіка)? 2. Що є символом краси у Вашій країні? 3. Як Ви розумієте вислів Віктора Гюго «Ніяка зовнішня чарівність не може бути повною, якщо вона не осяяна внутрішньою красою»?*

Таким чином, сприйняття і розуміння нового матеріалу підсилюється тим, що комплексно задіяно зорову (відеосупровід і роздатковий матеріал), слухову (пояснення викладача) і механічну пам'ять (запис студентами слів і словосполучень у зошити).

III етап практичного заняття «Виконання тренувальних вправ» є важливою складовою процесу розвитку мовлення студентів при вивченні мовного матеріалу. З метою формування практичних навичок уживання прикметників, особових і присвійних займенників у мовленні й узгодження їх з іменниками у роді, числі та відмінку, вдосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь використовуємо систему вправ, призначену для формування та розвитку різних видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання та письма). Мовне наповнення навчально-тренувальних вправ підпорядковане комунікативному підходу до навчання. Наводимо окремі їх зразки:

Завдання 1. Відповідайте.

1. Як Вас звати? 2. Звідки Ви приїхали? 3. У Вас є сім'я? Де вона живе? 4. Як звати Вашу маму? 5. Ваша мама красива? 6. Яке у неї волосся? 7. Якого кольору її очі? Які брови – широкі чи вузькі? 8. Мама повна чи худорлява? 9. Який улюблений колір Вашої мами? 10. Як звати Вашого батька? 11. Ваш батько високого чи низького зросту? 12. Які у нього очі? Яке волосся? Яке обличчя? 13. У Вас є брат чи сестра? Опишіть, як вони виглядають. 14. На кого Ви схожі – на тата чи на маму?

Завдання 2. Заповніть таблицю.

Зовнішність	Обличчя	Очі	Брови	Ніс	Губи	Волосся	Постава
я							
мама							
тато							
сестра							
брат							
бабуся							
дідуся							

Завдання 3. Утворіть словосполучення.

Зразок: батько високий.

1. Юнак (високий, висока, високе, високі). 2. Мама (низький, низька, низьке, низькі). 3. Брат (симпатичний, симпатична, симпатичне, симпатичні). 4. Сестра (красивий, красива, красиве, красиві). 5. Бабуся (повний, повна, повне, повні). 6. Дідуся (худорлявий, худорлява, худорляве, худорляві). 7. Дядько (стрункий, струнка, струнке, стрункі). 8. Тітка (тендітний, тендітна, тендітне, тендітні). 9. Дитя (малий, мала, мале, малі). 10. Дівчина (симпатичний, симпатична, симпатичне, симпатичні). 11. Хлопець (високий, висока, високе, високі). 12. Дівчата (гарний, гарна, гарне, гарні). 13. Хлопці (низький, низька, низьке, низькі). 14. Одяг (скромний, скромна, скромне, скромні).

Завдання 4. Поставте запитання до виділених слів.

Зразок: Це кругле обличчя. – Яке це обличчя?

1. Це гарна зачіска. 2. Це русяве волосся. 3. Це карі очі. 4. Це широкі брови. 5. Це великий ніс. 6. Це тонкі губи. 7. Це спортивний одяг. 8. Це струнка дівчина. 9. Це красивий чоловік. 10. Це низька жінка. 11. Це високий юнак. 12. Це худорляве обличчя. 13. Це руда борода. 14. Це довга коса.

Завдання 5. Поєднайте прикметники-антоніми. Доберіть до них іменники.

<i>високий</i>	<i>яскравий</i>
<i>повний</i>	<i>негарний</i>
<i>красивий</i>	<i>короткий</i>
<i>малий</i>	<i>худорлявий</i>
<i>гарний</i>	<i>некрасивий</i>
<i>світлий</i>	<i>темний</i>
<i>блідий</i>	<i>низький</i>
<i>довгий</i>	<i>великий</i>

Завдання 6. Від поданих слів утворіть ступені порівняння прикметників.

Зразок: *красивий – красивіший – найкрасивіший.*

Круглий, повний, світлий, темний, тонкий, широкий, малий, великий, високий, вузький, низький, яскравий, старий, молодий.

Завдання 7. Читайте. За зразком складіть діалог про зовнішність Вашого брата (сестри).

1. – У тебе є брат / сестра?
– У мене є сестра Селма.
– Скільки їй років?
– Їй вісімнадцять років.
– Яка вона на зріст?
– Селма середнього зросту.
– А якого кольору очі у твоєї сестри?
– Як і в мене, – чорні.
– А яке у неї волосся?
– У Селми темне кучеряве волосся.
– Вона гарна?
– Так, моя сестра дуже красива дівчина.
2. – Сандро, на перерві тебе шукав якийсь хлопець.
– Як його звати?

- Він не сказав. Але це студент-іноземець.
- А який він на вигляд?
- Високого зросту, худорлявий, у модному одязі.
- Світловолоосий?
- Так, з короткою стрижкою і невеликою бородою.
- О, це мій двоюрідний брат Патрик. Він щойно приїхав із Польщі вступати до медичного університету.
- У тебе дуже симпатичний і вихований брат. Познайомиш нас?
- Так, звичайно. Патрик теж буде радий знайомству з красивою і розумною дівчиною.

Як свідчить практичний досвід, пропоновані види робіт сприяють розширенню лексико-тематичної бази на позначення опису зовнішності людини; вмінню будувати монологічні висловлювання, що містять опис, застосовуючи засвоєні лексичні одиниці та фрази; будувати діалоги-розпитування на тему опису друга чи членів сім'ї; засвоєнню навичок вживання прикметників і узгодження їх з іменниками у роді, числі та відмінку.

Таким чином, використання методів навчальної гри, інтерв'ю, імітації сприяє розвитку живого, спонтанного мовлення студентів, розвитку уваги та когнітивного мислення, дозволяє закріпити необхідний лексичний мінімум, повторити пройдений граматичний матеріал тощо.

IV етап заняття «Робота з текстом» є важливим не лише для застосування на практиці граматичних знань, формування правильної вимови чи наголошування слів, а й для ознайомлення іноземних студентів із культурою різних країн, їх традиціями і виховання в них поваги до інших націй і держав. Читання україномовних текстів розвиває мислення іноземних студентів, допомагає усвідомити особливості системи мови. З цією метою викладачем добираються різножанрові тексти, які супроводжує система вправ на різні види мовленнєвої діяльності. Наводимо для прикладу текст, запропонований для читання й обговорення на нашому занятті.

Завдання 1. Читайте текст.

Моя подруга

Мою найкращу подругу звати Марія. Вона українка. Їй 18 років, вона студентка медичного університету. Марія низького зросту, тендітна. Обличчя у неї кругле і худорляве. Очі зелені й великі. Брови чорні і тонкі. Ніс малий, губи яскраві і повні. Волосся русьаве, довге. Одяг у Марії скромний. Моя найкраща подруга – дуже красива дівчина, але її найбільша краса – це довга коса.

Завдання 2. Відповідайте.

1. Хто така Марія? 2. Скільки їй років? 3. Де вона навчається? 4. Якого вона зросту? 5. Марія тендітна чи повна? 6. Яке у неї обличчя? 7. Які в неї очі? 8. Які у Марії брови? 9. У Марії великий ніс? 10. Які в неї губи? 11. У дівчини чорне коротке волосся? 12. Який у неї одяг? 13. Марія – красива дівчина? 14. Яка найбільша краса Марії?

Завдання 3. За зразком завдання 1 опишіть зовнішність свого друга (подруги).

Знання лексики на позначення зовнішності людини, вміння будувати монологічні висловлювання, ініціювати та вести діалог-розпитування на запропоновану тему, навички узгоджувати прикметники, особові і присвійні займенники з іменниками у роді, числі та відмінку дозволяють забезпечити реалізацію комунікативних потреб іноземних студентів у різних сферах спілкування: побутовій, соціально-культурній, офіційно-діловій, навчально-професійній.

У етап заняття «Поточний контроль» передбачає стандартизований метод контролю знань – письмове тестування. Студентам пропонується 12 тестових завдань (2-4 варіанти) з вибором однієї правильної відповіді. Наводимо деякі з них:

1. Які слова відповідають опису обличчя?

- A. русьаве, чорне, руде, сиве;
- B. довге, коротке, пряме, кучеряве;
- C. худорляве, бліде, смагляве, рум'яне;
- D. каре, синє, зелене, блакитне;
- E. довге, широке, пряме, крпате.

2. Які слова відповідають опису очей?
 - A. карі, чорні, сині, зелені;
 - B. яскраві, бліді, тонкі, повні;
 - C. густі, рідкі, світлі, широкі;
 - D. скромні, яскраві, ділові, модні;
 - E. русьві, довгі, руді, сиві.
3. Оберіть правильний варіант.
 - A. ВІН: широкий ніс, худорляве обличчя;
 - B. ВОНА: чорне волосся, спортивна постава;
 - C. ВОНО: бліде обличчя, кучеряве волосся;
 - D. ВОНИ: малі очі, яскрава сукня;
 - E. ВОНА: вродливий брат, симпатична жінка.
4. Продовжте речення «Моя мама ... »
 - A. гарна і високий;
 - B. красивий і низький;
 - C. вродлива і худорлява;
 - D. красиві і середнього зросту;
 - E. незграбне і негарне.
5. Продовжте речення «У моєї подруги волосся ... »
 - A. рудий і довгий;
 - B. руде і довге;
 - C. руда і довга;
 - D. руді і довгі;
 - E. руда і довге.

Метою поточного контролю є перевірка мовної та мовленнєвої компетенції іноземних студентів.

Структуру і змістове наповнення практичного заняття з української мови як іноземної розроблено з урахуванням цілей і завдань, що визначені комунікативними й пізнавальними потребами іноземних студентів. Принципи планування і проведення практичних занять з дисципліни залежать від багатьох чинників. Проте добір засобів і методів навчання диктується контингентом студентів і їх потребами – чи це слухачі підготовчого відділення, які володіють українською мовою на початковому рівні, чи це іноземці, які щойно прибули в Тернопіль і лише розпочинають знайомство з Україною й українським словом.

3.3. Інтерактивні технології у підготовці іноземних студентів до професійної діалогічної взаємодії

З упровадженням сучасних галузевих стандартів вищої медичної та фармацевтичної освіти та системою ліцензування та сертифікації фахівців тісно пов'язані інновації в системі медичної освіти. Все це спонукає до перегляду змісту медичної освіти та розробки нових науково-педагогічних підходів до підготовки майбутніх фахівців з медичних і фармацевтичних спеціальностей (В. Лазоринець та ін., 2008: 5), в тому числі й іноземних студентів (далі ІС), які здобувають освіту у вітчизняних медичних ЗВО. Основні положення розділу сформовані на основі наукових здобутків М. Заєць (М. Заєць, 2017).

Особливої значущості набуває проблема організації професійної підготовки ІС, що передбачає формування їхньої готовності до діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності. Надзвичайна гетерогенність іноземного контингенту, зумовлена їхніми національно-культурними особливостями, розбіжностями в навчальних програмах різних країн і різноманітністю індивідуальної базової підготовки серед представників однієї країни, потребує узгодження між рівнем знань ІС і вітчизняними вимогами до рівня підготовки з першого курсу навчання у медичних ЗВО України. Це потребує організації активного спілкування на різних рівнях («викладач – студент», «студент – студент» тощо), а відтак – належного рівня сформованості діалогічних умінь у майбутніх лікарів. Національно-культурні особливості ІС і пов'язаний з ними рівень мовної підготовки впливають на швидкість і безконфліктність навчальних і соціальних адаптаційних процесів, що необхідно враховувати в навчальному процесі (О. Комар, 2008: 8–10).

Навчання іноземних студентів – майбутніх лікарів (далі ІС – МЛ) передбачає формування у них мовленнєвих навичок, які необхідні для їхньої майбутньої практики у закладах медичної допомоги. Тому цей процес має бути спеціально змодельованим, цілеспрямованим і керованим, що уможливується шляхом використання інтерактивних технологій (далі

ІнтерТ). Особливе місце у формуванні готовності ІС до діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності лікаря займають ІнтерТ навчання, оскільки їх основою є активна міжособистісна діалогічно-полілогічна взаємодія учасників освітнього процесу.

Аналіз публікацій стосовно використання ІнтерТ свідчить, що науковцями визначалися сутність і різновиди технологій в педагогічній освіті (О. Пехота) (Інформаційно-комунікаційні технології, 2013; Освітні технології, 2001; О. Пехота, 2013) та інтерактивних методів навчання (О. Пометун) (О. Пометун, 2007; О. Пометун, Л. Пироженко, 2002; О. Пометун, Л. Пироженко, 2004); принципи підготовки фахівців із застосуванням інтерактивних технологій та використання діалогічного навчання у вищій школі (О. Комар) (О. Комар, 2008; О. Комар, 2014), (І. Мельничук) (І. Мельничук, 2009а; І. Мельничук, 2009б; І. Мельничук, 2010а; І. Мельничук, 2010б;); особливості підготовки майбутніх лікарів засобами інтерактивного навчання (Л. Максимчук) (Л. Максимчук, 2014а; Л. Максимчук, 2014б) та ін. Тому для сучасних дослідників предметом вивчення стала специфіка застосування ІнтерТ в освітньому процесі. Однак цілеспрямованого дослідження підготовки ІС – МЛ до професійної діалогічної взаємодії українською мовою засобами ІнтерТ ще не було.

Розглянемо значення терміну «технологія», що походить від грец. *τεχνολογια* (грец. *τεχνη* – майстерність, техніка; грец. *λογος* – (тут) передавати) – способи (набір і послідовність операцій, їх режими) забезпечення потреб людства шляхом застосування технічних засобів (знарядь праці) (Словник іншомовних слів, 1977: 665). Технологія – сукупність знань про методи здійснення виробничих процесів та наукова дисципліна, що описує, розробляє й удосконалює зазначені вище способи, процеси та порядок (регламенти, режими) їх здійснення. Як наукова дисципліна технологія сприяє впровадженню найефективніших і найекономічніших виробничих процесів, що потребують найменших затрат часу і матеріальних ресурсів (Українська радянська енциклопедія, 1974–1985: 240).

Як зазначає Г. Селевко, найбільш загальним міжпредметним трактуванням поняття *технологія* є таке, що розглядає її як науково та практично обґрунтовану систему діяльності, що її людина застосовує з метою перетворення навколишнього середовища, створення матеріальних та духовних цінностей (Г. Селевко, 2006а: 8). Якщо раніше це поняття співвідносилось здебільшого з виробництвом матеріальних продуктів, то тепер його значення дещо розширилося. Саме тому нині є можливим застосування таких термінів, як «інформаційні технології», «технології біологічних систем», «освітні технології», «технології навчання» та ін. (А. Нісімчук та ін., 2000: 84).

Технологізація освітнього процесу відкриває нові можливості перед педагогом, він має змогу:

- більш конкретно передбачати результати і керувати педагогічними процесами;
- аналізувати і систематизувати на науковій основі наявний практичний досвід і його використання;
- комплексно вирішувати освітні та соціально-виховні проблеми;
- забезпечувати сприятливі умови для розвитку особистості;
- зменшувати ефект впливу несприятливих обставин на людину (учня, студента);
- оптимально використовувати наявні в розпорядженні ресурси;
- вибирати найбільш ефективні й розробляти нові технології та моделі для вирішення нових соціально-педагогічних проблем (Г. Селевко, 2006а: 9–10).

Спираючись на означення ЮНЕСКО, С. Гончаренко трактує технологію навчання як системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання та засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії (С. Гончаренко, 1997: 331).

Узагальнюючи наведені визначення, робимо висновки, що технологія навчання у ЗВО – це певна сукупність і послідовність

процесів та методів професійної підготовки, які реалізуються шляхом їх упровадження в освітній процес.

Отже, складовою технології є метод (від грец. *μέθοδος* – шлях дослідження, спосіб пізнання) – спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети, для виконання певної операції (Сучасний словник, 2007: 429). Поява інноваційних методів є відповіддю на замовлення сучасного суспільства, тому вивчення проблем викладання та розробка нових методик є актуальним у наш час (Ю. Олійник, 2004: 137).

В «Енциклопедії освітніх технологій» (Г. Селевко, 2005; Г. Селевко, 2006а; Г. Селевко, 2006б) виокремлено групу технологій, які сприяють активізації та інтенсифікації діяльності студентів, серед яких Г. Селевко називає: технології проблемного навчання; формування суб'єктної активності людини; ігрові пошукові, дослідницькі, проектні, творчі технології; інтерактивні, або технології міжособистісної комунікації (Г. Селевко, 2006а: 194–197).

У контексті нашого дослідження виникає потреба в уточненні сутності ІнтерТ. Терміни «інтерактивний», «інтеракція» використовуються досить часто в контексті опису контактів людини і нових інформаційних систем: «інтерактивне голосування» на телебаченні, «інтерактивне спілкування» ведучого з аудиторією на радіо, «інтерактивні комп'ютерні ігри» та ін. Ми погоджуємося з думкою О. Комар, що таким чином підкреслюється можливість людини не пасивно сприймати інформацію, а брати участь у вирішенні певних проблем, формуванні певної думки, для прийняття певних рішень та ін. (О. Комар, 2008: 66).

Слово «інтерактив», як пояснюють О. Пометун та Л. Пироженко, прийшло до нас з англійської мови від слова «inter» – взаємний і «act» – діяти. Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу (О. Пометун, Л. Пироженко, 2004: 9). Тому, на нашу думку, використання ІнтерТ є оптимальним навчальним середовищем для формування готовності ІС – МЛ до діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності.

Навчальний процес з використанням інтерактивних технологій характеризується інтерактивністю, під якою розуміються принципи побудови і функціонування педагогічного,

психологічного, комп'ютерного спілкування в режимі діалогу. Реалізуючи технологічні принципи навчання, інтерактивна педагогічна технологія передбачає інтерактивність комп'ютерних засобів навчання та інтерактивність організації педагогічного процесу, коли базовим концептуальним положенням визначено навчання на основі інтерактивного спілкування (О. Комар, 2008: 66).

Для визначення основних засобів інтерактивних технологій, які доцільно використовувати в освітньому процесі медичного ЗВО, необхідно уточнити зміст поняття «засоби навчання» (з англ. *educational media, media of education*), якими вважаються будь-які засоби, що використовуються для передачі інформації в процесі підготовки майбутніх фахівців. Серед синонімів терміна «засоби навчання» виокремлюють такі поняття, як дидактичні засоби (*education facilities*), засоби викладання (*instructional media*), навчальна техніка (*educational technology*), які використовуються залежно від контексту педагогічної ситуації (О. Пометун, 2007: 313).

Термін «*educational technology*» у більш поширеному в наукових колах значенні можна ідентифікувати з поняттям «технологія навчання», або «педагогічна технологія». Однак аналіз спеціальної літератури дає змогу зазначити, що в розумінні й уживанні терміна «педагогічна технологія» ще немає єдиного загальноприйнятого і загальновизнаного в освітньому середовищі тлумачення цього феномену. Відтак існують і різні напрямки його пояснення (І. Мельничук, 2009b: 284–285).

У 1975 році німецький дослідник Г. Фріц увів до наукового обігу відносно новий термін «інтерактивна педагогіка». У своїх дослідженнях він визначав мету інтерактивного процесу – це зміна і поліпшення моделей поведінки його учасників. Аналізуючи власні реакції та реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки і свідомо засвоює її. Це дозволяє говорити про інтерактивні методи як процес інтерактивного виховання. Лінгвістичне значення слова «*interactive*», представлене в іншомовних словниках, розтлумачує поняття «інтерактивності»,

«інтерактивного» як взаємодію, або того, що взаємодіє, впливає один на одного (Л. Богдан, 2012: 42).

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної та позитивної взаємодії всіх студентів. Проводиться колективна, групова, індивідуальна робота, навчання у співпраці, коли викладач і студенти – рівноправні суб'єкти освітнього процесу. В результаті організації навчальної діяльності за таких умов в аудиторії створюється атмосфера взаємодії, співробітництва. Використання інтерактивних технологій передбачає діалогічну взаємодію між суб'єктами освітнього процесу, тому доцільним є використання дидактичних і рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій, створення проблемних ситуацій тощо. Такі методи спрямовані на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, створюють передумови для ефективного поліпшення навчального процесу, за якої неможлива неучасть студентів у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання: або кожен має конкретне завдання, за яке він повинен публічно прозвітувати, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою завдання (О. Пометун, 2004: 23–24). Використання інтеракцій дає змогу кожному ІС – МЛ стати учасником діалогічної взаємодії.

Інтерактивне навчання полягає у взаємодії учасників навчального процесу у взаємонавчанні, груповій формі організації освітнього процесу із реалізацією активних групових методів навчання для вирішення дидактичних завдань. Викладач у процесі роботи виконує функції помічника, консультанта, організатора, стає одним із джерел інформації (І. Мельничук, 2010а). Інтерактивне навчання заперечує домінування будь-якого учасника, думки, точки зору над іншими, але має враховувати його конкретний досвід та практичне застосування. У процесі такого навчання ІС – МЛ вчать критично мислити, розв'язувати складні професійні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації (зважаючи альтернативні думки), приймати продумані рішення, брати участь у дискусії, спілкуватися з іншими

учасниками інтеракції українською мовою. При цьому до роботи залучаються всі учасники діалогічної взаємодії, які працюють у групах за підготовленим заздалегідь викладачем матеріалом із дотриманням процедури й регламенту в атмосфері довіри.

Інтерактивне навчання змінює звичні ілюструючі форми навчання на діалогічні, що ґрунтуються на взаємодії та взаєморозумінні. Відзначимо такі методичні особливості використання ІнтерТ у підготовці ІС до професійної діалогічної взаємодії: відповідна організація навчального простору та застосування проблемно-професійних ситуацій, що сприяє діалогу; мотиваційне забезпечення спільної діяльності; дотримання правил навчального співробітництва для опанування знаннями, вміннями і навичками шляхом використання комунікативних методів і прийомів; оптимізація системи оцінювання процесу та результатів спільної діяльності; розвиток у студентів навичок самоаналізу і самоконтролю індивідуальної та групової діяльності.

Головна риса ІнтерТ – використання ІС – МЛ особистісного досвіду, знань та вмінь використовувати українську мову в процесі розв'язання професійно-ситуативних завдань. Їм надається максимальна свобода в організації діалогічної взаємодії при побудові логічних ланцюгів у спілкуванні лікаря з пацієнтом.

Застосування технологій інтерактивного навчання для організації діалогічної взаємодії значною мірою підвищує ефективність навчального процесу, сприяє інтелектуальному розвитку ІС – МЛ, які в процесі діалогу на рівні «викладач – студент», «студент – студент» мають змогу виявити професійні знання, забезпечує оволодіння навичками спілкування українською мовою на професійну тематику тощо. Використовуючи інтеракцію, викладач розкриває нові особливості спілкування з кожним студентом групи, намагається зацікавити його та викликати ініціативу під час різних видів навчальної діяльності. Водночас необхідно акцентувати увагу студентів на тому, що інтерактивний метод не можна перетворювати на засіб розважання під час навчального процесу. Створювана методом сприятлива психологічна атмосфера не може бути єдиним і достатнім результатом заняття (О. Пометун, 2007: 32).

Використання ІнтерТ потребує активізації навчальних можливостей студентів, оскільки спрямовується на формування навичок спілкування та зразків поведінки в діалозі; пробуджує у студентів інтерес до вивчення української мови, навчає самостійного мислення та дій. За умов участі ІС в інтеракціях вони отримують можливість висловлюватись українською мовою, обмінюватись ідеями на професійну тематику, озвучувати свої думки перед аудиторією. Така робота сприяє розвиткові навичок спілкування, формуванню вмінь висловлюватись, критично мислити, вмінь спільного вироблення рішення тощо.

У дослідженні Н. Леонової визначено такі переваги застосування ІнтерТ у навчанні студентів, які мають змогу:

- ґрунтовно аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу;
- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати і розв'язувати пізнавальні, життєві й соціальні ситуації, таким чином збагачуючи власний пізнавальний і соціальний досвід;
- учитися будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути до діалогу, знаходити спільне розв'язання проблеми;
- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт тощо (Н. Леонова, 2013: 7).

Аналіз вимог щодо якісної підготовки студентів іноземного походження до мовленнєвої діяльності в професії лікаря дозволяє зробити певні узагальнення і здійснити педагогічне прогнозування щодо їх професійно-мовленнєвої підготовки. Перше, що привертає увагу, це труднощі, з якими стикаються студенти-іноземці при використанні змодельованих ситуацій лікарської практики. Ці труднощі в практиці навчання ІС – МЛ цілком закономірні, оскільки для успішної реалізації будь-яких цілей, в тому числі й формування мовленнєвих умінь, необхідний мінімум знань з української мови, умінь і навичок її використання в побуті та професійних ситуаціях. Для реалізації такої цілі, як

формування готовності ІС – МЛ до діалогічної взаємодії, необхідне функціонування всіх названих складників. Ми погоджуємося з думкою О. Комар, що «випадання» хоча б одного з них може призвести до порушення цілісності в підготовці студентів чи в якісному відображенні мовлення на практиці (О. Комар, 2008: 6].

Тому в контексті нашого дослідження визначено, що важливою основою використання ІнтерТ у підготовці ІС – МЛ є професіоналізація діалогічної взаємодії, що реалізується з урахуванням таких вимог:

- спільне розуміння всіма учасниками інтеракцій цілей, завдань, принципів, змісту організації інтерактивного навчання в підготовці ІС – МЛ до професійної діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності;
- постановка та досягнення викладачами в процесі навчання студентів-іноземців не лише навчальних, а й виховних цілей і завдань;
- охоплення студентів практичним виконанням комунікативних дій, вирішенням різних професійних ситуацій в умовах інтерактивної взаємодії українською мовою;
- застосування логіки навчального процесу та структурування змісту навчання під час організації професійної діалогічної взаємодії українською мовою;
- моделювання професійно-практичних комунікативно-діалогічних ситуацій у процесі навчання ІС – МЛ на заняттях з україномовних дисциплін;
- комплексний підхід до визначення завдань підготовки ІС – МЛ до діалогічної взаємодії у професійній діяльності лікаря;
- конкретизація завдань підготовки ІС – МЛ до професійної діалогічної взаємодії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів навчання;
- чітке визначення варіантів змісту навчання шляхом виділення головного;
- використання міждисциплінарної інтеграції у вивченні «Іноземної (української) мови», «Української мови (за

професійним спрямуванням)» та побудови раціональної структури навчального матеріалу;

- добір таких методів, дидактичних засобів, організаційних форм інтерактивного навчання, які уможливають успішне вирішення поставлених завдань;
- раціональне поєднання управління навчально-пізнавальною діяльністю та професійною діалогічною взаємодією ІС – МЛ на заняттях з української мови;
- аналіз отриманих результатів використання ІнтерТ для формування готовності ІС – МЛ до діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності лікаря.

Інтерактивне навчання відкриває для ІС можливість співпраці, дає змогу реалізувати природне прагнення людини до спілкування, сприяє досягненню ними вищих результатів засвоєння знань і формування вмінь. Адже в практичній діяльності лікаря, який завжди більш компетентний у проблемі, ніж пацієнт, необхідні комунікативні вміння та навички для того, щоб проводити бесіду з пацієнтом; уміння керувати своїм психічним станом і переборювати психологічні бар'єри; достатнє розуміння індивідуально-психологічних особливостей пацієнта й уміння їх враховувати; здатність виявляти співчуття пацієнтові; уміння аналізувати свою діяльність. Таким чином, лікар повинен бути готовим до діалогічної взаємодії, володіти загальними та специфічними комунікативними вміннями, які дозволяють успішно встановлювати контакт зі співрозмовником, керувати ситуацією взаємин із пацієнтами та колегами.

Основною ознакою ІнтерТ у формуванні готовності ІС – МЛ до діалогічної взаємодії є те, що навчальний процес відбувається за умови постійної взаємодії студентів і викладача. Така взаємодія може бути індивідуальною, колективною або груповою. У результаті правильно спланованої організації навчання формується атмосфера співробітництва та позитивного ставлення до діалогічної взаємодії. Використання інтеракцій дає змогу викладачу приділити увагу кожному студенту, зробити так, щоб його участь в опрацюванні матеріалу мала не пасивний, а активний характер. Під час групової роботи студенти мають можливість

тісно спілкуватися один з одним, що сприяє навчанню культурі ведення діалогу, підвищенню мотивації студентів до вивчення української мови та їх подальшому прогресу (В. Сенченко, 2010).

Саме групові методи навчання є одними з тих, які сприяють адаптивності іноземного студента до нового середовища. У процесі комунікативної взаємодії під час проведення заняття відбувається прийняття цінностей і потреб інших. В атмосфері психологічної безпеки та комфорту, в ситуації підтримки та контролю іноземні студенти опановують нові вміння експериментувати з різноманітними стилями мислення та стосунків серед рівних партнерів, виявляють власні поведінкові емоційні та мисленнєві стереотипи, й, отримавши зворотній зв'язок, усвідомлюють ймовірні помилки у взаємодії з іншими, самодіагностуються, самокоригуються, саморозвиваються (С. Чжефу, 2016).

У сучасній науково-методичній літературі існують численні класифікації форм і методів інтерактивного навчання, навчальної групової взаємодії, колективної навчальної діяльності. Водночас у поглядах різних авторів є значні розбіжності відносно того, що саме є основними формами і методами інтерактивного спілкування і навчання. Так, діловою грою може називатися і рольова гра, і розроблення проектів, і групова дискусія; а поняттям «дискусія» можуть позначатися і вільна суперечка, і диспут, і групова дискусія, і рольова дискусія (Г. Дьяконов, 2012: 194) тощо.

Залежно від способу організації колективної навчально-пізнавальної діяльності поділено інтерактивні методи навчання іноземних мов на фронтальні та колективно-кооперативні. Фронтальні методи навчання (велике коло, мозковий штурм, мікрофон, незакінчені речення, аналіз дилеми, мозаїка та ін.) іноземної (української) мови передбачають навчання однією людиною (здебільшого викладачем) групи іноземних студентів, які працюють разом чи індивідуально над одним завданням із наступним контролем результатів. Колективно-кооперативні методи навчання (ротаційні трійки, вирішення проблем, аналіз ситуації, акваріум, навчаючи – вчуся та ін.) іноземних мов передбачають організацію навчання в малих групах, об'єднаних спільною навчальною метою, наприклад, метод співпраці в ма-

лих групах. За такої організації навчання викладач керує роботою кожного студента опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Таке навчання відкриває для студентів можливість співпраці з одногрупниками, дозволяє реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню високих результатів засвоєння знань і формування вмінь (Т. Коваль, 2011).

Враховуючи комунікативний підхід і ситуативність навчальної діяльності як основні критерії формування іншомовної комунікативної компетенції, Н. Кочубей поділяє інтерактивні методи навчання на ситуативні і неситуативні. До неситуативних інтерактивних методів дослідниця відносить діалог, опитування, взаємоопитування та мовний портфель студента. Ситуативні інтерактивні методи автор представляє двома групами методів: ігрові й неігрові методи. Неігрові методи поєднують аналіз ситуацій, аукціон ідей, різнопланові диспути, дебати, форуми, дискусії, «мозковий штурм». Серед ігрових ситуативних інтерактивних методів виділяє імітаційні (рольові і ділові ігри) та неімітаційні (моделюючі ігри, проектні ігри, тренінги, обмін знаннями) методи (Н. Кочубей, 2010).

Інтерактивні технології навчання О. Пометун та Л. Пироженко поділили на чотири групи: кооперативна (групова) навчальна діяльність, яка передбачає взаємодію учасників малих груп (на практиці від 2-ох до 6-ти осіб), фронтальне навчання, технології навчання у грі та технології навчання у дискусії. До *групового (кооперативного) навчання* відносять: роботу в парах, у трійках, внутрішні (зовнішні) кола, обмін думками, парні інтерв'ю, «Два – чотири – всі разом», «Карусель», роботу в малих групах, «Акваріум». До *фронтальних методів* належать: «Велике коло», «Мікрофон», аналіз дилеми (проблеми), незакінчене речення, «Мозаїка», вирішення ситуаційних задач, «Шеренги», «Броунівський рух», «Натовп», «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчуся», «Дерево рішень» та ін. До *технологій навчання у грі* відносять імітації, рольові ігри, драматизацію. *Технології навчання у дискусії*: «Метод ПРЕС», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Безперервна шкала думок», «Дискусія», «Дискусія у стилі теле-

візійного ток-шоу», «Дебати» та ін. (О. Пометун, Л. Пироженко, 2002: 33].

На основі узагальнення і доповнення чотирьох груп ІнтерТ ми визначили такі, які в подальшому застосовувалися при формуванні готовності ІС – МЛ до діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності лікаря українською мовою: фонетичні та діалогічні вправи з аудіосупроводом; ігрові інтерактивні вправи («7 x 7», «Мозаїка»); поєднання індивідуальної роботи студентів з інтерактивною груповою та колективною формами (в методі мікрогруп); контрольно-повторювальні завдання; фонетична зарядка; лексико-граматичне коментування; демонстрація навчальної інформації з використанням мультимедіа; аудіолінгвальний метод; метод перегляду відеофрагментів професійних діалогів практикуючих лікарів (наприклад, ділових контактів з пацієнтами, медичних обстежень та консультацій, ділового медичного телефонного спілкування, медичних консультацій з колегами (консиліуми); Cooperative Learning (метод групової дискусії); групові інтерактивні вправи з елементами змагання-гри; моделювання професійних ситуацій діалогічної взаємодії на рівні «лікар – пацієнт», «лікар – медичний персонал», «лікар – лікар»; фронтальне опитування; робота з професійно зорієнтованими текстами; аналітична робота над лексичним матеріалом з використанням опор-кліше, схем ведення діалогу, ключових слів та фраз; інтерактивні професійно-мовленнєві ситуації діалогічної взаємодії (ситуації, спрямовані на формування вмінь і навичок: слухання та розпізнавання слів і словосполучень, постановки запитань, продукування текстів у жанрі тематичного діалогу); інтерактивні коригуючі вправи («Зроби як я», «Повтори за мною», «Від А до Я»); складання колективних діалогів-розпитувань, діалогів-бесід та діалогів-дискусії (вправа «Снігова куля», «Хто я – хто ти» тощо); активне запам'ятовування професійно-спрямованих слів, (наприклад, вправа «Розбудіть пам'ять» тощо); професійно-комунікативні дидактичні ігри; технологія «Телеміст»; метод відеопроєктів.

Використання всіх зазначених методів у комплексі уможливило розробку спеціального навчального тренінгу. Використан-

ня даного засобу ІнтерТ у формуванні готовності ІС до діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності лікаря сприяє:

- формуванню в ІС – МЛ загальножиттєвих, професійних, психологічних, комунікативних та інших компетентностей, умінь і навичок критичного мислення, аналізу навчальної інформації, творчого підходу до засвоєння навчального матеріалу;
- моделюванню професійно-мовленнєвих ситуацій, в яких майбутні лікарі набувають уміння слухати інших; поважати альтернативні погляди, думки; знаходити шляхи вирішення завдань; приймати продуктивні рішення;
- формуванню вмінь і навичок обґрунтовувати власні думки, правильно їх висловлювати, відстоювати власну точку зору, аргументувати і дискутувати, будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів та вирішувати їх, знаходити компроміси.

Використання ІнтерТ найбільш відповідає особистісно орієнтованому навчанню, активізує пізнавальну діяльність студентів, забезпечує високий рівень комунікативної підготовленості, сприяє перетворенню зовнішнього досвіду у внутрішній (Л. Максимчук, 2014b: 92).

Слід зазначити, що застосування ІнтерТ у процесі вивчення української мови ІС – МЛ є ефективним завдяки тому, що зміст навчання перегукується з обраним профілем майбутньої професійної діяльності. Викладач повинен зважати на мовний рівень студентів, на рівень сформованості у них комунікативних навичок. Важливо, щоб теоретичні знання в процесі інтерактивного навчання ставали усвідомленими, щоб кожен ІС – МЛ розвивав і усвідомлював не лише знання української мови, а й міг пов'язувати їх з уміннями і навичками організувати діалогічну взаємодію у професійній діяльності лікаря під час практики в українських закладах охорони здоров'я. У процесі впровадження ІнтерТ у навчальний процес доцільно використовувати всі групи інтерактивних методів у комплексі, що дасть змогу створювати специфічне інтерактивне середовище

підготовки майбутніх фахівців медичної галузі (Л. Максимчук, 2014а: 109).

Поєднання у тренінгу ігрових методів як засобів ІнтерТ, дозволяє здійснювати навчальний процес за допомогою рольових, дидактичних ігор, що дає змогу моделювати й імітувати ситуації з реального професійного життя, які певною мірою відображають як позитивні, так і негативні форми поведінки в діалогічній взаємодії лікаря з пацієнтом. З поступом культури і науки гра набуває нових форм, але не втрачає своєї значущості. Саме період кінця 60-90-х рр. ХХ ст. пов'язаний із вивченням дидактичних і розвивальних функцій гри, її впливу на активізацію пізнавальної діяльності особистості, процесу навчання студентів у цілому. Проводиться систематизація дидактичних ігор, розробляються і використовуються різні підходи до їх класифікації. Цьому сприяли дослідження І. Куліш (І. Куліш, 2001), І. Підласого (І. Підласий, 2004), П. Щербаня (П. Щербань, 2004) та ін.

Сучасні напрями дослідження проблеми пов'язані з розширенням сфери використання ігрових форм навчання й удосконалення методу імітаційного моделювання. Зумовлене це тим, що відносно одноманітна форма заняття вже не задовольняє педагогічну практику. Пошук шляхів удосконалення вищої медичної освіти, використання інноваційних технологій, засобів та методів навчання, найбільш адекватних сучасним педагогічним підходам, посилив інтерес науковців до нових форм занять (О. Корносенко, 2012: 37). Так, П. Вишневський вивчав особливості педагогічного управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі на основі інноваційних технологій (П. Вишневський, 2006); В. Завірюха окреслювала специфіку формування здатності до професійного самозростання студентів в умовах інноваційного навчання (В. Завірюха, 2007); науковці досліджували підвищення рівня професійної підготовки студентів засобами ігрових форм навчання (І. Полещук, 2005).

На основі аналізу праці Н. Дрінквотера (N. Drinkwater, 2008), який стверджує, що гра може поєднувати наявність імітаційного моделювання професійної ситуації та мети, досягнення якої є

основним завданням колективу (групи), припускаємо, що використання ігрових форм і методів сприятиме розвитку мислення в ІС – МЛ, підвищуватиме інтерес до навчального процесу, формуватиме відповідні практичні вміння і навички, необхідні для організації діалогічної взаємодії у професійній діяльності лікаря.

Професійно-комунікативній дидактичній грі притаманні наступні особливості опанування вміннями і навичками діалогічної взаємодії на різних рівнях («лікар – пацієнт», «лікар – лікар», «лікар – медична сестра», «лікар – родичі пацієнта» та ін.): наявність ролей; ситуацій, у яких розвиваються події; дії та оточення для здійснення гри; ігрові компоненти; наявність конфліктних ситуацій соціального, культурологічного характеру; обов'язкова спільна діяльність усіх учасників гри; контроль часу та перебігу гри; підведення підсумків гри та розгляд основних помилок, що були зроблені в ході гри (О. Довгоп'ят, 2009: 105–106).

Формування комунікативних умінь в ІС – МЛ як основи діалогічної взаємодії українською мовою має досить важливе значення, оскільки мова країни, в якій навчаються, є для них новою. Проте вивчення української мови як іноземної є необхідним для налагодження в ІС – МЛ діалогічної взаємодії у клінічній практиці, яка організовується з третього курсу навчання у медичних ЗВО. Тому використання ділової гри як способу практичного оволодіння українською мовою як іноземною має за мету формування, вдосконалення та розвиток навичок і умінь студентів-іноземців у різних видах мовленнєвої діяльності шляхом багаторазового та різноманітного виконання змодельованих у грі мовленнєвих дій, які стають особистісно значущими для суб'єкта навчання, оскільки є вмотивованими участю в ігровій діяльності. В основі ігрової взаємодії – організація спілкування між студентами на основі розподілу ролей та визначення ігрового сюжету (О. Довгоп'ят, 2009: 105–106).

Ігрова модель відтворює конкретні дії студентів у процесі розв'язання проблеми професійно-діалогічної взаємодії в імітаційній моделі. Методика проведення професійно-комунікативних дидактичних ігор має різнобічний характер. Але в будь-якому разі ігри проводяться за певною моделлю, яка складається

з таких етапів: підготовка учасників гри; вивчення ситуації, інструкцій, настанов та інших додаткових матеріалів; проведення гри; аналіз, обговорення та оцінка результатів гри. Відповідальним і змістовним є заключний етап професійно-комунікативних дидактичних ігор. На цьому етапі здійснюється обмін думками, дискутування, захист учасниками ігор своїх рішень і висновків, остаточний підсумок результатів гри. Під час професійно-комунікативної дидактичної гри ІС – МЛ мають змогу висловлюватися, сперечатися, дотримуючись свого рольового призначення. Вони вчаться аргументовано відстоювати свою точку зору, слухати опонентів, що, безумовно, сприяє формуванню не лише професійної компетентності (С. Жицька, 2013: 57), а й готовності до діалогічної взаємодії спочатку українською мовою під час навчання у медичних ЗВО, а надалі – в майбутній професійній діяльності лікаря, оскільки засвоюються вміння і навички її організації.

Отже, упровадження методу професійно-комунікативної дидактичної гри для створення професійно-комунікативних ситуацій у процесі підготовки ІС до діалогічної взаємодії відіграє значну роль у формуванні особистості майбутнього фахівця у сфері медицини. Тому його доцільно використовувати для організації самостійної роботи ІС – МЛ.

Розглянемо особливості використання методу групової дискусії (Cooperative learning), прикладами якої є інтеракції: «брейн-ринг» і «збори-диспут». Провідне значення у проведенні «брейн-рингу» має постать ведучого. Він повинен володіти якостями лідера, вміти спілкуватися, добре розуміти ціль і зміст ситуації. Таким лідером може бути викладач, а в ході розвитку гри – і хтось із учасників. Під час вільного неформального спілкування виявляється творчість та активність ІС у діях, натомість щезає страх помилитися. Вправа використовувалась для опанування ІС – МЛ навчальним матеріалом з української мови, розвитку навичок її використання у процесі діалогічної взаємодії у колективі.

Збори-диспут – інтеракція пізнавально-творчого характеру, мета якої поставити перед учасниками життєво важливе, склад-

не, справді суперечливе питання (або декілька таких питань, що об'єднані однією темою), виявити й зіставити різні думки, захоплюючи всіх колективним пошуком найкращого рішення (О. Куцінко, 2012: 251). Використання такого способу проведення заняття слід заздалегідь спланувати, учасники мають бути ознайомлені з усіма проблемними питаннями, вивчити та підготувати додаткові джерела інформації, щоб ефективно відстоювати свою точку зору. Ця вправа дає можливість не тільки перевірити знання ІС – МЛ з української мови, але й розвинути їхнє мислення та креативність у спілкуванні та організації діалогічної взаємодії.

Серед інших інтеракцій, які доцільно використовувати у формуванні готовності ІС – МЛ до діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності лікаря є метод перегляду та обговорення відеофрагментів. Зокрема, доцільно використовувати вправу «прес-конференція». Прес-конференція – пізнавально-творча робота студентів, що організовується у формі бесіди членів певної делегації лікарів з представниками мас-медіа (О. Куцінко, 2012: 251). На початковому етапі цієї вправи студентам пропонується розглянути проблемне питання та самостійно підготувати коротку доповідь-есе. Далі студенти об'єднуються у дві групи – «доповідачі» та «журналісти». Група «журналістів» вислуховує виступ «доповідачів» та готує питання з даної теми. Такий спосіб моделювання професійно-діалогічної та полілогічної ситуації дозволяє студентам відчутти себе справжніми лікарями, які проводять конференцію, інтерв'ю з представниками засобів масової інформації.

Інтегрування ІнтерТ полягає в такій організації навчального процесу, за якої неможлива неучасть студента в колективному, взаємодоповненому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання. Викладачем здійснюється проектування та конструювання змісту навчального процесу підготовки ІС – МЛ до діалогічної взаємодії в контексті майбутньої професійної діяльності, що передбачає структурованість навчального матеріалу з україномовних дисциплін, обґрунтованість управління пізнавальною діяльністю іноземних

студентів. Викладач стає автором проекту навчального процесу на основі сформованості його технологічного бачення, урахування особливостей і специфіки у відповідності з предметним змістом навчальної дисципліни, реалізація якого дозволить сформувати у майбутніх лікарів необхідні професійні якості, підготувати їх до майбутньої професійно-діалогічної взаємодії з пацієнтами.

З метою використання ІнтерТ у підготовці ІС – МЛ до професійної діалогічної взаємодії від викладача вимагається підготовленість до проведення інтерактивного заняття:

- необхідний та достатній набір інтерактивних методик і технологій, спрямованих на розвиток комунікативного потенціалу ІС, а також методик структурування, систематизації та алгоритмізації навчального матеріалу з метою забезпечення якісного засвоєння ІС – МЛ освітніх програм з української мови;
- методів психолого-педагогічної діагностики та корекції з метою максимально ефективного визначення індивідуальних психофізіологічних особливостей кожного студента, рівня його підготовки, спрямування розвитку сильних якостей особистості при одночасній корекції негативних рис характеру, недостатньо розвинутих здібностей і негативних тенденцій розвитку (О. Комар, 2014: 112).

Організація навчального процесу, орієнтованого на ІС – МЛ, що відбувається з використанням ІнтерТ, дозволяє викладачеві сформувати необхідні навички діалогічної взаємодії українською мовою. Схожі підходи можна спостерігати й у професійній підготовці фахівців медицини за кордоном, наприклад у Канаді. Так, Ю. Лавриш дослідила професійну підготовку медичних сестер в університетах цієї країни. Серед багатьох методів вона вказала на перевагу інтерактивних методів проблемно-пошукового навчання, що ґрунтуються на аналізі практичних ситуацій та інших інтеракціях (дискусії, обговорення, складання графічного плану теми, інтерактивні лекції, проведення лабораторних занять у симуляційних лабораторіях тощо). Такі

методи забезпечують формування вмінь і навичок вирішення практичних завдань, розвивають критичне мислення та спрямовані на інтеграцію діяльності викладача і студентів у процесі навчання, сприяють творчому підходу до розробки схеми занять та розширюють самостійну пошукову і дослідницьку діяльність студентів (Ю. Лавриш, 2009: 10–11). Однак, автор не зосереджує увагу на підготовці майбутніх фахівців медицини до діалогічної взаємодії.

Отже, формуванню в ІС – МЛ умінь і навичок організувати діалогічну взаємодію, необхідну для успішної майбутньої професійної діяльності лікаря, сприяють інтерактивні форми і методи навчання, які активізують процес здобуття відповідних знань, формують навички міжособистісної взаємодії на різних рівнях («лікар – пацієнт», «лікар – лікар» та ін.), а також впливають на розвиток їхніх особистісних якостей і культуру мовлення. Таким чином, такі форми й методи навчання є важливим засобом формування готовності до діалогічної взаємодії майбутніх лікарів-іноземців. Поєднання ігрового, групової дискусії, професійних діалогів, моделювання професійних ситуацій та тренінгових методів як складових ІнтерТ, дозволяє здійснювати навчальний процес за допомогою рольових, дидактичних ігор, що дає змогу моделювати й імітувати ситуації з реального життя, які певною мірою відображають як позитивні, так і негативні форми поведінки для опанування вміннями і навичками організації оптимальної діалогічної взаємодії лікаря з пацієнтом. Тому ІнтерТ є важливим засобом формування готовності ІС – МЛ до діалогічної взаємодії. Використання інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі медичних ЗВО передбачає формування в іноземних студентів умінь і навичок організувати професійно-діалогічну взаємодію українською мовою, необхідну для успішної апробації професійної діяльності лікаря під час навчання в українському медичному ЗВО. Завдяки участі майбутніх лікарів у інтеракціях в іноземних студентів формуються навички міжособистісної взаємодії українською мовою, що впливають на розвиток особистісних якостей і культури мовлення.

4.1. Закономірності розвитку професійної лінгводидактики

У попередніх параграфах ми спробували узагальнити досвід минулих років. У заключному розділі доцільно звернути увагу на перспективні напрямки подальших досліджень. Насамперед у лінгвістиці, дидактиці, лінгводидактиці головну увагу доцільно звернути на **закономірності навчального процесу**. Свідомо чи несвідомо автори уникають цієї проблеми, розуміючи її складність. Очевидно, що дослідження досягає рівня науки, коли вчені зможуть встановити і перевірити на практиці закономірності процесу, який вивчається. Філософи прийшли до висновку, що закон, або закономірність як певна тенденція передбачає три основні завдання: **опис, пошук причин, передбачення**. Професійна лінгводидактика не є винятком. **Опис** досягається переходом від аналізу до синтезу, вміння опрацьовувати значні масиви інформації, використання переваг компаративістики, щоб заново не відкривати те, що віддавна відомо в інших країнах. Пошук **причин** потребує значно вищого рівня узагальнень. Прогностична оцінка дозволяє визначити якісні характеристики роботи, уникнути хаотичності, оперативно реагувати на виклики сучасності.

Важливими є організаційні заходи. Маємо на увазі появу в закладах вищої освіти кафедри лінгводидактики та іноземних мов, кафедри філології та лінгводидактики, кафедри українознавства і лінгводидактики, кафедри англійської філології та лінгводидактики, кафедри лінгводидактики та журналістики,

лабораторії лінгводидактики. **На часі і поява кафедри професійної лінгводидактики.**

Особливу увагу потрібно звернути на закономірності в дидактиці. Розглянемо вирішення цього питання в одному з найкращих підручників І.П. Підласого, який присвятив цій проблемі окремий розділ. На думку відомого фахівця, закономірності є фундаментом дидактичної теорії. Основні закономірності поділяються автором на шість груп: процесуальні (мета, зміст, методи, засоби, способи, форми педагогічного співробітництва), гносеологічні (пізнання об'єктивної дійсності, фактів і законів природи і суспільства, себе), кібернетичні (циркуляція інформаційних потоків, управління засвоєнням інформації), психологічні (пізнавальна діяльність, спілкування, співробітництво), організаційні (організація праці, матеріально-технічне забезпечення, стимулювання, продуктивність), соціологічні (соціальна взаємодія, значимість навчання). Для кожної групи підібрані вдалі приклади. Підкреслено значимість основних філософських законів: єдності і боротьби протилежностей, переходу кількості в якість, заперечення заперечення. Виокремлені закономірності мети; закономірності змісту; закономірності єдності чуттєвого, логічного і практичного компонентів; єдності навчання і учіння; закономірності використання методів навчання; закономірності стимулювання; закономірності динаміки; закономірність якості. Серед загальних дидактичних закономірностей підкреслено важливість збереження, зворотного зв'язку, мінімуму. І.П. Підласий для кожної загальної закономірності пропонує систему часткових закономірностей. Наприклад, для процесуальних закономірностей пропонується 15 часткових закономірностей: пропорційна залежність результатів від тривалості навчання, обернено пропорційна залежність продуктивності засвоєння знань від кількості матеріалу, залежність результативності навчання від усвідомленої мети, ефективність діяльнісного підходу тощо (І. Підласий, 2007: 191–223). Зауважимо лише один дискусійний аспект проблеми. Необхідна диференціація **закономірностей**, відокремлення їх від принципів, методів навчання і учіння. **За аналогією з філософією доцільно виокремити**

декілька основних закономірностей, на основі яких будуть вибудовуватися теоретичні засади дидактики. Назвемо лише один приклад. У недалекому минулому популярністю користувався висновок невідомого автора, запозичений у британських бібліотеках В. Ульяновим: «Від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього до практики такий діалектичний процес пізнання істини, пізнання об'єктивної реальності». Мало хто звертав увагу на той факт, що діалектика передбачає не лише лінійну послідовність процесу, але й зміну послідовності. За певних обставин на першому місці може бути практика, а при певних умовах – абстрактне мислення.

Цей напрям досліджень залишиться одним із найбільш актуальним і для дидактики вищої школи.

Варто відзначити збільшення уваги до окремих питань професійної лінгводидактики в підручниках з педагогіки. Для прикладу розглянемо книгу І.Д. Беха «Виховання особистості». Відомий український вчений в окремому розділі аналізує особливості мовлення і вольового розвитку особистості (генетичні перетворення мовлення, внутрішнє мовлення як механізм довільної регуляції поведінки, психологічні чинники дієвості мовленнєвого впливу). Автор розглядає питання потреби якісних змін у вищій школі в напрямі переходу до професійного самовираження в реальних умовах, підкреслює зростання інтересу до спілкування і навчання спілкуванню як цінності людської індивідуальності, переваги евристики, взаємодії студентів, важливість соціально-психологічних тренінгів. Окремої уваги заслуговують закономірності мовленнєвого розвитку, аналіз мовлення з погляду його регулятивної функції, усунення внутрішніх перепон у процесі спілкування, емоційним аспектам судження, переваги недирективного спілкування (І. Бех, 2008).

Доцільно звернути увагу на перспективні монографічні дослідження, присвячені культурі писемного мовлення (О. Царик, 2016; 2017). Розглянемо для прикладу екзамену для майбутніх учителів класичних мов на початку ХХ століття. Під час екзамену «з латинської й грецької мов від кандидатів вимагали досконалого знання граматики двох мов, підсиленого порів-

няльною лінгвістикою. Латинська мова передбачала перевірку стилістичних навичок при виконанні письмових завдань. Також важливу роль при складанні мовного екзамену відіграло прочитання основних творів класиків, на основі яких кандидат готував письмову роботу. З грецької та римської історії важливим є знання основних історичних фактів, найважливіших джерел, а також розуміння взаємозв'язку історичних явищ, історії культури і мистецтва» (О. Царик, 2016: 119–120). Навіть цей частковий перелік нагадує «інтегральне мислення», яке визначається як пріоритет у сучасних умовах.

У поєднанні з ретроспективною оцінкою усного мовлення, з врахування специфіки закладів вищої освіти і професійної діяльності можна очікувати на серію кандидатських і докторських дисертацій.

Розвиток професійної лінгводидактики неможливий без використання досягнень психологічної науки. Не випадково видатний український психолог Г. Балл у післямові до антології «Гуманістична психологія», оцінюючи переваги цього напрямку в науці підкреслив: «Для різних сфер суспільного життя виявляються вельми цінними ретельно опрацьовані психологами-гуманістами принципи ефективної діалогічної взаємодії (як відомо, у ХХ столітті завдяки працям М. Бубера, М. Бахтіна та інших переосмислено поняття «діалог»: якщо традиційно воно характеризувало лише форму спілкування, то нині в його змісті робиться наголос на повазі до партнера і щирій налаштованості на співпрацю з ним, на внутрішніх діалогах, що розгортаються у психіці індивіда, нарешті, на діалогічних механізмах функціонування культури). Пославшись на статтю (Балл, 2001), спеціально присвячену розглядові згаданих принципів, торкнусь тут лише одного з них – чи не найголовнішого. Він передбачає прийняття партнера таким, яким він є, у поєднанні з орієнтацією на його найвищі досягнення (реальні й потенційні) на перспективу, що відкривається перед ним. Наголошу, що тут ідеться не лише про партнера-індивіда (зокрема, клієнта чи учня з яким працює, відповідно, психотерапевт або педагог), а так само про соціальну групу, суспільний рух, наукову школу тощо» (Г. Балл,

2001: 248). Коли буде підготовлена хрестоматія з професійної лінгводидактики, такі концентровані думки будуть викликати особливу увагу дослідників.

Закономірно, що психологи запропонували книги, які мають безпосереднє відношення до професійної лінгводидактики. Як приклад назвемо книгу Л.Е. Орбан–Лембрик «Психологія професійної комунікації» Авторка унікальної книги аналізує сфери спілкування, проблематику спілкування і самотності, структурування комунікативного процесу, етнопсихологічні особливості спілкування, вплив міграційних процесів, вплив кризових періодів життя особи та суспільства, професіоналізацію ділових міжособистісних стосунків, мистецтво говоріння і слухання, акмеологічні технології спілкування (Л. Орбан–Лембрик, 2010).

У найближчий час можна очікувати узагальнення досвіду спілкування в умовах війни.

Важливим і перспективним напрямком досліджень залишається психопедагогіка і психодидактика. Е. Стоунз з вісімнадцяти розділів чотири присвятив безпосередньо питанням мовлення та спілкування, а в інших аналізував важливі для професійної лінгводидактики аспекти. Зокрема це особливості програмованого навчання, оцінювання знань, переваги і недоліки тестів, ефективність навчання і учіння (Е. Стоунз, 1984).

Колектив авторів у книзі «Психодидактика вищої школи: інноваційні методи навчання» акцентував увагу на питання управління знаннями, евристичні технології, тренінги, рольові ігри, рефлексію, дебрифінг, кейси, навчальні задачі, ефективність лекцій та семінарів (В.О. Вихрущ, С.В. Гуменюк, О.А. Вихрущ–Олексюк, 2017).

З кожним роком зростає актуальність праксеології як науки про досконалу діяльність. На особливу увагу заслуговує досвід польських колег. Закономірним є успіх британського автора Тоні Бьюзена, який написав понад сто книг, присвячених проблемам швидкісного читання, розвитку мислення, використання «карт розуму», які в Україні більше відомі як опорні схеми В.Ф. Шаталова.

Розглянемо ще декілька важливих аспектів професійної лінгводидактики. Як позитивний факт відзначимо збільшення кількості праць, присвячених особливостям навчання дорослих. Саме **андрагогіка** покликана реагувати на зміни і виклики сучасності. І хоча принцип врахування вікових особливостей віддавна став аксіомою, його практична реалізація, особливо в умовах глобалізації, функціонування особистості в умовах полікультурного середовища, залишається недостатньо вирішеною. Розглянемо вирішення проблем професійної лінгводидактики у монографіях і підручниках. Зокрема в монографії «Андрогогічна парадигма: загальнонауковий контекст» узагальнено зарубіжний та вітчизняний досвід і виокремлено ряд важливих аспектів: доросла людина відзначається вищим рівнем самосвідомості, самоствердження, прагненням до самореалізації; пошук методів важливих для успішної практичної діяльності; свобода вибору; автономність; акмеологічний підхід в основі якого пошук закономірностей досягнення найвищого рівня розвитку; компетентнісний підхід; діалогічний підхід, комунікативний підхід; контекстне навчання, установка на майбутню професійну діяльність; інтеграція освіти, науки, виробництва; задачний підхід; теорія множинного інтелекту (Г. Гарднер); таксономія Б. Блума; емоційно сприятливе навчання; проектно орієнтоване навчання; кейс метод (В. Вихрущ, 2019). Більшість з вищеназваних ідей опрацьовуються і в працях інших провідних фахівців з актуальних питань андрагогіки. Важливість досягнень андрагогіки для професійної лінгводидактики пояснюється тим, що ця інформація необхідна для організації навчального процесу, може використовуватися у професійній діяльності, а також актуальна для самовдосконалення особистості.

Підкреслимо неперервність пошуку ефективних методів у дидактиці. Наприклад автори цікавої книги «Інструментарій з управління знаннями: методика зберігання та поширення досвіду» запропонували 22 пропозиції, які лише підкреслюють інтеграцію різних наук: огляд виконаної діяльності, збалансовані показники, мозковий штурм, брифінг і дебрифінг, колегіальне тренування, спільнота практиків, інтерв'ю «на виході», капіталі-

зація досвіду, фасілітація, успішні практики, ярмарок знань, карта знань, мережа знань, отримані уроки, наставництво, відкритий простір, допомога рівних / колег, методика «розповідей», SWOT – аналіз, візуалізація, методика «світового кафе», методика «жовтих сторінок» (Інструментарій з управління знаннями: методика зберігання та поширення досвіду, 2013). Як бачимо автори поєднують інформацію з педагогіки, психології, соціології, теорії управління, економіки.

Не випадковою є увага до окремих аспектів професійної лінгводидактики авторів монографій, які досліджували питання розвитку університетської освіти. Наприклад у колективній монографії «Якість університетської освіти» (2016 р.) були розглянуті такі перспективні питання як передумови якісної підготовки вчителів в Україні, підготовка майбутніх учителів у німецькомовних країнах, особливості акредитації вищих навчальних закладів у США, розвиток вищої медичної освіти й питання забезпечення якісної підготовки лікарів в Австрії. У той же час ряд параграфів монографії мав безпосереднє відношення до професійної лінгводидактики: спільна продуктивна учбова діяльність студентів у навчальному процесі: теоретико-методичне підґрунтя; творчі здібності як фактор підвищення якості освіти; співвідношення критичного і дивергентного мислення як передумова розвитку творчої особистості; культура мовлення особистості в системі університетської освіти; особливості формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності; понятійно-категорійний апарат крізь призму педагогічної науки.

У 2017 р. була опублікована колективна монографія «Якість вищої медичної освіти». Знову стаємо свідками уваги до важливих питань лінгводидактики: викладання іноземних мов в історичній ретроспективі в контексті якісної підготовки майбутнього лікаря; іншомовна компетентність як феномен формування культури майбутнього лікаря в системі медичної освіти; культура мовлення як основа професійної комунікації майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах; особливості професійно-мовленневої підготовки майбутніх лікарів до

використання латинської термінології; удосконалення якості медичної освіти крізь призму формування термінологічної компетентності майбутніх лікарів у процесі вивчення латинської мови; вплив іншомовної комунікації на якість формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів; технології вивчення іншомовної лексики студентами медиками.

Ми назвали назви цих параграфів тому, що це перспективні монографічні дослідження, які будуть визначати систему науково-методичного забезпечення професійної лінгводидактики.

Значні зміни відбуваються у системі науково-методичного забезпечення української мови за професійним спрямуванням. На першому етапі відбувся процес утвердження цієї дисципліни, опублікована серія посібників і підручників які дозволили викладачам вищих закладів освіти організувати навчання, враховуючи особливості майбутньої професії. Проблемою була спроба поєднати рівень філологічних факультетів з потребами фахової підготовки, зокрема, майбутніх лікарів. Зауважимо, що значні зміни відбулися в загальноосвітніх школах. Значно більше уваги звертається на мовленнєву культуру учнів, елементи риторики, діалоги. На часі нове покоління практикумів, які допоможуть підготуватися до професійного спілкування майбутнім стоматологам, фармацевтам, терапевтам, хірургам та ін. А такі питання як анамнез, ятрогенія, спілкування з пацієнтами, які завершують життєвий шлях, їх родинами ще очікують на системні узагальнення.

Назвемо перспективні, на нашу думку, напрямки подальших досліджень у професійній лінгводидактиці.

Війна Росії з Україною викликала неймовірне збільшення міграційних процесів. Мільйони українців переїхали із східних областей в західні регіони країни. Їх адаптація до нових умов, у тому числі мовленнєвого середовища, потребує серії монографічних досліджень. Необхідна цілеспрямована підготовка фахівців для комунікації з воїнами на всіх етапах їх діяльності.

Значна кількість українців різного віку емігрували в інші країни. Вивчення ними традицій, культури, мови цих країн передбачає значну кількість наукових узагальнень, що матиме важливе значення і для повернення їх в Україну.

Українська мова за професійним спрямуванням потребує подальшої інтеграції та диференціації. Під інтеграцією маємо на увазі тезис Я.А. Коменського про третій рівень пізнання, який в експертів Римського клубу отримав назву «інтегральне мислення». Диференціація дозволить на основі загальних правил розвитку мовленнєвої культури, наприклад медичних працівників, перейти до спеціалізації (медсестри, стоматологи, фармацевти, лікарі та ін.).

Вивчення студентами декількох іноземних мов потребує відповідних узагальнень. Дидактичні основи вивчення латинської мови, сучасних іноземних мов потребують нового рівня теоретичних узагальнень, систематизації досвіду минулих років.

Українська вища освіта залишається привабливою для молоді з інших країн. Тому на часі монографії, підручники нового покоління. Авторам буде необхідно враховувати не лише специфічні особливості майбутньої професійної діяльності, але й країну сталого проживання студента. Адже вивчення української мови молодими людьми з Польщі, Індії, Марокко, Китаю має свої особливості.

Нова редакція правопису обумовлює нові вимоги до підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти.

Навчання упродовж життя, яке вперше обґрунтував Я.А. Коменський обумовлює важливість розвитку мовленнєвої культури в системі підвищення кваліфікації фахівців.

Враховуючи дидактичні аспекти доцільно виокремити декілька основних напрямків: поглиблене вивчення рідної мови; вивчення іноземних мов професійного спрямування; дидактичні закономірності навчання і учіння; розвиток комунікативної культури.

Не втрачає актуальності проблема системи базових понять, що потребує інтеграції зусиль фахівців багатьох наук. Тим більше, що в даний час стаємо свідками порушення більшості вимог логіки щодо дефінування, заміни традиційних понять на популярні зарубіжні аналоги.

Сучасні філософи починають розробляти порівняно новий напрям досліджень, щодо наукового **обґрунтування логіки за-**

питань, що відіграє важливу роль в окремих видах професійної діяльності, достатньо згадати анамнез і ятрогенію в медицині. Це підвищить рівень наукових досліджень, поліпшить якість експертних оцінок.

В Україні недостатня кількість монографій, дисертацій, присвячених проблемі академічного письма, особливо початковим етапам на рівні учнів, студентів, аспірантів. Виокремимо перспективність ідеї раннього наукового старту.

Хоча в роботі зі старшокласниками на рівні підручників помітні якісні зміни, інерційність освітньої системи, узагальнення практики роботи з вчителями, студентами, аспірантами дозволяє зробити висновок, що читання і розуміння тексту, монолог, діалог, полілог, вміння чути себе і співрозмовника, надалі залишаються актуальними на особистісному рівні. Тому праці з питань комунікативної лінгвістики є своєчасними і необхідними.

Цікавими та перспективними стануть монографії присвячені систематизації, класифікації, динаміці помилкових дій учасників навчального процесу, основам редагування наукових текстів.

Нові технічні можливості обумовили важливість дистанційного навчання і учіння, появу електронної лінгводидактики. Перші праці присвячені проблемам електронних підручників засвідчують необхідність подальших пошуків. Створення у вищих закладах освіти центрів симуляційного навчання дозволяє передбачити в недалекому майбутньому можливостей моделювання важливих аспектів розвитку мовленнєвої культури фахівців.

Значні перспективи має психодидактика. Адже концентрація уваги, мнемотехніка, психологія успіху, дидактика творчості потребують психологічного підґрунтя.

Доцільно виокремити особистісно орієнтоване навчання, важливим елементом якого є самооцінка, програмування першого розвитку упродовж життя.

Філософія дидактики дозволить наблизити досягнення гносеології до потреб практики.

Найбільш перспективним як у науковому контексті, так і в практичній діяльності залишиться інтегральне мислення, ін-

тегральний, мультимодельний підхід до вивчення всіх аспектів життєдіяльності людини. Професійна лінгводидактика не буде винятком. Від емпатії, вміння чути себе та співрозмовника, опрацювання та поширення інформації до модуляції голосу, ці та десятки інших аспектів стануть предметом вивчення нової науки, яка має славне історичне минуле і не менш цікаве майбутнє.

4.2. Блогосфера в системі професійної лінгводидактики

Професійна лінгводидактика, якщо вона хоче відповідати статусу науки, повинна реагувати на виклики сучасності та передбачати розвиток подій. Основними викликами сьогодення є війна, яка на підготовчому етапі мала характер інформаційного протистояння. На фоні війни дещо зменшилася увага до пандемії, хоча ця проблема надовго. Викликом найближчих років стане демографічна катастрофа. Історія України в найгірші часи не знала еміграції таких масштабів. Демографічна криза в європейських країнах сприятиме тому, що будуть створені умови для того, щоб з мільйонів українців, особливо молоді, значна частина залишилася на їх території. Ці системні виклики обумовлюють зростання уваги до електронних форм комунікації, починаючи від побутового спілкування, завершуючи дистанційним навчанням, медичними консультаціями, психологічною допомогою в кризових ситуаціях. Не варто применшувати і негативного впливу: маніпуляція, зміна системи традиційних цінностей, агресія, розчарування, спонування до самогубства.

Розглянемо оцінку блогерами змін, які відбулися в 2022 році. Софія Безверха стверджує: «Блогерство я сприймаю як культурно-просвітницьку діяльність. Соцмережі дають можливість ділитися власною творчістю з аудиторією, комунікувати з підписниками. На блозі не заробляю, тому суттєвих змін у веденні блогу не відчула. Однак бачу, що реклами в соціальній мережі «Інстаграм» стало набагато менше. Зазначу, що сьогодні доводиться фільтрувати інформацію, яку публікуєш. Особливо при-

скіпливо оцінюєш кожне написане слово. Бо мене можуть читати співгромадяни, які служать, які втратили близьку людину, які знаходяться під окупацією. Ти маєш розуміти, що викладена в «історіях» чашка кави когось надихне, а когось образить чи обурить. Загалом протягом першого місяця повномасштабного вторгнення більшість контенту стосувалася новин про війну. Крім того, часто блогери робили репости про збір коштів для військових, пошук транспорту для евакуації цивільних тощо. Пройшовши цей період, я повернулася до публікації важливих науково-популярних матеріалів, надихаючих постів. Помітила, що наразі для аудиторії актуальними є історично-політичні розвідки. Наприклад, добірка фактів про знищення української мови. Українці нарешті зацікавилися своєю історією, культурою. Чимало фактів із нашої історії віками замовчували. Тому тепер люди шукають відповіді на принципові історичні питання, які знову на часі. Сподіваюся, що надалі ця тенденція продовжиться. Адже культурно-просвітницький контент, на жаль, не був таким популярним раніше». На думку Тетяни Фірлей, «з початком війни блогосфера зазнала значних трансформацій. Упродовж перших тижнів контент був винятково інформаційний. Якщо гумор і траплявся, то на тему повномасштабного вторгнення. Тому я вирішила менше часу проводити в рекомендаціях тиктоку, бо всюди переважала військова тематика. Це створює відчуття підвішеного стану, немає ресурсу робити навіть буденні справи, а хочеться рухатися, надихатися. Тож намагалася знімати максимально позитивні відео, свою рутину. Тоді люди почали писати, що це саме той контент, який наразі необхідний. Сьогодні більшість блогерів повернулися до звичного їм формату, різноманіття контенту відновилося. Зізнаюся, по заробітку війна неабияк вдарила. Помічаю, що деякі блогери оголошують знижки на рекламу. Особисто втратила 90% джерел доходу. Таргетована реклама з тиктоку зникла. На блогерів-мільйонників це, можливо, й не сильно вплинуло, але для невеличких блогерів подібні зміни суттєві. Загалом блогосфера потихеньку повертається до звичайного життя, однак аудиторія стала більш свідомою й вимогливою. Приємно спостерігати, як деякі медійні особистості

переходять на українську мову. Сподіваюсь, що це не тенденція, а невідворотний процес. Українська мова – показник свідомості і самоідентифікації. Тому останні два роки ізольую себе від російськомовного інформаційного простору». Марія Расчупкіна підкреслює: «Ми всі змінилися. Перші кілька днів усі намагалися оговтатися, потім думали, що далі... Зараз, на третьому місяці війни, блогери єдині, як ніколи раніше. Генерують цікаві патріотичні рішення, а тренди соцмереж зараз потрапляють просто у саме серце. Війна зробила те, чого ворог не очікував – зміцнила нашу віру та любов до України. Якщо брати книжкові блоги, то інфлюенсери почали більше говорити про книжки українських авторів. Раніше деколи траплялися книжки російською чи російського автора, а сьогодні це – табу. Оформлення сторінок замайоріло синьо-жовтими кольорами, багато хто робить патріотичні фотосесії, популяризує українську музику... І це прекрасно! Як на мене, у роботі блогерів буде цінним вміння приймати швидкі рішення, адаптуватися, протидіяти дезінформації та маніпуляціям, їм знадобляться навички кризових комунікацій. Також зростає потреба в україномовному контенті, актуальність української мови – на найвищому рівні. Дуже тішуся тому, як блогери заговорили українською. На новий рівень українські блоги навряд чи вийдуть, але розвитку мови це допоможе. Думаю, ця тенденція вже такою і залишиться» (Я. Созанська, 2022).

Ця інформація важлива як для сучасності, так і для майбутніх узагальнюючих досліджень. Використавши контент аналіз, можна буде отримати чіткий перелік характерних змін, виявити тенденції та закономірності процесу.

Необхідно звернути увагу ще на перспективний напрям досліджень. Маємо на увазі зміни в мовленнєвій культурі. Зокрема, дослідники, аналізуючи «мову ненависті» підкреслюють, що це з одного боку «данина моді, наслідування закордонних колег, а з іншого – спроба систематизувати, обґрунтувати сучасні реалії пропаганди, вияв усього негативного, переважно пов'язаного з недотриманням прав людини, принципів толерантності (у т. ч. етнічної, расової, релігійної, гендерної тощо). Отже, очевидною є потреба оцінки самого поняття «*мова ворожнечі*» та відповід-

ного його окреслення як нового терміна. Висока частотність у науковій літературі, спроба задіяти його і в правничому контексті, використання у публічних дискусіях засвідчують, що аналізоване поняття багатьма сприймається як термін, однак залишається розмитим, чітко не визначеним, позбавленим основних термінологічних рис. До цього часу немає прийнятної наукової, коректної, загально визнаної вченими дефініції... Помітною є й невідповідність українського аналога англійському оригінальному поняттю «*hate speech*», де *speech* не означає мова. Тут ідеться швидше про мовну діяльність, мовлення, висловлювання. Тому якщо й запозичувати це поняття, то окреслювати як «*висловлювання нелюбові / ненависті / огиди*». На нашу думку, навіть у такому варіанті воно більш прийнятне, таке, що відповідає суті явища. Тобто відображає основне – конкретне застосування мовних ресурсів у конкретних умовах, не вказує на якусь окрему універсальну мову ненависті, образ і приниження. Будь-яка мова має невичерпний потенціал для вираження думки – як позитивної, нейтральної, так і негативної. І тільки мовець обирає найбільш прийнятне для нього. До прикладу, таврування, навішування ярликів, негативна оцінка може здійснюватися за допомогою, на перший погляд, нейтральних ресурсів мови (згадаймо, якого значення набувають «*брат, братні народи*» в устах російських пропагандистів); інтелектуальне шахрайство, омана, підміна понять відбуваються часто на основі переосмислень, уживання слів із невластивими їм значеннями (як у словнику російських пропагандистів своєрідний сенс мають такі одиниці, як *хунта, фашисти* etc.)» (Я. Шебештян, Г. Шаповалова, 2018).

Про актуальність проблеми свідчать систематичні огляди блогосфери для читачів від UAINFO. У центрі уваги авторів, які проводять аналітичну оцінку блогосфери в Україні, питання війни. Зацікавленість викликає структурний поділ матеріалів: політика, суспільство, економіка, надзвичайні події, світ, культура, знання, ТЕСН, здоров'я, спорт. Автори використовують також «блогожаби», воюючи з ворогами з допомогою гумору.

У блогосфері розглядаються також різнопланові аспекти допомоги біженцям.

Розглянемо особливості використання блогів і блогосфери в контексті вищеназваних викликів, а також в умовах переходу до інформаційного суспільства. Ми підкреслюємо важливість перехідного періоду, так як кожна країна має свій темп розвитку, частина населення ще не підготовлена до використання переваг інформаційних систем, доступність технічного забезпечення не завжди співпадає з купівельною спроможністю, рівень інформаційної культури, особливо в процесі спілкування, потребує системного поліпшення науково-методичного супроводу на якісно вищому рівні. Важливим є висновок, що «поява глобальної мережі інтернет є новим етапом розвитку людства, що характеризується домінуючою цінністю інформації, новою соціальною диференціацією за принципом «наближеності до знання», симбіозом соціальної організації з інформаційними технологіями. Як особливий вид соціального спілкування, масова комунікація через мережу інтернет здійснюється в масштабах усього суспільства і є найважливішою умовою суспільного розвитку» (Н. Білан, 2015: 51). Зауважимо, що блоги і блогосфера вийшли за рамки однієї професії, а набувають масового характеру, охоплюючи практично всі сфери життєдіяльності.

Нові умови і вимоги обумовлюють необхідність змін у системі професійної підготовки фахівців. Наприклад В. Д. Демченко, аналізуючи засади розвитку Дніпропетровської школи журналістики, звернув увагу на той факт, що «журналістика в її нинішньому вигляді функціонує в гострому комунікативному суперництві та взаємодії, інтеграції з іншими інформаційними каналами, внаслідок чого виникає певний новий сегмент комунікативного простору. Крім того, медіа інтегровані в складну систему комунікацій, різнобічно взаємодіють з іншими суб'єктами інформаційної діяльності – рекламою, зв'язками з громадськістю в усіх різновидах. Подібна конвергенція суттєво впливає на окремі елементи цього інтегрованого міксу. Іншими словами, така полісуб'єктивність інформаційної діяльності повинна супроводжуватись поліоб'єктивністю спостережень у сфері теорії кожного з суб'єктів. Конвергенція віддзеркалює процес інтеграції, підсумком якого стає поява об'єкта, що набуває не просто

певної суми вихідних якостей, а й певної нової системної якості. Конвергенція у сфері масової комунікації безумовно виникає внаслідок цивілізаційних передумов, є наслідком глобалізації та дигіталізації» (В. Демченко, 2013).

Дослідники акцентують увагу на зміні парадигми медіасередовища, динамічності процесу об'єднання, який охоплює технологічну, економічну, а також конвергенцію контенту, що становить «новий тип взаємодії між продуцентом і споживачем, де споживач через інтерактивність може стати співтворцем... Попри прагнення людини, переобтяженої інформацією, відокремити різні сфери власного життя – роботу, дозвілля, родину тощо – суспільні зміни характеризуються появою нових понять, насамперед це multitasking, або одночасне виконання кількох завдань», що в сумі обумовлює перехід до крос-медіа «пересування користувача різними медійними платформами й ознайомлення з різними типами інтерпретації теми. Очікуваний результат полягає в кращому сприйнятті інформації та оптимізації засвоєння змісту повідомлення, у посиленні ефективності впливу, завдяки множині можливостей» (Г. Сарміна, 2017: 90).

Для оцінки актуальності проблеми звернемо увагу на декілька важливих публікацій. Закон України «Про інформацію» закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає особу та суспільство від неправдивої інформації. Важливим є перелік галузей інформації: політична, економічна, духовна, науково-технічна, соціальна, екологічна, міжнародна, а також перелік основних принципів інформаційних відносин (гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації та свобода її обміну; об'єктивність, вірогідність інформації; повнота і точність інформації; законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації) (Закон України «Про інформацію», 2022). Власне кажучи, даний закон визначає правові засади і сучасної блогосфери.

Особливої актуальності набуває проблема комунікації, інформаційної культури сучасної молоді. У контексті досліджуваної проблеми доцільно підкреслити значимість того факту, що Верховна Рада України на законодавчому рівні звернула увагу на проблему булінгу в навчальних закладах, який розглядається як діяльність (або бездіяльність) учасників освітнього процесу, спрямована на психологічне, фізичне, економічне, сексуальне насильство, в тому числі з використанням засобів електронної комунікації.

Для успішної протидії цим викликам важлива роль відведена журналістам, а також іншим фахівцям, які працюють в інформаційному просторі. Проблема функціонування особистості в умовах інформаційного суспільства викликає дедалі більшу увагу дослідників. Питання медіаосвіти в процесі професійної підготовки журналістів є предметом досліджень українських учених. Н. Білан, В. Демченко, Г. Сарміна, О. Полумисна в навчальному посібнику «Електронна журналістика» аналізують жанрову своєрідність, принципи роботи журналіста в мережевих ЗМІ, соціальних мережах, блогах. Розглядається система головних понять: «блог», «блогер», «блогосфера», тенденції розвитку блогосфери в Україні та світі, створення блогу на платформі «LiveJournal», «Blogger», «Hiblogger.ua», види постів: новина, огляд, інтерв'ю, есе, репортаж, щоденниковий запис тощо (О. Полумисна, 2014). Т. Варенко розглядає виховний потенціал ведення студентами блогів академічних груп у межах навчально-педагогічного процесу, обґрунтовує ефективність впровадження такої практики в навчально-виховний процес вищої школи. На думку автора, студентський колективний блог, координований викладачем і тематикою навчальної програми, сприяє розвитку уміння вести діалог з учасниками дискусії, керуватися принципами толерантності, підвищується рівень самоорганізації і самодисципліни, зростає самооцінка й упевненість, формуються навички використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій (Т. Варенко, 2016). Значний внесок для дослідження різноманітних аспектів комунікації, інформаційної культури особистості має оригінальний

проект, присвячений практичним аспектам української блогосфери (Українська блогосфера, 2018).

О. Косович у кандидатській дисертації розглядає актуальні питання досліджуваної проблеми на матеріалах мас-медіа та Інтернет видань у Франції, а в докторській дисертації всебічно аналізує особливості інноваційних процесів на матеріалі онлайнових видань (О. Косович, 2015).

Основи якісного блогерства розглядаються в оригінальному посібнику О. Чекмишева і Л. Ярошенко (О. Чекмишев, Л. Ярошенко, 2014). Значимість блогів у соціальних мережах розглядає О. Лівіцька (О. Лівіцька, 2020).

Важливі аспекти використання досвіду Польщі висвітлено в працях вітчизняних дослідників: О. Янкович, К. Біницька, В. Очеретний, І. Кузьма; А. Кузьмінський, О. Кучай, О. Біда. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищих школах Європи узагальнено в працях О. Товканець. А. К. Куліченко, Т. В. Сотник, К. В. Стадниченко аналізують цікавий досвід використання блогів у процесі розробки електронного портфоліо як засобу розвитку креативності викладача іноземної мови.

Проблемам блогосфери присвячені праці зарубіжних вчених: С. Карлос, Б. Гарінгтон (B. Harrington), П.-Й. Рау і В. Шнейдер та інші.

Дослідники підкреслюють значимість праць з питань інтернет-комунікації: П. Абджон, Д. Белл, Ж. Далез, Дж. Гелбрейт, У. Еко. М. Кастельс, Е. Кінг, Н. Кляйн, А. Корсані, М. Лаззарато, М. Маклюен, І. Масуда, А. Негрі, Х. Раффін, Р. Реддік, Е. Скотт, Г. Тардт, А. Турен, Б. Уільямс, М. Фуко, М. Хардт, Т. Хассей.

Звернемо увагу на теми дисертаційних досліджень у зарубіжних країнах: «Віртуальна мовна особистість у дискурсивному просторі воєнної блогосфери (на матеріалі німецької мови)», «Експериментальне дослідження російського мультимедійного тексту інтернет-блогу в аспекті ціннісного впливу», «Лінгвостилістичні і когнітивно-прагматичні характеристики дискурсу академічної блогосфери (на матеріалі англійської мови)», «Лінгвокультурологічні особливості корпоративного блогу як жанру інтернет-комунікації: на матеріалі англійської і російської

мови», «Жанрова динаміка дискурсу блогосфери: соціолінгвістичний аспект», «Управлінська взаємодія в соціоінформаційній блогосфері».

У той же час залишається значна кількість невирішених питань. Серед них: використання блогів у системі професійної підготовки журналістів; психолого-педагогічний супровід, протидія маніпуляції свідомості в молодіжному середовищі; система науково-методичного забезпечення переходу до інформаційного суспільства; блогосфера в умовах інформаційної війни; переваги і недоліки комунікації у віртуальному середовищі. Недостатньо вивчений зарубіжний досвід використання блогосфери з метою підвищення рівня педагогічної культури батьків і вчителів.

Розглянемо питання блогів і блогосфери на прикладі декількох країн. Українські автори як перспективне завдання розглядають предмет «Блогінг» у шкільних програмах майбутнього. Більше того, це явище розглядається в контексті нового покоління Z. Дослідники доводять, що уперше англійське слово *blogosphere* жартома вжив Бред Грехем 10 вересня 1999 року, його фраза звучала так «Goodbye, cyberspace! Hello, blogiverse! Blogosphere? Blogmos?». Відзначається вдалий проєкт «Українська блогосфера» (лютий 2008 року). Автори насамперед виокремлюють проблемні питання блогосферської етики: правдивість (достовірність) інформації, відповідність фактів, причин та висновків тому, що описується в блозі; суб'єктивність опису; плагіат (авторське право, дозволи на публікацію, посилання на першоджерело), чесність щодо власного авторства; недопустимість наклепу, цькування окремих осіб чи груп людей з метою опорочити їх перед загалом, щоб таким чином знизити рейтинг конкурентів чи противників у певній справі; безсторонність точок зору (об'єктивність у висвітленні інформації, відсутність лобювання особи чи групи осіб); оперативність (блог за визначенням має містити короткий опис події, що на часі в даний момент); повага до приватного життя і неупередженість до обвинувачуваних; захист особистої (приватної) інформації; відмова від дискримінації за будь-якою

(політичною, класовою, національною, расовою, гендерною) ознакою; відмова від хабарів при висвітленні інформації; прийняття лише законних методів збору інформації; простота, чіткість і зрозумілість у викладенні матеріалу; відсутність двозначного трактування.

Викликає зацікавленість досвід польських колег, зокрема фільми, присвячені питанням агресії в Інтернеті. В них аналізуються конкретні ситуації, характерні для молодіжного середовища, дається експертна оцінка, а також правова відповідальність учасників.

Особливої ваги набирають питання психологічної культури, зокрема розуміння суті залежності від Інтернету, самоконтролю, використання його переваг і профілактика недоліків. Насамперед звернемо увагу на систему базових понять.

На перший погляд, може скластися помилкове враження, що визначення суті базових понять – це теоретична проблема, вирішення якої має академічний інтерес. Насправді це не так. Не випадково фахівці з питань психодидактики звернули увагу на значимість знань на понятійному рівні, що передбачає насамперед системний характер засвоєння, розуміння фаз «понятійного досвіду»: мотивування, категоризація, збагачення, перенесення, згортання, а також той факт, що саме засвоєння понять є своєрідним ключем до розуміння суті процесів психологічного (в тому числі інтелектуального) розвитку учнів. Перспективною є також спроба виокремлення шести аспектів засвоєння понять: їх засвоєння дозволяє впорядкувати інформацію, зрозуміти приховані зв'язки, наблизитися до розуміння закономірностей, уникнути хаосу; у процесі засвоєння понять відбувається розширення поля свідомості; відбувається процес інтелектуалізації елементарних пізнавальних функцій; засвоєння понять сприяє соціалізації, відкритості до культурної спадщини; збагачується внутрішній світ, відповідно до індивідуальних бажань і намірів; понятійний досвід сприяє самопізнанню, власних переживань. Зауважимо важливість цих аспектів як для учнів, так і вчителів (Е. Гельфман, М. Холодная, 2006).

Враховавши все вищесказане, розглянемо сутність головних понять, які мають безпосереднє відношення до теми нашого дослідження. Щодо поняття «блог» думки авторів здебільшого подібні. На думку фахівців з Великобританії, блог можна розглядати як веб-сайт, що містить особисті онлайн-роздуми, коментарі та часто посилання, відео та фотографії, надані автором. Блог розглядається як частина онлайн-публікації, яка зазвичай відноситься до конкретної теми і складається з статей та особистих коментарів одного або декількох авторів (Merriam-Webster Dictionary). Інколи звертається увага на стиль розміщення інформації. Блог – це регулярно оновлюваний веб-сайт або веб-сторінка, зазвичай керована окремою особою або невеликою групою, написана в неофіційному або розмовному стилі. Вона містить інформацію, що відноситься до певної теми. У деяких випадках блоги використовуються як щоденні щоденники про особисте життя людей, політичні погляди або навіть як соціальні коментарі (S. Carlos, 2016). Як характерна риса блогів відзначається регулярність оновлення інформації, різноманітність спрямованості блогів: політика, музика, кіно, спорт. Зарубіжні автори звертають увагу на появу нового рівня віртуальної реальності, що одержала назву «блогосфера». Відзначена важливість блогосфери для спілкування. Одна з проблем з блогами полягає в тому, що багато людей, які читають і пишуть їх, насамперед спілкуються один з одним. Іноді здається, що блогосфера існує тільки для того, щоб впливати на себе, або що її вплив обмежений тим, що насправді є досить невеликим співтовариством. Блоги, схоже, обіцяють віртуальну демократію, в якій кожен може сказати все, що завгодно, і почути їх думку (S. Carlos, 2016).

Дослідники підкреслюють той факт, що кілька років тому «веб-журнал» був маловідомим способом ведення онлайн-щоденника. У той час здавалося, що «блоги» (це назва під якою вони швидко стали відомі) існували тільки для професійних комп'ютерщиків. Проте це тривало недовго, і протягом дуже короткого періоду часу блоги набули популярності – вони були усюди, і здавалося, що майже всі читають блоги або є блогерами

(B. Harrington, 2005). Цікавою є оцінка відмінностей між блогом і форумом. В межах блогу є одна людина, що спілкується з світом про те, що вони обирають, і читачі можуть коментувати тільки історії, які публікуються, вони не можуть створювати нові історії. З іншого боку, форум має конкретні тематичні області з великою кількістю людей, які починають і коментують теми. Є багато подібних функцій між блогами і форумами, але одна унікальна річ, яку блоги мають, – це можливість пов'язати свій блог з іншими блогами. На думку авторів, блоги більше не розглядаються як «виняткове володіння вундеркіндів, а розглядаються як важливі і впливові джерела новин і думок» (B. Harrington, 2005: 4).

Автори оригінального проекту з красномовною назвою «Українська блогосфера» пропонують інформацію важливу як для початківців, так і для професіоналів: класифікація блогів, автономні блоги, вчимося писати, гостьові пости, ера інформації, загальні, інтерв'ю, монетизація, події, створюємо власний блог. Звернемо увагу на публікацію (2014 р.) «Про що краще промовчати у блозі?». На думку автора, таких тем 5: політика, скандали, війна, меншини, релігія. Цікавою є інформація про можливість заробітку з допомогою блогів: поки що не заробляю – 46 %, не заробляю на блогах і не планую – 25 %, більше 1000 доларів – 8 %, до 30 на місяць – 6 %, 30 – 100 на місяць – 5%, 300 – 1000 на місяць – 5 %, 100 – 300 – 5 % (Українська блогосфера, 2014).

Досліджувана проблема викликає дедалі більшу увагу серед фахівців, які вивчають іноземні мови. Наприклад у дисертації О. В. Косович «Оказіональне словотворення в сучасній французькій мові (на матеріалі мови мас-медіа, Інтернет-видань і художніх творів)» підкреслено, що «Інтернет спричинив утворення нового простору — віртуального (l'espace virtuel). Виникла навіть так звана «веблійська мова» (англ. Weblish), де феномени креації є надзвичайно різноманітними: *wisibilité* (*mesure la visibilité sur le Web*), *internaute* (*investigateur de l'Internet*), *internaute* (*rencontre sur le web*). Серед найуживаніших простежуються дериваційні процеси, в яких новотвір фігурує як базова лексема, доповнена афіксами. Візьмемо для прикладу

термін *blogue* (блог – (щоденник в Інтернеті) та його деривати: *bloguêpe, bloguerre, blogalop, bloguette, bloguépard, blogalant, blogalaxie, blogatabac, blogalapapa, blogapic, bloguet-apens...* Сфери функціонування новотворів (понад 2 000 одиниць), як результат суцільної вибірки з художніх текстів, мас-медійної та Інтернет-комунікацій, дають підстави стверджувати, що серед них найпомітнішою є тенденція до відображення явищ суспільного, соціального характеру (70%). Менше уваги приділено людині з її внутрішнім світом – емоціям, фізичним і психологічним характеристикам (30 %). До перших відносимо діяльність людини як соціальної істоти (носій поглядів, виразник ідеалів, виробник речей, засновник течій, економічний діяч, діяч науки і техніки тощо). На першому плані – позначення соціальних катаклізмів (*Vaticancans, Monstréal, Mitterrandie, renérendum, Raffarinade, rugocratie, paritonite, médiacratie*) і людини як їхнього джерела чи жертви (*premier-mi-nistrable, Sarkostique, politoc, tendanceur, nucléocrate*)» (О. Косович, 2008).

Пізніше О. В. Косович у докторській дисертації «Інноваційні процеси в лексичі сучасної французької мови (на матеріалі онлайн-видань)» звернула увагу на дискусійний висновок журналістів з «Щотижневого журналу», на думку яких веб-форуми (блоги) не є засобами масової інформації і до них не застосовуються обмеження, які використовуються для мас-медіа, на відміну від висновку П. Полеме, який розглядає блог як один з видів онлайн-мас-медіа. Важливим є також висновок, що електронні мас-медіа використовують Твіттер як один із способів передачі актуальних новин (твіт-анонс виступає як гіпер-посилання, що відправляє читача до повного тексту новини та коментаря до нього) (О. Косович, 2015). Вже сам факт аналізу проблеми на рівні докторської дисертації є важливим і актуальним.

Є ще один надзвичайно цікавий аспект проблеми. Можливості блогів починають дедалі ширше використовуватися в загальноосвітніх школах, починаючи з початкових класів. Кращі вчителі використовують можливості блогів. Наприклад, розглядаючи проблему зацікавлення дітей читанням, вчителі запропо-

нували наступну методику: «Зробіть читацький щоденник. Наш щоденник щороку еволюціонував: від творчого блокнота до літературної карти, а потім – до учнівського блогу «My summer diary». Щоденник складається з передмови, інструкції і завдань, мета яких – не лише розважити дитину, а й навчити її бути пошуковцем, розвивати пізнавальну гнучкість, нестандартне мислення» (Н. Швадчак, 2018).

У контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговує оригінальний навчальний посібник «Основи якісного блогерства». На думку авторів, «така важлива складова он-лайн простору як блогосфера у своїй більшості залишається безсистемною й неорганізованою – формально це виглядає як масив розрізнених публікацій і коментарів навздогін якимось подіям, або ж розмірковування з приводу якихось проблем. Українські блогери (особливо в регіонах) не володіють елементарними навиками професійної комунікації та уявленнями про етичні та професійні стандарти комунікації. Також в Україні немає незалежної Інтернет-платформи для мережі блогерів, які б системно і регулярно дописували не лише про регіональні події, які мають шанс стати резонансними, а й коментувати те, як ці події висвітлюють чи замовчують традиційні регіональні медіа (в тому числі державні) та які новітні технології, засоби, нестандартні прийоми застосовують регіональні журналісти незалежних традиційних та онлайн ЗМІ, щоб зробити ті події відомими широкій громадськості. Тому автори підручника ставлять за мету не тільки активізувати саморегуляцію в блогосфері (яка нині стає необхідністю для всього українського сегменту Інтернет), а й забезпечити координацію блогерської спільноти в усіх областях України та Криму для об'єднання голосів громадянського суспільства в Інтернеті та забезпечення організованого обміну інформацією» (О. Чекмишев, Л. Ярошенко, 2014). Пропонується визначення головних понять, структура і різновиди блогів, закономірності успішної діяльності блогерів, особливості блогерської мови, професійні та етичні стандарти. Зауважимо, що серед вибіркових дисциплін, які пропонуються викладачами кафедри мультимедійних технологій і медіадизайну інституту

журналістики КНУ імені Тараса Шевченка є дисципліна «Блогосфера та блогінг як інструменти просування».

Викладач кафедри журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О. В. Лівіцька підготувала як дисципліну за вибором для магістрів курс «Блогінг і соціальні мережі» (Блогінг і соціальні мережі як засіб комунікації. Історія соціальних мереж, їх структура та принципи роботи. Популяризація журналістської продукції в соціальних мережах. Особливості мережевого спілкування. Акаунти відомих особистостей (журналістів, політиків, офіційних осіб та ін.). Інструменти активності користувачів у соціальних мережах. Функціонування української блогосфери. Блог як платформа для журналіста. Особливості блогерської мови. Професійні стандарти блогосфери. Етичні стандарти блогосфери. Стандарти взаємодії блогерів і адміністрації сайту) (О. Лівіцька, 2020).

Мають рацію автори, стверджуючи, що «Інтернет, блоги і Твітер створили почасти абсолютно нові форми журналістики, а почасти так потіснили старе ремесло, що виникла необхідність у новій спробі, звичайно ж, спираючись на випробуване: чиста мова, ґрунтовний пошук і чітке бажання прокласти інформаційну просіку через джунґлі з мільярдів байтів. Ще ніколи журналісти не були такі важливі для суспільства, ніж в епоху інформаційного вибуху. Ще ніколи не існувало такої нагальної потреби у компетентному, критичному та наочному вступі в цю складну і прекрасну професію» (В. Шнайдер, П.-Й. Рауе, 2014). У контексті розвитку компаративістики, врахування закономірностей підвищення інформаційної культури особистості важливим є продовження аналітичних досліджень у цьому напрямі (О. Янкович та ін., 2018; А. Кузьмінський та ін., 2018; О. Товканець, 2018). Особливу зацікавленість викликають перші дослідження використання блогів у процесі створення портфоліо професіонала (А. Куліченко та ін., 2018).

У проведеному нами пілотному дослідженні серед студентів-журналістів Тернополя, Луцька, Запоріжжя та Черкас (162 респонденти) в 2018 році ми вивчали оцінку української блогосфери як соціокомунікативного явища. Особлива увага

зверталася на проблему довіри в молодіжному середовищі до засобів масової інформації, якості неприпустимі для професійного журналіста, обізнаність студентів із сучасною блогосферою, тематика блогів, яка найбільше цікавить майбутніх журналістів. Зауважимо, що нас насамперед цікавили певні тенденції, характерні для молодіжного середовища. На перше відкрите запитання «Хто з українських журналістів користується довірою в молодіжному середовищі», де було необхідно вказати імена та прізвища журналістів (кількість необмежена), отримали такі результати: Алла Мазур – 38 опитаних; Сергій Притула – 25 осіб; Ольга Фреймут – 18 осіб; Катерина Осадча – 14 осіб; Майкл Щур – 14 осіб; Дмитро Комаров – 11 осіб; Лідія Таран – 11 осіб; Дмитро Гордон – 10 осіб; Олександр Педан – 8 осіб; Соломія Вітвіцька – 8 осіб; Віктор Вацко – 8 осіб; Андрій Цаплієнко – 7 осіб; Мустафа Наєм – 7 осіб; Роман Скрипін – 6 осіб; Олена Фесенко – 6 осіб; Марічка Падалко – 5 осіб; Сергій Лещенко – 5 осіб; Остап Дроздов – 4 особи (рис. 4.1).

Також імена та прізвища таких людей були зазначені у анкетах один раз: Діана Гоголь, Регіна Тодоренко, Тетяна Черноvol, Андрій Вербіцький, Майкл Щур, Роман Борщ, Віта Євтушина, Артем Франков, Олена Бондаренко, Ілона Довгань, Сергій Лещенко, Марічка Падалко, Аліна Мисечко, Катерина Фролова, Зоряна Биндас, Любов Красновська, Олег Удич, Юля Винокур та інші. В 33 анкетах перше питання залишили без відповіді. Аналізуючи відповіді, можна зробити наступні висновки. Студенти-журналісти володіють недостатньою інформацією щодо діяльності фахівців у засобах масової інформації. Лише 56% опитаних назвали професійних журналістів, які є для них зразком, це і місцевий керівник телеканалу, головний редактор інтернет-видання, журналіст радіостанції, а також представники всеукраїнських видань. Значна кількість опитаних серед журналістів назвали Сергія Притулу (український громадський та політичний діяч, волонтер, телеведучий, актор, продюсер), Регіну Тодоренко (співачка, телеведуча), Олександра Педана (шоумен, телеведучий) як людей, які користуються довірою в молодіжному середовищі.

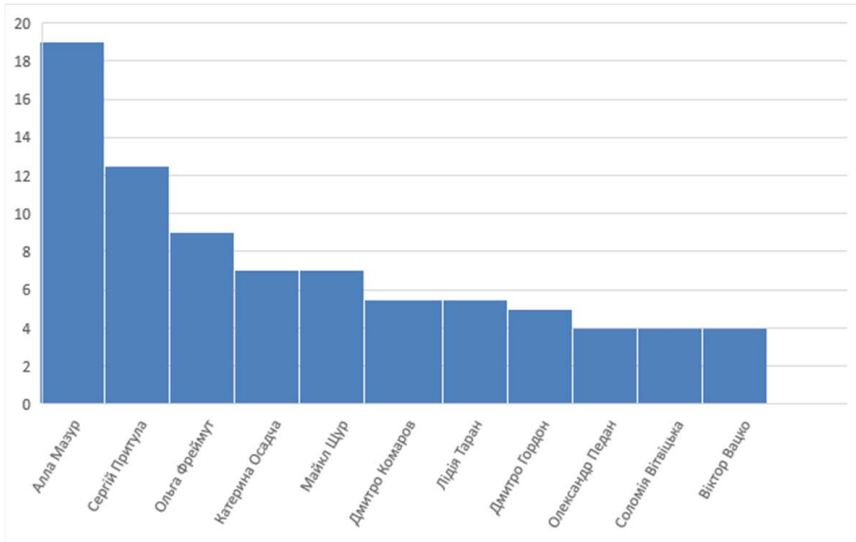

Рис 4.1. Довіра до українських журналістів у молодіжному середовищі.

Наступне запитання дало можливість побачити, які якості майбутні журналісти вважають неприпустимими для працівників засобів масової інформації. Дане питання відкритого типу, з необмеженою кількістю відповідей. Респонденти вказували: недостовірність інформації – 74; корупційність – 63; некваліфікованість – 49; необ'єктивність – 42; упередженість – 28; байдужість – 27; заангажованість – 23; неграмотність – 21; безвідповідальність – 19; грубість – 17; емоційність – 17; лінь – 17; плагіат – 16; зверхність – 11; егоїзм – 7; легковажність – 5 (рис. 4.2).

Недостовірність інформації, мовна безграмотність та суржикізація текстів, відсутність нормальної освіти – базової й професійної – є великою проблемою сучасної журналістики, особливо Інтернет-видань та блогосфери.

Особливу зацікавленість викликають відповіді щодо обізнаності студентів з блогами. Лише 29 студентів із 162 опитаних зазначили, що завжди переглядають нові публікації улюблених блогерів, 31 особа читає, але, зазвичай, обирає матеріали за тематикою; 42 студентів – інколи переглядають ма-

теріали в блогах; 51 – швидше переглянуть останні публікації інтернет-видань.

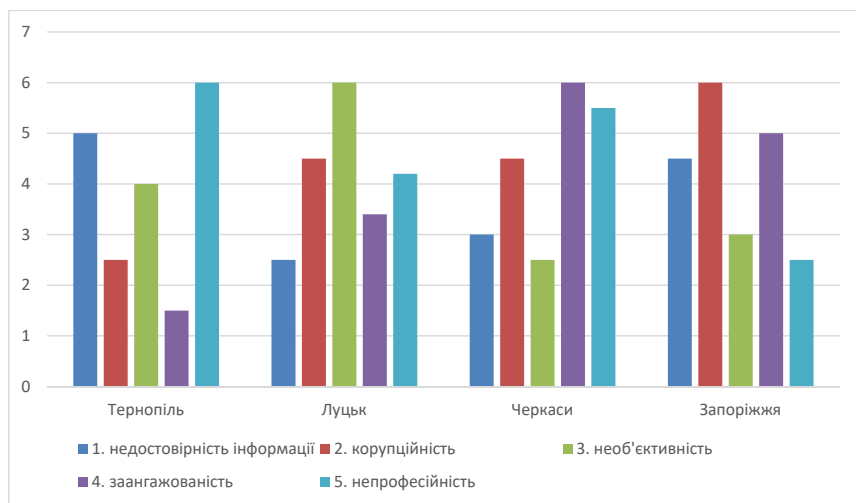

Рис. 4.2. Якості, неприпустимі для професійного журналіста.

Проте, лише 76 осіб вказали імена та прізвища (нікнейми) улюблених блогерів, серед них: Таня Пренткович, Майкл Щур, Юрій Дудь, Олексій Дурнев, Юлія Сливка, Андрій Любка, Аліна Френдїй, Сергій Притула.

Окреме запитання присвячене тематиці блогів, а саме: які теми найбільше цікавлять молодь. Із запропонованих відповідей, де можна було вибрати декілька варіантів, 127 осіб вказали тему подорожей, 103 – обрали тему розваг (фото, відео – історії), 57 студентів цікавляться інтернет розвитком, 49 осіб – політичними блогами, 49 – читають блоги про спорт, 48 осіб читають блоги про заробіток, 41 студент переглядає блоги на тему війни.

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що у 2018 році більшість студентів, підписників надавали перевагу розважальному контенту, який не несе ніякого смислового навантаження та задовольняє потреби цільової аудиторії, яка шукає розваг та відпочинку. Розважальний контент – це жарти, смішні історії,

цитати, конкурси, милі тварини, картинки, меми, відео, завдяки яким аудиторія отримує позитивні емоції.

Також нас цікавило, наскільки студенти-журналісти довіряють матеріалам у блогах, чи піддають їх сумнівам, перевіряють інформацію. Лише один респондент вказав, що повністю довіряє інформації із блогерських постів, 49 студентів зазначили, що швидше не довіряють, ніж довіряють, 67 – що швидше довіряють, ніж не довіряють, 38 особам було важко відповісти на це питання, та лише троє людей із опитаних зовсім не довіряють матеріалам у блогах.

Завдяки нашому дослідженню ми можемо зазначити, що рівень довіри до матеріалів у блогах зростає, а онлайн медіа та соціальні мережі залишаються популярними серед молоді аудиторії. Основними причинами недовіри до медіа та соціальних мереж є недостовірність інформації та односторонність її подачі.

Існує безліч платформ для ведення блогу, які надають найважливіший набір інструментів і функціональних можливостей та дозволяють публікувати матеріали в інтернеті, не маючи практично ніяких навичок кодування. Ми запитали студентів, чи знайомі їм такі блогерські платформи як: WordPress.com; Blog.com; Blogger; Tumblr; LiveJournal та котра із них є найпрактичнішою, на їхню думку.

Більшість респондентів відповіли, що їм відомі ці платформи, а саме 93 людини, 41 студент відповів, що йому не знайомі ці платформи, на третьому місці за кількістю голосів, а саме 26 відповідей, – важко відповісти, ще двоє молодих людей не відповіли на запитання.

Найпопулярнішою блогерською платформою серед опитаних студентів журналістів у 2018 році є Tumblr – 46 голосів. На другому місці – WordPress.com – 38 голосів, на третьому – LiveJournal – 31 голос, четверте місце посідає Blogger – 29 голосів, а найменше студенти надають перевагу платформі – Blog.com, лише 16 голосів. Також інформативною є відповідь про те, що 61 студент не обрав жодного варіанту.

У контексті проблем професійної лінгводидактики особливу зацікавленість викликає оцінка молоддю якостей блогерів.

Це дозволить оцінити пріоритетність завдань, побачити актуальність якостей, необхідних для особистості, успішної професійної діяльності, грамотності, риторичної майстерності.

Учасникам анкетування було запропоновано відкрите запитання «Якими якостями повинен володіти успішний блогер?». Респонденти вказали, що для 37 студентів важлива креативність блогерів, також для 31 студента має значення їх освіченість, експертність в обраній темі – 27, харизматичність – 22, за оперативність проголосувала 21 людина. Також для аудиторії важливим є почуття гумору, про що вказала 21 особа, власний стиль роботи – 20, актуальність – 18, об'єктивність – 18, доброзичливість – 9, рішучість – 4, медіаграмотність – 2, немає відповіді – 9 (С. Гнатишин, 2022) (рис. 4.3).

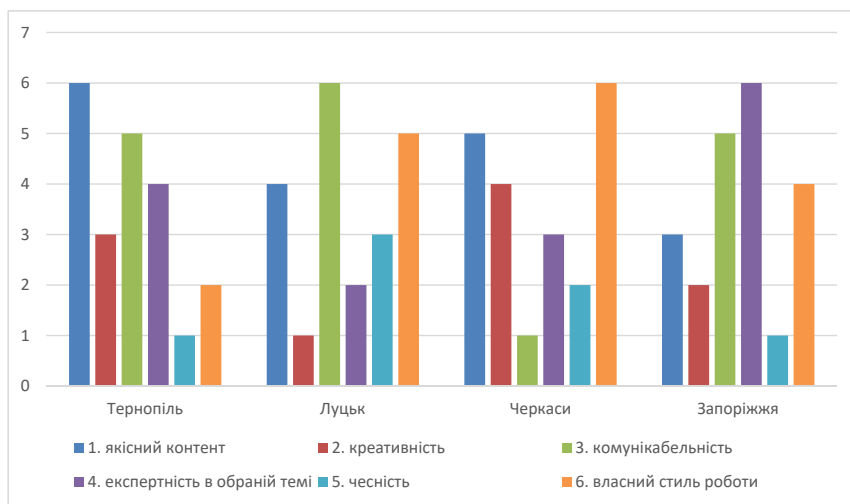

Рис. 4.3. Якості успішного блогера.

Зростання великої кількості інфлуенсерів, блогерів призводить до постійної конкуренції у блогосфері, тому лише наполегливі, ініціативні й активні люди, як вказали 19 студентів, можуть помітно вирватись уперед серед інших. Проте і їм потрібно постійно розвивати певні професійні та особисті якості для того, щоб стати успішними та заслужити довіру людей.

Основні вимоги до блогерів залишаються незмінними протягом останніх років – це їх чесність (28 голосів) та достовірність поданої інформації (16 осіб). Також студенти вказують на цінність своєчасності новин (25 осіб). Людина, яка прагне працювати в медіасфері, повинна розуміти серйозність обраної справи та, як зазначили 16 студентів, відчувати відповідальність перед своєю цільовою аудиторією й вміння взаємодіяти з нею (15 осіб).

Грамотність та інтелект є запорукою успіху людини у будь-якій сфері, особливо важливими ці якості є на просторах інтернету та соціальних мереж. 24 студенти проголосували за те, що людина, яка виходить в етер, записує сторіз, або публікує текст має правильно, красиво писати й розмовляти, бути начитаною та різносторонньо розвиненою. Чітка дикція, насичена мова, грамотні цікаві тексти завжди привертають увагу аудиторії та викликають повагу. Основним завданням блогера, як зазначають 39 осіб, є вміння гарно, цікаво та зрозуміло подати якісний та насичений контент.

Важливим компонентом якісно сформованого блогу є комунікабельність людини (проголосували 37 осіб), її готовність спілкуватися, привертати до себе увагу інших, щодня працювати над власною відкритістю та щирістю (22 особи).

Раніше блоги виконували функцію онлайн-щоденників та задовольняли потреби людей розповісти про себе світові. Тепер блоги використовують для побудови власного бренду на основі особистості, для просування та реклами бізнесу, блог став чудовим інструментом інтернет-маркетингу.

Серед опитаних студентів 78 молодих людей хочуть вести власний блог та мають ідеї для тематики, 69 респондентів відповіли, що ні, але колись все можливо, дев'ять осіб поки не знають, про що писати, а четверо не відповіли на запитання. Також двоє студентів вказали власні варіанти відповіді, де один респондент вже веде блог, а інший – ніколи цього не робитиме.

Регулярне ведення блогу та наповнення сторінки якісним контентом – це невід'ємна складова вдалого просування. Крім цього, актуальні й цікаві статті роблять сторінку «живою», що

якісно впливає на збільшення цільової аудиторії та пошук нових читачів.

Добре написаний матеріал збільшує авторитетність та експертність автора в очах споживача, тому ми запитали студентів, у якому із блогів був опублікований найбільш цікавий, на їхню думку, матеріал за останні місяці.

На жаль, велика кількість студентів, а саме 119, не вказали конкретної відповіді. Троє осіб згадали блог Юлії Сливки в додатку Інстаграм, який став книгою «Чуєш, коли прийдеш додому», по двоє студентів вказали блог Дмитра Комарова та Миколи Соболева. Також були згадані блоги Діани Суворової, про подорожі до країн ЄС (1), Володимира Сеньківа (1), Ольги Мегас (1), Леоніда Мартинчика (1) та інших.

Професія журналіста вимагає чесності, професіоналізму та відповідальності, адже створена ними інформація впливає на суспільство. Тому кожному журналісту важливо постійно розвиватись та мати авторитет, також важливо дізнатися, хто із зарубіжних журналістів користується авторитетом у молодіжному середовищі.

Найбільш згадуваним у 2018 році серед українських майбутніх журналістів був російський спортивний журналіст та відеоблогер Юрій Дудь, (13 респондентів), який вже тоді активно просував проросійські матеріали в Україні та продовжує мовчазне схвалення війни зараз, що насторожує та приводить до висновків, про підготовку інформаційної війни вже тоді. Опру Вінфрі вказали 9 студентів, Сергія Лойка, російського журналіста, який зараз воює на наших землях за Україну, згадали 6 студентів, Теда Коппела – 3, Микола Соболева – 2, Ларрі Кінга – 2, Кейтлін Моран – 2, Майкла Колборна – 1 та інших.

Розвиток сучасного світу в різних сферах суспільного життя, в інформаційному просторі несе з собою не лише позитивні можливості, але й загрози, які є ключовими елементами в гібридній війні проти України та реальною загрозою національній безпеці всієї країни.

Респонденти виокремили такі головні загрози для інформаційного простору України: «джинса» – 36 осіб, фейки – 32, ін-

формаційна війна – 27, корупція – 25, заангажованість – 23, тиск влади / бізнесу – 23, недостовірність інформації – 21, непрофесійність – 18, кібервійна – 17, незахищені права журналістів – 15, війна з росією – 13, маніпуляція інформацією – 9, русифікація – 6, гібридна війна – 6, відсутність медіаграмотності – 4, цензура – 3, плагіат – 3, жовта преса – 2, недовіра з боку суспільства – 1 та інші. Залишили питання без відповіді 34 студенти (рис. 4.4).

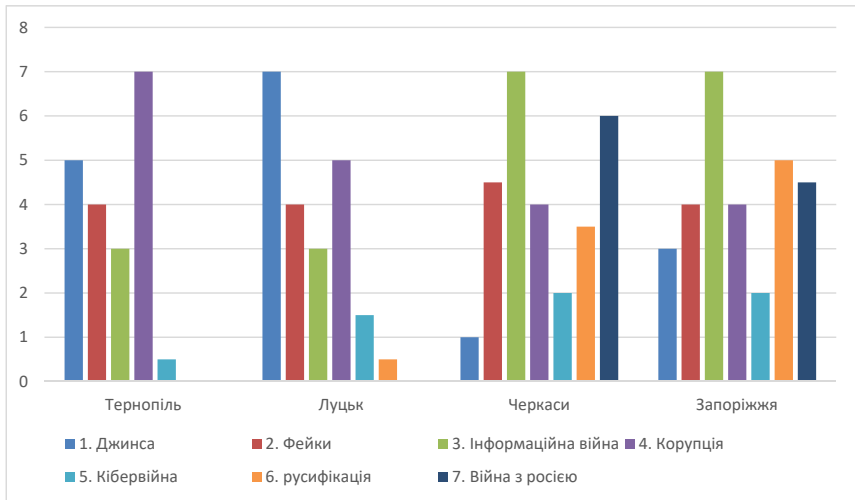

Рис. 4.4. Головні загрози для інформаційного простору України 2018 р.

Хочемо звернути вашу увагу на особливості результатів у різних регіонах та містах України. Таким чином, студенти західних міст нашої країни основною загрозою для інформаційного простору виділяли джинсу, фейки, інформаційну війну та корупцію. Натомість студенти із центру та сходу країни на перше місце винесли інформаційну війну, русифікацію, війну з росією та корупцію.

На основі отриманих результатів ми вважаємо, що центральне та східне населення України відчувало загрозу повномасштабного вторгнення росії протягом усіх років, з початку антитерористичної операції, значно сильніше, ніж захід країни,

адже ніхто зі студентів Тернополя та Луцька у своїх відповідях не виділили війну.

Узагальнення теоретичних аспектів використання блогів у процесі професійного розвитку, вивчення думки студентів обумовили пошук нових підходів. Враховуючи вищесказане ми підготували авторський спецкурс для майбутніх журналістів: **«Блогер-блог-блогосфера: актуальні питання теорії та практики»**. Спецкурс розрахований на 32 години: 12 годин – лекції, 20 годин – практичні заняття. Зокрема, лекційний курс передбачає розгляд наступних питань: 1. Інформаційна культура особистості. 1.1. Інформація в умовах війни. 1.2. Інформаційна культура професіонала в умовах глобалізації. 1.3. Журналіст у сучасному інформаційному просторі. 2. Технологія створення авторського блогу. 2.1. Реєстрація, структура, дизайн, наповнення блогу. 2.2. «Українська Блогосфера». 2.3. Від ідеї до реалізації. 3. Закономірності розвитку сучасних блогів. 3.1. Ретроспективна оцінка виникнення перших блогів. 3.2. Переваги і недоліки сучасних блогів. 3.3. Класифікація блогів. 4. Тенденції становлення та розвитку блогосфери. 4.1. Концептуальні засади блогосфери в сучасному суспільстві. 4.2. Блогосфера в умовах інформаційної війни. 4.3. Перспективи розвитку блогосфери. 5. Професійна діяльність блогера. 5.1. Етичні вимоги до професійної діяльності. 5.2. Психологічна культура блогера. 5.3. Успішне спілкування у віртуальному просторі. 6. Прогностична оцінка розвитку блогосфери. 6.1. Використання вітчизняного і зарубіжного досвіду в журналістиці. 6.2. Профілактика маніпуляцій в інформаційному просторі. 6.3. Технологія успішного блогерства. Під час практичних занять розглядаються наступні питання: 1. Перехід до інформаційного суспільства як виклик сучасності. 1.1. Переваги і недоліки інформаційного суспільства. 1.2. Особистісні характеристики професіонала. 1.3. Характеристика сучасної блогосфери. 2. Сучасний блог у контексті вимог теорії та практики. 2.1. Особливості сучасних українських блогів. 2.2. Зарубіжний досвід авторських блогів. 2.3. Ділова гра: «Журналіст у віртуальній реальності». 3. Система методичного забезпечення процесу створення авторських блогів. 3.1. Законодавчий супровід

професійної діяльності. 3.2. Огляд періодичних видань, присвячених питанням блогосфери. 3.3. Ділова гра «Експертна оцінка методичних матеріалів». 4. Авторський блог: минуле і майбутнє. 4.1. Класифікація сучасних блогів. 4.2. Креативність авторського блогу. 4.3. Конкурс авторських блогів. 5. Закономірності ефективного спілкування у віртуальному середовищі. 5.1. Цільові групи блогів. 5.2. Актуальність, об'єктивність та доступність блогів. 5.3. Блог як віртуальний професійний простір спілкування. 6. Портфоліо сучасного блогера. 6.1. Інформаційний супровід блогу. 6.2. Пошук, збереження, поширення, захист інформації. 6.3. Конкурс на краще портфоліо блогера. 7. Метод проектів у контексті підвищення рівня професійної майстерності. 7.1. Наукова організація праці успішного блогера. 7.2. Прогностична оцінка ефективності блогів. 7.3. Мозкова атака «Кращий проект авторського блогу». 8. Блогосфера в системі національної програмно-цільової прогностики. Студентська науково-практична конференція. Групи студентів готують перелік секцій, тематику виступів, підсумкові документи.

Узагальнення попередніх результатів дозволяє зробити висновки щодо необхідності подальших досліджень, зокрема спрямованих на профілактику агресії у віртуальному середовищі, використання переваг електронних засобів, підвищення рівня інформаційної культури молоді.

В останні роки відбувається активне використання цифрових технологій майже у всіх сферах життєдіяльності. Наприклад, на думку Т. Бадікова, «Інформаційні технології стали таким самим інструментом для лікаря, як, наприклад, автомобіль, на якому він пересувається, здійснюючи свою практику. eHealth став інструментом, який дозволяє вести фінансову звітність, управляти потоком пацієнтів, аналізувати ефективність та якість медичних послуг, формувати систему підтримки клінічних рішень та багато іншого. Концептуальна модель електронної охорони здоров'я, сфокусована на людині. Вона передбачає, що кожна особа: – матиме доступ до особистої медичної інформації; – до інформації про заклад та лікаря, до спільнот з певним станом здоров'я; – зможе управляти своїм здоров'ям, відслідко-

вуючи призначення лікаря, отримуючи дистанційну підтримку лікаря-консультанта, а також отримуючи інформацію про профілактичні заходи для себе та своєї родини; – отримує доступ до інформації про свій стан здоров'я, включно з доступом до плану лікування, даних про медикаментозне лікування, до медичних записів про стан свого здоров'я; – стане учасником процесу надання медичних послуг, що включає використання дистанційних пристроїв моніторингу, фіксування симптомів в електронній формі, взаємодію з лікарем або командою управління захворюванням; – матиме доступ до інформації про виписані рецепти, відпущені ліки; напрямки на дослідження та їх результати; – зможе записатися на прийом в режимі онлайн» (Т. Бадіков, 2020). Особливо важливе значення має медична блогосфера для наукової пропаганди здорового способу життя.

Цифрова трансформація суспільства, реалізація проекту «Цифрова держава» сприятимуть особистісному розвитку, розвитку країни.

Блоги дедалі ширше використовуються в умовах інформаційної війни, досягаючи рівня національної безпеки. Блогосфера викликає дедалі більшу увагу серед педагогів, філософів, політологів, філологів. У контексті сучасних компаративістичних досліджень аналізуються закономірності, які характерні для сучасності та для найближчої перспективи. Розвиток інформаційних технологій, значимість розвитку інформаційної культури в молодіжному середовищі потребує швидкої реакції науки і практики на виклики. Узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду дозволяє зробити висновок щодо значимості наукової оцінки блогів і блогосфери, тим більше, що в працях сучасних дослідників, нормативних документах ця проблема поступово займає дедалі важливіше місце.

Має рацію М. Шенкнехт стверджуючи, що «у 2007-му блогери були білими воронами, яких не завжди сприймали серйозно, то у 2016-му їх називають «лідерами думок» та активно вичитують кожен нову публікацію. Бути блогером стало не просто модно, тепер – це така ж поширена та нормальна професія, як менеджер із продажів, арт-критик та ведучий на радіо (М. Шенкнехт, 2017).

Окремого вивчення потребує всебічний аналіз інформаційної війни. Наприклад у 2021 р. журнал «Фокус» визначив онлайн-рейтинг «Топ-50 блогерів України». Переможцями стали: Юлія Вербицька («Стиль життя»); Ольга Білокінь («Медицина»); Саша Петрайчук («Психологія і стосунки»); Ярослава Гресь («Бізнес»); Олександр Терехов («Наука і техніка»); Антін Мухарський («Культура»). А ось в номінації «Політика» переможцем став проросійський блогер Анатолій Шарій. Так готувався один із секторів війни 2022 року.

У зарубіжних країнах дедалі більшої популярності набувають авторські блоги, які шляхом координації та взаємодії створюють своєрідну систему, тобто блогосферу. Провідні вчені отримують змогу знайомити колег з результатами досліджень. Наявність зв'язку з користувачами дозволяє проводити розгорнуті дискусії на міжнародному рівні, підвищувати рівень професійної компетенції молоді, реагувати на виклики сучасності. Підготовка майбутніх журналістів, педагогів, лікарів та фахівців інших спеціальностей повинна передбачати поглиблене ознайомлення з перевагами і недоліками електронних засобів комунікації. За прикладом зарубіжних країн у школах і закладах вищої освіти необхідні предмети, спрямовані на підвищення рівня інформаційної культури, медіаосвіти. У зарубіжних країнах набуває поширення ведення блогів дітьми, що потребує додаткової психологічної оцінки. У контексті нових викликів особливої значимості набуває профілактика маніпуляції громадською думкою. Ці питання надзвичайно важливі для молодіжного середовища. Оновлення системи методичного забезпечення, цілеспрямована робота з батьками, учителями, учнями і студентами, серія монографічних досліджень, міжнародні конференції, соціологічні дослідження сприятимуть прийняттю ефективних управлінських рішень. Науково-дослідні установи стають центрами використання сучасних технологій професійного вдосконалення. Важливою є прогностична оцінка, пошук ефективних методик, спрямованих на подолання залежності від віртуального середовища, зниження рівня агресії. Особливої ваги набуватиме особистісний чинник,

в основі якої засади персонології, готовність до самовдосконалення і творчості.

Можна також визнати певне відставання у кількісному вимірі дисертаційних досліджень, присвячених блогосфері у порівнянні з іншими державами. Думаємо, що це тимчасове явище у процесі пошуку теоретичних основ і закономірностей процесу. Тим більше, що в міжнародному конкурсі «Best of the blogs» українські автори починають утверджуватися як професіонали високого рівня.

Якщо це поняття остаточно утвердиться, зможемо говорити про окрему науку, яка буде займатися описом, аналізом причин, прогностичною оцінкою явищ. Думаємо, що в рамках цієї науки буде аналізуватися і блогосфера, яка з часом стане окремою наукою «блогологією». Тим більше, що це поняття вже використовується хоча і в значно спрощеному вигляді, наприклад як спосіб заробітку.

На нашу думку блогологія – це наука про закономірності створення, поширення і впливу авторських текстів в електронних засобах інформації.

4.3. Концепт «цінність» у контексті професійної лінгводидактики

Професійна лінгводидактика повинна відповідати на численні складні виклики практично в усіх сферах суспільного буття, потребує чіткого визначення й адекватного застосування наукових понять, категорій, термінів. З одного боку, це допоможе формувати й реалізовувати науково обгрунтовані концепції, стратегії розв'язання конкретних проблем, з іншого – струнка система базових понять у науковому вжитку сприятиме підвищенню рівня наукових досліджень, спрямованих на попередження негативних явищ у житті окремої людини та суспільства. Це, наприклад, моральна деградація, злочинність, знецінення людини/життя/гідності, різні види залежностей особи, що характеризують сучасну цивілізацію. Тому сьогодні

науковці повинні вдосконалювати дослідницький категоріальний апарат, особливо в міждисциплінарному контексті, орієнтованому, власне, на розв'язання практичних завдань інтегрованими зусиллями різних галузей науки.

Початок ХХ століття ознаменував тенденцію конструювання та розвитку такої категорії як «концепт», що нині увійшла в науковий обіг, і ми можемо простежити низку досліджень, автори яких вивчають реалії крізь призму певних концептів. Називаючи концепт, наприклад, узагальненим утворенням, яке, водночас, містить чуттєво-образний компонент, що знаходить своє вираження в понятті, уявленні, значенні слова, пов'язане з вищими духовними цінностями і має мовне вираження та етнокультурну специфіку (О. Переломова, 2012: 64), сучасні вчені репрезентують суспільству комплексний світоглядний вимір актуальних феноменів, артикульований у відповідних концептах.

Оскільки вирішення всіх проблем де-факто знаходиться в площині певної особистої/суспільної позиції/пріоритету/ вибору, то універсальним концептом у цьому контексті виступає «цінність»/«цінності», які, власне, «диктують» поведінку людини/спільноти. Якщо ми аналізуємо висловлювання та вчинки особи, то завжди зможемо «відчитати» її ціннісні пріоритети, які виступають ядром індивідуальної сутності кожної людини.

Отож, коли науковці прагнуть допомогти суспільству розв'язувати існуючі дилеми й забезпечити гармонійне щасливе життя, вони повинні, насамперед, спрямувати зусилля на формування належних смисложиттєвих цінностей. «Я роблю те, що для мене є важливим», «я вибираю це, бо вважаю, що воно є найкращим і найнеобхіднішим у моєму житті», «я захищати му те, що, на мою думку, є найбільшою цінністю, заради чого я буду жертвувати своїм часом, зусиллями, ресурсами, здоров'ям і навіть... життям» – подібні фрази ілюструють, що таке цінність для людини в прагматичному сенсі.

Від того, що буде цінністю для батьків, дітей, дружин, чоловіків, урядовців, лікарів, учителів, торгівців, бізнесменів, політиків, екологів, фармацевтів, інженерів, аграріїв, друзів, сусі-

дів, автохтонних націй і національних меншин, послів, біженців, військових, менеджерів, священнослужителів, поліцейських, громадських активістів, співаків, письменників, журналістів, науковців, сиріт, осіб з особливими потребами (і цей перелік можна продовжувати до найдрібнішої та найнеочікуванішої соціальної ролі, яку виконує людина) – залежить усе на нашій планеті. Успіхи і невдачі, щастя і лихо, усмішки і сльози, гармонія і хаос, розвій і застій, справедливість і свавілля, добродійність і злочинність...

Позаяк формування особистості відбувається, головним чином, завдяки вербальному впливу, розуміння концепту «цінність» у контексті професійної лінгводидактики виглядає особливо актуальною потребою. Важливо виявити змістову структуру концепту «цінність» у мовному дискурсі, що передбачає дослідження мови як цінності, української мови як цінності, а також визначення системи цінностей, які повинні бути присутні у лексиконі майбутніх фахівців задля блага людини й суспільства. Адже завданням науковців є належним чином застосовувати потенціал мови, оберігати її чистоту, наповнювати її ціннісним змістом, що виступає запорукою духовного здоров'я людської спільноти.

Міждисциплінарну проблематику концепту-цінностей-мови сьогодні досліджують вчені, серед яких А. Вихрущ (концепт «здоров'я» у сучасній науці), І. Гарбера (лінгвокультурний концепт «людина»), Х. Дацишин (концепт «гідність» у сучасному українському інтернет-дискурсі), О. Косович (загальнолюдські цінності в парадигмі квебекської лінгвокультури: концепт *maison* (дім)), О. Переломова (філософсько-світоглядні аспекти лінгвістичного виміру концепту «самотність»), І. Фісак (категорія «концепт» у сучасному науковому дискурсі), О. Черненко (концепт «сім'я» як духовна цінність) та ін.

Водночас, є необхідність увиразнити концепт «цінність» у лінгводидактичному дискурсі, що допоможе сформуванню відповідні висновки й рекомендації щодо покращення якості професійної підготовки фахівців, у нашому випадку, майбутніх лікарів, засобами лінгводидактики, формування їхньої мовної культури.

Відповідне завдання даного дослідження – охарактеризувати змістову структуру концепту «цінність» у контексті професійної лінгводидактики й особливості його репрезентації в умовах медичного закладу вищої освіти.

Щоб вирішувати поставлене завдання, слід, насамперед, з'ясувати дефініцію концепту в оптимальному комплексному варіанті. На нашу думку, з цього приводу слушними є наукові висновки А. Вихруща, який, критично проаналізувавши різні точки зору дослідників, визначає категорію «концепт» у єдності його теоретичних та практичних компонентів. Так, учений наголошує, що доцільно враховувати такі особливості: по-перше, те, що саме поняття «концепт» на побутовому рівні не використовується (а той факт, що люди інтуїтивно сприймають і розуміють багатогранність головних понять і це яскраво репрезентовано, зокрема, в українському фольклорі, характеризує лише багатство мовної скарбниці); по-друге, очевидним є взаємозв'язок понять-компонентів, які становлять структуру концепту, з практичним досвідом. Інакше, переконаний автор, це було б абстрактне поняття, яке не має відповідника в об'єктивній реальності.

З метою представлення концепту як чіткого наукового базового поняття, А. Вихрущ розкриває його ключову специфіку, що полягає в інтегративності й системності: «рівень концепту передбачає міждисциплінарне вивчення питання, певний етап розвитку наук, які наближаються до розуміння закономірностей розвитку базового поняття, його суті, рівень узагальнення, перспективи функціонування» (А. Вихрущ та ін., 2020: 58). У цьому контексті дослідник підкреслює важливість інтеграції декількох наук, коло яких перманентно розширюється, а ще ставить закономірне запитання: що віднести до базових понять-концептів? І тут важливо усвідомити реалії розвитку сучасної науки стосовно категорії «концепт».

Як зазначає А. Вихрущ, недостатній рівень наукового узагальнення цієї проблеми є однією з причин кризи в гуманітарних науках. Адже неточне й помилкове визначення понять детермінує хаотичне, неадекватне й неефективне вирішення

пріоритетних завдань. Погляди дослідника є науково вартісними ще й через те, що сприяють формуванню стрункої категорійної моделі в педагогічній науці. Так, учений пропонує для дискусії тривірневу систему таких гуманітарних понять: людина, індивід, особистість; розвиток, закономірність, наука; виховання, освіта, педагогіка. Власне, це є ті самі концепти, що виступають предметом дослідження представниками різних сфер і до усвідомлення сутності яких наближається сучасна наука.

Культурологічну детермінанту концепту підкреслює О. Переломова, наголошуючи на важливості декількох специфічних підходів до означеного питання: концепт становить зміст поняття і є синонімом смислу; у контексті культурологічного аспекту культура розглядається як сукупність концептів; концепт виникає не безпосередньо зі значення слова, а є наслідком зіткнення слова з досвідом людини. Відтак, концепт містить чуттєво-образний компонент, що знаходить вираження в понятті, уявленні, значенні слова, пов'язаний з вищими духовними цінностями і має мовне вираження та етнокультурну специфіку (О. Переломова, 2012: 64).

Розгорнуту інтерпретацію концепту в лінгвокультурологічному дискурсі пропонує класик новітньої української літератури В. Шевчук. Зокрема, цінною є думка автора про те, що концепти належать до загальнолюдських категорій, які походять від національних. Власне, автор репрезентує тривірневу побудову концепту: індивідуальне – національне – загальнолюдське (Т. Монахова, 2007: 91). Як бачимо, національна складова (головним чином, національні цінності) займає центральне місце в структурі концепту й формує, з одного боку, індивідуальне, з іншого, – загальнолюдське бачення реалій, що відображаються в базових концептах. Такий підхід увиразнює практичну функцію національних цінностей, здатних забезпечити гармонійний природовідповідний розвиток особистості та суспільства.

Характеризуючи концепт у сучасному науковому дискурсі, І. Фісак звертає увагу на його персоналістичну складову, що впливає з відповідних особливостей світогляду, рівня інтелектуального, духовного розвитку, соціального статусу мовця. Водно-

час, базовим аспектом у структурі концепту виступає ціннісний (аксіологічний). З цього приводу дослідниця опирається на наукові результати В. Маслової, яка підкреслює, що центром концепту завжди є цінність, адже концепт слугує вивченню культури, яка, власне, розгортається на ціннісних засадах (І. Фісак, 2014: 72).

Отже, дослідження різних концептів у літературному, медійному, науковому дискурсах виражають яскраву тенденцію розвитку сучасної гуманітаристики й міждисциплінарних проєктів. Щоб проілюструвати специфіку таких наукових розвідок, ми обрали з-поміж величезного розмаїття концептів, представлених у працях учених, чотири концепти, які належать до ряду фундаментальних цінностей: людина, гідність, здоров'я, сім'я.

Опираючись на наукові положення про те, що концепт є певним ментальним утворенням, детермінованим своїми етнокультурними особливостями, його складові (лексеми) становлять зміст національної мовної свідомості та формують наївну картину світу носіїв мови, а сукупність концептів утворює загальну концептосферу мови, в якій концентровано культуру нації (І. Гарбера, 2021: 5–6). І. Гарбера досліджує концепт «людина», акцентуючи увагу на його тісних зв'язках із певним соціумом, з його унікальним світобаченням, духовними цінностями, культурою, мовою.

Дослідниця слушно зазначає про аксіологічний підхід до аналізу концепту як лінгвокультурного утворення, що постає вербалізованою у слові структурою, а її глибинний експресивний зміст, зумовлений національною культурою, апелює до вищих духовних цінностей. Відтак, вона визначає ядро лінгвокультурного концепту «людина»: людина – природно-соціальна істота, що має свідомість і мову, здатна мислити, продуктивно працювати, еволюціонувати, створюючи власну історію та національну культуру (І. Гарбера, 2021: 14). Вважаємо, що запропонований зміст концепту «людина» є неповним, адже не зазначено про сутність людини ще і як духовної істоти, наділеної гідністю, сумлінням, душею, творчим началом (хоча авторка у

своєму дослідженні констатує, що з огляду на здатність концепту виражати певну оцінку, він ґрунтується на розумінні феномену духовних цінностей (І. Гарбера, 2021: 11), а вони апіорі не можуть не стосуватися людини...).

Наступний декларований нами концепт з ряду фундаментальних цінностей – це гідність. Дане питання, зокрема, досліджує Х. Дацишин, зазначаючи, що мовні категорії виступають виразниками життєвих реалій, а духовні концепти, закорінені в лексикон особистості, не лише визначають її ставлення до оточуючого світу, подій і явищ, але і впливають на персональний вибір людини, ідентифікують добро і зло. Крізь призму властивостей концепту – знання, ментальність, культура і оцінка – дослідниця аналізує онтологічну гідність як невід’ємну ознаку людини, моральну – закорінену в морально-етичних нормах (гідний/негідний вчинок), суспільну – пов’язану з усвідомленням особою себе як частини суспільства/нації.

У сучасному інтернет-дискурсі концепт «гідність» також виявляється у таких різновидах: людська гідність («Церква – найкращий захисник людської гідності», «людська гідність як конституційна цінність»), особиста гідність, гідність українців. Крім цього, авторка виокремлює гідність людини як представника певної групи, яка, з погляду мовця, в Україні не має змоги сповна реалізувати свої права («гідність хворої, немічної, вмираючої людини», «гідність жінок»). Також охарактеризовано суспільний характер гідності: гідність держави, гідність України, гідність української нації, національна гідність (Х. Дацишин, 2019: 145). Очевидно, що дослідження Х. Дацишин сприяє переосмисленню українським суспільством системи цінностей в частині пошанування людської гідності осіб із соціально вразливих груп, які мають особливі потреби.

В сучасних умовах пандемійного світу суттєвий інтерес викликає концепт «здоров’я», досліджуваний, зокрема, в контексті модерної науки вченим А. Вихрущем. Автор розглядає проблематику здоров’я, здорового способу життя в системі культурних цінностей, урахувавши наукові висновки Т. Метельової про те, що вони утворюють своєрідну систему етико-естетичних ко-

ординат, архетипову для цього суспільства та продукуються у творчості й учинку, своєю чергою передуючи їм як певні вимоги, звернені до волі (А. Вихрущ та ін., 2020: 59).

Окрім теоретичного аналізу, автор вивчає, як проблема здоров'я реалізовується на практиці. Так, цікавими є результати дослідження на основі експертної оцінки кандидатів і докторів медичних наук, які працюють у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського, й використовують концепт «здоров'я» у процесі викладання з позиції практиків. Отримані відповіді увиразнюють зміст даного концепту, що тлумачиться як найбільший скарб людини; стан органів і систем, за якого вони добре виконують свої функції; соціальна інтегрованість індивіда; стан повного емоційного, психічного, фізичного благополуччя, рівноваги тощо (А. Вихрущ та ін., 2020: 61). Тут очевидно є комплексна природа концепту, його інтегрованість та міждисциплінарний характер.

О. Черненко подає приклад лінгвофразеологічної інтерпретації концепту «сім'я» як духовної цінності в поетичному світі Віктора Бойка. Актуальність дослідження полягає у вирішенні питання співіснування національних духовних цінностей і сімейних, осмисленні крізь призму концепту «сім'я», адже історично родина посідала чи не найперше місце серед ціннісних орієнтирів людини. Аналізуючи творчість Віктора Бойка, авторка стверджує, що концепт «сім'я» є важливим для поета як одна з фундаментальних духовних цінностей. Серед складових даного концепту дослідниця виокремлює такі художньо-семантичні смисли, в яких він реалізується: родина – близькі родичі, родина – пам'ять, родина – війна, родина – захист від негараздів, родина – думки, родина – щастя, любов, родина – кохання, родина – рідний край (О. Черненко, 2020: 360).

У цьому контексті також важливим є дослідження О. Косович, яка вивчає концепт «дім» (*maison*) у парадигмі квебекської лінгвокультури. Виявивши відмінності в понятійній, образній, ціннісній характеристиках даного концепту в квебекській і французькій мовних свідомостях, авторка констатує, що концепти «дім» є загальнолюдською цінністю, за якої вербальна

репрезентація образного складника цієї цінності має лінгвокультурні особливості. Так, у мовній картині світу квебекців у концепт «дім» входять компоненти, серед яких: сім'я, країна, край, холод.

Наукові висновки О. Косович про те, що, в даному випадку, дім є важливим компонентом квебекської лінгвокультурної ідентичності (О. Косович, 2018: 90), сприяють розумінню категорії «концепт» як теоретико-емпіричного утворення, детермінованого специфікою мовного, культурного, духовного розвитку конкретної спільноти.

Отже, досліджуючи певні фундаментальні концепти, вчені розглядають їх як загальнолюдські, національні, духовні цінності. Зі свого боку, можемо зробити висновок, що, власне, концепт «цінність» у контексті професійної лінгводидактики, яка зосереджується на розробці теорії освіти, навчання й виховання, постає специфічним феноменом, що характеризується лінгвокультурною природою, концентрацією найвищих духовних ідеалів, фундаментальним виховним потенціалом/впливом на формування особистості головним чином через розвиток мовної культури вихованців.

Закономірно, кризь призму концепту «цінність» ми маємо змогу виявити вагу (роль, ціннісну сутність) мови й, зокрема, української мови, для людини, громадянина, громадянки, українця, українки, суспільства, нації. Тому далі зосередимо нашу увагу на цих питаннях.

Тож, якщо слово здатне оживляти серце людини, воно є справді цінним. Адже несе в собі не лише зміст, а й почуття та нашу духовну енергію. Таким чином мова виступає наче місток від серця до серця зі своєю здатністю максимально впливати на людину. І в цьому її цінність. Якщо лікар намагається витягнути хворого з депресії, чи педагог працює зі студентом, який демотивований у навчанні, або дипломат веде перемовини щодо вирішення військового конфлікту – першою єдиною зброєю виступає слово. Й у цьому його цінність.

Водночас, варто пам'ятати і про негативний зміст, яким людина може наповнювати свої думки/почуття, що втілюються у

відповідні слова. Вони, як влучно зазначає Іван Франко, спрацьовують проти людини, якій такі слова адресовані, нерідко руйнуючи її внутрішній духовний світ до безмежжя горя і відчаю... Підкреслюючи деструктивний вплив злого слова, Великий Каменяр застерігає мовця від необережності у висловлюваннях, які здатні так само сильно негативно впливати на людину, нищити її, як і добре слово може навіть «воскрешати»! В одному зі своїх творів («Сойчине крило») письменник пише: «...іноді досить одного слова, щоб убити чоловіка, щоб навіки або на довгі літа зробити його нещасливим» (І. Франко, 1979).

Отже, можемо зробити висновок, що цінність мови визначається й безпосередньо особистими цінностями мовця, який виражає їх з усіма відповідними впливами/наслідками для адресата, що апріорі закладені в те чи інше слово. До речі, на сторінках Біблії також знайдемо, зокрема, такі рядки про ціннісну саморепрезентацію мови: «Добра людина із доброї скарбниці серця добре виносить, а лиха із лихої виносить лихе. Бо чим серце наповнене, те говорять уста його!» (Біблія, 2011: 1147). Подібно, й Леся Українка в «Давній казці» стверджує: «Хто нікчемну душу має, То така ж у нього й мова...» (Леся Українка, 1975), фактично ототожнюючи зміст мовлення людини з її справжньою сутністю як, власне, духовної істоти з тим чи іншим рівнем розвитку духовності.

Очевидно, тому й у контексті сократівської філософії артикулюється сентенція: «Заговори, щоб я тебе побачив». Адже значущість мови полягає в тому, що вона акумулює духовну сутність людини, її наміри, бажання та, власне, цінності, виражаючи оцю внутрішню (за Сковородою) людину, наше самобутнє унікальне «Я».

Водночас, як свідчить світова історія, мова завжди виступала першим і незамінним чинником формування й розвитку етносів, народів, націй, що відображає її культурну та суспільно-політичну цінність. У цьому контексті мова, слово, по-перше, стоять на сторожі моральності народу, розвінчуючи й критикуючи негідні явища, котрі трапляються в суспільному житті. З цього приводу дуже чітко висловлюється Леся Українка: «Проти діла соромного Виступає слово праве» (Леся Українка, 1975),

ідентифікуючи мову правди/справедливості як зброю проти категорії зла.

По-друге, саме слово моральних авторитетів нації є унікально вартісним і незамінним засобом боротьби за певні визначені національні інтереси/пріоритети/цінності. Знову звертаємося до «Давньої казки» Лесі Українки, яка озвучує оцю найвищу моральну відповідальність/місію митців слова: «Не поет, хто покидає Боронить народну справу» (Леся Українка, 1975). Тобто, мова, яка виражає відповідні конструктивні ідеї, стоїть у обороні народу, його спільного блага, що означає і благо для кожного окремого громадянина/громадянки.

Відтак, слово духовних провідників народу, серед яких, у першу чергу, поети, письменники, філософи, священники, вчителі, журналісти тощо, служить, допомагає і безпосередньо людям, членам суспільства в розв'язанні їхніх конкретних життєвих проблем. Адже мудра правдива мова, твір чи виступ надихають людину, дають їй розуміння, віру, спрямування (подібно, як результат поетового служіння у «Давній казці» Лесі Українки, закарбований у рядках: «Тее слово всім давало То розвагу, то пораду» (Леся Українка, 1975)) і навіть крила... (адже, за словами Ліни Костенко, «людина... Живе на землі. Сама не літає. А крила має. А крила має! Вони, ті крила, не з пуху-пір'я, А з правди, чесноти і довір'я... У кого – з пісні, або з надії, Або з поезії, або з мрії» (Л. Костенко, 1989).

Видатний письменник ХХ сторіччя Володимир Вихрущ у своєму творі «Я зливаюсь з швидкістю вітрів», присвяченому пам'яті Тараса Шевченка, якраз указує на доленосну цінність слова батька української нації – Великого Кобзаря, з творчих джерел якого черпають полум'яне натхнення всі наступні покоління українських (і не лише!) поетів, письменників та інших митців, причетних до царини мови. Автор пише:

«Свій робочий день розпочинаю
Із Шевченкових безсмертних слів.
Хто б причетним бути не хотів
До вогню, що у думках Тараса,
Щоб строфа, як віковична траса,
Огинала пагорби віків» (В. Вихрущ, 1982: 40).

Таким чином, цінність мови виражається, щонайменше, в трьох аспектах: апріорно ідеалістичному (божественне походження мови, що детермінує її унікальну енергетичну дію/силу), персоналістичному (специфічна здатність мови виражати внутрішній світ людини та впливати на емоційно-вольову духовну сферу інших людей), суспільному (провідна роль мови в єднанні поколінь, консолідації народу/нації, їх повноцінному розвитку як самобутніх суб'єктів геополітичних відносин).

Тепер щодо питання української мови як цінності. На початку третього тисячоліття українська мова є державною мовою незалежної України. Викристалізувавшись у горнилі національно-визвольної боротьби українського народу як незнищенна і предковична, сьогодні вона приймає нові виклики – про її важливість, історичність, статус, значення. Мова нуртує у глибинах мислення українських геніїв та в повсякденній комунікації пересічних громадян, у політичному, медійному, культурному, освітньому просторі... Але в усіх цих середовищах ставлення до неї відрізняється – від поваги та замилювання до зневаги та маргіналізації. Оскільки мова апріорі виступає незамінним потужним чинником формування особистості, варто періодично вивчати ціннісне сприйняття рідної мови представниками молодого покоління, щоб надалі визначати відповідну освітню та інформаційну політику.

У контексті даного дослідження ми характеризуємо вартісність української мови, з'ясовуємо, чи є українська мова цінністю для сучасних студентів (на прикладі Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського та яка мотивація певної їхньої позиції), а також, які цінності повинні відображатися у лексиконі майбутніх лікарів.

Отож, насамперед, розглянемо питання української мови як цінності. Іноземні мандрівники Гійом де Боплан (Г. Л. де Боплан, 1990), Павло Алепський (Л. Харченко, 2011) та ін. характеризують українську націю як свободолюбиву, ліричну, закохану в природу, працьовиту, естетичну, релігійну, моральну, гостинну, миролюбну, співучу... Чи можна всі ці епітети екстраполювати на українську мову? Безперечно, так. Українська мова увібрала

дані риси й відображає їх, є історичним носієм/джерелом ментальності, світоглядних цінностей українського народу. І саме через цю особливість, за те, що українська мова постійно будила дух українців до волі, правди, національно-культурного й суспільно-політичного самоствердження, вороги/іноземні загарбники її забороняли, нищили, принижували, відкидали на маргінес... З цього приводу актуальними є наукові розвідки І. Гирича, який досліджує українську мову як фундаментальну цінність національно-визвольного руху другої половини XIX – початку XX століття. Автор підкреслює цивілізаційно-суспільну вартість мови, акцентуючи увагу на першій науковій історії українського народу, написаній українською – «Історія України-Руси», «яку і слід вважати початком усвідомленого етапу українського руху, часом опанування суспільством постулату про культурну окремішність українського народу» (І. Гирич, 2014).

Водночас, дослідник зазначає про ціннісний аспект української мови в глобально-цивілізаційному контексті, засвідчуючи культурну спроможність української мови на цивілізаційне обслуговування українського народу як рівнорядного іншим цивілізованим народам, що мають свою історію і творять на ній світові духовні вартості.

Окремої уваги заслуговує постать П. Куліша, репрезентована І. Гиричем як ключова історична фігура, яка намагалася українську мову поставити на службу українському рухові, будуючи фундамент політичної окремішності України. Так, П. Куліш убачав у мові виразника народного духу, який формує народність і є її невід'ємною потугою. Сприймаючи українську мову як цивілізаційний здобуток, автор першого українського правопису («кулішівка») називає її не стільки культурною зброєю, скільки політичною. Бо, за словами П. Куліша, мова зберегла українців серед чужоплемінного натовпу, слово наше ховалось тільки в невмирущих піснях та в тайниках наших сімей (І. Гирич, 2014). Але, незважаючи на важкі історичні обставини буття, українська мова пройшла крізь горнило випробовувань аж до сучасного періоду відновлення та розвитку самостійної незалежної української держави. У поетичному контексті істо-

ричну долю й візію української мови відображають, зокрема, такі рядки:

«Мово рідна, ти прекрасна,
Ти чарівна і незгасна.
Вороги тебе топтали,
Але ти їм не скорялась.
Мов та іскра вогняна,
Зігрівала ти серця» (О. Христенко, 2011: 56).

Втім, як виявилось, в умовах будівництва суверенної України частина суспільства воліє радше недооцінювати роль української мови загалом й у формуванні особистості молодого покоління українців зокрема, апелюючи до індивідуального: «Хіба мова має значення?»... У зв'язку з цим, перед освітянами постає серйозний виклик – формувати в дітей, молоді та всього суспільства усвідомлення цінності української мови, її унікальної життєстверджуючої ролі, в тому числі, у контексті особистісного й професійного саморозвитку.

Насамперед, ми намагалися з'ясувати, чи є українська мова цінністю для сучасних студентів, щоб визначити мотивацію певної їхньої позиції. У ході дослідження використано методи анкетування, статистичного аналізу, контент-аналізу. Учасниками анкетування стали 37 студентів першого курсу медичного, фармацевтичного факультетів та ННІ медсестринства ТНМУ імені І.Я. Горбачевського.

Респонденти відповідали на такі запитання анкети: «Чи рідна мова є важливою для Вас?», «Книги якою мовою Ви найбільше читаете?», «Чи слухаєте пісні українською мовою?», «Фільми якою мовою Ви найчастіше дивитесь?».

Прикметно, що на перше запитання всі студенти відповіли, що рідна мова має для них велике значення.

Важливою є аргументація першокурсників стосовно такої позиції:

- а) «... я українка і вважаю, що повинна досконало знати і розмовляти своєю рідною мовою, бо це мова моїх батьків»;
- б) «мова – це генофонд української нації і я не уявляю себе без рідної мови. Я переконана, скільки б мов не знала

людина, говорити рідною мовою – це найцінніше. До того ж, я дуже люблю свою рідну мову за її багатство і милозвучність. Також захоплююся старовинними українськими словами, які є надзвичайно колоритними й віддзеркалюють естетику української нації. Я за те, щоб якнайбільше наших громадян спілкувалися чистою українською мовою!»;

- в) «... рідна мова має для мене значення, тому що це та мова, яку я чую і спілкуюся кожного дня. Українська мова є історичним надбанням нашого народу, його сили й духовності. Рідна мова – це дорогоцінний скарб, тому її потрібно цінувати та захищати. Поки мова буде звучати в устах народу, доти він буде жити. Ми ж знаємо, що якщо зникає мова нації, то і сама нація перестає існувати»;
- г) «... кожен громадянин і громадянка повинні говорити тією мовою, яка є державною. Я громадянка України, тому завжди розмовляю українською і буду рідну мову передавати своїм дітям і внукам, і майбутнім поколінням».

Отже, рідна українська мова виявилася важливою для всіх наших респондентів. Спостерігаємо зв'язок між вибором значущості мови для студентів із їхніми родинними коренями, авторитетом батьків та єдністю минулих, теперішнього та майбутніх поколінь.

На думку першокурсників, мова є стратегічним пріоритетом, найбільшим історичним надбанням, багатством нації, джерелом її самоідентифікації, що засвідчує усвідомлення молоддю важливості мови для суспільно-політичного утвердження й розвитку країни. Відповіді респондентів також підтверджують розуміння студентами мови як культурної цінності, унікальної для кожного народу; стосовно ж української, акцентується увага на її словниковому багатстві й милозвучності.

Крім цього, позиція опитаних декларує визнання необхідності забезпечувати чистоту рідної мови (очищення від лайки, непристойних слів і виразів, агресивного, порожнього за ціннісним навантаженням мовлення тощо), дбати про її захист на найвищому державному законодавчому рівні, в сфері мас-ме-

діа, інформаційної політики, освітньої, наукової, культурної та всіх інших галузях функціонування української держави. Зауважимо, що незначна частина студентів пояснює значущість для них рідної мови без виражених почуттів національної гордості, любові до всього українського, а більш стримано, апелюючи в цьому питанні лише до почуття громадянського обов'язку та відповідальності.

Стосовно запитання про те, книги якою мовою студенти найбільше читають, респонденти відповідали по-різному, а саме: на користь української 75%, та/чи іноземних мов – 25 %. Свою мотивацію першокурсники відповідно обґрунтували.

Наведемо деякі приклади:

- а) «книги читаю українською мовою, тому що ця мова є мені рідною, я спілкуюся мовою моїх предків і мені приємно розвивати своє вміння говорити українською за допомогою читання»;
- б) «переважно українською мовою, бо в такий спосіб збагачується мій словниковий запас. І текст є набагато зрозумілішим, якщо читаєш його тією мовою, яка є рідною і якою ти щодня спілкуєшся. Також під час читання я можу вдосконалювати свою грамотність, адже звертаю увагу і на написання слів, і на пунктуацію. Мені особливо подобається читати вірші українською мовою, вони такі милозвучні і красиві...»;
- в) «я люблю читати книги українською мовою, тому що це моя рідна мова, якою я розмовляю вдома, в товаристві, в університеті, на вулиці, у транспорті. Коли я читаю українські книги, це допомагає мені краще розуміти текст, краще запам'ятовувати прочитане і збагачувати словниковий запас»;
- г) «читаю книги, як правило, українською мовою, тому що вона мені більше подобається. Я захоплююся українськими письменниками, такими як Павло Загребельний, Ліна Костенко, Оксана Забужко»;
- д) «крім книг українською мовою, читаю російською, деколи англійською, оскільки не всі твори, написані іно-

земними мовами, перекладені українською мовою. І не завжди переклад передає емоційне забарвлення оригінального твору».

Відповіді наших респондентів з приводу читання книг українською мовою засвідчують кілька виразних тенденцій: читати рідною мовою, на думку студентів, цікаво й приємно; українські книги допомагають удосконалювати грамотність, розвивати мовленнєві навички та вміння молодої людини; імена окремих класиків української літератури є знаними серед сучасної молоді та згаданими в студентському анкетуванні; для незначного відсотка респондентів характерна присутність читацького інтересу до книг іноземними мовами та невиокремлення української літератури як особливої.

Цікавими виявилися відповіді студентів стосовно питання, якою мовою вони, зазвичай, слухають пісні. Отже, в ході анкетування отримано такі результати: 70 % студентів надають перевагу українським пісням, 30 % – рідко слухають українську музику, а захоплюються зарубіжним пісенним мистецтвом.

Ось як студенти-першокурсники пояснили свою позицію:

- а) «мені дуже подобаються пісні нашою рідною українською мовою і я особливо радію, що сьогодні українська музика вийшла навіть на світовий рівень, наприклад, перемога Руслани в конкурсі «Євробачення»;
- б) «я підтримую розвиток українського шоу-бізнесу і хочу висловити свою прихильність до українських виконавців. Я переконана, що українські пісні нічим не гірші від російських, англійських, італійських чи французьких, але це не заважає мені слухати іншомовну музику також. Трохи прикро, що багато громадян в Україні думають, що українські пісні – це обов'язково лише народні. Я мушу їм заперечити, тому що тепер ми маємо багато української трендової музики різних жанрів і стилів, яка є якісною і вартою, щоб її слухали та гордилися. А ще батьки розповідали, як «Червона рута» Володимира Івасюка перемогла на конкурсі «Пісня року» ще в Радянському союзі і взагалі відтоді стала хітом не просто в Україні, а по цілому СРСР»;

- в) «я часто слухаю пісні українською мовою, тому що вони дуже милозвучні, красиві, багато з них мають глибокий зміст. Недарма вважається, що українці є найспівучішою нацією. Наші предки співали в радості і в горі, частина тих пісень дійшли до наших днів. І це є нашою культурною спадщиною, яку ми повинні берегти та передавати наступним поколінням. Хоча українські історичні, народні, обрядові пісні тепер ще трохи вивчають у селах, сільських школах і менше в містах»;
- г) «насправді, це приємно, що українські пісні почали ставати популярними. Пісні українською близькі до моєї душі. Але я розумію, що є і, може, завжди буде частина молоді, яка не цінує українську музику, а слухає тільки російську або англійську. На мою думку, в сім'ї їм не привили любов до рідної мови та української пісні»;
- д) «я дуже рідко слухаю українську музику. Тому що я люблю якісну музику, а її важко знайти, особливо, коли спектр таких пошуків обмежити до українських пісень».

Аналіз результатів анкетування стосовно визначення цінності українського пісенного мистецтва для першокурсників медичного університету засвідчує, по-перше, що частина молодих людей все ж обізнана про реалії української популярної музики, зокрема, в світовому контексті (репрезентація України на міжнародних пісенних конкурсах, фестивалях).

По-друге, респонденти порівнюють сучасну українську музику з іншомовною та відзначають її довершеність, самобутність, культурну цінність.

По-третє, виразним є усвідомлення молоддю стану розвитку українського пісенного мистецтва, яке характеризується не лише популяризацією народних пісень (студенти підкреслюють, що це стереотип), а наявністю різноманітних напрямів і жанрів, у яких українська пісня звучить сучасно, якісно, оригінально, змістовно і драйвово.

По-четверте, отримані відповіді розкривають глибину історичного світогляду студентів, зокрема, завдяки сімейному вихованню, орієнтованому на передачу молодому поколінню

базових знань про величезні культурні надбання українців, наприклад, творчість легендарного Володимира Івасюка, який став символом українського музичного мистецтва в застійній атмосфері радянського тоталітаризму.

По-п'яте, деякі студенти акцентують увагу на унікальності й неповторності українських пісень обрядового, традиційного змісту відповідно до народно-календарного циклу, що не популяризується належним чином у сучасному українському суспільстві, а все більше стають культурним надбанням, яке відходить у минуле, незважаючи на їхній культуротворчий, націєтворчий виховний потенціал.

Останнє запитання, на яке відповідали учасники анкетування, було спрямоване на те, щоб зрозуміти, чи сучасна студентська молодь цінує українську мову в кінематографі. Отже, за результатами дослідження виявилось, що 60 % респондентів-першокурсників надають перевагу українським фільмам, а 40 % – переважно цікавляться іншомовним кіномистецтвом. У цьому контексті також важливо розуміти мотивацію молодих людей, адже в сучасних умовах інформатизації та цифровізації фільми, очевидно, виступають домінуючим джерелом/засобом пізнавальної та культурної активності студентської молоді.

Отож, серед аргументів, що пояснюють вибір респондентів на користь українських та/чи іншомовних фільмів, знаходимо такі:

- а) «особисто я надаю перевагу українському контенту, і хочу, щоб було побільше фільмів українською мовою, особливо, щоб був гарний переклад фільмів іноземного виробництва»;
- б) «я люблю дивитися різні фільми – і українською мовою, і російською, а також англійською з субтитрами. Все залежить від того, яка країна випустила фільм. Якщо це, наприклад, США, а українською перекладу нема, то я обов'язково подивлюся в російському перекладі. Я переконана, що кіно не повинно мати якихось мовних обмежень, кордонів. Для мене особисто, найголовніше, щоб я розуміла мову, якою цей фільм. Фільм «Титанік» я диви-

лася трьома мовами – українською, англійською і російською. І кожен варіант був по своєму цікавим».

Репрезентовані відповіді першокурсників стосовно їхнього ціннісного вибору в сфері кінематографа виявляють стремління більше половини респондентів до задоволення своїх духовних потреб засобами українського кіно. Ця частина опитаних очікує і на високоякісний переклад рідною мовою фільмів іноземного виробництва. Для решти студентської молоді не особливо принциповим є питання, якою мовою дивитися фільми й тому вона формує/розширює свій світогляд на ціннісних орієнтирах російського, американського, англійського, італійського, французького, німецького тощо кінематографа.

Підсумовуючи дане питання, зазначимо, що наше дослідження не є вичерпним, але за його результатами можемо стверджувати, що сучасні студенти першого року навчання сприймають українську мову як індивідуальну, національну та громадянську цінність. Водночас, існує необхідність використання / творення якісної наукової, науково-популярної, художньої літератури, пісенних творів, фільмів, проектів українською мовою задля формування особистості сучасної студентки / студента відповідно до їх запитів та інтересів.

Стосовно питання про цінності в лексиконі майбутніх лікарів, підкреслимо, що слово і мова – це не просто засіб спілкування, а глибокий феномен духовно-енергетичного змісту та креативної (творчої) дії. Словом людина виражає свої думки, почуття, прагнення, тому дуже важливо навчити підростаюче покоління правильно володіти словом, використовувати його для гуманних, моральних, позитивних цілей, що є можливим за умови формування й популяризації відповідних цінностей.

Одним із важливих аспектів у процесі підготовки фахівців вищої школи є формування їх культури мовлення та розвиток відповідних комунікаційних умінь. Для майбутніх лікарів мова/мовлення виступають незамінними засобами налагодження контакту з пацієнтами, формування у них адекватного сприйняття певної ситуації (стану здоров'я, потреби лікування) та, найголовніше, заохочення, спрямування пацієнтів у життєстверджу-

юче русло, психологічну готовність і духовну мобілізацію задля відновлення, зміцнення здоров'я та покращення якості життя.

На підставі аналізу цілей і змісту навчально-виховної роботи зі студентами медичних закладів вищої освіти, можемо виокремити три змістових компоненти формування культури мовлення: загальнокультурний, професійно-фаховий та психологічно-духовний, що базуються, відповідно, на загальнолюдських, професійних та духовних цінностях.

Перший – загальнокультурний компонент – стосується вимог до мовлення кожної освіченої культурної людини незалежно від виду професійної діяльності. Відтак, зазначений компонент включає: багатий лексичний запас, виразність, точність, образність, зрозумілість, логічність висловлювань, використання ввічливих фраз («будь ласка», «дякую», «прошу», «пробачте»...), відсутність діалектизмів, сленгу, суржику, лайливих, непристойних слів тощо. Для розуміння сутності загальнокультурного компоненту наведемо його приклад: «Шановні пацієнти, будь ласка, пам'ятайте, що у вас завжди має бути віра в одужання, зберігайте спокій та самовладання у різних життєвих ситуаціях. Ви можете звернутися до нашої клініки, коли у вас буде потреба, а наші лікарі з радістю нададуть вам необхідну допомогу...».

У контексті загальнокультурного компоненту лексикон майбутніх лікарів повинен виражати такі загальнолюдські цінності:

- а) *повага до кожної людини* (незалежно від віку, статі, раси, національності, кольору шкіри, релігійної, політичної, культурної приналежності, соціального статусу, освіти, місця роботи, посади, рівня доходів, зовнішнього вигляду, особистої симпатії чи антипатії тощо);
- б) *ввічливість* (що не дозволяє перейти межу грубості, цинізму, зверхності, приниження гідності іншої особи);
- в) *добročинність* (як апіорна готовність завжди допомогти людині, яка цього потребує, у різних сферах життя й різними засобами/способами).

Другий компонент – професійно-фаховий – передбачає володіння студентами спеціальною медичною термінологією, включаючи специфічні лексичні одиниці конкретного фаху. Рівень

професійної підготовки спеціаліста можна визначити, зокрема, проаналізувавши, як медик володіє саме такими термінами і чи адекватно використовує їх (Культура фахового мовлення, 2006). Ось приклад монологу, в якому спостерігається виразний професійно-фаховий компонент: «У пацієнта С. виявлено гіпертонічну хворобу другого ступеня. Частим є підвищення артеріального тиску аж до гіпертонічного кризу. Це може призвести до ішемії органів-мішеней. Пацієнту необхідно зробити електрокардіограму, призначити лікування гіпотензивними препаратами».

Крім цього, професійно-фаховий компонент у культурі майбутніх лікарів має опиратися на відповідні професійні цінності, серед яких:

- а) *відповідальність* (за дотримання клятви Гіппократа, за здоров'я та життя пацієнтів і всіх людей, за власні рішення і дії в межах лікарської практики тощо);
- б) *професійний саморозвиток* (всебічна готовність до професійної діяльності, постійне вдосконалення фахових умінь, навичок, збагачення медичних знань);
- в) *життєствердність* (по-перше, сприйняття життя як найвищої цінності, звідси позиція лікаря захищати життя апіорі, особливо, коли йдеться про життя ненароджених дітей, осіб з фізичними та психічними порушеннями, безнадійно хворих, страждених, немічних, умираючих тощо; по-друге, оптимістичне, конструктивне, підбадьорююче, власне, життєствердне налаштування лікаря, лікаря, який завжди дає надію і заряд натхнення пацієнтам, що сприяє особистій активності пацієнтів, розвитку їхньої цілеспрямованості задля досягнення цілей щодо одужання, сміливості, яка виступає запорукою виконання необхідних процедур/уживання ліків, а також завзяття в сенсі оптимістичного налаштування, бадьорого настрою та впевненості в позитивному результаті взаємодії з лікарем).

Третій компонент – психологічно-духовний – включає слова та словосполучення позитивно-мотиваційного, гуманістичного змісту. Наприклад, до медичного фахівця прийшов пацієнт/

пацієнтка із негативними емоціями, почуттями, установками (як-от гнів, нарікання, зневіра, відчай), тоді обов'язком лікаря є змінити такий психологічний стан хворого на позитивний. І зробити це можна, використовуючи лексикон, який змістовно несе навантаження почуттів надії, віри, любові, впевненості, сміливості, завзяття, доброзичливого ставлення до інших людей та оточуючого світу.

Допомогти у цьому контексті можуть такі словосполучення: «ви – сильна особистість», «ваш організм ще має значний потенціал», «у вас спостерігаються виразні позитивні зміни в напрямку одужання», «вам варто викинути зі свого серця всі образи, ненависть, гнів, тоді воно швидше одужає», «вам слід полюбити себе, своїх рідних і не бажати зла ворогам – ось шлях до вашого повного зцілення», «думайте про себе і про інших людей тільки хороше», «моліться і Господь допоможе вам», «бажайте людям того, чого ви бажаєте собі», «треба сильно вірити в своє одужання», «Бог любить вас, щиро довірте Йому своє здоров'я і обов'язково виконуйте приписи лікарів»...

Таким чином, психологічно-духовний компонент у культурі мовлення студентів як майбутніх лікарів відображає фундаментальні духовні цінності, які фактично становлять головні християнські чесноти:

- а) *віра* (як цінність для лікаря, що передбачає вірити в силу добра, у власні сили, в Божу допомогу, в свою здатність знаходити швидкі рішення в умовах екстрених випадків чи особливо складних професійних ситуацій);
- б) *надія* (її присутність є обов'язковою в системі цінностей лікаря, тому що забезпечує ймовірність високого оптимістичного психологічного тону, необхідного для вирішення завдань професійного характеру; і лише за цієї умови лікар здатний подарувати надію пацієнтам, що можна виправити існуючу ситуацію з проблемами здоров'я і є шанс це зробити за допомогою фахової медичної допомоги);
- в) *любов* (як любов до себе, що означає, зокрема, дбати про власне фізичне, психічне, духовне, соціальне здоров'я/

благополуччя, відмовитися від шкідливих звичок, знаходити власні джерела радості; любов до ближніх як прихильне доброзичливе ставлення, бажання і готовність допомогти пацієнтам, надання їм якісних медичних послуг; любов до Бога в сенсі любові до істини, добра, справедливості, а також передання Божої любові людям/пацієнтам через своє серце, чуйне, милосердне, співчутливе серце лікаря.

Для того, щоб формувати культуру мовлення медиків через призму охарактеризованих компонентів із відповідними цінностями, слід включати їх у навчальні цілі лекцій та практичних занять як з гуманітарних, так і спеціальних медичних дисциплін.

ВИСНОВКИ

Логічною формою висновків монографічного дослідження може служити прогностична оцінка, окреслення нових тем для другого тому нашої колективної праці, а також праць інших авторів.

1. У дослідженнях авторів, які працюють на ниві гуманітарних наук, чи не найбільшою проблемою залишається система базових понять. Без дотримання вимог логіки будемо приречені на хаотичне нагромадження характеристик без необхідного рівня узагальнень. У педагогіці успішно захищені перші докторські дисертації, присвячені цій проблемі. Важливою є діяльність відділу наукової термінології в Інституті української мови НАН України, міжнародні наукові конференції «Українська термінологія і сучасність», «Термінологія і сучасність». Дослідники професійної лінгводидактики повинні звернути увагу на цю проблему у вигляді окремих параграфів і монографій. Це має не лише теоретичну, але й практичну значимість. Нерозуміння педагогами таких понять як «виховання», «освіта» принесло більше шкоди, аніж не продумані освітні реформи минулих років.
2. Перспективним і важливим залишається для професійної лінгводидактики академічне письмо. На нашу думку, оптимальною є така структура курсу: 1. Система базових понять (наука, закономірність, академічне письмо; людина, індивід, особистість; освіта, творчість, інновації; тези, стаття, параграф). 2. Закономірності розвитку освітніх систем. 3. Академічне письмо в сучасному університеті. 4. Сучасний дослідник. 5. Вибір теми наукового дослідження. 6. Структура наукового тексту. 7. Цитування, покликання, бібліографія. 8. Редагування

академічного тексту. 9. Інформаційна культура дослідника. 10. Психологічна культура вченого. 11. Плагіат і антиплагіат. 12. Презентація та оприлюднення результатів дослідження. 13. Збереження та захист результатів академічного письма. 14. Характеристика найбільш поширених помилок в академічному письмі. Як бачимо, академічне письмо можна розглядати в контексті завдань професійної лінгводидактики. Тим більше, що **методика раннього наукового старту** дозволяє розпочинати вивчення основ академічного письма з перших курсів, а з часом і серед старшокласників.

3. Методика навчання має значні досягнення. У той же час не втрачають значимості праці з дидактики вищої школи. Ця проблема потребує як теоретичних узагальнень, так і поширення системної підготовки аспірантів і молодих фахівців до викладацької діяльності.
4. Без уваги до закономірностей особистісного розвитку важко досягти успіху.
5. Особливу значимість для професійної лінгводидактики має компаративістика. Без порівняльної дидактики будемо приречені на відставання від світових досягнень. У той же час українські вчені мають чим ділитися зі світом.
6. Ретроспективна оцінка розвитку професійної лінгводидактики дозволить уникнути постійного «відкриття» новітніх технологій, які описані в минулому. Варто узагальнити спогади видатних мислителів минулих років, які описували навчальний процес.
7. Педеутологія лише утверджується у вітчизняній науці. Необхідно зрозуміти, що це наука, яка досліджує закономірності навчальної діяльності, в тому числі і в закладах вищої освіти. Робота з аспірантами, викладачами підтверджує необхідність таких досліджень.
8. В останні роки зростає важливість дистанційної освіти. Розумне використання її переваг, усвідомлене нівелювання недоліків сприятиме розвитку дидактики.

9. Полікультурне середовище стало важливим елементом професійної підготовки для усіх студентів. На часі врахування національних особливостей. Очевидно, що підготовка студентів з Польщі та Індії має як спільні ознаки, так і важливі особливості.
10. Необхідна серія досліджень на тему ефективного учіння. Достатньо подивитися, як довго методика «Mind map» наближалася до нашої вищої школи. Самовдосконалення особистості залишається найбільш ефективною передумовою професійного зростання.

ДОДАТКИ (творчі завдання для студентів)

1. Назвіть головні ідеї, важливі для професійної лінгводидактики в контексті особистісної парадигми, висловлені в поезії Ліни Костенко.

ЩОСЬ НА ЗРАЗОК БАЛАДИ, – ЯК ВИЙШЛИ БУКВИ З-ПІД МОЄЇ ВЛАДИ

Було таке. Я мусила збрехать.
Не те, щоб як, – всього на пів сторінки.
А букви раптом почали зітхать,
то та, то та тікать навперемінки.
Приміром, так. Беру я те перо.
І той папір. Писати хочу слово.
А буква «П», печальна, як П'єро,
Пробачте, – каже, – я тут випадково.
Примхливе «Р», перлина парижан,
зробило враз акробатичний номер.
Кружляло «Ж», жажливе, мов кажан,
а «Ц» і «Ч» присіли, наче гноми.
Сичало «С», мов кобра на хвості.
Шкварчало «Ш», і «Ф» взялося в боки.
І вірне «К» уперше у житті
Зробило вбiк категоричні кроки.
Стогнало «Н», пручалась буква «Ю»,
кусалось «Є», І «Т» кричало: – Тату! –
Сказало «Л»: «На цьому я стою!» –
Ну, тобто прямо з Лютера цитату.
Слухняне «А» було вже на мазі,
приготувалось заспівати соло,
перекрутилось на одній нозі,
неначе циркуль, – і замкнулось в коло.
Котився перстень літерою «О»,

його згубив мізинний палець змісту.
Тоді взяла я знову те перо.
Як і належить доброму стилісту, –
так-сяк стулила букви у строфу,
з тих, що були, по кілька варіацій.
І вийшло: м-м-м... н-н-н... брр... ффу!
Це швидше так, набір алітерацій.
Та ще ж не все. А що було за тим?
Поки таку звела я огорожу,
А буква «Я» чкурнула через тин,
І досі ще знайти її не можу.

Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиймись.

Хтось ними плакав, мучився, болів,
із них почав і ними ж і завершив.
Людей мільярди і мільярди слів,
а ти їх маєш вимовити вперше!

Все повторялось: і краса, й потворність.
Усе було: асфальти й спориші.
Поезія – це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.

2. Що поет шукав у Львові? Причини і наслідки. Важливість висловлених ідей для професійної лінгводидактики.

Василь Симоненко

Бубнявляють думки, проростають словами,
Їх пагіння бринить у завихренні днів –
Цілий тиждень живу і ходжу між левами,
Недаремно ж і місто взивається – Львів.

Є міста – ренеґати, є просто байстрята,
Є леви, що мурликають, наче коти,
Божевільно байдуже облизують ґрати,

Ще й пишаються з власної сліпоти.

Але думать про них я сьогодні не хочу,
Бо мені, видно, трішечки повезло –
Я побачив у Львові Шашкевича очі,
Кривоносові плечі й Франкове чоло.

Сивий Львовє! Столице моєї мрії,
Епіцентре моїх радощів і надій,
Вибухає душа, – я тебе розумію,
Але, Львовє, хоч трішки мене розумій!

Я до тебе прийшов із захопленням сина
Од степів, де Славути легенди снує,
Щоби серце твоє одчайдушно левине
Краплю сили вдихнуло у серце моє.

3. Прочитайте дві статті з електронного журналу «Освіторія». Назвіть найбільш вдалі поради. Запропонуйте свої пропозиції. Що спільного в текстах? (Олена Коваль. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-samostijno-vyvchyty-inozemnu-movu/>; Олена Юрченко. URL: <https://osvitoria.media/tag/stiv-kaufman/>).

3.1. Існує стереотип, що вивчати іноземну – складно, марудно і можливо тільки під наглядом суворого вчителя. Ми вирішили розвінчати цей міф і пошукали лайфхаки, як навчатись ефективно, цікаво, а головне – самостійно. Поради дають: викладач англійської Васи́лиса Затурець і викладач англійської та італійської мов Вікторія Смирнова.

Поставте мету

Щоб не чекати чергового понеділка чи нового року для початку навчання, чітко визначте, для чого вам потрібна іноземна мова.

Наприклад, ви хочете читати спеціалізовану літературу, яка сприятиме вашому кар'єрному розвитку. Чи вирушити в подорож та вільно розмовляти з іноземцями. Або поїхати навчатись за кордон. Мета – це важлива частина шляху. Коли визначитесь, для чого потрібно вивчати мову, то зможете відсіяти все зайве і зробити навчання ефективнішим.

Продумайте наступні кроки: скільки часу ви зможете виділяти на навчання, якого рівня бажаєте досягти.

Встановлюйте дедлайни, навіть якщо у ваших планах немає чіткої дати, коли потрібно застосувати набуті знання. Але будьте реалістом та не переоцінюйте власні сили.

Вчіть щось щодня

Найголовніша порада – займайтесь щодня. Навіть 30 хвилин щоденної практики дадуть значний результат. Тому поставтесь до вивчення іноземної відповідально.

Для засвоєння лексики найкраще підійдуть різні додатки. Наприклад, Lingualo, Duolingo, Busuu. Там можна прослухати слова, щоб знати правильну вимову. Краще встановити один додаток, щоб не відволікатись. Також є багато безкоштовних онлайн-курсів (наприклад, на EdX) та відеоуроків.

Для вивчення граматики можна підібрати підручники та робочі зошити, за якими викладають у школах чи університетах. Щоб визначити свій рівень, ви можете пройти будь-який тест онлайн.

А тим, хто вирішив вивчати мову з нуля, радимо підбирати підручники для дітей. Там є багато картинок. Якщо вам потрібна іноземна для роботи, знайдіть спеціалізовані підручники. Є видання для юристів, медиків, економістів, менеджерів.

Читайте книжки і дивіться кіно

Спершу обирайте прості дитячі видання. Англійською мовою підіде «The Adventure of Tom Sawyer», французькою – «Le Petit Nicolas», іспанською – «Aventura Joven». Спочатку доведеться перекладати багато слів, але з практикою ви почнете помічати, як їх кількість зменшиться. Якщо складно читати прозу, почніть із коміксів або дитячих віршиків. Головне, підбирайте адаптовану літературу. Читання допоможе засвоїти побудову речень та збільшить словниковий запас.

Дивіться фільми, мультфільми та серіали іноземною мовою. Обирайте із легкою лексикою, де актори не мають специфічного акценту. Наприклад, англійською легко сприймається мультсеріал «The Penguins of Madagascar», серіал «Friends». Також можна переглядати різні телепередачі чи інтерв'ю з улюбленими акторами та виконавцями. Наприклад, Ellentube, де зірки грають у різні веселі ігри. Спочатку краще дивитись із субтитрами – не всі слова легко сприймати на слух. Перегляд фільмів чи телепередач допоможе засвоїти вимову та запам'ятати найбільш популярні фрази.

Користуйтеся списками типу «100 найбільш вживаних прикметників». Якщо у вас є принаймні елементарний рівень, то ви виявите,

що багато з цих слів вже знаєте. Але не просто намагайтесь їх запам'ятати – складайте з ними речення, навіть якщо вони будуть виходити дуже простими.

Говоріть

Буває, що людина ідеально знає граматику, але не може заговорити іноземною мовою. Перш ніж сказати якусь фразу, вона кілька разів обдумує правильність її формулювання і врешті вирішує взагалі промовчати. Але погляньте на ситуацію з протилежного боку. Коли з нами українською спілкуються іноземці і не говорять все граматично правильно та без акценту, ми все одно їх розуміємо.

Не потрібно чекати, коли ви добре опануєте всю граматику чи вивчите певну кількість слів. Починайте говорити на будь-якому рівні. Нехай це буде за допомогою елементарних фраз, наче в маленьких дітей, але така практика надзвичайно важлива.

Як мотивувати дитину пройти онлайн-курси?

Можна знайти безкоштовний розмовний клуб, або навіть створити власний разом із друзями. Придумуйте різні челенджі: прикидайтесь іноземцями в рідному місті та запитуйте дорогу в перехожих, спілкуйтесь між собою протягом кількох годин лише іноземною.

Щоб говорити іншою мовою, потрібно пройти той етап, коли страшно чи ніяково щось сказати, бо не хочеш здатись нерозумним. Але ніхто не глузує з дітей, які тільки вчать розмовляти. І самі діти не починають говорити складними реченнями з високоінтелектуальною лексикою.

Спілкуйтесь з іноземцями, яких зустрічаєте. Можливо, не вийде одразу вразити їх своїм внутрішнім світом та почуттям гумору, але те, що ви намагаєтесь говорити чужою мовою – вже перемога.

Лайфхаки для вивчення мов

Змініть мову на мобільному телефоні на ту, яку вивчаєте. Так зможете додати ще кілька слів до свого запасу.

Співайте пісні іноземною. Шукайте до них переклад.

Робіть записи іншою мовою. Складайте список продуктів чи нотуйте робочі питання.

Грайте з друзями в ігри іноземною. Наприклад, у «Крокодил» чи «Аліас».

Обдумуйте свої справи чи те, що відбулося за день, іншою мовою.

Вчіть кумедні скоромовки чи прислів'я іноземною. Наприклад, український фразеологізм «дощ ллє як з відра» англійською звучить як «іде дощ, наче коти і собаки з неба падають».

Готуйте за відеорецептами з іншомовних каналів.

Читайте блоги іноземними мовами та заведіть власний.

3.2. 76-річний канадський поліглот Стів Кауфман говорить двадцятьма мовами та півстоліття присвятив вивченню іноземних мов. Збирати свою «мовну колекцію» екс-дипломат і бізнесмен почав у 17 років. А у 55 розробив власну систему й почав вивчати мови ще активніше. «Знати мови – примножувати внутрішнє багатство», – каже поліглот, який нині продовжує вивчати українську мову та надсилає гуманітарну допомогу на Донбас. Стів переконаний: вивчати іноземну легко, коли ваше бажання йде зсередини, вам щиро подобається мова і ви отримуєте задоволення від процесу. Як цього досягти, Стів Кауфман ексклюзивно розповів «Освіторії».

В якому віці вивчення мов дається найлегше?

Мій досвід показує: успішно вивчати мови можна в будь-якому віці. Наш мозок постійно навчається і створений для навчання! Зараз мені 76, і я з великим захопленням вивчаю перську мову. В юному віці мозок людини пластичніший, тому процес вивчення нового займає менше часу. Я помітив, що у віці до 12 років діти канадських емігрантів вивчають англійську без акценту.

А чи чули ви про кейс Швеції? Понад 50% телепередач у країні транслюються англійською мовою зі шведськими субтитрами. Тож діти змалку чують мову й приходять до школи, впевнено розмовляючи англійською.

Щось схоже відбувається в родині мого товариша. Він канадець, його тато – китаєць, мама – японка. Його діти змалечку чули 5 мов від різних родичів. І зараз, у 5-річному віці, вони хвацько розмовляють цими п'ятьма мовами. Візьміть це на озброєння! Ви можете говорити з дитиною різними мовами просто з моменту народження, завдяки чому подаруєте їй полілінгвальність із пелюшок.

Завдяки чому ви успішно вивчите будь-яку нову мову?

Успіх у вивченні іноземних мов залежить від трьох факторів, вважає Стів Кауфман:

Ставлення учня до вивчення мови. Ви ставитесь до пізнання нового як до захопливого процесу чи це примус, нудне зобов'язання?

Кількість часу, який витрачаєте на вивчення мови.

Правильно підібраний метод вивчення мови.

Скільки часу потрібно, щоб вивчити мову?

Якщо ви витрачатимете 10 годин на день на вивчення мови, то зможете нею базово володіти через 48–72 дні, залежно від складності обраної мови. Це два чи три місяці. Якщо витрачатимете по 5 годин на день, здобуття базових навичок володіння мовою займе до півроку. Маєте дві з половиною години на день для нової мови? Отримаєте хороший базовий результат через рік. Саме такі дані звучать у дослідженні FSI.

Лайфхаки вивчення іноземної мови в роботі з дітьми

Не вимагайте від дітей ідеального знання граматики. Головне, щоб дитина не боялася говорити та проявляла інтерес до мови. Тож на помилках увагу не загострюйте.

Обирайте для молодшої вікової групи учнів тексти з великою кількістю повторень. Діти обожують веселі пісеньки, лічилки – тож вивчайте мову граючись.

Вчителям вкрай необхідно давати дітям право вибору. Що ваші учні хочуть дивитись і читати? Принесіть до класу на вибір 20 книжок, аудіокниг, підготуйте добірку відео. Нехай підопічні самі скажуть, що з цього їм цікаве.

Дитина не хоче говорити? Окей. Тоді нехай багато читає, слухає, дивиться, створюючи пасивний словниковий запас і запам'ятовуючи вимову.

Що йде не так, якщо вам «дуже складно» вивчати мову?

Вивчення мови може бути «складним» лише тоді, коли до вас або ви самі намагаєтесь застосувати методіку, що не підходить особисто вам. Або ж ви намагаєтесь вивчати мову для якоїсь зовнішньої мети: щоб сподобатися комусь чи отримати престижнішу роботу. У таких випадках люди часто зупиняються на половині шляху.

Можливо, ви виправдовуєте себе: «У мене немає таланту, немає часу...» Але повірте, для вивчення мови точно не потрібен особливий дар. Час можна знайти, їдучи в транспорті, на пробіжці або навіть готуючи вечерю.

Щоб потоваришувати з новою мовою, спробуйте знайти якийсь невеликий аспект у культурі країн, в яких цією мовою спілкуються, та сконцентруйтеся на цьому. Так ви запускаєте в собі щирий інтерес до вивчення мови. А на вас чекає довга мандрівка, тож не обійтися без способу отримувати задоволення в процесі.

Як самостійно вивчити іноземну мову

Слухати + Читати – безпрограшна формула у вивченні мов

90% кожної нової іноземної мови я вивчаю через слухання і читання. Суть мого способу – у вивченні великої кількості слів, які я вибираю з контексту, що цікавий особисто мені. Тому і вам раджу робити акцент на розумінні сенсу, а не на граматиці. Використовую наступну схему: Читання → Увага на контекст → Вивчення словосполучень, а не окремих слів → Повторення вивчених словосполучень.

Цифрова епоха полегшила вивчення мови колосально. Оберіть програму чи застосунок, що дасть вам змогу спершу слухати текст, а потім читати його. Прослухавши перший раз, знайдіть у друкованому тексті ключові незрозумілі слова і ще раз послухайте. А потім вивчіть іншу незнайому лексику, поворно перечитавши.

Стимулюйте мозок цікавим і актуальним контентом. Люди краще навчаються на життєвих історіях, реальних діалогах, прикладах із новин, аніж на хрестоматійних правилах. Раджу дивитись і слухати цікаві вам серіали на Netflix, дивитися ролики на YouTube.

Більшість часу займайтеся самостійно

Не спирайтеся виключно на викладача чи репетитора. Кваліфікований провідник у вивченні мови – це прекрасно, проте самих лише занять із викладачем недостатньо. Більшість часу ви маєте займатися самостійно – прийміть це і налаштуйтеся. Що краще у вас починає виходити спілкуватись іноземною мовою – то більше самостійної практики додавайте. Так ви засвоїте знання надовго й глибоко.

Час від часу передивляйтесь граматичні правила, звертаючи увагу на типові помилки, яких останнім часом припустилися. А ще розбирайте специфічні слова та фрази, про які нещодавно дізналися. Якщо вам подобається – регулярно пробуйте писати, говорити іноземною мовою. Коли ви говорите й пишете, продивляється граматичні правила – ви підвищуєте свою увагу та здатність легше сприймати тонкощі мови. А підвищення уваги збільшує здібність мозку помічати шаблони та звуки іноземної мови.

За яким принципом працює система вивчення мов Стіва Кауфмана?

Щоб вивчити нову мову, не потрібно їхати за кордон чи записуватися на дорогі курси. Ви можете знайти багато нового матеріалу для прослуховування й читання вдома. Єдине – пошук цікавого контенту може зайняти багато часу. Тому я й створив онлайн-додаток LingQ (кожен охочий може затестити безкоштовну версію на сайті).

Основа вивчення – читання та слухання цікавих саме для вас текстів, а також активне поповнення словникового запасу. Спершу система думає, що ви нічого не знаєте. Але в процесі того, як ви зберігаєте слова й фрази у віртуальний словник, вона підлаштовується під ваші потреби. У системі LingQ є дуже класна функція – читання текстів зі зручним словником, щоб не відволікатися на пошук незрозумілих слів в онлайн-перекладачі. Читаючи текст, ви клікаєте на будь-яке нове слово, і воно з'являється у віконці-словнику.

4. Прочитайте вірші А. В. Вихруща. Назвіть головні ідеї, важливі для лінгводидактики.

Як солодко служити рідній мові

*Павлові Юхимовичу Гриценку
з глибинно дружньою повагою*

Як солодко служити рідній мові,
І зрозумівши слова глибину.
Навчити інших бачити і чути,
Його безмірну силу і красу.

Як солодко служити рідній мові,
До мудрості наблизившись на крок.
З молитвою і пошанівком,
Неначе свято починають урок.

Як солодко служити рідній мові,
Від часу праслов'ян, волхвів,
Стояти твердо на сторожі,
Благословення мати від віків.

Як солодко служити рідній мові,
І на судилищах йти в бій.
Навчати недолугих розуміння,
Що мова вічна, опоненти тлінь.

Як солодко служити рідній мові,
І боронити свій блокпост.

Від ворогів ближніх і дальніх,
Розумних і тупих бидлот.

Як солодко служити рідній мові,
Плекати діалектів глибину.
Як заповіт для нації і світу,
Освітлювати слова таїну...

Пройдуть роки і вдячні люди,
Учителів згадають в добрім слові.
Які і розумом, і серцем,
Життям служили рідній мові.

Заповіт

А як мову позабули,
Віру розпродали.
Напишіть, діти, в анкетах:
Що батька не мали.

5. Прочитайте статтю, присвячену концептам. Підготуйте рецензію, вказавши на переваги і недоліки (Вихрущ А., Руденко М., Драч І. Концепт «здоров'я» в сучасній науці. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип. 29. Том 1. 2020. С. 55–63).

КОНЦЕПТ «ЗДОРОВ'Я» В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Постановка проблеми. Для розуміння закономірностей розвитку науки, суспільства, особистості важливо розуміти суть системи базових понять. Зауважимо, що навіть рівень розвитку науки можна оцінити за тим, наскільки точно дослідники визначають дефініції головних понять, наскільки високим є рівень професійних словників. Парадоксально, але рівень розвитку суспільства також можна оцінити за рівнем культури, багатством словникового запасу. Це стосується і окремої особистості. Невипадково прислів'я, яке прийшло до нас зі стародавньої Греції, – «Заговори, щоб я тебе побачив» – не лише не втрачає значущості, а навпаки, з кожним роком стає дедалі актуальнішим. Підкреслимо значущість і англійського прислів'я, аналоги якого можна відшукати в багатьох культурах:

«Називай речі своїми іменами». Серед базових понять, важливих на особистісному і науковому рівні, особливе місце займає концепт здоров'я.

Аналіз досліджень. Особливість досліджуваної теми зумовлена тим, що поняття «концепт», як і поняття «здоров'я», не має усталеного, загальноприйнятого визначення. Наприклад, автори, які аналізують перше поняття у Вікіпедії, пропонують розглядати його як «інноваційну ідею, що містить у собі творчий сенс, продукт, що демонструє цю ідею концепт-продукт, тобто модель, що випускається виробником у єдиному екземплярі, призначена для демонстрації». Очевидно, що це лише один, не зовсім вдалий приклад використання поняття, спрямований не на розуміння його суті, а на досягнення рекламної мети. Закономірно, що після цього пропонується на вибір читачів ще декілька різноманітних аспектів: «у філософії та лінгвістиці – сенс поняття, смислове значення імені (знаку). Відрізняється від самого знаку і від його предметного значення (денотата, об'єму поняття). Ототожнюється з поняттям і сигніфікатом». Якщо концепт відрізняється від предметного знаку і від самого знаку, то отримуємо якусь абстрактну конструкцію, яка втрачає сенс. Пропозиція розглядати концепт у філології як «стійку мовну чи авторську ідею, що має традиційний вираз; те ж, що мотив» швидше нагадує концепцію, а це різні поняття. Інші пропозиції оцінки концепту такі: як художній засіб, твір концептуального мистецтва; у концептно-орієнтованому програмуванні – конструкція, що складається з одного класу об'єктів і одного класу посилань; напрямок у мистецтві, покликаний відображати тільки ідею, а не форму або зовнішні атрибути; соціальний конструкт – породження конкретної культури чи суспільства, що існує виключно через те, що люди згодні діяти так, ніби воно існує, або згодні слідувати певним умовним правилам; зміст якогось поняття (Вікіпедія). Така різноплановість, багатогранність швидше ускладнює розуміння суті проблеми ніж сприяє аналітичній оцінці.

Більшість авторів беруть за основу латинський відповідник *Conceptus* – «поняття» і акцентують увагу на його багатозначності, виокремлюючи такі особливості: «1) Термін середньовічної схоластичної філософії і логіки, що позначав загальне в одиничних предметах, на основі якого виникає поняття, виражене словом... Концептуалісти твердили, що в одиничних речах існує дещо спільне, загальне, на основі чого в розумі виникає концепт – **особливе загальне по-**

няття, виражене словом... Розгортання змісту концепту у системі суджень утворює концепцію. 2) У логічній семантиці – смисл імені, інтенційні значення імені (знака), або інтенціонал. У сучасній семантиці замість терміна «поняття» вживається термін «концепт», який знаходиться у тому ж категоріальному ряду, що й термін «значення слова». Однак якщо значення слова розглядається в системі мовних зв'язків, то концепт – у системі логічних відношень і форм, котрі досліджуються як у мовознавстві, так і в логіці» (Кирик, 2002: 300). У цьому визначенні важливим є поєднання лінгвістичних аспектів і логічних відношень, тобто маємо приклад міждисциплінарного підходу (логічна семантика), причому коло інших наукових дисциплін буде лише розширюватися.

Для розуміння суті проблеми важливими є висновки авторів енциклопедичного словника класичних мов, праці, присвячені різноплановим аспектам визначення концепту здоров'я: С. Мартінек, І. Наконко, О. Переломова, Л. Печенікова, В. Успенська, О. Федько.

Л.В. Лисенко, відзначивши важливість досліджень вітчизняних і зарубіжних фахівців з питань концептосфер (В. Карасик, Т. Медведєва, А. Приходько, Х. Гельферт, П. Дінцельбахер, У. Квастхоф, Х. Просс, К. Рот), прийшла до висновку, що «всі вони так чи інакше підкреслюють надзвичайно важливу роль концептів у становленні ментальності як кожної окремої особистості, так і лінгвоспільноти – їх носія. Завдяки аналізу та співставленню концептосфер можна робити висновки про культурні збіги та розбіжності різних етноспільнот та ідентифікувати елементи взаємовпливу та взаємозбагачення навіть неспоріднених культур» (Лисенко, 2019: 208).

Для розуміння суті концепту здоров'я важливо звернути увагу на проблему життя і смерті, що потребує серії різнопланових монографічних досліджень. Не випадково Ю.Б. Собора, проаналізувавши структуру паремійних одиниць із використанням концептів «життя» та «смерть» та засоби їх вираження, звертає увагу на «їх функціонування – в просторово-концептуальній опозиції, що зумовлено не тільки лексико-семантичним, але й локальним аспектом. Концепти «життя» та «смерть» виникли в українському фольклорі від архетипних понять на означення початку та кінця, а також на позначення минулого та майбутнього чи теперішнього тривалого часу. В залежності від ситуації використання та контексту функціонування паремій визначені концепти можуть бути виражені через поняттєвий символізм та бути уособленням тих чи інших понять чи значень. Сакральне переміщення

між концептами додає динаміки семантичному навантаженню понять та їх стилістичному способу вираження. Як правило, концепти «життя» та «смерть» в фольклорному просторі паремійних жанрів виражаються шляхом послуговування такими стилістичними прийомами, як поширене порівняння, метафоризація, метонімічне переміщення, уособлення, іронія, асоціонізм, паралелізм, динамічна градація та подібні. Концепти «життя» та «смерть» завжди знаходяться в бінарній опозиції та зрідка на сакральному рівні можуть мати точки дотику у вигляді певних явищ відображуваної дійсності на вербальному чи онтологічному рівнях» (Собора, 2019: 232).

Особливе місце, в контексті теми статті, займає книга А.М. Приходько «Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики» (Приходько, 2008).

Мета статті – дослідження особливостей концепту здоров'я в народній культурі, медицині, педагогіці, філософії. Запропонувати авторське визначення. Розглянути важливість цього поняття для нормативних документів, особливо тих, які регламентують правові аспекти захисту дітей з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння суті досліджуваної проблеми важливими є висновки лінгвістів, на думку яких концепт в перекладі з латинської «вбирати в себе, схоплювати разом, утворювати, зачинати» потрібно розглядати як «основне семантичне поняття лінгвокогнітології та лінгвокультурології. Незважаючи на новаційну методологію когнітивної парадигми, стрижневе поняття її термінологічного апарату – концепт має тривалу історію розвитку семантики та дефініцій, а також використання у сферах інших наук... З часом концепт стає терміном когнітології – інтегральної науки про когнітивні процеси у свідомості людини, що забезпечують мислення і пізнання світу. У сучасній лінгвістиці концепт є широко використовуваним поняттям, хоча до цих пір не має однозначного визначення. Під ним розуміють ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею поняття чи навіть саме поняття. Поняття концепт визначається як одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає свідомість і досвід людини; це – оперативна смислова ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), картини світу, відображеної у свідомості людини; одночасно це й інформація про знання, уявлення, думки людини про об'єкти світу» (Звонська, Корольова, Лазер-Паньків, 2017: 273).

Професор О. Переломова стверджує, що в 1928 р. С. Аскольдов-Алексєєв опублікував статтю «Концепт і слово», що стало своєрідною точкою відліку для поширення ідеї. Це питання потребує додаткового вивчення, так як інколи використовується ідея, а назва утверджується набагато пізніше. Авторка підкреслює важливість декількох своєрідних підходів: концепт розглядається як зміст поняття, синонім смислу; культурологічний аспект передбачає розгляд культури як сукупності концептів; концепт виникає не безпосередньо зі значення слова, а є наслідком зіткнення значення слова з особистим і народним досвідом людини, тобто є посередником між словом і дійсністю. О. Переломова пропонує розглядати концепт як «узагальнююче утворення, але разом з тим воно містить чуттєво-образний компонент, що знаходить своє вираження в понятті, уявленні, значенні слова, пов'язане з вищими духовними цінностями і має мовне вираження та етнокультурну специфіку. Найчастіше представником концепту в мові є слово, яке найбільш повно й адекватно передає зміст концепту. Слово знаходить свою реалізацію в складі лексичної-семантичної парадигми, утвореної лексичними варіантами слова. Отже, концепт співвідноситься більш ніж з однією лексичною одиницею, тому слід урахувувати усю сукупність синонімічних засобів, які описують його в мові (Переломова, 2012: 64).

В. Кукушкін на основі праць зарубіжних авторів, фахівців з питань когнітивної лінгвістики, зауважив, що концепт є гештальтною ментальною сутністю і структурні елементи концепту можна виокремити лише штучно, з метою аналізу, а серед форм його існування окрім поняття «виділяють такі різноsubstrатні одиниці, як образ, уявлення, схема, прототип, пропозиція, фрейм, сценарій, гештальт» (Кукушкін, 2015: 92).

На нашу думку, доцільно врахувати такі особливості. По-перше, на побутовому рівні саме поняття «концепт» не використовується. Той факт, що люди інтуїтивно розуміють багатогранність головних понять, що до речі яскраво проявляється в усній народній творчості, характеризує лише багатство мовної палітри. По-друге, очевидно є взаємодія понять, які входять у структуру концепту з практичним досвідом. В іншому випадку це було б абстрактне поняття, яке не має відповідника в об'єктивній реальності. По-третє, **рівень концепту передбачає міждисциплінарне вивчення питання, певний етап розвитку наук, які наближаються до розуміння закономірностей розвитку базо-**

вого поняття, його суті, рівень узагальнення, перспективи функціонування. Підкреслимо **важливість інтеграції декількох наук**, коло яких постійно розширюється.

Виникає закономірне запитання, що віднести до системи базових понять – концептів. Зауважимо, що недостатній рівень наукового узагальнення цієї проблеми є однією з причин кризи в гуманітарних науках. Адже помилки у визначенні понять неминуче викликають хаотичне вирішення пріоритетних завдань. Яскравим прикладом є відома новація із загадковою назвою «компетентнісний підхід» та десятки інших, які не витримують випробовування часом. Адже знання, вміння і навички по суті і є «новаторськими» компетентностями і компетенціями.

У своїх працях (А. Вихрущ) ми пропонували для дискусії трирівневу систему таких гуманітарних, базових понять: **людина, індивід, особистість; розвиток, закономірність, наука; виховання, освіта, педагогіка.** Це саме ті концепти, які досліджуються представниками різних наук і до розуміння суті яких поступово наближається сучасна наука. Очевидно, що це відкрита система, яка викличе критику, було б добре щоб конструктивну. В окремих статтях, ми наприклад пропонували такі визначення. Людина – жива істота, здатна до розвитку і самопізнання. Індивід – людина, яка має систему неповторних якостей. Особистість – індивід, здатний до самовдосконалення і творчості. Виникає цікаве запитання, чи можна назвати творчість концептом. Ми змушені поки що дати негативну відповідь. Достатньо згадати пояснення відомих поетів, про те як вони «чують» один рядок, який потрібно записати, а лише потім створюється вірш. Подібний механізм властивий і для наукової роботи. Пошук теми, несподіване «осяяння» ідеями, які потрібно заслужити наполегливою працею. Всі спроби програмування творчого процесу викликають у фахівців легку іронію.

Особливе місце в контексті вищеназваних ідей займає **концепт здоров'я**, так як він є чи не найбільш поширеним від побутового рівня до медицини, фізіології, психології, біології та десятків інших наук. Саме цей чинник дозволяє розглядати концепт здоров'я як своєрідну концептосистему, тобто той випадок коли «взаємовідношення концептів, їх комплекс утворює концептосистему зі своєю структурою. Дослідження концептів стало предметом численних студій (досліджено чимало соціально-політичних, ідеологічних, філософських, ментальних, культурних, міфологічних концептів) у широкому мовному

контексті, зокрема й на матеріалі класичних мов» (Звонська, Корольова, Лазер-Паньків, 2017: 273).

Проблема здоров'я, здорового способу життя займає особливе місце серед культурних цінностей, які розглядаються дослідниками як «загальнозначущі принципи, що становлять основу даної культури, відіграють конститутивну роль щодо неї і визначають спрямованість діяльності її представників, мотивацію їхніх учинків. Культурні цінності утворюють своєрідну систему етико-естетичних координат, архетипову для даного суспільства. На відміну від матеріальних (цивілізаційних) цінностей, що створюються в процесі виробництва, культурні цінності продукуються й репродукуються у творчості й учинку, своєю чергою передуючи їм як певні вимоги, звернені до волі» (Метельова, 2002: 316).

Своєрідністю концепту здоров'я є поєднання матеріальних і психологічних чинників. Можливо саме тому дослідники з різноплановими науковими інтересами продовжують його вивчення. Розглянемо декілька прикладів. Л.М. Печенікова традиційно звертає увагу на фізичне, психічне, духовне, соціальне здоров'я і на основі визначень із словників (здоров'я – це правильна, нормальна діяльність організму, його повне фізичне та психічне благополуччя); «стан організму, що характеризується його врівноваженістю з навколишнім середовищем і відсутністю хворобливих змін») підтримує висновок, що здоров'я «це нормальний стан організму, який характеризується оптимальною саморегуляцією, повною узгодженістю при функціонуванні всіх органів та систем, рівновагою поміж організмом та зовнішнім середовищем при відсутності хворобливих проявів. Тому основною ознакою здоров'я є здатність до значної пристосованості організму до впливів різноманітних чинників зовнішнього середовища. Завдяки цьому здоровий організм може витримувати значні фізичні та психічні навантаження, не тільки пристосовуючись до дії екстремальних чинників зовнішнього середовища, але й повноцінно функціонувати в цих умовах» (Печенікова, 2011: 11).

О.А. Федько в одній зі змістовних статей на цю тему підкреслює той факт, що сучасні дослідники використовують понад 400 різноманітних визначень поняття «здоров'я», акцентує увагу на ціннісному значенні життя: «В ієрархії цінностей найвищий рейтинг займає така цінність, як життя. Людина і людське життя – за ними втрачають зміст всі інші цінності. Видатний німецький етолог, лауреат Нобелівської премії Конрад Лоренц писав про це: «Якщо ми заберемо з нашого жит-

тевого досвіду емоційне почуття цінності – скажімо, цінності різних ступенів еволюції, – якщо для нас не будуть являти ніякої цінності людина, людське життя і людство загалом, то найдосконаліший апарат нашого інтелекту залишиться мертвою машиною без двигуна...Тільки відчуття цінності присвоює знак «плюс» чи «мінус» при реакції на наше «категоричне самозаперечення» і перетворює його в імператив чи заборону». Узагальнюючи праці інших учених, автор виокремлює шість головних характеристик здоров'я: «1. Нормальна функція організму на всіх рівнях його організації (органів, гістологічних, клітинних і генетичних структур, нормальний перебіг фізіологічних і біохімічних процесів, що сприяють індивідуальному виживанню й відтворенню). 2. Динамічна рівновага організму та його функцій з навколишнім середовищем. 3. Здатність до повноцінного виконання основних соціальних функцій, участь у соціальній діяльності та суспільно корисній праці. 4. Здатність організму пристосовуватися до постійно змінюваних умов у навколишньому середовищі, здатність підтримувати сталість внутрішнього середовища організму, забезпечуючи нормальну та різнобічну життєдіяльність і збереження живого початку в організмі. 5. Відсутність хвороби, хворобливих станів, хворобливих змін. 6. Повне фізичне, духовне, розумове і соціальне благополуччя» (Федько, 2009).

На нашу думку, кожна з позицій має свої переваги і недоліки. Зокрема, нормальний рівень функціонування організму потребує диференціації норми і патології; динамічна рівновага із зовнішнім середовищем нагадує швидше літературний образ, ніж наукове визначення; виконання основних соціальних функцій передбачає їх конкретизацію, а люди з особливими потребами часто більш соціально значимі; здатність пристосовуватися до змінних зовнішніх умов – це властивість організму в цілому; відсутність хвороби так само як повне благополуччя відноситься до бажаного, але майже нездійсненого. Достатньо згадати популярний серед лікарів тезис: «Немає людей здорових, є люди недостатньо обслідувані».

Традиційно витоки проблеми можна знайти в народній культурі, яка репрезентує культуру, систему цінностей. Зауважимо, що порівняльна характеристика суті головних концептів у різних мовах дозволяє зробити висновок про їх дивовижну схожість і за формою, і за змістом. Наприклад І.М. Наколонко в одній із найкращих статей аналізує погляди щодо здорового способу життя в культурі українського народу в різні історичні періоди, досліджує взаємопов'язаність

культури здоров'я із менталітетом. Автором доведено, що «концепт здоров'я є культурозалежним та зазнає динамічних змін протягом процесу історичного розвитку... з точки зору культурології здоровий спосіб життя являє собою культурну традицію суспільства, яка водночас є механізмом соціокультурної адаптації людини до існування у певному природному та соціальному середовищі». Розгляд текстів медичних порадників дозволив автору зробити висновок, що «цілісний концепт здоров'я людини та умов його збереження є тісно пов'язаним із загальним контекстом культури та духовності даної епохи... Текстологічне дослідження корпусу народних приказок та прислів'їв за допомогою методів статистичного аналізу текстів (text-mining) прояснює традиційні, народні уявлення про здоров'я, які панували серед селянських мас українського суспільства кін. XVII – кін. XIX ст. Аналіз дозволяє виокремити частоту згадок, рейтинг значущості слів у корпусі. Поняття загального значення «вода», «людина», сакральні числа, «хліб», «слово», «робота», «старість», слова «голова», «їсти», «життя» – усього 17,3% корпусу – є найзначущішими. Кластер «здоров'я» має рейтинг 43 – 0,56% згадувань, отже, він належить до понять, важливість яких у корпусі паремій можна оцінити як середню. Здоров'я є менше актуальним, ніж «робота» рейтинг 8 (1,71%) та «їжа» 11 (1,38%), та менше значущим, ніж «любов» 21 (1,08%), але більше, ніж «щастя» 58 (0,44%). Колокації (поєднання слів), до яких входять поняття «здоров'я», містять слова «щастя», «людина», «молодість», «старість», «багатство», «хвороба», та загалом за змістом є банальними: здоров'я – це не хвороба, здоров'я більше притаманне молодій людині, ніж літній, здоров'я є важливою передумовою щастя. Вони не дозволяють визначити інші змістовні акценти. Розгляд колокацій виявляє дві тематики паремій: здоров'я як духовний стан та здоров'я як передумову щастя в житті... Аналогічні за сенсом колокації утворюються зі словом «хвороба». «Хвороба» як протилежність здоров'я пов'язана з емоційно-духовним станом («Журба гірша хвороби»); вона підкреслює самоцінність здоров'я («Здоровий хворому не вірить, а багатий – бідному») (Наколонко, 2016: 118–119). У той же час ми не можемо погодитися з висновком, що «здоровий спосіб життя та культура здорового життя у їх сучасному розумінні не існують для культури попередніх історичних епох».

В.М. Успенська в статті «Концепт «здоров'я» у різних галузях на шляху становлення предмета «Основи здоров'я» доводить, що «категорія «здоров'я» розкривається через філософський, медичний, валеологічний, соціальний концепти. Здоров'я як філософську категорію

підтверджують феноменологічний, онтологічний, діяльнісний, когнітивний, епістемологічний критерії. Процесуальний ланцюг функціонування феномену здоров'я забезпечується через формування, збереження, зміцнення, використання (споживання), відновлення та передачу фізичної, психічної, соціальної та духовної його складових носіями різних рівнів із проявом через стан, явище, процес. Медичний концепт здоров'я, який формулюється також через галузі – особисту гігієну та санологію, базується на попередженні та лікуванні захворювань людини. Валеологічний концепт розкриває механізми здоров'я на різних рівнях. Соціальний концепт пов'язаний з вирішенням проблеми збереження здоров'я населення, як показника соціального розвитку країни» (Успенська, 2016).

С. Мартінек провела дослідження шляхом створення когнітивної дефініції за методикою, яку запропонував засновник Люблінської етнолінгвістичної школи професор Є. Бартмінський і яка «передбачає аналіз засобів вербалізації цієї концептосфери в українській мовній картині світу, текстового матеріалу та експлікацію корелятивних концептуальних структур у свідомості мовців» (Мартінек, 2019: 234). Авторка проаналізувала дефініцію лексеми «здоров'я» у тлумачних словниках староукраїнської та сучасної української мов, а також дані етимологічного, синонімічних, антонімічного та фразеологічного словників української мови і прийшла до висновку, що походження цього поняття надалі викликає дискусії (добре дерево, міцний, твердий, згода, дозвіл, правильний, не хворий, життя, корисний, нешкودжений) і цей перелік можна продовжити. Цікаво що для кореня *здоров* фахівці називають понад 60 дериватів. Закономірною є увага до словника порівнянь (О. Левченко) в якому виокремлено шість предметних сфер: «1) свійські або домашні тварини: як бик, як бугай, як (робочий) віл, як кабан, як кицька навсидячки (ірон.), як кінь, як (нагайська) кобила, як корова, як мул; 2) дикі тварини: як ведмідь, як лось, як тур, також як риба; 3) артефакти різного типу: як дзвіниця, як горохова копиця, як лопата, як сарай, як хата, як шафа; 4) природні об'єкти/явища: як вода, як гора, як грім; 5) рослини: як бук (карпатський), як горіх, диня на морозі, як дуб, як огірок, як хрін, як часник тощо; 6) людина певної професії, що вимагає фізичної сили: мов катюга, як майстер різницький та ін.» (Мартінек, 2019: 240).

Доцільно було б провести порівняльну характеристику суті цього поняття серед представників різних культур, починаючи від етнолінгвістики.

Окрім теоретичних узагальнень, важливо дослідити, як дана проблема реалізується на практиці. Для вирішення проблеми ми звернулися до кандидатів і докторів медичних наук, які працюють у Тернопільському національному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського як до експертів. Це важливо з декількох причин. По-перше, викладачі використовують концепт здоров'я в процесі навчання студентів і таким чином «тиражують» свою позицію. По-друге, важливе співвідношення теоретичних узагальнень, нормативних документів, рекомендацій Всесвітньої Організації Здоров'я і позиції практиків, що, до речі, може стати темою окремого дослідження. Відповіді респондентів були різноплановими: «Здоров'я – це найбільший скарб людини. Це стан органів та систем, при якому вони добре справляються зі своїми функціями та забезпечують повноцінне функціонування організму»; «це ... такий стан органів, систем та психіки людини, який дозволяє їй повноцінно функціонувати»; «це стан повного емоційного, психічного, фізичного благополуччя»; «стан організму, при якому усі системи організму у повному обсязі виконують свої функції, включаючи психічну, імунні та фізичну, а також соціальна інтегрованість індивідуума»; «це цілісний багатовимірний динамічний стан, що розвивається в процесі реалізації генетичного потенціалу в умовах конкретного соціального й екологічного середовища і дозволяє людині в різному ступені здійснювати її біологічні та соціальні функції; процес збереження і розвитку фізіологічних властивостей, потенцій психічних і соціальних; процес максимальної тривалості життя при оптимальній працездатності й соціальній активності»...

Для більшої наочності і поглибленого розуміння проблеми використовуємо порівняльну таблицю, яка віддавна використовується в науковій школі професора А. Вихруща. Результати виявилися доволі цікавими (табл. 1).

Як видно з різнопланових, цікавих відповідей тема статті має не лише теоретичне, але й практичне значення. У даний час вивчається думка студентів з України, а також студентів-іноземців, які обрали медичні спеціальності. Підкреслимо також важливість розуміння концептів здоров'я і хвороби для різноманітних нормативних документів, які регламентують роботу з людьми з особливими потребами. Адже в даний час, наприклад, законодавство Польщі до категорій таких людей відносить осіб з надмірною активністю (ADHD), надмірною вагою, аутистів.

Таблиця 1.
Визначення поняття «здоров'я» вченими

Структура поняття	Вчені												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Найбільший скарб людини		+											
Стан органів і систем при якому вони добре справляються зі своїми функціями		+					+						
Стан органів і систем при якому забезпечується повноцінне функціонування організму		+	+			+							
Стан повного емоційного, психічного, фізичного благополуччя, рівноваги.	+			+	+		+	+	+	+	+		
Соціальна інтегрованість індивіда						+							
Цілісний багатовимірний динамічний стан, що розвивається в процесі реалізації генетичного потенціалу в умовах конкретного соціального й екологічного середовища									+				
Стан, який дозволяє людині в різному ступені здійснювати її біологічні та соціальні функції									+				
Процес збереження і розвитку фізіологічних властивостей, потенцій									+				
Процес максимальної тривалості життя при оптимальній працездатності й соціальній активності									+				
Відсутність хвороб і дефектів													+

Висновки. Важливо проводити експертну оцінку нормативних документів, які визначають стратегію збереження здоров'я населення. Наприклад 30 листопада 2016 р. уряд України схвалив Концепцію розвитку системи громадського здоров'я. У цьому документі підкреслюється, що здоров'я населення є однією з найбільших цінностей, необхідною умовою для соціально-економічного розвитку країни. Створення оптимальних умов для реалізації потенціалу кожної особи впродовж всього життя, досягнення європейських стандартів якості життя та благополуччя населення є одним із основних завдань. Збереження здоров'я та забезпечення повноцінного життя людей є одними з найважливіших цілей світової спільноти, відображених у засадах європейської політики «Здоров'я–2020». Особливої актуальності набуває компаративістичне вивчення досвіду різних країн для примноження здоров'я, як цінності на особистісному, родинному, суспільному, державному рівні.

Дослідження суті концепту здоров'я підтверджує значимість міжпредметних зв'язків. Порушення вимог логіки приводить до хаотичного нагромадження інформації у визначеннях, що пізніше може обумовити неточності у висновках. Своєрідна «замкнутість» у філологічних чи філософських аспектах збіднює сутність системи базових понять, відгороджує їх від потреб практики. Коли мова йде про систему цінностей, важливі проблеми для широкого загалу доцільно вивчити думку експертного середовища, представників різних наук, що збагатить і теорію і практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедичний словник класичних мов / Л.Л. Звонська, Н.В. Корольова, О.В. Лазер-Паньків та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.
2. Концепт. Вікіпедія. URL :uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення 12.07.2020 р.).
3. Кукушкін В. В. Проблема моделювання концептів (на матеріалі концепту celebrity / знаменитість. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки».* Мовознавство. 2015. Вип.4. С. 92–96.
4. Лисенко Л. В. Лінгвокультурні концепти arbeit, sparsamkeit і geld як медіатори ментальної ідентичності німців. *Мова і культура.* 2019. Випуск 22. Т. IV. С.208–213.
5. Мартінек С. Концептосфера здоров'я в українській мовній картині світу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2019. Вип. 70. С. 234–247.

6. Метельова Т. Культурні цінності. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Абрис, 2002. С. 316.
7. Наколонко І. М. Концепт здоров'я та здорового способу життя у культурі й ментальності українців доіндустріального аграрного суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2016. Вип. 11. С. 112–125.
8. Переломова О. С. Філософсько-світоглядні аспекти лінгвістичного виміру концепту «самотність». *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 50. С. 63–70.
9. Печенікова Л. М. Концепт здоров'я в системі мови (на матеріалі українських фразеологізмів). *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2011. Вип. 31. С.10–13.
10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
11. Собора Ю. Б. Сприйняття концептів «життя», «смерть» в українських та чеських пареміях. *Мова і культура*. 2019. Випуск 22. Т. IV. С. 227–233.
12. Успенська В. М. Концепт «здоров'я» у різних галузях на шляху становлення предмета «Основи здоров'я». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Валеологія:сучасність і майбутнє*. 2016. Т. 20. С. 125–132.
13. Федько О. А. Багатоаспектність поняття здоров'я у сучасній науковій думці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 4. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua>.
14. Філософський енциклопедичний словник / Гол. редколегії В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 740 с.

6. Уважно прочитайте статтю. Визначіть новаторські позиції авторки. Запропонуйте свій варіант висновків до статті (С. І. Гнатишин. Блогологія: теорія і практика. *Медична освіта*. 2022. № 2. С. 88–95).

БЛОГОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Вступ. Перше запитання, яке виникає при появі нового напрямку науки це закономірність її появи і доцільність функціонування. Специфіка сучасного етапу цивілізаційного розвитку обумовлена збільшенням швидкості усіх процесів. Не випадково нобелівський лауреат Роберт Фогель виокремив дві найважливіші особливості. По-перше, це вирішальне значення особистісного чинника для розвитку країни (одна третя професіоналів високого рівня) і збільшення швидкості життєдіяльності у 8 разів. Яскравим прикладом, який підтверджує ці

думки, є сучасна блогосфера, яка пройшла шлях від окремих, хаотичних блогів у вигляді щоденникових записів у 90-их роках минулого століття до аналітичних блогів і появи перших книг на цю тему (перші п'ятнадцять років XXI століття).

Наступним етапом стала поява блогосфери як системного явища, шляхом об'єднання груп фахівців навколо одного проєкту. І на початку двадцятих років можемо ставити питання про появу блогології (С. Гнатишин, 2022) як науки зі своїм об'єктом, предметом, завданнями, методами дослідження, наближенням до вирішення питань методологічного рівня. Війна в Україні прискорила ці процеси, показавши значимість наукової оцінки блогосфери в системі національної безпеки.

Мета статті – проаналізувати феномен блогології як науки та виокремити закономірності процесу розвитку блогосфери.

Теоретична частина. Відзначимо особливість періодизації. І в сучасних умовах стаємо свідками поєднання всіх чотирьох етапів. На кожному з них були спроби наукової оцінки і в даний час є елементи повернення до «графоманського» рівня, розміщення матеріалів з єдиною метою – звернути на себе увагу будь-яким способом від смертельного ризику до еротики. Очевидно, що в подальшому проблема періодизації потребуватиме використання переваг компаративістики, вищого рівня узагальнень, можливою є поява окремих субперіодів. Це потребує окремих монографічних досліджень.

Для успішної протидії цим викликам важлива роль відведена журналістам, а також іншим фахівцям, які працюють в інформаційному просторі. Проблема функціонування особистості в умовах інформаційного суспільства викликає дедалі більшу увагу дослідників. Питання медіаосвіти в процесі професійної підготовки журналістів є предметом досліджень українських учених, а саме: Н. Білан, В. Демченко, Г. Сарміна. О. Полумисна в навчальному посібнику «Електронна журналістика» аналізує жанрову своєрідність, принципи роботи журналіста в мережевих ЗМІ, соціальних мережах, блогах. Розглядається система головних понять: «блог», «блогер», «блогосфера», тенденції розвитку блогосфери в Україні та світі, створення блогу на платформі «LiveJournal», «Blogger», «Hiblogger.ua», види постів: новина, огляд, інтерв'ю, есе, репортаж, щоденниковий запис тощо (О. Полумисна, 2014). Т. Варенко розглядає виховний потенціал ведення студентами блогів академічних груп у межах навчально-педагогічного процесу, обґрунтовує ефективність впровадження такої практики в навчально-виховний процес вищої школи. На думку автора, студентський колективний

блог, координований викладачем і тематикою навчальної програми, сприяє розвитку уміння вести діалог з учасниками дискусії, керуватися принципами толерантності, підвищується рівень самоорганізації і самодисципліни, зростає самооцінка й упевненість, формуються навички використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій [1]. Значний внесок для дослідження різноманітних аспектів комунікації, інформаційної культури особистості має оригінальний проєкт, присвячений практичним аспектам української блогосфери.

О. Косович у кандидатській дисертації розглядає актуальні питання досліджуваної проблеми, на матеріалах мас-медіа та Інтернет видань, у Франції, а в докторській дисертації всебічно аналізує особливості інноваційних процесів на матеріалі онлайн-видань [5].

Основи якісного блогерства розглядаються в оригінальному посібнику О. Чекишева і Л. Ярошенко [14]. Значимість блогів у соціальних мережах розглядає О. Лівіцька [7].

Важливі аспекти використання досвіду Польщі висвітлено в працях вітчизняних дослідників: О. Янкович, К. Біницька, В. Очеретний, І. Кузьма; А. Кузьмінський, О. Кучай, О. Біда. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищих школах Європи узагальнено в працях О. Товканець. А. Куліченко, Т. Сотник, К. Стадниченко аналізують цікавий досвід використання блогів у процесі розробки електронного портфоліо як засобу розвитку креативності викладача іноземної мови.

Проблемам блогосфери присвячені праці зарубіжних вчених: С. Карлос, Б. Гарінгтон, П.-Й. Рау і В. Шнейдер та інші.

Дослідники підкреслюють значимість праць з питань інтернет-комунікації: П. Абджон, Д. Белл, Ж. Далез, Дж. Гелбрейт, У. Еко. М. Кастельс, Е. Кінг, Н. Кляйн, А. Корсані, М. Лаззарато, М. Маклюен, І. Масуда, А. Негрі, Х. Раффін, Р. Реддік, Е. Скотт, Г. Тардт, А. Турен, Б. Уільямс, М. Фуко, М. Хардт, Т. Хассей.

Передумовами сучасної блогології стали революційні зміни в технології, глобалізаційні процеси, перехід до інформаційного суспільства, протистояння систем з різними цінностями, особливості особистісного розвитку. Розглянемо ці передумови.

Для наукової оцінки сучасної блогосфери важливо виокремити жанрові особливості. На цьому етапі можна використати досягнення інших наук тим більше, що теоретична оцінка суті жанрів викликає дедалі більший інтерес.

Автори академічного словника української мови виокремлюють три аспекти поняття «жанр»: вид творів у галузі якого-небудь мисте-

цтва, який характеризується певними сюжетними та стилістичними ознаками; живопис на побутові теми; картина побутового сюжету; спосіб що-небудь робити; сукупність прийомів; стиль, манера.

Автори аналітичної оцінки проблеми в літературознавчій енциклопедії називають імена відомих дослідників, підкреслюючи, що «у наукових працях Н. Тамарченка («Теорія літературних родів та жанрів Епіка», 2001), Б. Іванюка («Жанрологічний словник», 2001), Н. Бернадської («Український роман: теоретичні проблеми жанрова еволюція», 2004), монографія якої присвячена проблемам Ж., його теоретичної моделі та становлення від початку до постмодерністського дискурсу в українській літературі. Н. Копистянська («Жанр, жанрова система у просторі літературознавства», 2005) розглядає взаємодію Ж. і родів у системі генології, пропонує власні варіанти вивчення жанро- та системотворення в зарубіжній літературі» [8, с. 365].

Розглянемо окремі аспекти проблеми в журналістиці. В. Здоровега виокремлює такі структурні елементи поняття як «усталений тип твору», «історично визначений», «особливий спосіб освоєння життєвого матеріалу», чіткі ознаки структури» [4].

На думку М. Рудик, розвиток сучасної блогосфери вносить чимало змін до розуміння та традиційного трактування журналістських жанрів. Жанр, як усталена форма тексту, відживає своє канонічне призначення, натомість набуває нових рис та ознак, які на нього накладає час. Так онлайн журналістика порушила усталену систему жанрології, де панував чіткий поділ на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні жанри. Видатні журналістикознавці: Д. Григораш, В. Здоровега, О. Кузнецова, І. Михайлин, А. Москаленко, А. Тертичний, розробили критерії поділу жанрів на групи, упорядкували типологічну структуру жанрів, яка впродовж тривалого періоду характеризувалась стійкістю, стабільністю та відповідала вимогам часу [11]. Цей тезис потребує додаткової аргументації, хоча б для того щоб уникнути протистояння між усталеними класифікаціями і можливостями сучасних технологій. Маємо на увазі, насамперед, творче використання досвіду минулих років. Тим більше, що і в названих класифікаціях відбувався процес своєрідної інтеграції. Адже важко уявити аналітичний жанр без елементів інформаційного і навпаки. Врешті і в творах, віднесених до художньо-публіцистичного жанру були елементи інформації й аналітики. На думку авторки саме блогосфера «передає багаторівневу структуру жанрової системи. У блогах межі, що розділяють жанри, стають менш помітними, а мультимедійність, гіпертекстуальність та

інтерактивність спонукають до розширеного сприйняття інформації, яке поєднує у собі часом кілька жанрів водночас.

Враховуючи стрімкий розвиток сучасної медіасфери, технічні можливості інтернет-журналістики, важливим є дослідження сучасних журналістських жанрів не тільки для впорядкування жанрової класифікації, а задля комплексного підходу до нових жанрових можливостей та їх втілення у текстах для реалізації успішного комунікування [11, с. 131].

На перший погляд визначення суті поняття викликає лише теоретичний інтерес. Насправді проблема набагато глибша. Доволі часто за неточним поняттям, або дефініцією приховуються системні помилки і в практичній діяльності. Окрім цього, якщо галузь знань претендує на науковий рівень, то одним із показників є чітко окреслена система понять. Розглянемо для прикладу поняття «жанр», яке є необхідним для визначення особливостей блогосфери. Автори літературознавчої енциклопедії розглянувши зарубіжні аналоги (нім. Gattung, Art, Genre, англ. genre, kind, франц. genre, польс. gatunek, рос. жанр, від лат. genus: рід, плем'я), акцентують увагу, що це «тематичний, технічно усталений тип художньої творчості, специфічний для кожного різновиду мистецтва, який визначається своєрідністю зображення» [8, с. 364].

Як бачимо виокремлено три структурних елементи: тематичний тип, технічно усталений тип художньої творчості, своєрідність зображення. Важливою є думка про залежність жанру від конкретно-історичних умов, фіксація змісту твору в його тематично-проблемних виявах, відповідність естетичним запитам, генетична залежність жанру від усної словесності, мовно-ритуального дійства, яке є «громадською чи індивідуальною рефлексією з приводу життєвої ситуації», відносна художньо-композиційна сталість і водночас здатність до оновлення й розвитку.

Можна погодитися з тезисом, що у сучасному літературознавстві, на нашу думку, не лише в літературознавстві «відчутна семантична нечіткість цього терміна, який етимологічно пов'язується з епосом, лірикою та драмою, що є літературними родами, стосується літературних видів, тобто повістей, новел, поем тощо» [8, с. 364].

Не втрачає актуальності проблема диференціації жанрів, яка властива різним видам діяльності. Наприклад, для літературознавства і критики виокремлено такі жанри як «(стаття, рецензія, передмова чи післямова, памфлет, фейлетон, біографічна або бібліографічна довідка, нарис, літературний портрет, монографія, дисертація тощо),

зумовлені конкретними завданнями рецепції чи наукової студії. Вони не виявляють сталої визначеності, схильні до публіцистичності або до застосування наукового дискурсу, або до синтезу, бувають «відкритими» та «закритими» за внутрішніми і зовнішніми ознаками» [8, с. 365].

Для вирішення проблем типології жанрів у блогосфері важливими є висновки Л. Грицаєнко, яка доводить, що «красномовство усне й писемне виражається через гармонійне поєднання раціонального – логосу та емоційного, пафосного Слова; через взаємодію морально-етичного й лінгво-культурологічного аспектів. Красномовство розглядається в діахронічному аспекті та в синхронному. В історичному процесі – це формування духовності, культури, національної свідомості, тобто це й є історія Слова й історія народу. Через минуле розкриваються різнобарвні грані «красного» мистецького (естетичного, етичного, логічного, художнього, образного, емоційного, патетичного, повчального тощо) Слова. На сучасному етапі – це функціонування Слова в жанрових різновидах: академічному, соціально-політичному, суспільно-побутовому, торговельному (рекламному), дипломатичному, військовому, церковно-богословському, судовому красномовстві» [2, с. 3-4].

Для сучасної блогосфери також важливими є висновки літературознавців про жанр-вставку, жанрову домінанту, жанрову матрицю, жанрову модальність, Жанрову систему, жанрову сутність, жанрову типологію, жанровий канон, жанровий підзаголовок, жанровий синтез, жанровий стиль. Цей перелік є красномовним свідченням складності та дискусійності проблеми. І не випадково автори літературознавчої енциклопедії розглядають питання «жанрології», щоправда в контексті генології, яка розглядається як генологія, жанрологія, генерика («нім. *Gattungstheorie*, англ. *literary genetics*, франц. *theorie des genres litteraires*, рос. теорія літературних родів и жанров; франц. *genre*, від грец. *genos*: рід і *logos*: слово, вчення), – теорія поетологічних категорій роду і жанру. Термін запровадив французький літературознавець П. ван Тігем (30-ті XIX ст.), спираючись на досвід європейської теорії літератури, починаючи з «Поетики» Арістотеля та ін. теоретичних праць, поширених за доби Ренесансу (Ю. Скалігер), бароко (М. Сарбевський), класицизму (Н. Буало). Вони потребували нагального критичного переосмислення, адже в них обстоювалися абсолютизовані нормативи високого стилю, жанри мали право на існування, поширення інших (низького стилю) було обмежене» [8, с. 217].

Нові умови і вимоги обумовлюють необхідність змін у системі професійної підготовки фахівців. Наприклад, В. Демченко, аналізує-

чи засади розвитку Дніпропетровської школи журналістики, звернув увагу на той факт, що «журналістика в її нинішньому вигляді функціонує в гострому комунікативному суперництві та взаємодії, інтеграції з іншими інформаційними каналами, внаслідок чого виникає певний новий сегмент комунікативного простору. Крім того, медіа інтегровані в складну систему комунікацій, різнобічно взаємодіють з іншими суб'єктами інформаційної діяльності – рекламою, зв'язками з громадськістю в усіх різновидах. Подібна конвергенція суттєво впливає на окремі елементи цього інтегрованого міксу. Іншими словами, така полісуб'єктивність інформаційної діяльності повинна супроводжуватись поліоб'єктивністю спостережень у сфері теорії кожного з суб'єктів. Конвергенція віддзеркалює процес інтеграції, підсумком якого стає поява об'єкта, що набуває не просто певної суми вихідних якостей, а й певної нової системної якості. Конвергенція у сфері масової комунікації безумовно виникає внаслідок цивілізаційних передумов, є наслідком глобалізації та дигіталізації» [3].

Дослідники акцентують увагу на зміні парадигми медіасередовища, динамічності процесу об'єднання, який охоплює технологічну, економічну, а також конвергенцію контенту, що становить «новий тип взаємодії між продуцентом і споживачем, де споживач через інтерактивність може стати співтворцем. Попри прагнення людини, переобтяженої інформацією, відокремити різні сфери власного життя – роботу, дозвілля, родину тощо - суспільні зміни характеризуються появою нових понять, насамперед це multitasking, або одночасне виконання кількох завдань», що в сумі обумовлює перехід до крос-медіа «пересування користувача різними медійними платформами й ознайомлення з різними типами інтерпретації теми. Очікуваний результат полягає в кращому сприйнятті інформації та оптимізації засвоєння змісту повідомлення, у посиленні ефективності впливу, завдяки множині можливостей» [12, с. 90].

У контексті проблем професійної діяльності особливу зацікавленість викликає оцінка молоддю якостей блогерів. Це дозволить оцінити пріоритетність завдань, побачити актуальність якостей необхідних для особистості, успішного розвитку, грамотності, риторичної майстерності.

Під час опитування студенти – журналісти Тернополя, Луцька, Черкас та Запоріжжя виокремили такі основні якості, якими має володіти блогер, інфлуенсер: якісний контент, без чого неможливий гармонійний розвиток блогу; креативність, щоб зацікавлювати та утримувати

свою аудиторію; комунікабельність, що є необхідною для більшості професій у сучасному світі, а для медійних людей така якість є однією з пріоритетних; з освіченими люди цікавіше спілкуватися та слідкувати за ними, але, на жаль, дуже часто блогери висловлюють свою думку про речі та події, у яких не є компетентними. Однією з зазначених якостей є чесність, а також щирість, що засвідчує повагу блогера до своєї цільової аудиторії та допомагає просувати рекламну продукцію в подальшому. Важливими якостями блогера також є експертність в обраній темі, професійність, грамотність, власний стиль роботи, актуальність теми чи матеріалу, медіаграмотність, які визначають популярність блогерів, виділяють їх серед інших та рекомендують й рекламують їхні сторінки більшій кількості людей. Серед перерахованих якостей є і почуття гумору, вміння взаємодіяти з аудиторією, доброзичливість блогерів – це ті характеристики, що приваблюють аудиторію, створюють умови для психологічного відпочинку при перегляді матеріалів та сприяють постійному перегляду та читанню сторінок окремих, улюблених персон.

Узагальнення теоретичних аспектів використання блогів у процесі професійного розвитку, вивчення думки студентів обумовили пошук нових підходів. Враховуючи вищесказане в 2018 р. ми підготували авторський спецкурс для майбутніх журналістів: *«Блогер-блог-блогосфера: актуальні питання теорії та практики»*. Спецкурс розрахований на 32 години: 12 годин – лекції, 20 годин – практичні заняття. Зокрема лекційний курс передбачає розгляд наступних питань: 1. Інформаційна культура особистості. 1.1. Інформація в умовах війни. 1.2. Інформаційна культура професіонала в умовах глобалізації. 1.3. Журналіст у сучасному інформаційному просторі. 2. Технологія створення авторського блогу. 2.1. Реєстрація, структура, дизайн, наповнення блогу. 2.2. «Українська Блогосфера». 2.3. Від ідеї до реалізації. 3. Закономірності розвитку сучасних блогів. 3.1. Ретроспективна оцінка виникнення перших блогів. 3.2. Переваги і недоліки сучасних блогів. 3.3. Класифікація блогів. 4. Тенденції становлення та розвитку блогосфери. 4.1. Концептуальні засади блогосфери в сучасному суспільстві. 4.2. Блогосфера в умовах інформаційної війни. 4.3. Перспективи розвитку блогосфери. 5. Професійна діяльність блогера. 5.1. Етичні вимоги до професійної діяльності. 5.2. Психологічна культура блогера. 5.3. Успішне спілкування у віртуальному просторі. 6. Прогностична оцінка розвитку блогосфери. 6.1. Використання вітчизняного і зарубіжного досвіду в журналістиці. 6.2. Профілактика маніпуляцій в інформаційному

просторі. 6.3. Технологія успішного блогерства. Під час практичних занять розглядаються наступні питання: 1. Перехід до інформаційного суспільства як виклик сучасності. 1.1. Переваги і недоліки інформаційного суспільства. 1.2. Особистісні характеристики професіонала. 1.3. Характеристика сучасної блогосфери. 2. Сучасний блог у контексті вимог теорії та практики. 2.1. Особливості сучасних українських блогів. 2.2. Зарубіжний досвід авторських блогів. 2.3. Ділова гра: «Журналіст у віртуальній реальності». 3. Система методичного забезпечення процесу створення авторських блогів. 3.1. Законодавчий супровід професійної діяльності. 3.2. Огляд періодичних видань присвячених питанням блогосфери. 3.3. Ділова гра «Експертна оцінка методичних матеріалів». 4. Авторський блог: минуле і майбутнє. 4.1. Класифікація сучасних блогів. 4.2. Креативність авторського блогу. 4.3. Конкурс авторських блогів. 5. Закономірності ефективного спілкування у віртуальному середовищі. 5.1. Цільові групи блогів. 5.2. Актуальність, об'єктивність та доступність блогів. 5.3. Блог як віртуальний професійний простір спілкування. 6. Портфоліо сучасного блогера. 6.1. Інформаційний супровід блогу. 6.2. Пошук, збереження, поширення, захист інформації. 6.3. Конкурс на краще портфоліо блогера. 7. Метод проектів у контексті підвищення рівня професійної майстерності. 7.1. Наукова організація праці успішного блогера. 7.2. Прогностична оцінка ефективності блогів. 7.3. Мозкова атака «Кращий проект авторського блогу». 8. Блогосфера в системі національної програмно-цільової прогностики. Під час заключної студентської науково-практичної конференції групи студентів готують перелік секцій, тематику виступів, підсумкові документи.

В умовах війни і в післявоєнний період важливими будуть оцінки блогерами змін, які відбуваються. Тим більше, що інформаційна війна триватиме неперервно. Використаємо роздуми відомих блогерів: О. Крапля, знімає тиктоки під нікнеймом @kraplia: – Робота блогера зазнала як емоційних, так і фізичних трансформацій. Ти ніби перебуваєш на емоційних гойдалках. Постійно думаєш: «я не знаю, чи це буде доречно зараз», «треба щось веселе, щоб відволікти людей», «це не на часі». Декому довелося змінити своє звичне середовище, ще й апатія завітала до багатьох, важко в таких умовах писати пости чи знімати відео. Але попри негаразди з'явилося поле для творчості. Увесь біль можна віддавати блогу, писати про те, що і де болить, говорити на ті теми, які турбують усіх. Це те, що нам потрібне: почуття єдності, почуття, що ти не один проходиш через це все. Щодо заробітку: рекла-

ми стало менше, не всі готові платити за прайсом. Чимало реклами просять брати безкоштовно, бо зароблені з продажу кошти ідуть на допомогу ЗСУ. Впевнена, скоро стане набагато більше українських контент-мейкерів, ми просто надолужимо те, що пропустили. Надіюсь, українці назавжди відмовляться від зросійщеної інформаційної бульбашки. Український контент уже на зовсім іншому рівні, моя стрічка рекомендацій – 90% українського, а раніше це було ледь 20%. Отже, у нас усе попереду». На думку М. Букієвської після початку війни «бренди не знали, що робити, тому деякі призупинили співпрацю на невизначений термін. Працювали бізнеси, які критично необхідні у будь-які часи, – лікарі, монтаж вікон, дверей тощо. Відповідно, для них були затребувані СММ-спеціалісти. Усі бренди без винятку постили «історії» про волонтерство, допомагали людям матеріально, інформаційно. Публікували контент здебільшого волонтерський, без обдумування візуалу, просто факти і контакти. Зараз у тренді ситуативний контент + поради, бо в місті багато переселенців. Зазначу, бренди мають хороший шанс перейти на європейський ринок, адже є можливості, є попит, а це більш стійка ніша. Тому зросла важливість англійської для СММ-ників. Також необхідне вміння налаштовувати таргетовану рекламу саме на європейський ринок. Безперечно, є тенденція до пропагування українського: чи це просто кольори прапора в декорі, чи українізовані лінійки одягу...Сьогодні, на жаль, не настільки великий попит на СММ-ників, як до війни [13]. Багато хто намагається хоч на чомусь заощадити. При цьому великий попит на спеціалістів, які володіють англійською мовою, можуть без проблем писати тексти на англійськомуні аудиторію для розвитку на європейському ринку. Зрозуміло, що професія СММ-спеціаліста вже змінилась. Замало просто мати телефон із хорошою камерою і трохи розбиратись, що, куди і як постити. Треба одночасно володіти навичками маркетолога, СММ-ника, фотографа, таргетолога. І тільки тоді у тебе завжди буде робота, і зарплата, звісно ж, вища. Якщо ти дійсно розбираєшся у тонкощах налаштування реклами на новий сегмент ринку з великими сумами, вмєш скласти стратегії просування, тоді матимеш клієнтів» [13]. Т. Корнута прогнозує розвиток блогосфери в нових умовах підкреслює важливість питання так як люди стали «надчутливі до контенту, який споживають. Надіюся, в блогерів із великою аудиторією кількість відповідальності за сенси, які вони транслюють, зростатиме відповідно. Щодо актуальності української мови – вона в Україні не може бути актуальною чи не актуальною, треба говорити про неї в інших категоріях. Бо

актуальність – це те, що з часом може зникати, у нашому випадку це неприпустимо. Це новий історичний період, в якому мова, заборонена десятки разів, сама стає зброєю. І українці цією зброєю навчатися вправно користуватися». Я. Созанська звертає увагу на волонтерську діяльність блогерів: «Ми оприлюднюємо інформацію про збір коштів для притулків, переселенців тощо. Багато хто з нас сам витрачав і продовжує витрачати кошти на допомогу країні. Особисто збирала гроші на допомогу переселенцям, армії та притулку. Крім того, деколи робимо рекламу брендам за «просто так», щоб підтримати український бізнес та вітчизняного виробника. Безумовно, на початку війни контент був тільки про неї – переживання та смуток сочилися звідусіль. Зараз же приходиться розуміння того, що життя все-таки не зупинилось. Людям необхідний той самий контент, який вони любили до всіх цих жакливих подій. Тому намагаюся знімати гарні фрістайл-відео, до яких звикла моя аудиторія, Таким чином покращую настрій підписникам, нагадую, що потрібно жити тут і зараз». П. Майко стверджує, що «аудиторія насправді потребує всього українського. Затребувані всі теми, але не секрет, що найкраще зараз «залітає» контент про війну. Щодо заробітку – мій контент був майже немонетизований раніше. Оскільки почала заливати ролики на ютуб лише після 24 лютого, то мій дохід збільшився. З'явився ютуб – з'явилися гроші. Якщо дивитися загалом – ціна реклами зменшилась + партнерські публікації з ютубу приносять менше, ніж до 24 лютого. Але в найближчому майбутньому українська блогосфера почне стрімко розвиватися. Буде багатенько українського контенту, відповідно ростиме конкуренція, а отже, неминучий розвиток. Передбачаю, на нас чекає розквіт українського ютубу, бо руснявий просто вмер» [13].

О. Федевич, відзначаючи важливість теми війни зауважує, що «усе, що існувало колись, відійшло на другий план. Будь-яка інша інформація погано сприймається в такий час. А знімати про щось пересічне протягом першого місяця повномасштабного вторгнення не виходило, бо усі думки про війну. Сьогодні, як і завжди, люди потребують розважального контенту, адже є стресовий фактор. А гумористичні відео трошки розважають підписників, покращують настрій. Загалом мені подобається тенденція до витіснення російськомовного сегменту з нашого інфопростору. Це не може не радувати. Я вже рік веду тикток лише українською. Без сумніву, попит на українське тільки збільшуватиметься. Не хочу наврочити, але надіюсь, що ця тенденція буде зберігатися. Певна річ, це допоможе підняти блогосферу на новий рівень.

Наразі у нашому інфопросторі є достатньо ніш, які пора зайняти. Щодня з'являються нові блогери. Вони заповнюють український сегмент тим контентом, який до них ніхто не знімав». Важливими є висновки В. Гордієнка: «Значна частина блогерів змінила свій вектор руху, долучилася до інформаційної війни. Хтось збирає кошти на ЗСУ, хтось показує неадекватність росні. Блогосфера спрямована на нашу перемогу [13]. Аудиторія потребує контенту, який підтверджує думку, що українське – класно, який дає щось нове українське, дає нові українські сенси. Особливо це актуально для людей, які відмовилися від усього російського. Їм важливе утверджуватися, що все роблять правильно. Популярністю також користується контент, який доказує нікчемність російських блогерів, російських фільмів тощо. Постійно доводиться про це нагадувати. Щодо заробітку – на початку втратив один річний вигідний контракт, реклами майже не було. Тепер потрохи рекламна індустрія відновлюється. При цьому суспільство підтримує, фінансово зокрема, за допомогою донатів. Думаю, українську блогосферу чекає розвиток: вона стане популярнішою, масштабнішою. Тільки вгору!» [13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як висновок можна стверджувати, що створені необхідні передумови для якісно вищого рівня розвитку національної блогосфери. Необхідне теоретичне узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду, зміни в системі професійної підготовки фахівців, посилення заходів для безпеки в інформаційному просторі. Блогологія має всі умови для утвердження і вирішення своїх завдань. Якщо це поняття остаточно утвердиться зможемо говорити про окрему науку, яка буде займатися описом, аналізом причин, прогностичною оцінкою явищ. Думаємо, що в рамках цієї науки буде аналізуватися і блогосфера, яка з часом стане окремою наукою.

На нашу думку блогологія – це наука про закономірності створення, поширення і впливу авторських текстів в електронних засобах інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варенко Т. Виховний потенціал студентських блогів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах / Т. Варенко // Збірник наукових праць, 2016. – В. 46 (99), С. 54 -60.
2. Грицаєнко Л. Основи красномовства: навчальний посібник / Л. Грицаєнко. – Видання 2-ге, доповнене. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – 260 с.

3. Демченко В. Дніпропетровська школа журналістикознавства та комунікативістики в контексті підготовки фахівців з масової комунікації (концептуальні та методологічні засади) / В. Демченко // Наукові записки інституту журналістики, 2013. – Т. 52. – С. 171-174.
4. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підруч. / В. Здоровега // 3-тє вид. Львів: ПАІС, 2008. – 276 с.
5. Косович О. Інноваційні процеси в лексиці сучасної французької мови (на матеріалі онлайн-видань) / О. Косович // дис. д-ра філол. наук, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2015.
6. Кюблер Ханс-Дітер. Міфи про суспільство знань. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 264 с.
7. Лівіцька О. Блогінг і соціальні мережі [Електронний ресурс]. Доступно: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/96>. Дата звернення 20.12.2021.
8. Літературознавча енциклопедія. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://archive.org/details/literaturoznavchat1/page/n363/mode/1up?view=theater>.
9. Медіасфера: локальне та глобальне. Колективна монографія / за заг. ред. В. Демченка. – Дніпро : Журфонд, 2021. – 214 с.
10. Полумисна О. Електронна журналістика. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014.
11. Рудик М. Сучасні тенденції розвитку журналістських жанрів у блогосфері / М. Рудик // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2019. – № 46. – С. 131 – 137.
12. Сарміна Г. Медіаконвергенція як чинник формування крос-медіа / Г. Сарміна // Наукові записки Інституту журналістики. 2017. – Т. 1 (66). – С. 86-92.
13. Созанська Я. Блогосфера під час війни: що змінилося і яке майбутнє популярної професії / Я. Созанська // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mediavista.com.ua/archives/4475>.
14. Чекмишев О. Основи якісного блогерства / О. Чекмишев, Л. Ярошенко // [Електронний ресурс]. Доступно: http://www.prostir-monitor.org/foto/mtree/2014/03/Blog_CS4_48str.pdf.
15. Шебештян Я. «Мова ворожнечі» термінологічний (нон)сенси / Я. Шебештян, Г. Шаповалова // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mediavista.com.ua/archives/2833>.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Античні поетики: Аристотель. Поетика. Псевдо-Лонгін. Про високе. Гораций. Про поетичне мистецтво. Київ : Грамота, 2007. 68 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
3. Бадіков Т. Виклики цифрової трансформації системи охорони здоров'я України (eHealth). URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/badikov/5ee39c2943d7d/> (дата звернення: 20.08.2022).
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
5. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
6. Белевцова С. Властивості міфа як основа лінгвістичного опису міфологеми. *Лінгвістичні дослідження*. 2011. Вип. 31. С. 3–9.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
8. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. проф. І. Огієнка. Київ : Українське Біблійне товариство, 2011. 1375 с.
9. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога: зміст і структура. *Histor! Ans.* 2021. 10 June. URL: http://virt.ldubgd.edu.ua/konferenc/kon_ikt/Section5/Bidjuk. (дата звернення 10.06.2021).
10. Білан Н. Особливості інтернет-комунікації. *Наукові записки інституту журналістики*. 2015. Том 59. С. 51–54.
11. Білодід О. І. Граматична концепція О. О. Потебні. Київ : Вища школа, 1977. 304 с.
12. Білодід О. І. Українська мова у науковій творчості О. О. Потебні. *Українське мовознавство*. 1974. Випуск 2. С. 3–13.
13. Білоус П. В. Теорія літератури. Київ : Академвидав, 2013. 328 с.
14. Блогосфера. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Блогосфера> (дата звернення: 20.12.2021).
15. Богдан Л. І. Інтерактивні технології навчання у вивченні англійської мови студентами інженерно-технічного факультету. *Науко-*

вий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2012. Вип. 25. С. 42–44.

16. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
17. Бондар Т. І. Логіка. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011. 272 с.
18. Боплан Г. Л. де. Опис України / пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк. Київ, 1990. URL: <http://litopys.org.ua/boplan/opys.htm#shlah> (дата звернення: 13.04.2021).
19. Борисова А. О. Трансформація картини світу у процесі психологічного супроводу міжкультурної адаптації студентів-іноземців у країні навчання : монографія. Харків : ЛІДЕР, 2017. 178 с.
20. Борисова Н. Психолінгвістичні особливості формування комунікативної компетенції професійно-орієнтованого читання у студентів немовних спеціальностей. *Психолінгвістика*. 2016. Вип. 19 (1). С. 15–23.
21. Бронська А. А. Формування базової комунікативної компетенції викладача української або російської мови як іноземної. *Система і структура східнослов'янських мов* : міжнар. зб. наук. праць. Київ, 1999. С. 246–252.
22. Булава Н. Ю. Формування міжкультурної комунікації як необхідної складової мовної підготовки студентів-іноземців. *Вісник ХДУ. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2016. Вип. 6. С. 55–58.
23. Булаховський Л. А. Вибрані праці : у 5-ти томах. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 1. 496 с.
24. Варенко Т. Виховний потенціал студентських блогів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : збірник наукових праць. 2016. Випуск 46 (99). С. 54–60.
25. Веклич Ю., Миронець Д. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. *Молодь і ринок*. 2012. № 3. С. 118–121.
26. Вибір з українсько-руської літератури для III і IV року учительських семінарій. Уложив Олександр Барвінський. Львів : Друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1910. 559 с.
27. Вилка В. А., Роман Л. А. Особливості міжкультурної адаптації студентів-іноземців в умовах україномовного середовища. *Histor! Ans*. 2021. 10 June. URL: http://www.rusnauka.com/5_PNW_2010/Pedagogica/58973.doc.htm (дата звернення 10.06.2021).

28. Вихрущ А., Руденко М., Драч І. Концепт «здоров'я» в сучасній науці. *Актуальні питання гуманітарних наук. Сер. Мовознавство. Літературознавство*. 2020. Вип. 29. Т. 1. С. 55–63.
29. Вихрущ А. В. Філософія дидактики як один із пріоритетів сучасності крізь призму компаративістики. *Педагогічна компаративістика–2016: освітні реформи та інновації у глобалізованому світі* : матеріали науково-практичного семінару (м. Київ, 6 червня 2016 р.) / Інститут педагогіки НАПН України / за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ : Педагогічна думка, 2016. С. 16–18.
30. Вихрущ В. Поезії. Київ : Дніпро, 1982. 187 с.
31. Вишневський П. Р. Педагогічне управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі на основі інноваційних технологій : дис. ... наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2006. 209 с.
32. Вільчинська Т. Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові XVII–XX ст. : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 40 с.
33. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика української мови : навчальний посібник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 256 с.
34. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
35. Гарбера І. Лінгвокультурний концепт людина. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук* : кол. моногр. (1-е вид.) / під ред. Каплак В. Г. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. 134 с. DOI: <https://doi.org/10.36074/rodmrfsn.ed-1.01> (дата звернення: 29.06.2021).
36. Гельфман Э. Холодная М. Психодидактика школьного учебника. Интеллектуальное воспитание учащихся. СПб: Питер, 2006. 384 с.
37. Гирич І. Українська мова – фундаментальна цінність національно-визвольного руху другої половини XIX – початку XX століття. *Histor!ans*. 2014. 28 June. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/ukrayinska-mova/1209-ihor-hyrych-ukrayinska-mova-yak-fundamentalna-tsinnist-natsionalno-vyzvolnoho-rukhu-druhoi-polovyny-khikh-pochatku-khkh-st> (дата звернення: 29.06.2021).
38. Гнатишин С. І. Блогологія: теорія і практика. *Медична освіта*. 2022. № 2. С. 88–95. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.2.13273>.
39. Голубовська І. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *Studia linguistica*. 2010. Вип. 4. С. 400–412.

40. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / авт.-уклад. С. У. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
41. Грищенко В. Д. Аспекти содержания обучения межкультурной коммуникации в языковом вузе. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Педагогика*. 2012. № 2. С. 79–83.
42. Грищенко Я. С. Лінгвістичні засади методики викладання іноземної мови у технічному ВНЗ. *Іншомовна освіта у вищій технічній школі: методи, підходи, технології* : наук. збірник IV міжнародної науково-методологічної конференції (м. Київ, 28 жовтня 2014 р.) / ЦУЛ, 2014. С. 30–32.
43. Грушевський М., Кузеля З. Дитина в звичаях та віруваннях українського народу. Київ : Інтелектуальна книга, 2017. Ч. 2. 196 с.
44. Данилюк Н. Лексика з національним культурним змістом на початковому етапі вивчення української мови іноземцями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2012. Вип. 9. С. 186–189.
45. Дацишин Х. Атрибутивна сполучуваність концепту «гідність» у сучасному українському інтернет-дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика*. 2019. Вип. 3. № 910. С. 142–148. DOI: <https://doi.org/10.23939/sjs2019.01.142> (дата звернення: 13.06.2021).
46. Демченко В. Дніпропетровська школа журналістикознавства та комунікативістики в контексті підготовки фахівців з масової комунікації (концептуальні та методологічні засади). *Наукові записки інституту журналістики*. 2013. Том 52. С. 171–174.
47. Діонісій Галікарнаський. «Про поєднання слів» (фрагменти) ; перекл. з давньогрецької Орислава Івашків-Ващук. *Наукові записки УКУ*. 2020. Філологія. Вип. 1. С. 193–198.
48. Дічек Н. П. Іван Олексійович Сікорський. URL: https://lib.iitta.gov.ua/724993/1/Розділ_Дічек_Н.П.%20про%20І.О.%20Сікорського.pdf.
49. Довгоп'ят О. О. Упровадження імітаційно-моделюючих ігор у процесі довузівської підготовки іноземних громадян. *Вісник ХНУ : Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2009. № 12. С. 104–108.

50. Донец П. Н. Теория межкультурной коммуникации: специфика культурных смыслов и языковых форм : автореф. дис. ... д-ра. филол. наук : спец. 10.00.19. Харків, 2003. 24 с.
51. Дьяконов Г. В. Активні методи групового навчання : діалогічний підхід. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 35. С. 188–197.
52. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
53. Етнопедогогіка : навч. посіб. / Євтух В. Б., Марушкевич А. А., Дем'яненко Н. М., Чепак В. В. Київ, 2003. Ч. I. 149 с.
54. Єрмоленко С. Я., Мацько Л. І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. *Дивослово*. 1994. № 7. С. 28–33.
55. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
56. Жайворонок В. Мовні знаки культури: Спроба лексикографічного опису. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль – мета – оцінка* : збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2007. С. 92–102.
57. Жицька С. А. Ділові ігри як засіб підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів до професійно-комунікативної діяльності. *Вісник НТУУ «КПІ». Філологія. Педагогіка*. 2013. Вип. 2. С. 54–60.
58. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. Київ : Наукова думка, 1984. 256 с.
59. Заболотна І. Спогади Івана Крип'якевича (1904–1911). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/40925/21-Zabolotna.pdf>.
60. Завірюха В. В. Формування здатності до професійного самозростання студентів в умовах інноваційного навчання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2007. 290 с.
61. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
62. Заєць М. З. Формування готовності іноземних студентів до діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності лікаря засобами інтерактивних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2017. 220 с.
63. Закон України «Про інформацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 25.04.2022).

64. Заліпська І. Я. Ефективні методи навчання дисципліни «Української мови (за професійним спрямуванням)» для студентів медичних спеціальностей. *Медична освіта*, Тернопіль. 2019. № 3. С. 24–27. URL: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.3.10499>.
65. Заліпська І. Я. Комунікативні ознаки української мови у прямому радіо- і телеєфірі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01, Київ, 2013. 352 с.
66. Іващенко В. Компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури. *Українська мова*. 2004. № 4. С. 18–28.
67. Іларіон (Митрополит). Наша літературна мова: як писати й говорити по-літературному. Вінніпег, 1959. 463 с.
68. Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті : навч. посіб. / за наук. ред. О. М. Пехота, Т. В. Тихонова. Миколаїв : Іліон, 2013. 252 с.
69. Калашнік Н. В. Особливості освітньо-виховної роботи з іноземними студентами у вищих медичних навчальних закладах України. *Вісник ЖДУ імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 60–66.
70. Калинець І. Зібрання творів : у 2 т. Київ : Факт, 2004. Т. 2 : Невольнича муза. 544 с.
71. Кельман С. В. Юридична наука: проблеми методології : монографія. Тернопіль : ТзОВ «Терно – граф», 2011. 492 с.
72. Козієвська О. І. Особливості формування культури мовлення у професійній діяльності державних службовців : автореф. дис. на ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03. Київ, 2003. 20 с.
73. Коваль А. П. Культура ділового мовлення: писемне та усне ділове спілкування. 2-ге вид. перероб. і допов. Київ : Вища школа, 1977. 296 с.
74. Коваль Т. І. Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. URL : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/546/451>.
75. Колесник Л. Международная академическая мобильность украинской молодежи в мировом контексте. *Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne*. 2015. Vol. 1, № 1. S. 167–180.
76. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти : монографія. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 332 с.
77. Комар О. А. Принципи підготовки майбутніх учителів до застосування інтерактивної технології. *Проблеми підготовки сучасного*

- вчителя* : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. 2014. Вип. 9. Ч. 2. С. 107–116.
78. Корніяка О. Комунікативні чинники професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Психолінгвістика*. 2018. Вип. 23 (1). С. 139–159.
79. Корносенко О. К. Аналітичні аспекти використання гри у системі освіти. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць Полтавського держ. педагогічного університету ім. В. Г. Короленка*. 2012. Вип. 1(54). С. 36–41.
80. Косович О. Інноваційні процеси в лексиці сучасної французької мови (на матеріалі онлайн-видань) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.05. Київ, 2015.
81. Косович О. Оказональне словотворення в сучасній французькій мові (на матеріалі мови мас-медіа, Інтернет-видань і художніх творів) : дис. ... канд. філол. наук. 10.02.05. Київ, 2008.
82. Космеда Т. Ще раз про характер народу і характер мови: міф чи реальність. *Українське мовознавство*. 2016. Вип. 1 (46). С. 66–77.
83. Косович О. В. Загальнолюдські цінності в парадигмі квебекської лінгвокультури: концепт *maison*. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2018. № 37. Т. 2. С. 89–92.
84. Костенко Л. Вибране. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1989. 558 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5766> (дата звернення: 12.08.2021).
85. Кочубей Н. Характеристика інтерактивного навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. праць. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2010. Вип. 42. С. 133–139.
86. Кузьмінський А., Кучай О., Біда О. Використання польського досвіду підготовки фахівців з інформатики в системі педагогічної освіти України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 68. № 6. С. 206–217.
87. Кузьмінський А., Омеляненко В. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 418 с.
88. Куліченко А., Сотник Т., Стадниченко К. Електронне портфоліо як засіб розвитку креативності викладача іноземної мови. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 66. № 4. С. 286–304.
89. Куліш І. М. Дидактична гра як засіб активізації навчальної діяльності студентів університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Черкаси, 2001. 190 с.

90. Культура мовлення вчителя-словесника / уклад. : О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова, Л. В. Порохня, О. М. Рудіна. Луганськ : СПД Резніков В. С., 2007. 112 с.
91. Культура фахового мовлення : навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці : Книги – 21, 2006. 496 с.
92. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 848 с.
93. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. ВЦ «Академія», 2012. 208 с.
94. Курило О. Б. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
95. Куцінко О. Г. Професійний довідник учителя літератури. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 381 с.
96. Лавриш Ю. Е. Професійна підготовка медичних сестер в університетах Канади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2009. 21 с.
97. Лазоринець В. В., Банчук М. В., Волосовець О. П. Вища медична освіта на сучасному етапі. *Проблема сучасної медичної освіти*. 2008. № 4. С. 5–10.
98. Ласер Ж. Реалії французкої культури на уроках французького язика. Лингвострановеческий аспект преподавания русского языка иностранцам / за ред. Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова, 1974. С. 218.
99. Леонова Н. С. Інтерактивні технології навчання як засіб реалізації творчих здібностей учнів. *Педагогічна майстерня*. 2013. № 4. С. 2–7.
100. Лівіцька О. Блогінг і соціальні мережі. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/96> (дата звернення: 20.12.2021).
101. Лінгводидактика: методика, досвід, проблеми : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В. І. Бадер. Слов'янськ : СДПУ, 2011. Вип. І. 152 с.
102. Максимчук Л. В. Забезпечення інтегративного підходу у гуманітарній підготовці майбутніх лікарів в умовах інтерактивного навчання. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 16. С. 107–112.
103. Максимчук Л. В. Іншомовна підготовка майбутніх лікарів до професійної комунікації засобами інтерактивних технологій. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Серія : Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 689. С. 91–96.

104. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ, 2018. 288 с.
105. Мартине А. Основы общей лингвистики. *Новое в лингвистике*. М: Изд-во иностранной лит-ры. 1963. Вып. 3. С. 366–566.
106. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.
107. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
108. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики: соціологічний напрям у мовознавстві : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 432 с.
109. Мацюк З. О., Станкевич Н. І. Українська мова професійного спілкування : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2010. 352 с.
110. Медіасфера: локальне та глобальне. Колективна монографія / за заг. ред. В. Демченка. Дніпро : Журфонд, 2021. 214 с.
111. Мельничук І. М. Діалогічність інтерактивного навчання у вищій школі. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. університету. Серія : Педагогіка*. 2009. № 1. С. 37–41.
112. Мельничук І. М. Засоби інтерактивних технологій у традиційному навчанні соціальних працівників у вищій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2009. Вип. 4 (57). С. 284–291.
113. Мельничук І. М. Особливості застосування інтерактивних ігор у вищому навчальному закладі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_4_11.
114. Мельничук І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2010. 326 с.
115. Менг К. Семантические проблемы лингвистического исследования коммуникации. *Психолінгвістическіе проблемы семантики* / под. ред. А. А. Леонтьева, А. М. Шахнаровича. М. : Наука, 1983. С. 221–241.
116. Методика викладання іноземних мов у вищій школі / відп. ред. Ю. О. Жлуктенко. Київ : Вища школа, 1971. 224 с.
117. Методика навчання рідної мови в середніх освітніх закладах / відп. ред. М. П. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003. 264 с.
118. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістических

- університетів / О. Бігич та ін. ; за заг. ред. С. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
119. Миронюк О. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 55–63.
 120. Монахова Т. Концепти «дім» і «дорога» у творах Валерія Шевчука : Коментар письменника. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях та колегіумах*. 2007. № 1. С. 90–92.
 121. Мосіященко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 176 с.
 122. Николић М. Теорија језичке културе : у науци о српском језику и славистици ; Ин-т за српски језик САНУ. Београд : Институт за српски језик САНУ, 2010. 218 с.
 123. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Просвіта» ; Пошуково-видавниче агентство «Книга пам'яті України», 2000. 368 с.
 124. Олійник Ю. В. Інтерактивні технології як ефективний засіб формування іншомовної комунікативної компетенції. *Студентські наукові записки. Сер. : Філологічна*. 2004. Вип. 2. С. 136–140.
 125. Омельчук С. А. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
 126. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори. Київ : Основи, 1994. 420 с.
 127. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
 128. Пауль Г. Принципы истории языка. М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. 501 с.
 129. Переломова О. С. Філософсько-світоглядні аспекти лінгвістичного виміру концепту «самотність». *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 50. С. 63–70.
 130. Пехота О. М. Технології педагогічної освіти. *Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна* : зб. наук. пр. Київ : Богданова А. М., 2013. С. 349–359.
 131. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник (для педагогів ринкової системи освіти). Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
 132. Плотнікова О. Важливість вивчення індивідуальних особливостей першокурсників у період дидактичної адаптації. *Рідна школа*. 2001. № 10. С. 62–64.

133. Полещук І. Ф. Підвищення рівня професійної підготовки студентів економічних спеціальностей засобами ігрових форм навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 267 с.
134. Полумисна О. О. Електронна журналістика : навч.-метод. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 40 с.
135. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : СПД Кулінічев Б. М., 2007. 144 с.
136. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід : метод. посіб. Київ : А. П. Н., 2002. 136 с.
137. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А. С. К., 2004. 192 с.
138. Потебня А. Изъ записокъ по русской грамматикеъ : в 4 т. Том 1. Введение. Воронежъ : Въ типографіи Н. Д. Гольдштейні, 1874. 162 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Potebnia_Oleksandr/Iz_zapisok_po_russkoi_grammatike_Vvedenie_tom_i_ros.pdf? (дата об'ращення: 01.10.2021).
139. Потебня А. Мысль и язык. *Слово и миф*. М. : Правда, 1989. С. 17–200. (Из истории отечественной философской мысли).
140. Потебня А. Психология поэтического и прозаического мышления. *Слово и миф*. М. : Правда, 1989. С. 201–235. (Из истории отечественной философской мысли).
141. Прокопчук Л. Вивчення іноземної мови – шлях до пізнання чужої культури. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів ВНЗ* : збірник матеріалів Міжнар. наук. конф., м. Київ, 2–10 квітня 2020 р. Київ : КНЕУ, 2020. С. 112–116.
142. Ратке В. Меморіал, 1612. URL: https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XVII/1600-1620/Wolfgang_Ratke/memorial.phtml?id=5936.
143. Риторичний словник / уклад. З. Й. Куньч. Київ : УНВЦ «Рідна мова», 1997. 342 с.
144. Савченко Л. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
145. Сагач Г. М. Золотослів : навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів. Київ : Райдуга, 1993. 378 с.
146. Сарміна Г. Медіаконвергенція як чинник формування крос-медіа. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2017. Т. 1 (66). С. 86–92.
147. Селевко Г. К. Педагогические технологии авторских школ. М. : НИИ школьных технологий, 2005. 192 с.

148. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2-х т. М. : НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с.
149. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2-х т. М. : НИИ школьных технологий, 2006. Т. 2. 815 с.
150. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
151. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. 2006. 716 с.
152. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
153. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
154. Селіверстова Л. Лінгвістична та психологічна основа навчання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2007. Вип. 2. С. 8–13.
155. Сенченко В. О., Бойко Ю. В. Активізація мислення студентів методом дискусій у інтерактивному навчанні іноземним мовам. *Гуманізм та освіта* : зб. матеріалів X міжнар. наук.-практ. конф. ВНТУ, 2010. URL: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Senchenko_Boyko.php.
156. Сербенська О. Українська мова як об'єкт вивчення для іноземців. *Українська мова як іноземна: проблеми методики викладання* : тези міжнародної наукової конференції (Ялта, вересень 1993 р.) / за ред. І. Остач, М. Гримих. Львів. 1994. С. 14–20.
157. Сін Чжефу. Діагностика рівнів адаптованості іноземних студентів до навчання в українських університетах. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 2. С. 76–87.
158. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1977. 775 с.
159. Слухай Н., Мосенкіс Ю. Мовна символіка та міфопоетика текстів Тараса Шевченка : монографія. Київ : Видавничий дім А+С, 2005. 165 с.
160. Созанська Я. Блогосфера під час війни: що змінилося і яке майбутнє популярної професії. URL: <https://mediavista.com.ua/archives/4475> (дата звернення: 08.08.2022).
161. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / пер. с франц. А. М. Сухотина, перераб. А. А. Холодовичем. *Труды по языкознанию*. М. : Прогресс, 1977. С. 31–269.
162. Ставицька І. В. Іншомовна компетентність: місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень. *Педагогічні нау-*

ки: теорія, історія, інноваційні технології. 2013. № 4 (30). С. 280–286.

163. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
164. Степаненко О. К. Викладацька практика філологів : посібник. Дніпро : СПД Охотнік, 2016. 56 с.
165. Стефанишин К. Л. Особливості організації практичного заняття з української мови як іноземної у ТДМУ імені І. Я. Горбачевського. *Мовна комунікація: наука, культура, медицина* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (6-7 червня 2019 р.). Тернопіль : Укрмедкнига, 2019. С. 79–82.
166. Стойко С. В. Реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів : ЧДПУ, 2011. Вип. 85, С. 220–223.
167. Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики : монографія / за ред. Е. Палихати, О. Петришиної. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. 352 с.
168. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.
169. Струганець Л. В. Теоретичні основи культури мови : навчальний посібник для студентів філологічних факультетів вузів України. Тернопіль, 1997. 96 с.
170. Сулима М. З приводу наших мовних злиднів. *Радянська освіта*. 1927. № 2. С. 25–33.
171. Сучасний словник іншомовних слів / авт.-уклад. Л. І. Нечволод. Харків : ТОРСІНГ-ПЛЮС, 2007. 768 с.
172. Сявавко Є. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ, 1974. 151 с.
173. Тинкалюк О. Сутність і структура іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2008. Вип. 24. С. 53–63.
174. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. Київ : Дніпро, 2001. Т. 1. 632 с.
175. Товканець О. Стратегічні напрями розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у вищій європейській школі на початку XXI століття. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 66. № 4. С. 14–23.

176. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України : монографія / відпов. за вип. Т. Яворська. Вінниця : Дон НУ імені Василя Стуса, 2021. 176 с.
177. Тригуб Г. В. Психолінгвістичний аналіз опанування іноземної мови молодшими школярами відповідно до функціональної асиметрії мозку. *Психолінгвістичні науки*. 2012. Вип. 2. С. 21–29.
178. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.
179. Українка Леся. Давня казка. *Зібрання творів* : у 12 т. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 2. С. 54–77. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Poems/DavnjaKazka.html> (дата звернення: 13.08.2021).
180. Українська душа / за ред. В. Храмової. Київ : Фенікс, 1992. 128 с.
181. Українська блогосфера. URL: <http://blogosphre.com.ua/2014/11/03/what-no> (дата звернення: 30.12.2020).
182. Українська мова як іноземна (англійськомовна форма навчання) : типова програма нормативної навчальної дисципліни для іноземних студентів вищих навчальних закладів МОЗ України. Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я» / уклад. : С. М. Луцак та ін. Київ, 2016. 202 с.
183. Українська мова як іноземна : навч. посіб. / І. І. Гаврищак та ін. ; за ред. М. П. Тишковець. Тернопіль : ТДМУ, 2018. 168 с.
184. Українська народна педагогіка : курс лекцій / Г. Кіт, Г. Тарасенко ; М-во освіти і науки України, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2008. 302 с.
185. Українська радянська енциклопедія : у 12-ти т. / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол. : О. К. Антонов та ін. 2-ге вид. Київ : Головна редакція УРЕ, 1974–1985. URL: <http://leksika.com.ua/12940324/ure/tehnologiya>.
186. Українська фольклористика. Словник-довідник / уклад. і заг. ред. Михайла Чернопиского. Тернопіль : Підручники і посібники. 2008. 448 с.
187. Унгурян Л. М., Чернецька Г. В., Науменко І. А. Дистанційне навчання студентів-заочників фармацевтичного факультету в медичному ВНЗ. *Медична освіта*. 2013. № 3. С. 95–97.
188. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

189. Фісак І. Категорія «концепт» у сучасному науковому дискурсі. *Філологічні науки*. 2014. Вип. 17. С. 69–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fil_Nauk_2014_17_12 (дата звернення: 29.06.2021).
190. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. ; за ред. Л. С. Паламарчук та ін. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 2. С. 529–980.
191. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молодіж. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 401–409.
192. Франко І. Я. Наші народні школи і їх потреби. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 46. С. 108–115.
193. Франко І. Я. Професор Омелян Огоновський. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 43. С. 458–481.
194. Франко І. Сойчине крило. Із записок відлюдька. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 22. С. 53–93. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3782> (дата звернення: 18.06.2021).
195. Франко І. Я. Слово про критику. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 30. С. 214–218.
196. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 45–119.
197. Франко І. Я. Хуторна поезія П. А. Куліша. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1980. Т. 26. С. 161–179.
198. Франко І. Я. До О. К. Коваленка. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 50. С. 293–294.
199. Франко І. Я. Присвята. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1983. Т. 39. С. 255.
200. Франко І. Я. До М. Ф. Сумцова. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 50. С. 295.
201. Франко І. Я. Наші народні школи і їх потреби. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 46. С. 108–115.
202. Харченко Л. І. Чигирин в нотатках Павла Алепського. *Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Суми, 20 трав. 2011 р.) / ред. кол. : К. К. Васильєв, В. М. Власенко, А. В. Гончаренко та ін. ; за заг. ред. С. І. Дегтярьова. Суми : СумДУ, 2011. Ч. 2. С. 74–78.
203. Христенко О. 12-та година. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 96 с.

204. Чекмишев О., Ярошенко Л. Основи якісного блогерства. URL: http://www.prostir-monitor.org/foto/mtree/2014/03/Blog_CS4_48str.pdf. (дата звернення: 06.05.2022).
205. Черненко О. Лінгвофразеологічна інтерпретація концепту «сім'я» як духовної цінності в поетичному світі Віктора Бойка. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2020. Вип. 2 (44). С. 360–365. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.2.\(44\).360-365](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.2.(44).360-365) (дата звернення: 3.04.2021).
206. Чижевський Д. Філософські твори : у 4 т. Київ : Смолоскип, 2005. Т. 1. 402 с.
207. Шарманова Н. І. Етнолінгвістика : навч. посіб. для студентів ф-ту укр. філології. Кривий Ріг : АСТЕРІКС, 2015. 190 с.
208. Швадчак Н. Як зацікавити дітей читанням – практичні поради. URL: <http://nus.org.ua/articles/yak-zatsikavyty-ditej-chytannuyam-praktychni-porady/> (дата звернення: 21.06.2022).
209. Шебештян Я., Шаповалова Г. «Мова ворожнечі» термінологічний (нон)сенс. URL: <https://mediavista.com.ua/archives/2833>.
210. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. Київ, 2003. Т. 2 : Поезія 1847–1861. С. 94–95. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev227.htm> (дата звернення: 27.04.2021).
211. Шенкнехт М. Українська блогосфера: хто, коли, навіщо. 2017. URL: <https://mixarium.wordpress.com/2017/01/14/українська-блогосфера/>.
212. Шнайдер В., Рауе П.-Й. Новий посібник з журналістики та онлайн-журналістики / перекл. з нім. В. Климченко ; за заг. ред. В. Іванова. Київ : Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2014. 358 с.
213. Штихно Л. В. Дистанційне навчання як перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 489–493.
214. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 207 с.
215. Янкович О., Біницька К., Очеретний В., Кузьма І. Підготовка майбутніх фахівців в університетах України та Польщі до реалізації медіаосвіти дошкільників. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 67. № 5. С. 264–276.
216. Ясперс Карл. Фрагменти з твору «Мала школа філософського мислення» / пер. з нім. М. Култаєвої. *Філософська думка*. 2016. № 5. С. 105–122.

217. Carlos S. What do history blogs teach us. *Sixteenth Century Journal*. 2016. № 4. P. 982–986.
218. Demetrius. On style. Cambridge : At the University Press, 1902. 360 p.
219. Drinkwater N. Games & activities for primary modern foreign languages. Harlow-New York : Pearson Longman, 2008. 321 p.
220. Havránek B. Teoria spisovného jazyka. *Naše řeč*. 1969. № 2–3. Ročník 52. S. 65–77.
221. Harrington B. Blogosphere: The Scoop on Blogs. *A Designory White Paper*. 2005. № 3. P. 1–16.
222. Hymes D. On Communicative Competence. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. 174 p.
223. Merriam-Webster Dictionary. [Online]. Available: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/blog>.
224. M. Tvllivs Cicero (106 – 43 B.C.). URL: thelatinlibrary.com/cic.html (latest access: 12.09.2022).
225. Peterson E., Bronwyn C. Culture in second language teaching. *Center for Applied Linguistics*, 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/237500367_Culture_in_Second_Language_Teaching (latest access: 07.02.2022).
226. Stefanyshyn K. L. A practical as the main form of the educational process on the discipline «Ukrainian as a Foreign Language» at the higher school. *Медицина освіти*. 2020. № 1. С. 82–86.
227. Zalipska I. Ya. Distance learning of «Ukrainian language (by professional direction)» of students of medical specialties. *Медицина освіти*. 2020. № 2. С. 161–166.

Наукове видання

**Вихрущ Анатолій Володимирович,
Гаврищак Ігор Іванович,
Гнатишин Соломія Іванівна та ін.**

**ПРОФЕСІЙНА ЛІНГВОДИДАКТИКА В КОНТЕКСТІ
ОСОБИСТІСНОЇ ПАРАДИГМИ**

Монографія

За редакцією А. В. Вихруща, К. Л. Стефанишин

Технічний редактор *Світлана Демчишин*
Дизайн обкладинки *Павло Кушик*
Комп'ютерне верстання *Ірина Петрикович*

Підп. до друку 07.12.2022. Формат 60×84/16.
Папір офсет. № 1. Гарн. «Cambria». Друк офсет.
Ум. друк. арк. 16,39. Обл.-вид. арк. 14,50.
Тираж 300 пр. Зам. № 175.

Видавець і виготовлювач
Тернопільський національний медичний
університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України.
Майдан Волі, 1, м. Тернопіль, 46001, Україна.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 7242 від 02.02.2021 р.